

ČASOPIS

ZA

ZGODOVING IN NARODOPISJE.

IZDAJA

ZGODOVINSKO DRUŠTVO
V MARIBORU.

UREJUJE

PROF. FR. KOVAČIČ.



MARIBOR, 1926
Mariborska tiskarna d. d.

V zalogi „Zg. dr.“ se dobi:

»Časopis« I.—XVII. po 10 Din; letnik I., XI., XII. zv. 1 in XIII. so pošli. XVIII. letnik 30 Din, XIX.—XXI. letnik po 40 Din.

Zgodovinska knjižnica, I. oddel., I. zv.: Krajevne kronike. Cena 2 Din.

Zgodovinska knjižnica, II. oddel.: Prazgodovinske izkopine. Cena 2 Din.

Janežičeva Slovnica. Spisal Gabrijel Majcen k petdesetletnici »Slovenske slovnice« Antona Janežiča, 2 Din.

Dr. Matija Prelog. Spisal dr. Karol Verstovšek. Cena 2 Din.

Fr. Kovačič: **Trg Središče**. Krajepis in zgodovina. Broš. 25 Din.

Fr. Kovačič: **Nadžupnija sv. Križa** pri Rogaški Slatini. Broš. 10 Din.

Kragelj Josip: **Tolminski pravilnik**. 2 Din.

Štrekelj dr. Karol: **Historična slovnica slovenskega jezika**. Snopič 1—3. Str. 1—139. Vsi trije snopiči skupaj 23 Din; posebej prva dva po 10 Din. 3. po 3 Din.

Kovačič Fr.: **Ljutomer**. Zgodovina trga in sreža. Broš. za ude »Zg. dr.« 50 Din, za neude 60 Din, po pošti 3 Din več.

Kazalo za ll. I—XX Časopisa 30 Din.

9-2 fuvik

Časopis

za

zgodovino in narodopisje.

Izdaja

Zgodovinsko društvo v Mariboru.

II. Izvestja.
Leto XXI.

Uredil

Prof. Fran Kovačič.

Maribor 1926.

Mariborska tiskarna.

57449

Časopis

Zgodovino in narodopisje

Zgodovinsko društvo v Mariboru

Leto XXI.

57749

Kovalev



030024848

Maribor 1926.
Mariborska knjižnica

Kazalo.

Letnik XXI. 1926.

I. Razprave.

Stran

Kovačič Fr., Gradivo za prekmursko zgodovino	1
Glaser Janko, Doneski k zgodovini knjigotrštva v Mariboru	20
Furlan p. Alfonz, Pisatelji frančiškanske hrvatsko-kranjske pokrajine sv. Križa	29
Kelemina J., Nove dulebske študije	57
Nagy dr. Jos., Hrvatsko kraljevstvo i njegove isprave	75
† Košir P., Möderndorfer V., Ljudska medicina med koroškimi Slovenci	85

II. Izvestja.

Lukman dr. Fr., K nagrobnemu napisu škofa Gaudencija v Št. Pavlu pri Preboldu	112
Glaser Janko, O Aškercu bogoslovcu	114
Strmšek dr P., Vošnjakova pisma Janku Sercu	117
Kovačič Fr., Herman Jurij in njegova gimnazija pri Sv. Tomažu nad Veliko Nedeljo	131
Kotnik dr. Fr., Mozirska tržanska prisega iz l. 1740	133
Radics P.-Mikuš Ant., Prispevek k Valvazorjevi rodovini	137

III. Slovstvo.

Egger Rudolf, Forschungen in Salona II. Dr. B. Saria	140
Seifert dr. Jos. Leo, Literaturgeschichte der Čechoslowaken, Südslawen und Bulgaren Dr. M. Kovačič	142
Mal dr. Josip, Uskočke seobe i slovenske pokrajine F. K.	144
Abramič M.-Sovré Ant., Poetovio	148
Petrov, Narodopisná mapa Uher z roku 1773 F. K.	150

Muzejsko društvo v Ptuj	152
Zgodovinsko društvo v Mariboru	153
Muzejsko društvo v Mariboru	159

Ljetnik XXI 1926



I. Razprave

Kovačič Fr., Glasivo za pretnutsko zgodovino	1
Gasser Janak, Doneski k zgodovini kaptolstva v Mariboru	20
Enhan p. Altonz, Furstelj franškarske hrvaško-krajske pokrajine	29
av. Kriza	37
Kelomina J., Nove dalbarske študije	52
Nagy dr. Jos., Hrvatsko kraljevstvo i njegove isprave	72
K. K. R. P., Möderndorfer V., Ljudska medicina med koroškimi Slovenci	82

II. Izvestja

Lukman dr. Fr., K nagrobenemu nametu škola Cavendishia v št. Pavlu	112
dr. Prebolda	114
Gasser Janak, O Aškerju bogoslovca	117
Strušek dr. P., Vojnaškova pisma Janak Senca	127
Kovačič Fr., Herman Jurij in njegova gimnazija pri sv. Tomažu nad	131
Volklo, Nedejlo	133
Katnik dr. Fr., Moravska trčanska priredba iz l. 1740	137
Kadica P., Miklavž Ant., L'rispevek k Vavrazovjevi rodovini	137

III. Slovstva

Egger Rudolf, Forschungen in Salona II. Dr. B. Saric	140
Seifert dr. Jos., Litteraturgeschichte der Čechoslowaken, Südslawen	142
und Bulgaren Dr. M. Kovačič	144
Mil. dr. Josip, Ukočke zgodbe i slovanske pokrajine F. K.	148
Adamčič M., Šovrč Ant., Portovica	150
Petrov, Narodopisna mapa Über z rokom 1773 F. K.	150

Gradivo za prekmursko zgodovino.

Objavlja Fr. Kováčič, Maribor.

1. Topografija in zemljiški gospodje v 13. in 14. stoletju.

V gornjem Prekmurju je imel znatna posestva cistercijski samostan pri Sv. Gothardu, ki ga je l. 1183 ustanovil Bela III. (1173—1196), oče kralja Andreja II., kakor spričuje listina tega kralja iz l. 1213.¹⁾ Cerkev sv. Gotharda je v takratnih homatijah veliko trpela ter je takrat izgubila tudi vlastelinstvo Dobra (Neuhaus). Najprej so napadli to vlastelinstvo četaši (speculatores) železnega župana Andreja. Ker se pa radi pogostnih nemških napadov niso mogli držati, so razgnali ljudi, opatove podložnike, in zemljo opustošili. Naselili so se potem semkaj Nemci in tako je še danes v teh krajih več deloma ali celoma nemških vasi, ker je prvotno slovensko prebivalstvo bilo razgnano. Ista listina kralja Andreja označuje tudi meje tega vlastelinstva. Meja je šla od izliva potoka Dobre (sedaj na generalštabni karti Doiber) v Rabo, odtod proti jugu do nekega suhega potoka, potem je skrenila proti iztoku na vrh hribovja (razvodnica med Rabo in Muro), po vrhu tega hribovja, kjer so stali mejniki do kraja Zalaoga in naprej do meje zemlje grofa Nikolaja do Lendave (rečice), je prekoračila Lendavo in šla na hrib in se je spustila nizdol do potoka, ki se je imenoval Sibring (menda Zeminger Bach generalštabne karte) ter je ob tem potoku šla do Rabe, potem ob Rabi nazaj do izliva Dobre. Med pričami je naveden Peter, duhovnik pri Sv. Martinu (pač Rabski Sv. Martin).

Za ozemlje današnje Cankove je zanimiv naslednji podatek: Kralj Andrej II. je l. 1212. podaril vitezom božjega groba kraj »Fons frigidus« in neko posestvo »Mediasmaiele«. Fons frigidus je dobesedna prestava slovenske Cankove, ker canek pomeni kapljo (der Tropfen), — cankati = tröpfeln. Zemlja imenovana »Fons frigidus« pa je bila takrat neobljudená (terra non habitata). Meje te zemlje so označene tako-le: potok »Cumluspotok«, ki teče v potok »Chuespotok« (Kučenca?), potem do rečice »Reccenic«, ki teče v reko Topla in od izvirov »Cumluspotoka« (a ca-

¹⁾ Codex diplomaticus Arpadianus XI., str. 359.

pite), ki teče po sredi polja in se steka v potok »Cepesen«, obide hrib Mediasmaiele in gre v Toplo.

Središče templarskega posestva je bila Gornja Lendava ali Grad. Ko je bil templarski red 1311. zatrt, je dobila Grad rodovina Sechy. V območje Grada je spadala tudi Murska Sobota ali Olsnica, zato se je templarska posest najbrž tudi tod raztezala.

Nekje v dolnjem Prekmurju je bila rečica Liboja, ki se omenja l. 1232. (Codex diplomaticus Arpadianus XI., 514).

Vesprinski kapitol je namreč tega leta potrdil, da je Strochona (Strahonja?) prodal grofu Haholdu²⁾ (Hoholt) za 50 mark neko zemljo, katero mu je bil podaril kralj Henrik s svojima bratoma. Meja te zemlje je šla od jarka (fossa), ki je bil med Lybojo in Muro, potem je šla ob Muri do nekega otoka v Muri, kjer je stala hiša neke družine (in qua erat domus drusinie — pač zadruga), tisti otok je obdajal netekoči zaton (vada) Mure. Na to je šla meja dalje gori ob Muri do nekega kraja, ki se je imenoval Hochen, potem proti severu do reke Liboje, prekoračila je Libejo in šla ob šumi Hetes (hetes pomeni v madjarščini sednico, hét — sedem) na vrh Wald, kjer je bil mejnik iz zemlje; na zapadno stran je ostala zemlja Strochonu, proti iztoku pa ob vodi grofu Haholdu. Iz hriba je tekla meja čez šumo Hetes do rečice Lendave (Lyndua), kjer je na otoku zopet bil mejnik iz zemlje, potem po šumi do druge rečice Lendave, na to čez polje do meje lastne zemlje Haholdove.

Istemu Haholdu je l. 1236 neki Gogan, sin Ivana iz vasi Ola s svojim sorodnikom Jula in sinom Bulcho (Pulko?) iz Zebuchke prostovoljno prodal zemljo Lendavo (terra Lyndua) s 4 vinogradi, šumami z gornino od vinogradov na tej zemlji in z vsemi pritiklinami za 11 mark srebra. Meje te zemlje so bile: Od šume pri vasi Poljana (Palana) je šla meja po nekem potu do nekega hrasta, od tega hrasta po vrhu med vinogradi do drugega hrasta, potem navzdol do zgraje ob vodi »Dobonuch«, ob vodi do dveh hrastov v veliki dolini, kjer je mejnik. Od te meje na »Kraljev hrib«, od tega hriba do meje Haholdove lastne zemlje, od njenih mej do neke hruške med vinogradi, od tod do vode Lendave, od Lendave do zemlje sinov »Wolkoslov« (Vukoslav?) in do nekega studenca »Stoy-zloyka«.

Iztočno ozadje lendavske okolice ob rečici Krki je prišlo v roke grofu Hoholdu l. 1239., ko so mu razni župani (iobagiones) prostovoljno prodali

²⁾ Haholdi ali Hoholti, kakor jih imenujejo nekatere listine, so starodavna nemška rodovina Orlamünde, ki se je proti koncu 12. stol. priselila v Prekmurje. Po svojem glavnem posestvu Hahold ob Krki se je začela imenovati Hahold; v 13. veku se imenuje tudi Buzat, najbrž po kakem drugem posestvu. Buzati so bili slavonski bani in tako so potomci dobili ime Banići ali v pomadjarjeni obliki Banify.

za 40 mark srebra svoje dedne zemlje poleg kraja Gostole (iztočno od Lendave), od tega so mu bili $\frac{1}{4}$ že prej prodali. Ti župani so imenoma navedeni in so naslednji: Pavel, sin Povse iz vasi Kukunus, Empsa, Dyca, Itemyr, Heym, slednja sinova nekega Dusa. Peter, sin Chugov (Kogov), Turne in Mycon, sinova Kunadova iz vasi Boc.

Meja je šla od prej prodane zemlje ob reki Dobronuc od severa proti iztoku k dolnjemu delu vasi Scenmiklos (Sv. Miklavž ob Krki), kjer sta stala dva mejnika na obeh straneh reke ob veliki cesti, potem ob reki in cesti, ki vodi v kraj Vdvorcurka (Krški dvor), kjer se Krka zлива v manjšo Lendavo in tu se Lendava obrne nekoliko proti zapadu in meja gre do ceste, ki vodi v Št. Miklavž, potem se povzpne na hrib, gre med vinogradi in se povrne k prvemu mejniku ob potoku Dobronoc. Drugi tam ležeči vinogradi morajo plačevati gornino.

L. 1291. je zopet kapetan (magister) Štefan, sin grofa Haholda, gospodarja Dolnje Lendave, znatno povečal svojo posest, ker je dobil dve zemlji, imenovani »Naratynch« in »Ivankathelecky«.⁹⁾ Ti zemlji, ki sta na severu, iztoku in jugu mejili na zemljo magistra Štefana, z vsemi dohodki in polovico reke Mure je dobil po Nikolaju, sinu magistra Arnolda. Ker se tudi Arnold imenuje sin magistra Arnolda, mu je bil imenovani Nikolaj pač brat. Starejši magister Arnold si je od Štefana Haholda izposodil 20 mark srebra, ko se je ženil s hčerjo grofa Ladislava. Zastavil mu je zato imenovani zemlji ter se obvezal, da od Miklavževega do posta vrne imenovani dolg. Ker pa dolga ni mogel vrniti, marveč si je še enkrat izposodil 20 mark, zato je končno odstopil omenjeni posestvi. Meje teh posestev so bile naslednje: na zapadni strani je šla meja od Mure, kjer se »Lhubulka« izliva v Muro, v smeri proti iztoku do Kapche (vas Kapca), ob Kapci še dalje na iztok in ob meji sela »Ivankathelecky« do nekega šibja (vimina), potem ob meji oratne zemlje vedno v iztočni smeri do neke platane, imenovane »akaztofa«, ki je delala mejo napram lendavski zemlji. Na to je skrenila meja proti jugu, prestopila veliko cesto in prišla do nekega mejnika iz zemlje zopet ob meji Ivankatheluky (sic!) do nekega gostega šibja (plurima vimina), nekoliko proti jugu je stal mejnik iz zemlje, nadaljevala se je meja od iztočne strani proti jugu po s šibjem obrasli dolini, dokler ni prišla do gričev, ob katerih je šla naprej v iztočni smeri po dolini »Slufa« do dveh hrastov, med katerima je stal brest, potem zopet proti jugu do hrasta s 4 vejami in naprej do Pavlovega trnja

⁹⁾ V imenu »Naratynch« je prav gotovo z imenom stopljen predlog. Ta vas je najbrž izginila, ali je spremenila ime. V Prekmurju imamo Radovce, Rankovce, Ratkovce in Renkovce, a vsi ti kraji so preveč oddaljeni od Kapce. Seli sta morali biti nekje v obližju današnje Hotize in Kota. Ime rečice Lubulke dandanes ni znano.

(ad dumum Pauly), dalje proti jugu pa do Zabemalaka (do Žabje mlake), kjer je prišla do Mure. (Codex Arpadianus XVIII., 59.)

2. Desetina zagrebškega in čazmanskega kapitola v Prekmurju.

Ni znano, kake meje je določil zagrebški škofiji njen ustanovitelj, kralj Ladislav, pozneje ji je sicer doznačil meje napram pečuhski škofiji kralj Andrej, a tudi iz tega ni razvidno, kje so šle te meje zlasti v našem Prekmurju. Pozneje poroča Rafael Levaković, da je za časa škofa Ožbalda bilo v zagrebški škofiji 440 župnij, izvzemši one, ki si jih je prisvojila pečuhška škofija. Kje so bile te župnije, pa zopet ni razvidno.^{*)}

Bekšinski arhidijakonatski se je delil v dva dela: tostran Mure (Medjimurje) in onstran (Prekmurje).

Vsekako je dolnje Prekmurje politično in cerkveno spadalo pod Hrvatsko celi srednji vek, cerkveno celo do ustanovitve sombotelske škofije l. 1777. V porečju Krke in Lendave je imel zagrebški kapitol od nekdanje desetine. O tem so se ohranili obsežni zapisniki (sedaj v državnem arhivu v Zagrebu), iz katerih posnemamo le glavne reči, večinoma so namreč vedno se ponavljajoči računi z imeni vasi in (krstnimi) imeni vaških županov. Večina teh vasi je sedaj izven okvira naše države.

V našem Prekmurju je bilo sporno ozemlje tudi med zagrebško in vesprmsko škofijo, to je razvidno iz tega, da sta v bekšinskem arhidijakonatu imela pravice do desetine zagrebški in vesprmski kapitol. Dokaz temu je potrdilo vesprmskega škofa o prejeti desetini iz l. 1342. (prepis iz l. 1675. v kap. arhivu, fasc. II., nr. 41, enako 1597.).

Že v 13. stol. je nastal spor radi desetine »onstran Drave« tudi z opatom sv. Martina (in monte Pannonico). Pogodili so se tako, da cerkve (župnije) Device Marije, sv. Trojice in sv. Križa »proti ogrski strani« pripadajo opatu, ostale pa zagrebškemu kapitolu (fasc. 15., nr. 9). Radi sporov si je kapitol dal opetovano potrditi in priznati svoje pravice do desetine. Tako so n. pr. l. 1500. bratje Nikolaj, Jakob in Ivan Banić pa gornjelendavska graščaka Nikolaj in Tomaž Sechy in drugi potrdili, da je že l. 1374. bila sklenjena neka sodna pogodba med kapitolom in predniki imenovanih Banićev zastran desetine na obdelanem polju (cultelli) bekšinskem ter da so kanoniki pri tej desetini trpeli veliko škode. Dajala se je desetina od pšenice, rži, ječmena, ovsu in vina (gornina).

Poleg zagrebškega kapitola je v teh krajih pobiral desetino tudi čazmanski kapitol (s sedežem v Varaždinu), ker je l. 1541. Aleksij Thurzó de Bethlenfalva, sodnik kraljeve kurije in namestnik kralja Ferdinanda,

^{*)} Kerčelić, *Historia Ecclesiae cathedralis Zagradiensis*, pars I, tom. 1.

zaukazal vdovi Marjeti in Štefanu, sinu umrlega Ivana Banića Dolnjelendavskega, naj ne kratita pravice čazmanskemu kapitolu, isto je pa zaukazal tudi glede zagrebškega kapitola istima in povrh še Heleni Pethe (vdovi) in Ladislavu, sinu že umrlega Franca Banića Dolnjelendavskega. (Fasc. 17., nr. 24.)

V katerih vaseh je pripadala desetina čazmanskemu kapitolu, ni razvidno iz dotičnih virov. Desetinske pravice je pa imel zagrebški kapitol tudi v področju gornjelendavske graščine, ker kralj Ferdinand naroča l. 1547. grofu Nikolaju Salm & Neuberg. generalnemu kapetanu, naj od svojega posestva v Gornji Lendavi (Felső Lindva) plačuje desetino zagrebškemu kapitolu, ki mu jo je odtegoval že tri leta in se je vsled tega zmanjšala ne samo služba božja, temveč zanemarilo tudi utrjevanje obmejnih gradov. Svetuje mu, naj se glede odtegnjene desetine pogodi s kapitolom, zanaprej jo pa naj točno plačuje.

Neprestane pravde je imel zagrebški kapitol radi desetine v Prekmurju z dolnjelendavskimi graščaki, ki so mu kratili pravice, si nasilno prisvajali njegovo desetino ali vsaj prečili nje pobiranje. Sicer so že l. 1505. sklenili v tej zadevi pogodbo z Banićem (Kapit. arhiv, sedaj v drž. arhivu v Zagrebu, fasc. 17, nr. 21), a l. 1547. je dovolil kralj Ferdinand I., da sme zagrebški kapitol nastopiti tožno pot proti Ladislavu Baniću in izreči proti njemu tudi cerkvene kazni, ker si je siloma prilastil kapitolska posestva (istotam fasc. 17, nr. 27.).

Kralj Ferdinand opozarja Banića, da kapitol radi prikrajšane desetine ne more vzdrževati svojih trdnjav ob Savi, zlasti ne more nadaljevati utrjevanja Siska. Banić se je izgovarjal, da radi turških napadov ni mogel poslati desetine, ker ceste v Prekmurju radi Turkov niso bile varne. Kralj mu je svetoval, naj se s kapitolom pogodi in mu naj zanaprej ne krati desetine.

Naslednjega leta je kralj odločil, da naj Štefan in Ladislav Banić odškodujeta kapitol, zanaprej pa pustita prosto pobiranje desetine.

Da se izogne sitnobam, je kapitol dal istega leta 23. avgusta desetino za leto dni za 150 gl. v najem Štefanu Baniću, njegovemu bratu pa za enako svoto desetino na gosposčini Nemti. Pa tudi s plačevanjem najemnine je šlo trdo. L. 1574. sta brata Nikolaj in Ladislav Banić prosila kapitol, naj jima zniža ali celo odpusti najemnino, ker njuna posestva so v skrajni nevarnosti, dobra tretjina je opustošena, dohodki so znatno zmanjšani, ljudje ne morejo dajati desetine, ker sami nič nimajo. V teh težkih časih so propadale tudi cerkve in treba jih je bilo popravljati.

L. 1607. je zopet nastala tožba radi prikrajšane desetine na gosposčinah Dolnje Lendave in Nemti v županijah Chernak, Dedes, Lovaszi, Barabas, Baxa, Resnek, Sv. Jurij v Dolu in Ramoha, a tokrat med Kri-

štofom Baničem in Katharino Pethe, vdovo po Gašparju Baniću z ene ter Elizabeto, vdovo Nadasdy in njenima sinovoma Pavlom in Francem Desfy Središkim (de Zerdahely). Razprava se je vršila pred zagrebškim vikarjem Erghelijem. Najbrž so se pogodili in je kapitol deloma opustil svojo terjatev, ker l. 1608. se Krištof Banić zahvaljuje kapitolu, da mu je za zidanje lendavske cerkve odpustil polovico desetinske najemnine, prosi pa da mu odpusti še drugo polovico, ker treba popraviti tudi druge cerkve, drugače razpadejo. Tudi l. 1614. se zahvaljuje za odpuščenih 100 gl. za popravo cerkve.

L. 1644. je rodovina Baničev v moškem kolenu izumrla, dolnjelendavsko graščino so potem nekaj časa posedali Nadasdiji, ki so bili z Baniči v ženskem sorodstvu. L. 1647. je kapitol prekmursko desetino dal v najem Francu Nadasdy-u za letnih 400 gl. s pridržkom, da se najemnina zviša, ako bi se dolnjelendavska posestva kdaj osvobodila turškega sosedstva. Turki so namreč vsak čas hodili plenit čez mejo in redno obdelovanje zemlje ni bilo mogoče. To pogodbo z istim pridržkom so potem ponovili l. 1655. in 1663.

Desetino na ozemlju lendavske graščine so l. 1663. dali v najem »na večne čase«, 1694. pa tudi ono na graščinskem ozemlju Nemti ter v selih malih plemičev Bagly. Sv. Jurij, Ramacha, Bakša, Barabaš, Lovaszy in Dob palatinu Pavlu Eszterhazyju, ker so med tem Nadasdije zamenjali Eszterhaziji.

Dne 23. septembra 1693. je prosil Pavel Eszterhazy kapitol, naj ostane pri stari najemnini. Dasi so kraji okoli Lendave osvobojeni od Turkov in se ni bati več njihovih napadov, vendar je ljudstvo popolnoma ubožalo vsled prejšnjega opustošenja pa velikih dač, nešteti predpreg in rabot, tako da se mnogi le z beračenjem bedno preživljajo. (Fasc. 17., nr. 47.)

3. Prekmurske župnije l. 1334. in 1501.

Popis se nahaja v dveh rokopisih v arhivu zagrebškega kapitola ter je objavljen v IV. zv. »Starin« Jugoslavenske akademije l. 1872., str. 201 do 229. Popis je zelo važen za prekmursko topografijo v 14. in 16. stol. Župnije, ki se omenjajo l. 1334. so starejše vsaj za tri desetletja. Če jih primerjamo z onimi iz l. 1501., vidimo, katere so na novo nastale in katere propadle. Župnije, ki so prišle po trianonskem miru v našo državo, so označene z zvezdico.

Marsikatera stara župnija je sedaj podružnica, a določitev je težavna, ker somboteljski škofijski šematizem pri podružnicah ne navaja svetniškega imena, če se kraj slučajno ne imenuje po svetniku.

1334	1501	1533, oziroma
Ecclesia b. M. V. de Beych	Andreas pleb. de Beycz	1698 že porušena
S. Nicolai	Andreas pleb. s. Nicolai	Sv. Miklavž ob Krki (Kerka-Szent Miklós)
S. Marie de Lyndva	Ž. Martinus de Lyndva	*
S. Marie de Churnuch	Michael vicearchidiaconus de Bexin, pleb. in Turnyschya	* Devica Marija v Turnišču
S. Georgii de Nempti		Szent Görögyvölgye
S. Nicolai de Gunchuvfelde	de Gutorfelde vacat	Gutorföld v župn. sv. Petra in Pavla v Paki, obnovlj. 1705
S. Joannis de Beckchin		Bakša 1698 c. voda podrla
Oo. Sanctorum de Pulach	Plebanus Oo. SS. in Polyá	Župn. Miške Vseh svetnikov
S. Georgii circa fl. Paka		1698 razdejana po Turkih
S. Wenceslai		Venceslavove cerkve so najbrž spremenjene v Ladislavove
S. Martini		Slovenji Sv. Martin v letinski dekaniji? 1698 razrušena
S. Georgii de Oltrach	Petrus, plebanus de Altarez	V ž. Bánok-Szent-György 1698 po Turkih razdejana
S. Crucis de Or.	Georgius plebanus de S. Cruce prope Reznek	Reznek? podr. v ž. Szentgyörgyvölgye
S. Mauritií de Cestreggh	Pleb. Blasius in Chezthreggh	Sv. Mavricij v Csesztregu
S. Marci		Szécsi Szigeth, 1698 v razvalinah
S. Marie		?
Eccles. de Goscola.	Nicolaus pleb. in Goztholya	Gosztola v ž. Sv. Križa v Szécsi-Sziget 1698 c. sv. Emerika podrta
S. Laurentii	Blasius plebanus s. Lavrentii prope Paka	1698 porušena
S. Jacobi	Lavrentius plebanus in Dobronok	* Dobrovnik, ž. sv. Jakoba
S. Wenceslai		?
S. Martini		Semenje? Mura podkopala
S. Michaelis		? 1698 od Turkov podrta

1501. imenovani župniki v župnijah, ki se ne dajo identificirati z onimi 1334.

1501	Sedaj
Demetrius, pleb. in Tótfalu	V ž. Lenti-Nempthy
Georgius? Gregorius, pleb. in Zombathel	V ž. Lenti-Szombathely
Michael, plebanus de Kebele	V župniji * Dobrovnik (1334 Sv. Jakob)
Georgius, plebanus ad S. Ladislavum	?
Plebanus in Bagonya	*Bogojina
Stephanus, pleb. in Thormafelde	Tormaföld v župniji Szécsi-Sziget 1698 podrta
Petrus, pleb. in Zygath, s. Elene	Ilona-major v župn. letinski
Plebanus s. Nicolai in Zygath	Kissziget v župniji Paka?
Valentinus, pleb. s. Michaelis in Bwya (Bwna) 1491 Bunya	?
Barnabas, pleb. in Zentgergh	Szentgyörgyvölgye?
Plebanus s. Stanislai (dodano vel. Venzeslai)	?
Thomas plebanus in Zerdahel (Kerčelič: Zendahuy)	Slovensko Središče (Tót) Szerdahely v župniji Kerca ob Krki
Plebanus de Berzencze	?
Stephanus, pleb. in Gereche Sv. Ivan v Gerencih? 1698 podrta	?
Gregorius plebanus s. Martini prope Greche	Slovenski Sv. Martin v letinski dekaniji
Mathias, plebanus in Tholmath	Tolmács v ž. Bánok Sz. György
Petrus, plebanus in Paka	Páka, c. sv. Petra in Pavla 1698 podrta cerkev Sv. Jurija

4. Vizitacijski zapisniki iz 17. in 18. stoletja.

V nadškofijskem arhivu v Zagrebu so se ohranili zapisniki o vizitacijah dolnjeprekmurskih župnij iz l. 1668., 1669., 1687., 1688., 1690., 1691., 1692., 1693., 1698., 1699., 1702., 1750., 1760. Omejimo se le na župnije, ki sedaj spadajo v našo državo, izpustivši tudi ono, kar se zaporedoma ponavlja in nima za zgodovino posebnega pomena, n. pr. obračun s cerkvenimi ključarji i.t.d.

1. Dolnja Lendava. Dne 19. maja 1669. je to župnijo vizitiral arhidijakon Mihael Busak. Cerkev sv. Katarine je stala »inter cincturam oppidi«; imela je tri oltarje, a posvečen je bil le veliki oltar. Zapisnik omenja tudi župnikovo knjižnico, v kateri je bil med drugim tudi rokopis komentarja k Aristotelovemu delu Libri octo Physicorum (komentar Tomaža Akvinskega?) Nadalje rokopis »Tractatus de iure et iustitia« in komentar »in libros tres de anima« Aristotela. Župnik lendovski je bil takrat Marko Muraj, obenem prekmurski vicearhidijakon, ki je istega leta vizitiral ostale prekmurske župnije, ki so spadale pod zagrebško škofijo.

Bolj obširen in zanimiv je zapisnik vizitacije v Dolnji Lendavi 27. maja 1688. Patronat je bil cesarski. Po priliki pred štirimi leti je bila cerkev požgana (gotovo po Turkih) z vso opravo vred, a takrat je že bila solidno pozidana in dovolj prostorna. Vendar še tudi l. 1692. ni bila celo gotova. l. 1693. pa pravi zapisnik, da je imela cerkev priprost lesen strop in je bila s hrastovimi skodljami krita, l. 1698. sta bila prezbiterij in zakristija obokana. Prezbitirij je bil obrnjen proti iztoku in obokan, prejšnji svod je bil poškodovan po ognju, tudi na tlaku so se še poznale poškodbe po požaru. V cerkvi so bili le za silo postavljeni oltarji, na enem čudodelna Marijina podoba iz Čestrega. Najsvetejše se je hranilo v burzi za kanonsko tablico, ker še tabernaklja ni bilo. Tudi krstnega kamna in spovednice še ni bilo v cerkvi. Imela pa je cerkev tri srebrne kelihe s štirim patenami in monštranco z bakrenim vznožkom in nekimi kipiči na vrhu. V tej monštranci se je nosilo Najsvetejše na Telovo, ko so prišli v Lendavo k procesiji župniki celega okrožja. V cerkvi je bila tudi posebna kupa za ablucijo pri obhajilu — nekaj spomin na obhajanje pod obema podobama. Med bogoslužno obleko se omenjajo tri vela iz »turške robe«. Med knjigami se omenja zagrebški misal, pa nekaj madjarskih pridigarjev.

Lendovska župna cerkev je imela vinograd za 20 kopačev, v vasi Czente je imela nekega podložnika, ki je moral opravljati raboto vsak teden; istotam je imela vinsko desetino. Župnik lendavski je bil takrat Janez Nemethy, ob enem vicearhidijakon »onstran Mure«, t. j. v Prekmurju. Star je bil 33 let, duhovnik 4 leta in je ves čas tu služboval. Zapisnik ga hvali, da je bil marljiv, blag mož, dober pridigar in dober gospo-

dar. Družina je bila nepriklona gospodinja kakih 50 let z dvema deklama in dvema pastirjema. Ob enem s cerkvijo je pogorelo tudi župnišče in je iz strahu, da se povrnejo Turki, bilo le za silo postavljeno iz lesa, le spodnji del je bil zidan. Če bo mir stalen, pripominja zapisnik, bo tudi šola.

Župljani so bili raztreseni v 16 vaseh. Podružnici sta bili dve: sv. Trojice na hribu nad Lendavo in kapelica v selu Redić, ki je bila s slamo krita, kakor kak škedenj. V istem selu je bil mal zvonik z zvoncec, s katerim se je zvonilo proti slabemu vremenu. Po zapisniku iz l. 1768. je bila ta kapela lesena in posvečena sv. Duhu. Tudi o kapeli presv. Trojice pravi zapisnik l. 1688., da je bila lesena, neometana, pa solidno zgrajena. Ob mladih nedeljah v poletnem času in na Trojiško nedeljo je vodil župnik k tej kapeli iz trga procesijo, katere se je v mirnih časih (ko se ni bilo bati Turkov) vdeležila velika množina naroda.

V dobi luteranskega pokreta je ostalo ljudstvo lendovske župnije po večini katoliško, l. 1690. je bilo druge vere le nekaj tujcev in skitačev. O takratnem učitelju pravi, da je bil moder in pošten mož ter je imel veliko učencev, njegovega imena pa zapisnik, žal, nima zabeleženega. L. 1698, 1699. in 1702. je bil župnik v Dolnji Lendavi Peter Kačonić, učitelj l. 1698. Štefan Szelesseny, 1699 Štefan Frlanič in t. l. tudi kapelan Blaž Tivadar.

Zadnji zapisnik o vizitaciji v Dolnji Lendavi je z dne 13. julija 1768. L. 1777. je namreč celo Prekmurje prišlo pod novo ustanovljeno somoteljsko škofijo. V tem zapisniku čitamo, da je bila cerkev l. 1750. na novo pozidana. Imela je štiri oltarje: veliki oltar sv. Katarine, stranski sv. Antona, sv. Florijana in device Marije. V zvoniku je viselo pet zvonov, ki so bili zlit v Gradcu. Veliki je bil zlit l. 1758. ter je tehtal 9 stotov, 80 funtov, drugi je bil zlit 1711. s težo 6 stotov, tretji iz l. 1762., težek tri stote in 13 funtov, četrti iz l. 1711., težek 1 stot, 40 funtov, peti iz l. 1758. s težo 57 funtov.

V lendovskem gradu je bila čudodelna podoba Matere božje »Cescoviensis« (Čenstohovske?), stara čez 300 let. Za učitelja je bil v Lendavi l. 1768. Josip Csuklin, star okoli 48 let. Tudi njegov oče je bil prej učitelj. Učencev je imel 36, 22 dečkov in 14 deklic. Da ni več učencev, pravi zapisnik, je razlog ta, ker kmet potrebuje otroke doma za delo pri graščini. Šola je bila lesena in je imela eno šolsko izbo.

* * *

O Dolnji Lendavi pravi Jurij Krekwitz v svojem (nemškem) delu (z latinskim naslovom) »Totius regni Hungariae superioris et inferioris — dissertatio«, Frankfurt in Nürnberg 1688., str. 351, da je l. 1604. meseca junija okoli 500 Turkov vdarilo na trg »Limpach« (D. Lendavo) in ga požgalo. Ko so to zvedele čete grofa Zrinjskega, združene z graškim vo-

jaštvom, so Turkom zasedle klanec ter jih nekaj posekale, nekaj vlovile, druge pa razpršile. Nadalje se sklicuje na Jeronima Oertla, da so l. 1587. meseca avgusta Turki od Sigeta in Pečuha napadli »to- in onstran« Lendave (Limpach) kristjane, ki so bili podložni cesarju ter opustošili Moravce (Muratz), Rešnik in Turnišče (Tornach), a so Turke potem pri nekem jezeru (Cozen-See), eno miljo od Kaniže kristjani porazili. Sedanji dolnjelendavski grad je pozidan za časa cesarja Leopolda I. po odgonu Turkov (1690.—1705.) Tloris ima podobo črke L v čast cesarju Leopoldu.

V grajski kapelici je stara (menda ista, ki se omenja l. 1768.) slika Matere božje z belim plaščem, posutim s cvetkami. Ob strani sta kip sv. Katarine in sv. Barbare. Sicer je grad sedaj prazen.

Župna cerkev še hrani star 13,5 cm visok kelih, ki ima na vznožju napis: Christophorus Banfi, liber Baro de Alsó Lindva 1608.

Zapisnik iz l. 1811. našteva vasi lendavske župnije po jeziku ter pravi, da se govori »hrvatski« v Hotizi, deloma »hrvatski«, deloma madjarski v Kapci in v Kotu, v ostalih vaseh madjarski; služba božja se je v slovenskih podružnicah vršila v hrvatskem jeziku, enako velikonočnim pouk.

2. Bogojina. Prva vizitacija, o kateri se je ohranil zapisnik, je bila l. 1669. dne 29. aprila. Šele kratko pred tem je ta župnija prešla iz kalvinskih ali luteranskih rok v katoliške. Zapisnik pravi, da so krivoverci cerkev požgali in so jo potem za silo popravili, vkljub temu je še bila deloma podrtja (ruinosa). Župnik se je zval Matija Pavel Tusilović in je bil za krivoverci prvi župnik bogojinski. Bil je neomadeževanega življenja pa zelo reven. Imel je nekaj zemljišča »pod Lipjem«, v Gorici in Žabjaku. Župnišče je bilo navadna kmetska hiša. Za učitelja je bil »heretik« Štefan Sartor, nastavljen še od predikanta.

Bolj obširen je zapisnik o vizitaciji dne 4. maja 1688. Patronat nad bogojinsko župnijo je imel ogrski palatin Pavel Eszterhazy. O cerkvi pravi zapisnik, da stoji na lepem prostoru, vendar je kakor puščava. Okrogli prezbitერიj je obrnjen proti iztoku in presvoden. Ladija je imela lesen, od mizarja napravljen strop, z zelenkasto barvo poslikan. V prezbitერიju sta bili dve majhni omreženi okenci, ladija pa je imela pet ozkih podolgovatih (gotskih?) oken, toda brez zapor in šip. V cerkvi ni bilo nobenega znaka, da bi bila kdaj posvečena. Tudi odpustkov ni imela cerkev nobenih. Imela je tri neposvečene oltarje, sploh je bila v cerkvi velika revščina. Tabernaklja ni bilo, temveč Najsvetejše se je čuvalo v korporalu in burzi, omotani v ruto za kanonsko tablico. Na velikem oltarju ni bilo nobenih kipov, temveč v sredini stara priprosta tabla s sliko Boga

Očeta in Sina-Odrešenika sveta,⁹⁾ ob strani table sv. Katarine, Marjete in Barbare. Med njimi pa leseni, na pol prépereli stebriči. Na stranskih dveh oltarjih ni bilo slik, ne kipov, ne druge opreme. Cerkev je imela 1 srebrni kelih s pateno, 11 purifikatorijev, 4 burze in korporalijske, 4 albe in tri humerale, ter po eden mašni plašč bele in rdeče barve, dalje rimski misal in ostrogonski ritual. Premičnega ali nepremičnega imetja ni imela cerkev nobenega. Če ga je kdaj imela, so ga pač v dobi luteranizma razgrabili.

Župnišče je bilo borna pritlična lesena hiša z eno sobo spredaj za župnika, zadaj za družino, vmes pa kuhinja in hodnik. Župnišče je bilo s slamo krito. Župnik je imel vinograd za 16 kopačev, vrt in kakih 6 orlov oratne zemlje krog župnišča, v Žabjaku pa travnik za kakih 5 vozov sena. Razen tega je imel gornino in desetino, kakršna je bila letina. Imel je tudi dva podložnika, ki sta na teden opravljala raboto za dva težaka.

V Bogojini katero imenuje zapisnik trg (oppidum), so še takrat bili po večini krivoverci, drugi župljani so bili po vaseh Filovci (Filocz), Bukovnica (Bukech), Ivanci (Ivancz), (Strehovci so izpuščeni, a pri štolnini jih omenja). Štolnina je bila naslednja: od krsta po en groš in hlebič kruha, za oklice po 1 groš, za poroko 5 grošev, hleb kruha in pint vina, od neveste pa robček, za vpeljavanje po 1 groš in hlebček kruha (torta panis), za velikonočno spovedovanje po 1 denar. Za spremljanje mrliča iz Bogojine je dobival po 1 groš, iz Filovec 15 grošev, iz Strehovec navadno po 30 grošev. Za božično blagoslavljanje svinjsko kračo, hlebček kruha, ročkico vina in skledico ovsa.

Župnijo je takrat upravljal Matija Pennit (Penič?), star okoli 35 let, duhovnik šele 1 leto in je prišel v Bogojino 17. julija 1687. Filozofijo je absolvirал v Zagrebu, o njegovih teoloških študijah zapisnik nič ne omenja. Pri sebi je imel le malega dečka, ki mu je stregel. Bil je marljiv, dober pridigar, lepo je skrbel za snago, bil je umen gospodar, a brez vseh sredstev, živel je sila revno. Vizitator ga zato priporoča škofu, da mu pomaga.

Cerkveni ključar Ivan Benković je bil odstavljen in nastavljen Blaž Hatuk, kateremu je prvi moral izročiti 30 gl. Iztirjati je bilo treba še razne dolgove. Tudi drug ključar Blaž Nemet je bil odpuščen in mesto njega nastavljen Martin Torić. Tretji ključar Ivan Dominik je bil potrjen, pri njem je bilo 2 gl. cerkvene gotovine.

Za orglavca-učitelja ni bilo ne hiše ne zemljišča, stanovati je moral v lastni hiši. Če je bil pismen in je vodil šolo, je dobival od vsake hiše na

⁹⁾ Bogojinska cerkev je posvečena Vnebohodu Gospodovemu. Na podlagi imenovane slike pravi zapisnik iz l. 1688., da je bogojinska cerkva bila posvečena presv. Trojici.

leto po 1 groš ali pa 1 težaka na leto. Tudi za zvonarja ni bilo ne hiše ne zemljišča, vsaka hiša mu je dajala nekaj žitne bernje in za zvonjenje mrličem po 1 groš, ob proščenju pa mu je vsaka hiša dajala še hlebček kruha (torta panis).

L. 1690. je bila vizitacija v Bogojini 18. febr. Ta zapisnik poroča, da je še takrat v treh vaseh te župnije večina prebivalcev bila krivoverska, katoličanov je bilo le nekaj čez 100. Župnijo je takrat upravljal Matija Frlanič, star okoli 35 let, duhovnik 10 let. Filozofijo in teologijo je dovršil na Dunaju. Bi je mož dobrih lastnosti, nekoliko skrupulozen, boječ in melanholičen.

L. 1692. je bila vizitacija v Bogojini 6. julija. Zapisnik o tej vizitaciji pravi le, da je cerkev bila zelo revna in blizu razpada (*ruinae proxima*), vendar jo je župnik še za silo držal v redu. V cerkvi ni bilo ne krstnega kamena, ne spovednice. Za župnika je bil takrat Ivan Kelčič star 41 let, duhovnik 17 let, v Bogojini je bil že poldrugo leto. Glede njegovega življenja ni bilo nobene pritožbe, pač pa je vizitator 20. avg. 1693. zapisal o njem opazko, da svojo službo zanikarno opravlja, ker sploh ne namerjava tukaj ostati. Nasproti župljanom je trd in osoren, zato mu tudi oni kljubujejo. Vkljub temu so v župniji večino imeli že katoličani, le kakih 50 krivovercev je še bilo. L. 1609. je bil župnik v Bogojini že poldrugo leto Ivan Zadržavec, proti kateremu ljudje niso imeli nobene pritožbe. Vizitator pravi o njem, da je sicer dober mož, a nekoliko robat in malo izobražen. Star je bil okoli 42 let. V Bogojini ga zasledimo še tudi l. 1702. Učitelj pa je bil t. l. Štefan Bigaj.

L. 1768. se v bogojinski župniji omenja še podružna kapela sv. Martina v Kobilju (Kebele), sedaj v dobrovniški župniji.

3. Turnišče ob Črncu. Zanimiv je pregled turniške populacije v vizitacijskem zapisniku iz l. 1669. 31. marca, sestavljen po družinah in po dači, ki so jo dajale župniku. V Turnišču je bilo takrat 68 družin z župnikovo vred, od teh so 4 družine štele le po enega člana, 6 po dva in tri, po 6 članov je bilo v 8 družinah, po 7 v petih, po 8 v treh, štiri družine so imele po 18 članov, pet pa po 17 (zadruga?). V Nedeljici je bilo 21 družin, v Gomilici 31, v Lipi 44, v Beltincih 62, med temi dve krivoverski, v Bratonicih 23, v Dokležovju 44, v Ižekovcih 31, Melincih 30, v Bistrici 54, v Odrancih 53, v Črensovcih 85, v Poljani 38, v Brezovici 13, v Lipovcih 40, v Gančanih 49, v Renkovcih 22. V slednjih treh je bilo 8 krivoverskih družin, ki so dajale bernjo le učitelju. Velikonočnih spovedencev je bilo v turniški župniji l. 1669. 2085. V Turnišču je bil 1669. učitelj Matija Bajs, dober človek, a slabo izobražen in sploh ni imel učencev.

»Turnischa ad Czernecz« imenuje vizitacijski zapisnik z dne 20. maja 1688 to prastaro župnijo in cerkev, posvečeno Marijinemu vnebo-

vzetju. Patronat nad župnijo je imel ostrogonski nadškof Jurij Zecchi. Župna cerkev je precej daleč od trga (oppidum imenuje zapisnik Turnišče), a na zelo prijaznem prostoru (in loco amoenissimo) in dokaj prostorna. Zidovje je bilo zelo staro. Na oboku prezbiterija omenja zapisnik starinske slike. Ladija je imela raven lesen strop, z raznimi bojami poslikan. Potlakana je bila s podolgovato opeko, prezbiterij pa z marmornimi ploščami in tu je bila grobnica Gašparja Banfija. Glavna vrata so bila na zapadni strani, manjša pa na južni, zakristijska vrata so bila obita z železnimi ploščami. Cerkvi je bil prizidan soliden in dobro proporcioni-ran zvonik, v katerem so viseli trije zvonovi. Cerkev in zvonik sta bila krita s hrastovimi škodljami, prezbiterij pa z opeko. V cerkvi sta bili dve pridižnici: manjša in tesnejša je stala ob severni steni, »iz katere so nekdanj predikantje zapeljevali ljudstvo, pa je enega od njih hudič vrgel doli in od tega časa je cerkev nehala biti luteranska«. Na evangeljski strani poleg velikega oltarja je bil v zidu star, iz kamena izklesan tabernakelj. V cerkvi ni bilo nobenega znamenja konsekracije. Najsvetejše se je čuvalo v mali srebrni posodici v omarici, ker so mal lesen tabernakelj vložili »Vlahi«, oziroma vojaki karlovaškega polka in se ni moglo več v njem Najsvetejše dostojno hraniti. V kapelici, ki je stala v vasi, se tudi ni moglo hraniti radi nevarnosti pred mnogobrojnimi nemškimi četami, ki so takrat — po zmagi pri Dunaju 1683. — odganjale Turke.

Spovednica je stala sredi cerkve, vizitator je naročil, naj se prestavi k severni steni pod predikantovo pridižnico. V cerkvi je bilo pet zidanih, neposvečenih oltarjev. Na velikem oltarju je bila slika Marijinega vnebovzetja — Marija sedeča na prestolu — zraven nje angeli pa sv. Štefan (kralj) in Ladislav. Na vrhu je bila mala slika presv. Trojice na platno slikana. V ladiji je bil ob južni steni oltar sv. Jurija, ki ubija zmaja. Na vrhu podoba Marijinega vnebovzetja. Ob severni steni je bil oltar prvo-mučenika sv. Štefana; o sliki svetnikovi pravi zapisnik, da je bila »elegantno« slikana, zgoraj ime Marijino. Oltarni nastavek je bil lesen in črno-barvan (menda v slogu nemške renesanse). Ob isti steni je bil oltar sv. Roka in Boštjana, gotovo spomin na kužne čase. Peti oltar sv. Katarine je stal poleg južnih vrat.

Cerkev je imela dva srebrna pozlačena keliha s pateno, pozlačeno posodico za Najsvetejše, 16 ogrinjal (vela), 9 mašnih plaščev, tri rimske misale, 4 pozlačene svečnike, 5 antependijev, 1 monštranco, 1 kadilnico in ostrogonski obrednik.

Na zapadni strani od cerkve je bilo 10 oralov cerkvenega zemljišča, poleg pokopališča pa 6 oralov, tu je stal tudi škedenj. Na severni strani od pota, ki gre iz Turnišča k župni cerkvi do občinskih mej vasi Nedejljica je bil cerkveni travnik za 24 koscev, poleg travnika pa župnikova

zemlja do pota, ki gre iz Turnišča v Nedeljico ob potoku Lendavi, 6 oralov. Za časa župnika Vinka Juretića je dobila turniška cerkev od cesarskih komisarjev pet oralov oratne zemlje na »gornjih njivah«, imenovanih »Gorica« poleg zemlje nekega Štefana Pučka, na severni strani ceste iz Turnišča k cerkvi, na zapadu in jugu je delala mejo neka zgraja (dumeta).

Župnišče je bilo nadstropna hiša s kuhinjo zgoraj in spodaj za družino. Gospodarsko poslopje je obsegalo hlev za konje in drugo živino, kolarnico, pokrit listnjak in škedenj.

Župnik je bil Peter Paulušić, 34 let star, duhovnik dve leti, turniško župnijo je nastopil 7. marca 1687. Filozofijo je dovršil v Zagrebu, teologijo pa v Bolonji (»Bononiji«) v dveh letih.¹⁾ Vizitator mu daje spričevalo, da je marljiv v delitvi zakramentov, skrbi za red in snago v cerkvi, ima pošteno družino, daje ljudstvu lep vzgled, zapisuje krščence in poročence, sploh je lepega vedenja.

V turniško župnijo so poleg Turnišča takrat spadale še vasi: Nedeljica, Brezovica, Poljana (Palina), Gomilica, Lipa, Renkovci (te vasi spadajo še sedaj v turniško župnijo, le Velika Poljana je ekspoziitura, namenjena za novo župnijo), Adrijanci (Odranci, sedaj v beltinski župniji), Črensovci, Bistrica (sedaj se razločuje Dolnja, Srednja in Gornja Bistrica), Bednja, Trnje, Žižki (sedaj v črensovski župniji), Beltinci, Lipovci, Gančani, Dokležovje (sedaj v beltinski župniji). Poprej so spadale v turniško župnijo še tri vasi: Bratonci, Ižekovci in B (nečitljivo), pa so bile v hudih časih (iniuria temporum) opustošene. V župniji je bilo okoli 746 domov.

Učitelj in orglavec je bil neki Agec, ki je imel hišo in šolo poleg župnikovega travnika. Nekaterе vasi so mu dajale zrnsko bernjo in raboto.

Stolnino je župnik dobival naslednjo: Od krsta po 2 groša in hlebček kruha, za vpeljavanje porodic 1 groš, hleb kruha in po možnosti svečo. Za spovedovanje na leto 1 denar. Za previdevanje bolnikov v trgu 1 groš, v bližnjih vaseh 2—3 groša, v bolj oddaljenih 4—5 grošev. Najbolj oddaljene so bile vasi ob Muri. Za oklice se je plačevalo po 1 groš, od poroke enako in povrh pečen kruh, imenovan »bosman« ter pint vina ali mesto vsega tega v denarju 5—6 grošev. Razen tega so neveste dajale »sponsalitium« (zaročnino) po 1 groš, 1 hlebček kruha in pint vina. Za

¹⁾ V Bolonji je imela zagrebška škofija svojo teološko šolo, eden zagrebških kanonikov je bil redno rektor. Drugo tako šolo je imela na Dunaju. Na to, za zgodovino izobrazbe hrvatskega klera važno činjenico me je opozoril g. nadbisk. kancelar J a n k o Barle, kateremu na tem mestu izrekam zahvalo, ker mi je dal na razpolago vizitacijske zapisnike.

blagoslavljanje hiš in svinjskih hlevov o Božiču rokovet prediva in kruh, če ga imajo, dostavlja zapisnik.

Za spremljanje mrliča iz Turnišča se je dajalo po 1 škaif rži ali denar v enaki vrednosti, polenta in pint vina. iz Nedeljice se je plačevalo $\frac{1}{2}$ gld., iz Gomilice, Lipe, Renkovec 1 gld. Iz drugih vasi navadno 1 cesarski gld., za sv. mašo po 5 grošev. Če pogreb ni bil od doma, je župnik šel pogrebcem nasproti do nekega križa blizu cerkve in je za to dobival brez razlike po 25 den.

V župniji je bilo takrat še veliko krivovercev in sektarcev, vendar med katoličani ni bilo nobenega pohujšanja. Velikonočno dolžnost so opravili vsi. Poleg župnišča je stala kapela sv. Antona Padovanskega, kjer se je čuvalo Najsvetejše. Imetja pa ta kapela ni imela nobenega, popravljala se je z milodari župljanov. Krita je bila z hrastovimi deskami in dobro zaprta.

O župniku Pavlušiču je vizitator 7. julija 1692. zapisal opombo, da o njegovem življenju ni nobene pritožbe, pač pa da je boljši gospodar za sebe ko za cerkev, ker se nič ni briga za račune cerkvenih ključarjev. V Turnišču je bil takrat tudi kapelan Mihael Topoljak, star 30 let, duhovnik tri leta. V Turnišče je prišel šele 1692. Župnik se je pohvalno izrazil o njem, nasprotno se je pa kapelan pritožil zoper župnika, da mu ne da nobene plače in mora zastoj služiti.

Beltinsko podružnico sv. Ladislava je vizitiral 19. maja 1688.; postavljena je bila šele nekaj let poprej, znotraj in zunaj pobeljena, z dvojnimi vrati. To se pač nanaša na povečavo cerkve, ker vizitacijski zapisnik iz l. 1669. dne 3. aprila pravi, da je beltinska cerkev bila lesena, s škodljami krita in pred kratkim podaljšana. L. 1669. je imela le eden oltar, na katerem je bila slika Gospodovega vstajenja.

V vizitacijskem zapisniku l. 1768. se Beltinci imenujejo že samostojna župnija. Sedanja cerkev je postavljena l. 1742. (škofijski šematizem) in takrat je bila ustanovljena tudi nova župnija.

V dokležovski kapeli sv. Ivana Krst., ki jo je vizitiral 3. apr. 1669., 16. febr. 1690., 23. jul. 1691., 22. jan. 1698., se omenja na glavnem oltarju na desni strani sv. Ivana podoba sv. Štefana kralja, na levo sv. Emerika, stranska oltarja sta bila posvečena nadangelju Mihaelu in apostolom Filipu in Jakobu. Bila je lesena, znotraj in zunaj lepo ometana in pobeljena, posvečena sv. Ivanu Krstniku. Stala je na lepem prostoru. V prezbiteriju je bilo le eno okno, 1 na pevskem koru in dvoje oken v ladiji. Veliki oltar je bil zidan, na njem tabla s sliko sv. Ivana Krst., obdana z lesenimi stebri. Na vrhu oltarnega nastavka je bila slika preroka Daniela. Drug oltar je bil Matere božje. Stolp je bil priprost iz desk. Kapela je imela le bakren kelih s pateno, zastave sv. Ivana, Zveličarja in

sv. Apolonije, dva kovinasta in dva lesena svečnika. Posedala je dva oralna oratne zemlje. Zapisnik iz l. 1698. pravi o tej kapeli, da je bila že čisto trhla ter ji je Mura pretila, da jo podkoplje. Zadnjič se omenja l. 1756., ko je še bila posvečena sv. Ivanu sedanja zidana kapela je posvečena Štefanu kralju. Okoli cerkvice je bilo malo pokopališče.

Črensovsko podružnico Sv. Križa⁹⁾ je vizitiral vicearhidijakon 2. apr. 1669., 16. febr. 1690., 23. jul. 1691., 21. jan. 1698., 1702. in 1703. L. 1669. je bila črensovska cerkev popolnoma lesena z lesenim nadstrešnim stolpičem nad velikimi vrati, streha iz skodelj. Znotraj je bil lesen strop poslikan. Oltar je imela cerkev samo eden. Okoli cerkve je bilo pokopališče. L. 1690. je našel vizitator cerkev nekoliko popravljeno, l. 1691. je bil prezbitarij že zidan do višine odraslega moža, vendar je se imel lesen strop, l. 1698. so pa celo cerkev zidali z opeko, Zapisnik l. 1703. pravi, da je bila v Črensovcih služba božja ob mladih nedeljah v poletnem času pa na praznik najdenja (3. maja) in povišanja sv. Križa, sicer pa pravi zapisnik l. 1698., da je župnik turniški razen ob cerkvenem godu druge nedelje pri podružnicah le prostovoljno opravljal službo božjo in so mu takrat dotični vaščani morali dati kosilo.

4. Dobrovnik. Zapisnik o vizitaciji dne 30. aprila 1669. pravi kratko, da so v cerkvi bili trije oltarji, a stranska da sta bila prazna. Lesen stolp je stal ločen od cerkve. Cerkev je bila posvečena sv. Jakobu star. in je bila potrebna popravila. Na velikem oltarju je bila slika sv. Jakoba, na vrhu nastavka pa priprost, od mizarja napravljen kipič sv. Trojice. Najsvetejše se je čuvalo v omarici, ki je bila postavljena na veliki oltar. Župnik je bil takrat v Dobrovniku neki Mihael Zidarič. Župljani so ga tožili, da zahaja prepozno v cerkev. Za gospodinjo je imel neko Dorotejo, njen mož je bil v župnišču za hlapca. Župnišče je bilo zelo priprosta hiša, zraven nje $\frac{1}{2}$ oralna vrta. Rabote niso župljani dajali župniku nobene, razen novemu župniku prvo leto. Za učitelja je bil takrat Martin Kovač, katoliške vere, srednje izobrazbe in brez učencev.

L. 1688. se je vršila vizitacija 21. maja. Patron je bil takrat ogrski palatin Pavel Eszterhazy. Cerkev je bila prostorna in solidno zidana, lepo pobeljena, prezbitarij je bil presvoden, ladija je imela lesen raznobarvan strop, tlak je bil iz opeke. V severni steni prezbitarija so železna vrata vodila v zakristijo, glavna vrata so bila na zapadni, stranska pa na južni strani. V prezbitariju sta bili dve podolgovati okni in tri na južni strani, očitvidno gotska okna. V ladiji je ob severni steni stala lesena pri-dižnica. Na južni strani je stal lesen stolpič z malim zvoncem. Pokopališče je nemško vojaštvo v večjem delu poškodovalo in onečastilo.

⁹⁾ L. 1807. so Črensovci postali samostojna župnija. Sedanja prostorna cerkev je pozidana l. 1857.—1860.

Najsvetejše se je čuvalo v lesenem tabernaklju, zavito v snažen korporal, brez monstrance ali ciborija. Cerkev ni imela ne krstnega kamena, ne spovednice. Imela je tri zidane, neposvečene oltarje. Na velikem oltarju je stal lesen kip sv. Jakoba s štirimi marmoriranimi stebri. Na vrhu je bila podoba Matere božje z Detetom v levici, z žezlom v desnici. Glavne-
mu kipu ob strani so stali kipi sv. Katarine, sv. Barbare, sv. Jurija in sv. Roka. Drugi oltar je stal ob južni steni v ladiji, na njem so bile neke raztrgane slike in je bil poln prahu. Na tretjem oltarju sta bila kipa sv. Jakoba (?) in sv. Martina. Kipi so bili pozlačeni. Med cerkveno opremo našteva zapisnik srebrn pozlačen kelih, malo, znotraj pozlačeno posodico za previdevanje bolnikov, 4 purifikatorije, 5 korporalov, 9 pal, med temi jih je 5 imelo neke okraske, 12 burz v raznih barvah.

Župnišče je bilo leseno in s trstjem dobro pokrito. K župnišču je spadalo okoli 12 oralov zemlje ob poti v Čestreg, od tega je bilo travnikov za 7 voz sena.

K dobrovniški župniji so spadale vasi: Dobrovnik, ki se imenuje »oppidum« — trg in osem drugih vasi, Sikocz, Kamarash (Kamovci), Radamash (Radmožanci), Gönterhaza (Genterovci), Gaborzyhaza, Syhartohaza, Szombatha in Bodehaza, v vsem okoli 250 domov. (Nekatere teh vasi spadajo sedaj pod Ogrsko.) Župnik je dobival na bernji po 20 čebrov (cubuli) pšenice, 60 rži in povrh precej obilno desetino, kakor je bila letina. V denarju je imel naslednje dohodke: od krsta je prejemal po 1 groš, botri so dajali še po 4 denarje in 1 pišče. Za oklice se je plačevalo po 1 groš, enako za vpeljavanje porodnic, za velikonočno spovedovanje po 1 denar. Za previdenje bolnikov se je v bližnjih vaseh dajalo po 2 groša, v oddaljenih po 3—4. Za spremljanje mrličev iz bližnjih vasi se je dajalo po 25 denarjev, iz bolj oddaljenih po dogovoru, a vselej se je morala zraven dati še neka pečenka (assatura), hleb kruha in, če mogoče, »pint« vina. Za božično blagoslavljanje ni bilo nič določenega.

Dobrovnik je že takrat imel tudi šolo, ki je stala blizu župnišča, a brez vrta. Posestniki v vasi Sikocz so dajali učitelju po 7 meric zrnja, gostači po 1 težaka ali pa 2 groša za pogrebe, iz daljnih vasi je dobival po 3 groše. Ob blagoslavljanju o Božiču in Treh kraljih je dobival po 1 kračo. Od šolarjev, če jih je kaj imel, je dobival po 1 ogrski goldinar na leto. Zvonar ni imel svoje hiše, za nagrado je dobival nekaj bernje.

Župnik je bil takrat v Dobrovniku Emerik Nylas, star okoli 29 let, duhovnik je bil 3 leta, v Dobrovniku 1 leto in 9 mesecev. Filozofijo je absolviral v Zagrebu, teologijo pa v »Bononiji«. Pri sebi je imel tri posle in malo pastarico. Pridigoval je ogrski in »hrvatski«. Vizitator mu daje dobro spričevalo, da je ljudem dajal lep vzgled.

Dve leti pozneje, 19. februarja 1690. je bila zopet vizitacija v Dobrovniku. Zapisnik pravi, da je bilo takrat v župniji še veliko krivovercev, ki so se pa vračali v katoliško cerkev. Takrat je bil ondi že drug župnik, neki Nikolaj Kiss, Oger iz Semenja (Semeniensis), star okoli 30 let. Filozofijo in teologijo je dovršil v Bolonji. Bil je sicer marljiv in goreč, toda robat in prenagel ter je ljudi celo pretepaval. Obljubil je popboljšanje, a pri naslednji vizitaciji l. 1692. dne 5. julija je vizitator zabeležil o njem, da je aroganten ter dela, česar ne bi smel, in opušča, kar bi moral storiti. Vsled župnikove zanikarnosti je bilo v cerkvi vse zane-marjeno, še celo Najsvetejšega ni bilo, češ, da v župniji ni bolnikov. L. 1693. so namerjavali povišati zvonik, so li to storili, ni znano. L. 1699. pravi zapisnik, da je bila cerkev znotraj vsa prebeljena, deloma tudi zunaj. Župnik je bil še vedno Nikolaj Kiss, učitelj pa Ivan Szeley.

Zapisnik zadnje vizitacije 31. julija 1768. omenja kapelo preobraženja Gospodovega, ki je stala kakih 1000 korakov od župne cerkve. Župnišče je bilo pet let poprej na novo postavljeno. V učiteljevem stanovanju je bila ena šolska soba.

* * *

Zapisnik pripominja, da je bilo v bekšinskem arhidijakonatu nekdanje še več župnijskih cerkev. Tako sv. Martina v Semenju (Szemenie), ki jo je Mura podkopala; ker se je tudi ljudstvo razpršilo, so to župnijo pritegnili župniji sv. Miklavža pri Kaniži. Druga župna cerkev je bila v enakom imenovanem selu ob Muri, to župnijo je pa upravljal župnik v Vidovcu v Medjimurju. Župnija je bila tudi v vasi P a k a na polju, imenovanem »Vär«. V župniji sv. Jurija in sv. Martina v Jurjevskem dolu (Szent György-völgy) so pa bili takrat krivoverci.

Več župnih cerkev je bilo okoli Kaniže, a z vasmi so izginile tudi cerkve in župnije (vsled turških napadov). V Kaniži sami so še l. 1693. bile vse cerkve lesene. V kaniškem predmestju so neko leseno turško mošejo spremenili v cerkev Marijinega vnebovzetja.

Zanimiv pregled o propadlih župnih in drugih cerkvah podaja viz. zapisnik l. 1698. V obsegu takratne župnije Csesztreg (ob Krki) je bila zapuščena nekdanja župna cerkev sv. Križa v Lekfa. Cerkev sv. Jurija v Dolu — sedaj Szent Görögyvölgy so imeli l. 1698. v rokah kalvini. Precej velika župna cerkev Sv. Nikolaja je bila v Kálóczfa (onstran Krke ob veliki cesti v Körmend). Župno cerkev Sv. Ivana v Bakši je do temeljev razdril potok Szup.¹⁾ Pod Bakšo je stala nekdanja kapela sv. Andreja in druga kapela neznanega imena v vasi Medes. Zid

¹⁾ Czup je dandanes kraj, kjer se steka v Krko več potokov, ki imajo dandanes druga imena.

in obok prezbiterja se je še takrat videl, zarastel z gosto šumo. Župna cerkev sv. Martina je bila nekdanj v Alsó-Szigay, zidovi so še 1698. stali. Župna cerkev je bila nekdanj v (Lenti) Sombotelju (ob Krki). Iz zemlje so moleli le še zidovi. Župna cerkev neznanega svetnika je bila nekdanj v Slovenji vasi (Tót-falu), sedaj župnija Lenti ob Krki. Župno cerkev sv. Benedikta (?) v Semenju je Mura podkopala. Na prijaznem gričku Törmafelda je bila nekdanj župna cerkev sv. Ivana, zvonik in zidovi so še 1698. stali, prezbiterij se je že podrl.

V Gostoli je bila nekdanj župna cerkev sv. Emerika, zidovje je še takrat deloma stalo. Enako je še deloma stalo zidovje nekdanj župne cerkve sv. Marka na gričku v Suhem Szigetu (Szécsi Szigeth). Cerkev sv. Jurija na Paki so Turki razdejali. Pri tej cerkvi je bival nekdanj opat Peter Pap, ki je upravljal kapelo sv. Adrijana, njegov kapelan pa kapelo sv. Lovrenca. Obe kapeli so Turki razrušili. Enako so Turki podrli cerkev sv. Mihaela v Puščavi, zidne ruševine so pa kmetje razvozili. Tudi cerkvi sv. Jurija in sv. Martina v Oltarcu so kaniški Turki razdejali. V Slovenjem Sv. Martinu (Tót Szent Marton) nad Kanižo je bila nekdanj lepa cerkev, pa so jo Turki popolnoma porušili. Enaka usoda je zadela župno cerkev v Polju in cerkev Marijinega vnebovzetja v vasi Becz ter župno cerkev sv. Ivana v Gerencih. — Ta suhi seznam propadlih cerkev je nema priča strašnih katastrof, ki so zadele naše Prekmurje, zlasti porečje Krke in Lendave. Poleg Turkov so razljudili te kraje tudi večkratni pomori in strahovite povodnji. Tako je v rodovitni kotlini Krke in Pake propadel stari domači slovenski živelj, na katerega spominjajo le še krajevna imena vasi in potokov (n. pr. Krka, Paka!).

V tem okolišu nam je nedvomno iskati nekatere cerkve v karolinški in Ciril-Methodovi dobi.

Doneski k zgodovini knjigotrštva v Mariboru.

Prof. Janko Glaser, Maribor.

Imena Merzinger, Ferlinz, Leyrer so vsakemu, ki se je količkaj bavil s starejšo našo knjigo, znana; vendar bi v naši kulturni zgodovini zastonjal iskal podatkov o njih. To me je napotilo, da sem skušal zbrati nekaj tozadevnega gradiva ter sestaviti vsaj v glavnih obrisih zgodovinski pregled mariborskega knjigotrštva.

Kot vir so mi služili pri tem: Puffova knjiga Marburg in Steiermark, 1847, matrike mestne župnije v Mariboru in Gradcu, gradivo na magistratu, zlasti tako zvani »Bürgerbuch«, zemljiška knjiga mesta

Maribor, Mitgliederbuch des Handels-Gremiums Marburg in ostalo gradivo trgovskega gremija ter osebni spomini raznih gospodov.

Do sredine preteklega stoletja pravih knjigotržcev v Mariboru sploh ni bilo. Bavili so se s knjigotrštvom knjigovezi, ki so poleg svoje obrti prodajali papir in razne pisarniške potrebščine, med drugimi tudi knjige, zlasti šolske in molitvene. Zato se knjigovezi tiste dobe imenujejo navadno tudi »bukvarje« in treba jih je bilo v tem pregledu upoštevati. Ravno tako pa je bilo treba upoštevati tudi tiskarne, v kolikor knjig niso le tiskale, ampak jih tudi zalagale in razpečavale.

Prvi mariborski bukvar (»puquar«), ki je izdal slovensko knjigo, je bil Franc Piterich iz 18. stol. Po rodu najbrž Mariborčan,* se je 5. jun. 1758 kot vdovec poročil z Rozalijo Renkl, ki je umrla 20. apr. 1797, stara 74 let. Zabeležena je v mrtvaški knjigi (Tom. II, 127) kot »Rosalia Pitrichin, verwittibte bürgerl. Buchbinderin«. Njen mož je torej že pred tem časom umrl; kedaj, se ne da dognati, istotako ne datum rojstva. Piterich je 1767 izdal molitvenik »Hitra inu glatka pot pruti nebessam«, čigar prvi natis je izšel 1764 v Ljubljani. (Prim. Rebó, Čas 1907, 456; en tak izvod iz l. 1764. hrani gen. Maister v svoji knjižnici.) Tri leta pozneje (1770) je ista knjiga izšla pri Piterichu še enkrat. (Obe njegovi izdaji ima »Štud. knjižnica« v Mariboru pod signaturo 1632.)

Nekoliko pozneje se omenja kot knjigovez Leopold Pilgram, najbrž Piterichov naslednik; bil je po materi Piterichov nečak. Rodil se je 28. marca 1744 (Tom. III, 257) kot sin Leopolda Pilgrama, uglednega meščana, nekaj časa tudi župana v Mariboru, in Katarine, roj. Renkl, ki je bila sestra Piterichove žene Rozalije. Meščan je postal 1775, ko je prisegel na podlagi hiše št. 179 (Bürgerbuch 11 a), sedaj Koroška cesta št. 7. Pozneje je morda obubožal, kajti umrl je 10. maja 1818 v hiralnici, kot »Spitalspfündner« (Tom. II, 232). Slovenskih knjig ni izdajal, vsaj doslej ni znana nobena.

Pilgramu je sledil Franc Geist, ki je prišel iz Gradca (Puff I, 53), in sicer najkasneje l. 1789.; kajti v računih mestnega magistrata »pro Ao Militari 1789« (1. sept. 1788 — konec okt. 1789) se na str. 32 nahaja sledeča postojanka: »Laut Quttg Nr. 105 bezahle an Geift Buchbinder vor Steuer Regulierungs Bögen Einbinden 36 Kr.« Porodil se je 25. maja 1768 kot sin veleurarja v Gradcu. Mariborski meščan je postal 4. jan. 1790, ko je prisegel »auf das Leopold Pilgramsche Buchbinder real Jus« (Bürgerbuch 27 a). Obrt je izvrševal spočetka gotovo v isti hiši kakor

* V poročni knjigi (Tom. I, 71) stoji: Copulatus est D. Franc. Pittrich viduus, et Nobilis virgo Rosalia D. Joan. Renkl filia Marpurgenfes... Iz tega sklepam, da sta bila oba iz Maribora.

pred njim Pilgram, to je v hiši št. 179; kakor poroča Puff, je 1800 bil celo posestnik te hiše (I, 84). Kdaj se je preselil v Gosposko ulico št. 78 (sedaj 15), se ne da dognati; da bi bila ta hiša že od 1790 Geistova last (Puff I, 53), se mi ne zdi verjetno. Najbrž si jo je pridobil pozneje; v njej je potem izvrševal svojo obrt do 11. avg. 1838, ko je podjetje s hišo vred prodal Frideriku Leyrerju (zemlj. knjiga zv. 36, 213). Umrli je 5. okt. 1843 v Mariboru (Tom. II, 377; Puff II, 225). Izdal je dva natisa Verdinkovega Vsakdanjega kruha (1810 in 1824), oba v Mariboru, prvega pri Dunschegu, drugega pri Janschitzu (ČZN XX, 154, 155). Sprejemal je tudi prenumeracijo za Murkova dela (ČZN II, 36).

Par let pred Geistom je prišel iz Gradca še en knjigovez v Maribor. Bil je to Jožef Merzinger, rojen 10. marca 1751 kot nezakonski sin v Gradcu. Kot najdenček neznanih staršev je dobil ime po rojstnem mesecu marcu. Mariborski meščan je postal 3. jan. 1787, ko je prisegel »auf die ... Buchbindergerechtsame, dann die erkaufte Mathias Fashingsche Behausung« (Bürgerbuch 22 b; prim. tudi Puff I, 51). To je bila hiša št. 68 v Gosposki ul. (sedaj št. 14). 2. jul. 1810 se je kot vdovec poročil z 32letno Antonijo Passecker (Tom. I, 303), a 4 leta pozneje, 20. junija 1814, je umrl (Tom. II, 211). Merzinger je bil menda prvi založnik v Mariboru, ki je izdajal tudi posvetne slovenske knjige. 1789 in 1809 je izšlo pri njem Malo besedišče, ok. 1800 Listi inu evangelija (vsaj 2 natisa), 1807 Volkmerjeva Hvala kmetičkega stana, ok. 1808 Breznikova Večna pratika (Simonič 610, 276, 49, 571 in Kidrič, ČZN XIX, 114). Tiskal jih je pri Schützu v Mariboru, deloma v Gradcu. Razpečaval je tudi Janše-Goličnika Podvučenje za vse čebelarje, in sicer, kakor kaže ogledni list te knjige, »za 36 kr.«

Z Merzingerjevo vdovo se je 27. jan. 1817 (Tom. I, 339) poročil Anton Ferlinz (sen.), takrat šele 22 let star. Rojen je bil 12. maja 1795 kot sin uglednega meščana Jurija F., ki je pozneje (1800—1807: Puff II, 199) bil mariborski župan. Ferlinz je nadaljeval Merzingerjevo obrt v Gosposki ulici, vendar hiše ni priženil: pridržala si jo je žena Antonija. Iz zakona z Merzingerjevo sta se mu rodila dva sina: Edvard (r. 29. nov. 1817 — Tom. V, 98) in Anton (r. 13. maja 1819 — Tom. V, 108). Oba sta postala knjigoveza in Edvard je 16. apr. 1844 prevzel materino hišo (zemlj. knjiga zv. 36, 133), istočasno najbrž tudi trgovino. 15. jan. 1852 (zemlj. knjiga n. m.) je bila hiša na javni dražbi prodana (kupil jo je steklar Anton Fetz), Edvard pa je odšel v Sev. Ameriko. Z njim je šla tudi njegova mati Antonija, morda zaradi nesoglasja z možem, ki se mu je bil medtem (9. okt. 1848) v Gradcu rodil tretji sin Ferdinand, izven zakona: iz razmerja do Ane Novakove iz Ormoža, ki je kot oskrbnica bivala v Mariboru. Edvard se je kmalu vrnil iz Amerike,

njegova mati pa je tam umrla, in sicer 3. jul. 1852 v New Orleansu. Po vrnitvi je Edvard otvoril knjigoveznico in papirno trgovino v Gosposki ul. št. 3, a je že 17. marca 1874 umrl (Tom. III, 344). Podjetje je vodila nato njegova vdova Alojzija, ki ga je 16. febr. 1887 prodala sedanjemu lastniku Andreju Platzterju. Edvardov brat Anton Ferlinz (jun.) je tudi imel knjigoveznico in sicer v Gosposki ul. št. 1. Po njegovi smrti (29. dec. 1867 — Tom. III, 173) pa se je obrt opustila. Oče, Anton Ferlinz sen., pa je l. 1844., ko je njegovo trgovino prevzel sin Edvard, otvoril novo knjigoveznico v Gosposki ulici, najbrž v hiši, ki jo je pozneje (11. maja 1872) tudi kupil (sedaj št. 9). 20. jun. 1876 jo je izročil sinu Ferdinandu, s čigar materjo Ano Novakovo se je kot vdovec 12. jul. 1857 poročil (Tom. II, 189). Umrl je 30. jun. 1883 (Tom. IV, 211). Ferdinand Ferlinz je vodil trgovino do 1. avg. 1899, s tem dnem pa jo je prodal svojemu bratrancu Feliksu Novaku, ki jo ima še sedaj. (Hišo je kupil slednji šele 7. maja 1918.) Imeli bi torej sledeči razvoj:

Merzinger Jožef (ok. 1787—1814)

Merzingerjeva vdova Antonija (1814—1817)

Ferlinz Anton sen. (1817—1844)

Ferlinz Edvard (1844—1874; vendar vmes l. 1852. v Ameriki!)

Edvardova vdova Alojzija (1874—1887)

Platzer Anton (1887 — danes)

Poleg tega pa se je razvila še druga linija, ki ji tvori izhodišče druga trgovina Ferlinza Antona sen.:

Ferlinz Anton sen. (1844—1876)

Ferlinz Ferdinand (1876—1899)

Novak Feliks (1899 — danes)

Ferlinz Anton jun. stoji izven te razvojne črte.

Od vseh navedenih je izdajal slovenske knjige samo Ferlinz Anton sen. Izdal je l. 1818. 3. natis Malega besedišča, dalje tri natise Verdinkovega Vsakdanjega kruha, več natisov Listov in evangelijev ter Molitne bukvice sa gmein volk Slavenfkiga jesika (Simonič 610, 554, 276, 53; ČZN XVIII, 53; XX, 155). Tiskal jih je večinoma pri Kienreihu v Gradcu. Kakor Geist je tudi on sprejemal prenumeracijo za Murkova dela (ČZN II, 36), prevzel je v razprodajo 100 izvodov Murščeve Kratke slovnice (ZMS VI, 158) in razprodajal Drobtnice (ČZN XVII, 79), morda tudi druge knjige. Njegov sin Edvard je razpečaval Mohorjeve publikacije.

Zaradi popolnosti naj tukaj omenim še papirno trgovino na Glavnem trgu št. 14. Utemeljil jo je 1860 oče Feliksa Novaka, **Anton Novak** (r. 21. okt. 1831 v Ormožu), in sicer v Stolni ulici; že naslednje leto pa

se je preselil na Glavni trg. Tam je vodil podjetje do svoje smrti 2. okt. 1910 (Tom. V, 321), nato mu je sledila hčerka Josipina, ki pa je že naslednjega leta (19. jan. 1911 — Tom. V, 329) umrla. Po njeni smrti je trgovina postala last Feliksa Novaka, od 20. apr. 1920 pa se vodi pod imenom njegove žene Marije (Mitgliederbuch 272). Anton Novak je 1873 izdal Tomaža Kempčana hojo za Kristom (Simonič 528).

Iz nekdanje Merzingerjeve knjigoveznice in »bukvarne« sta se razvili torej dve sedanji trgovini s papirjem, molitveniki in šolskimi knjigami (Platzer in Novak v Gosposki ulici), katerima se je pridružila kot tretja še trgovina Novak na Glavnem trgu.

Oglejmo si sedaj še usodo Geistovega podjetja! Geist je prodal trgovino in hišo 11. avg. 1838 Frideriku Leyrerju (sen.). Leyrer je bil Mariborčan, rojen 17. jul. 1808 (Tom. V, 14) kot sin mizarskega mojstra Franca, umrl 20. okt. 1880 (Tom. IV, 140) kot častni meščan. Imel je najprej samo knjigovèznicu in papirno trgovino, v petdesetih letih pa je dobil tudi koncesijo za knjigarno ter postal tako prvi pravi knjigar v Mariboru. Vodil je podjetje do 1876 ter izdal tudi precej slovenskih knjig, večinoma molitvenikov (Simonič 31, 32, 106, 138, 325, 475, 553, 582, 626; ČZN IV, 174; XX, 155, 156). Tiskal jih je večji del pri Janschitzu v Mariboru. Razpečaval je tudi Drobtnice (škof Slomšek je bil baje dnevni gost v njegovi trgovini), Bleiweisov Koledarček (ČZN XVII, 80) in Slovensko Bčelo. 5. okt. 1876 je hišo in trgovino kupil njegov sin Friderik (jun.), ki se je izučil knjigarstva pri Lercherju v Ljubljani in Tendlerju v Gradcu. Ob prevzemu pa je pozabil prositi, da se očetova koncesija prenese nanj ter je s tem prišel ob njo. Tako se je l. 1880. J. Leon, ko je hotel v Mariboru ustanoviti slovensko knjigarno, lahko skliceval na to, da v Mariboru ni nobenega koncesijoniranega knjigotržca. Vsled tega je Leyrer šel osebno k ces. namestniku Kùbeku v Gradec, kjer je izposloval, da se mu je koncesija naknadno (29. marca 1880) podelila. Leyrer jun. ni več izdajal slovenskih knjig, po lastni izjavi predvsem vsled tega, ker ni bilo mogoče konkurirati z Mohorjevo družbo, ki je zalagala slovensko ljudstvo z najrazličnejšimi knjigami za neznatno ceno. Pa tudi drugače je njegova knjigarna slabo uspevala, zato jo je 13. sept. 1885 prodal Teodorju Kaltenbrunnerju, sam pa postal uradnik pri Mestni hranilnici. Kaltenbrunner je bil zet graškega knjigarja Lubenskega; uredil si je knjigarno velikega obsega, ki bi bila primerna za vseučiliško mesto, ne pa za Maribor. Razen tega se ni razumel z ženo Marto, udal se je pijači — in trgovino končno čisto zanemaril. Naposled niti za šolske knjige ni več skrbel in tako je prodajo teh knjig koncem devetdesetih let prevzel Andrej Platzer. 1. jan. 1898. je Kaltenbrunner prodal knjigarno ptujskemu Viljemu Blankeju, ki jo

je premestil na Grajski trg št. 2 in jo imel do 18. okt. 1902 (Mitgliederbuch 108), potem pa jo prodal dotakratnemu poslovodji Maksu Islingu. Ta je (že kot poslovodja) energično nastopil proti temu, da bi šolske knjige prodajal Platzter, vsled česar je slednji vzel v trgovino kvalificiranega knjigotržca v osebi Karla Scheidbacha, hoteč na ta način dobiti pravico do prodaje knjig. Scheidbach pa je kmalu začel na lastno roko in 1. jul. 1899 (Mitgliederbuch 46) ustanovil novo knjigarno v Gosposki ul. št. 28. Isling se je v aprilu 1903 s svojo trgovino preselil v Gosposko ul. št. 26, 15. nov. 1907 pa jo prodal Viljemu Heinzu, ki jo ima še sedaj. Razvoj je bil torej sledeč:

Geist Franc (1789—1838)

Leyrer Friderik sen. (1838—1876)

Leyrer Friderik jun. (1876—1885)

Kaltenbrunner Teodor (1885—1898)

Blanke Viljem (1898—1902)

Isling Maks (1902—1907)

Heinz Viljem (1907 — danes).

Poleg te knjigarne se je v tem času (1899) ustanovila nova, Scheidbachova, ki jo po smrti njenega ustanovitelja (16. III. 1925) vodi njegova vdova Lavra.

Kaltenbrunner je založil 1888—1889 Majcenove Šolske pesmi (v treh stopnjah), katerih tretja stopnja je 1901 izšla v 2. izd. pri Blankeju (Simonič 381).

Posebno trgovino za muzikalije je ustanovil že l. 1868. Matija Tischler v Slovenski ul. št. 12, odkoder se je okrog l. 1875. preselil v Šolsko ul. (sedaj Ulica 10. oktobra) št. 2. S 1. jan. 1899 je prevzel trgovino Jožef Höfer iz Kraslic na Češkem, Tischlerjev zet. Po njegovi smrti (30. okt. 1924) pa jo vodi njegova vdova Adrijana (Imenik članov trg. gremija 125).

L. 1873. je na Grajskem trgu št. 8 Janez Gaisser otvoril trgovino s papirjem, katero je vodil do 3. jul. 1901, nakar mu je sledila vdova Avgusta, od 2. jul. 1904 pa sin Rudolf Gaisser, ki si je pridobil tudi koncesijo za prodajo koledarjev, molitev in molitvenikov, 30. dec. 1907 pa razen tega še koncesijo za knjigarno popotnega čtiva na glavnem kolodvoru (Mitgliederbuch 84). Od 1. maja 1922 naprej ima to trgovino Hinko Sax.

Omeniti moram mimogrede še veletrgovca z galanterijskim blagom, Jožefa Martinza, ki je svojo karijero začel baje kot prodajalec — slovenskih molitvenikov. Rojen 9. avg. 1836 v Trbižu, je prišel 1860 v Maribor, kjer je iz neznatnih početkov ustvaril veliko tvrdko in 28. nov. 1915 umrl. Med slovenske založnike se je uvrstil, ko je koncem

sedemdesetih in početkom osemdesetih let izdal 3. in 4. natis Hergovega Venca (prim. Simonič 553 in SGp 1879, 212). Njegovemu nasledniku Aleksiju Paternolliju se je 17. apr. 1917 dovolilo prodajati molitvenike, koledarje in slike svetnikov (Mitgliederbuch 24). —

Vsi doslej naštetih starejši knjigarji in založniki so bili po mišljenju Nemci in izdajali so slovenske knjige pač samo kot trgovci. Da bi pospeševali s tem našo kulturo, tega namena niso imeli. Ravno tako pa tudi niso poznali mržnje do Slovencev.

Izpremenilo se je to razmerje izza šestdesetih let, po obnovi ustavnega življenja. Začela se je narodnostna diferenciacija, ki je končno dovedla do popolne ločitve duhov.

S tem se je pojavila potreba po slovenski knjigarni v Mariboru. Vendar do take knjigarne pod nemško vlado ni prišlo. Pač pa so se Slovenci že razmeroma zgodaj osamosvojili v tiskarstvu in domača tiskarna je vršila deloma tudi založniški posel ter tako vsaj nekoliko nadomeščala knjigarno. Zato jo mora vsaj na kratko omeniti tudi zgodovina knjigotrštva.

Prve liste, ki so jih ustanovili mariborski Slovenci (Slov. Gospodar 1867, Slov. Narod 1868), je tiskal še Edvard Janschitz, ki je izdajal ob enem nemško »Marburger Zeitung«. L. 1870. pa so Slovenci ustanovili lastno tiskarno, ki se je imenovala »Narodna tiskarna F. Skaze in drugov« in je do 1872 tiskala Slov. Narod. V jeseni tega leta se je Narod preselil v Ljubljano, z njim vred pa tudi del mariborske tiskarne. Ostali del je kupilo delniško društvo, vodstvo tiskarne pa je prevzel prof. Janko Pajk, ki jo je 1874 odkupil od delniškega društva in jo prekrstil v »J. M. Pajkovo tiskarno«. (Prim. Kovačičevo brošuro »Kat. tiskovno društvo in Cirilova tiskarna v Mariboru«, 1917, str. 5.) L. 1879. jo je prodal Karlu Lorencu, še istega leta pa je potom javne dražbe prešla v roke Janezu Leonu (ml.) iz Celovca. Po Leonovi smrti (25. febr. 1883 — Tom. IV, 206) jo je vodila dve leti še njegova vdova, nato pa jo je kupilo (s pomočjo posebnega konzorcija) »Katoliško tiskovno društvo«, ki se je

* Ker ti podatki v Kovačičevi brošuri niso točni, naj jih tukaj izpopolnim! Do 14. avg. 1879 je podpisan v Slov. Gospodarju kot tiskar J. M. Pajk, od 21. avg. 1879 do 5. febr. 1880 pa Drag. Lorenc, nakar od 12. febr. 1880 sledi Janez Leon. Po tem takem bi bil Pajk prodal tiskarno nekako sredi avgusta 1879. Poročilo o tem pa stoji v listu šele 2. okt.: »(Slovenska tiskarna v Mariboru) prej last g. profesorja Pajka je prešla v last g. Karola Lorenca. Tudi se je preselila na stolni trg (Domplatz) v g. Manihovo hišo štev. 11«. (SGp 1879, 325.) Lorenc pa je imel tiskarno le kake tri mesece. Že 27. nov. 1879 čitamo namreč v Gospodarju (str. 389) sledečo vest: »(Bivšo g. Pajkovo tiskarno) cenjeno na 4936 fl. je po očitnej dražbi kupil g. Jenez (!) Leon iz Celovca za 5123 fl. Čemu se je Lorenc kljub temu še do febr. 1880 podpisoval kot tiskar, ne vem. Morda se je Leon šele takrat preselil v Maribor? Tri leta pozneje je Leon

bilo ustanovilo že 1871 in je 1885 dobilo koncesijo za lastno tiskarno. Tako je nastala »Tiskarna sv. Cirila«, ki se je odslej stalno izpopolnjevala, zlasti, odkar je 1. jul. 1905 »Kat. tisk. društvo« kupilo hišo, v kateri se tiskarna nahaja, in razširilo prostore. Do prevrata je bila to edina slovenska tiskarna v Mariboru, zato ji gre v kulturni in politični zgodovini spodnještajerskih Slovencev važno mesto. V tej tiskarni (oziroma v prejšnji Narodni, Pajkovi, Lorenčevi in Leonovi) se je tiskala cela vrsta naših časnikov in časopisov, natisnile so se v njej različne knjige in brošure, nabožnega, poučnega, političnega, pa tudi leposlovnega in znanstvenega značaja. Nekatero izmed teh knjig je tiskarna tudi založila. J. P a j k je izdal med drugim Pesmi Pavline Pajkove 1878 ter od 1875 bil založnik Zori in Vestniku (Simonič 368, 599, 558; prim tudi 367 in 552). V založbi J. L e o n a (ozir. njegove vdove) je razen dveh molitvenikov in nekaj brezpomembnih knjig (Simonič 32, 52, 354, 493, 562) izšla 2. izdaja Lapajnetovega Domovinoslovja 1882 in Krekove Slov. nar. pravljice in pripovedke, razen tega je 1885—1886 izhajala Ljudska knjižnica, ki jo je v jeseni 1885 prevzel Lav. Kordeš (Simonič 257, 417, 403, 217). Tiskarna sv. Cirila (ozir. Kat. tisk. društvo, ki je zalagalo knjige že pred nakupom tiskarne) je izdala razna nabožna dela (za dobo 1900 prim. Simonič 37, 93, 94, 137, 248, 249, 302, 472, 495, 552, 554, 576), politične brošure (Sim. 82, 92, 93), Zbirko nar. pesmi 1888 (Sim. 594), ob prevratu raznovrstne lepake in letake, v zadnjem času tudi šolske knjige in zbirko »Cirilova knjižnica«; v njeni založbi so izhajali tudi razni listi, med njimi Slov. Gospodar, Südsteirische Post, Naš dom.

Kakor mi poroča bivši knjigar Friderik Leyrer, je J. Leon že 1. 1880. vložil tudi prošnjo, da se mu dovoli otvoritev knjižarne. Prošnja pa se je zavrnila. Tudi Tiskarna sv. Cirila pod Avstrijo ni dobila knjižarne, ampak se je morala zadovoljiti s koncesijo za prodajo devocionalij (23. avg. 1898) in za trgovino s papirjem (18. febr. 1908), dasi se je na občnem zboru »Kat. tisk. društva« 1907 sklenilo razširiti delokrog društva tudi na trgovino s knjigami, umetninami in muzikalijami ter na knjigoveštvo (Kovačič, o. c. 33). O eni tozadevni prošnji Cirilove tiskarne se poroča v zapisniku seje trgoveškega gremija 18. avg. 1913, da se je 9. jun. istega leta zavrnila. Odločali so v tem slučaju brez dvoma nacionalni, ravno tako gotovo pa tudi trgovski momenti. Trgovski gremij je, kakor kažejo njegovi zapisniki, ščutil že obstoječe knjižarne. To vidimo »naglo umrl«, nakar je tiskarno prevzela njegova žena (SGp 1. III. 1883, str. 71). V drugi polovici sept. 1885 je tiskarna prešla v last »Kat. tisk. društva« in 24. sept. 1885 že čitamo na prvi strani Gospodarja: »Tiskarna sv. Cirila« bo od dne 1. meseca oktobra t. l. v Pöschelnovi hiši, Koroške ulice št. 5.« (Prim. tudi: Leopold Stietvater: Beitrag zur Geschichte des Buchdruckes und Buchhandels in Steiermark. Pönnis iz Buchhändler-Correspondenz 1887, str. 50 sl.)

iz slučaja, ki se je obravnaval na seji 22. apr. 1908. Tam se poroča, da hoče neki Franc Havlik, knjigar v Lipnici, otvoriti knjigarno v Mariboru in da je že vložil tozadevno prošnjo pri mestnem svetu. Mariborski knjigarji pa so poslali posebno deputacijo h gremiju ter ga prosili, naj posreduje pri c. kr. namestništvu, da se Havliku prošnja odkloni, ker bi nova konkurenca v tej stroki bila škodljiva. Gremij je nato soglasno sklenil intervenirati pri namestništvu, nakar se je Havliku prošnja res odbila. Podobno stališče je zavzel gremij na seji 18. avg. 1913, ko se je iz istih (trgovskih) razlogov zavrnila prošnja Romana Pelikana, ki bi bil rad ustanovil novo knjigarno.

Tako je Tiskarna sv. Cirila dobila koncesijo za knjigarno šele po prevratu, 6. dec. 1918; to je bila prva slov. knjigarna v Mariboru. 10. jul. 1919 se ji je dovolila tudi knjigoveznica. Ko se je zgradilo poslopje Zadružne gospodarske banke, si je izposlovala še koncesijo za podružnico v Aleksandrovi ul. št. 6, in sicer 22. nov. 1924 za trgovino s papirjem in devocionalijami, 20. marca 1925 pa razen tega tudi za knjigarno.

Po prevratu je tudi Kralikova tiskarna v Jurčičevi ul. št. 4 prešla v slov. roke. Prevzelo jo je jeseni 1919 od L. Kralika dedičev delniško društvo, ki jo vodi pod imenom »Mariborska tiskarna«. V njej se tiska Tabor, Marburger Zeitung, zadnja leta tudi Časopis za zgodovino in narodopisje ter razni manjši listi. Izdala je tudi nekaj knjig (med njimi Kobalov prevod Kellermannovega Predora 1922, Pirčevo Zgodovino star. veka 1922, in Zemljepis slov. ozemlja 1923 ter Baukartovih Šest angleških povesti 1922), vendar nima svoje knjigarne.

Pač pa je otvoril knjigarno Vilko Weixl, ki je že 3. febr. 1908 ustanovil trgovino s papirjem in pisalnimi potrebščinami v Gosposki ul. št. 33, v septembru 1913 pa se preselil s to trgovino na Glavni trg št. 22. Dovoljenje za otvoritev knjigarne se je tudi njemu podelilo šele po prevratu, 17. jul. 1919; nekoliko prej (13. jun. 1919) je dobil tudi koncesijo za knjigoveznico. V jul. 1920 se je preselil v Jurčičevo ul. št. 8, kjer ima svojo knjigarno še sedaj. Pred vojno je izdal 2 letnika »Slov. mariborskega koledarja« (za 1913 in 1914), po vojni razne muzikalije, l. 1925. pa »Mariborski adresar«.

4. okt. 1919 je v Slovenski ul. št. 10 Zlata Brišnik (iz Ljubljane) otvorila trgovino s papirjem in galanterijo, ki jo je 26. sept. 1921 razširila v knjigarno. 1. okt. 1925 se je s podjetjem preselila v Slovensko ul. št. 11.

Mimogrede je v poprevratni dobi imela tudi ljubljanska Zvezna tiskarna (Anton Pesek) svojo ekspozituro v Mariboru, in sicer na Glavnem trgu št. 18.

Tudi Justina Maček, ki ima od 17. nov. 1919 trgovino s papirjem in galanterijo v Aleksandrovi ul. št. 9, je z 28. jan. 1920 dobila koncesijo za prodajo šolskih knjig in molitvenikov, a jo je 25. jan. 1924 zopet odjavila.

Isto je storil Ljudevit Šef, trgovec s papirjem na debelo, ki je 25. nov. 1920 dobil koncesijo za knjigarno v Prešernovi ul. št. 1, pa jo je 18. nov. 1923 zopet odložil. (Imenik članov 360.)

Vidimo torej, da se je po vojni število mariborskih knjigarn abnormavno dvignilo, da pa ravno vsled tega ne morejo vse uspevati.

Pisatelji frančiškanske hrvatsko-kranjske pokrajine sv. Križa.

P. Alfonz Furlan, Ljubljana.

V naše kraje so prišli frančiškani že pred letom 1224. in sicer na Goriško in Kranjsko iz Italije, na Štajersko in Koroško iz Nemčije, v Novo mesto so pa pribežali iz Bosne čez Hrvatsko leta 1469. Samostani v Judenburgu, Gradcu, Ptuj, Mariboru, Celju, Beljaku, Ljubljani, v Kamniku in Novem mestu so spadali pod dunajsko frančiškansko provincijo do l. 1491. Dne 27. avgusta istega leta je dunajska minoritska pokrajina odstopila ljubljanski samostan avstrijskim frančiškanom observantom.

Leta 1559. so na občnem zboru v Aquili¹ združili samostane v Kamniku, Ljubljani in v Novem mestu s samostani na Sv. Gori pri Gorici, v Pazinu, na Trsatu, v Senju z bosanskimi samostani. Tako je nastala bosansko-hrvatsko-kranjska redovna pokrajina sv. Križa in ostala do l. 1900., ko so ločili hrvatske samostane za se v posebno, novo pokrajino Sv. Cirila in Metoda, in slovenske samostane stare pokrajine Sv. Križa, kateri so pridali samostana v Mariboru in pri Sv. Trojici v Slovenskih goricah.² Hrvatsko-kranjska (slovenska) pokrajina Sv. Križa je imela te samostane: v Ljubljani, na Sv. Gori pri Gorici, v Pazinu, na Trsatu, v Senju, Karlovcu, Jaski, Samoboru, Klanjcu, v Brežicah, Nazaretu, Novem mestu in Kamniku. V teh samostanih so živeli in delovali frančiškani pisatelji, katere sem našel v rokopisu »Bibliotheca Scriptorum ex Ordine franciscano« auctore P. Castulo Weibl 1800., v »Jezičniku«, »Novicah« in v imeniku frančiškanskih knjižnic.

¹) P. Vigil Greiderer Cermania Franciscana Tom. I. pag. 90. anno 1777.

²) Decr. 3. Junij 1900.

I. Pisatelji od 1400—1600.

Nepodpisan frančiškan je dokončal leta 1418. svoj velik rokopis na pergament (veliki folijant), sedaj že obrezan, naslov je odtrgan, letnica je na zadnji strani. Vsebina je koralno petje za sv. maše in drugo. Črke so gotiške; inicijali so priprosti, slike neumetniške. To knjigo so prinesli frančiškani, ko so prišli iz Hrvaške v Novo mesto leta 1469. Ta folijant je v frančiškanski knjižnici v Novem mestu.

II. Pisatelji od l. 1600—1700.

Glavinich (Glavinić) P. Franciscus M. O. (Minorum Observantium) je spisal:

1. Szvitlost dusse verne. Venezia 1632 12°.
2. Ceteri poslidnja čovika. Mletci 1628 8° J. Salis.
3. Confessario catholico. Utine 1642 12° N. Schiratti.
4. Historia Tersactana. Udine 1648 8° Ap. N. Schiratti.
5. Cvit szvetih to jest Život svetih. 4° Mleci 1702.
6. Manus Christi amoris, divisa in quinque libros. 8° Venetiis 1625. G. Salis.
7. »Origine della Provincia Bosna-Croatia« in 4° Udine 1648, tip. Nic. Schiratti.

8. Breviarium sclavonicum, Missale sclavonicum, za tisek pripravil in glagoliške črke poskrbel v Gradcu, s katerimi so natisnili staroslovenski misal in brevir v Rimu de propaganda fide.

P. Frančišek Glavinić je bil sin plemenite rodbine Glamoč v Bosni. Rojen je bil v Kanfanaru v Istri l. 1610. ali 1608. Ta rodbina je imela tri družine; ena je ostala v Bosni, druga je zbežala na Rusko, tretja pa v Istro pred Turki. Sam o sebi piše v svoji knjižici Origine della Provincia Bosna-Croatia pag. 42: »Fu egli di nazione Slavo, di patria Istriano, del domicilio di Canfanaro di Religione cattolico di professione Francescano e di essercitio Predicatore (apostolico). Vidde molti studij in Europa hebbe diversi maneggi e praticò varie nationi et e quello, il quale scrisse d' anni 62.

Bil je dolgoleten gvardijan na Trsatu, trikrat provincijal po tri leta 1610, 1616 in 1619. Srčno se je boril zoper luterance. Duhovščina v Istri, hrvatskem Primorju in na otokih ga je naprosila, da naj pripravi za tisek staroslovenski misal in breviarij, kar je tudi storil. Kje pa dobiti glagoliške črke? Kot provincijal je šel na Dunaj; med potjo se je ustavil tudi v Gradcu, kjer je prebival papežev nuncij in nadvojvoda; ker je znal italijanščino, je govoril z nuncijem, večš nemščine, je govoril z nadvojvodom. Tu je popraševal, ako imajo na dvoru kake glagoliške črke. Po-

kazali so mu popolno glagoliško tiskarno, katero so vzeli protestantom na Nemškem in jo spravili v Gradec. P. Glavinić prosi zanjo, in cesar mu jo zastonj da in ukaže jo poslati na Reko. Dne 10. novembra 1621 mu je pisal papežev nuncij, kardinal Karol Borghese, da so poslali glagoliške črke na Reko. Cesar Ferdinand II. je naročil svoji vladi, da naj poravnava vse stroške za tisek glagoliškega misala, a vlada se je izgovarjala, da nima denarja; to je Rim zvedel, in je po svojem dunajskem nunciju sporočil p. Glaviniću, da naj pošlje glagoliške črke v Rim, kjer so tiskali ž njimi glagoliški misal in breviarij. Prefekt kongregacije de propaganda Fide ga je poklical v Rim, da bi vodil tisek glagoliškega misala, a ker je bil p. Glavinić provincijal, je v Rim poslal svojega učenca, p. Rafaela Levakovića na mesto sebe. P. Frančišek Glavinić je umrl na Trsatu 6. decembra 1650. (P. Castulus Weibl, *Catalogus defunctorum ab anno 1648 M. S. fol.*) Cesar mu je ponudil senjsko škofijo, a je ni sprejel. Njegova slika je v trsatskem samostanu.

Levacovich (Levaković) p. Rafael je priredil staroslovenski (glagoliški) misal »Jussu Urbani VIII. Missale (1648) et Breviarium Schlavonicum, summa qua potuit fide ac diligentia impensis deinde Sacrae Congregationis de propaganda fide typis impressum emendavit«. 1631 Secunda editio Breviarii Levacovicensis, anno 1688., Missalis opera Josephi Pastričić.

Izdal je tudi: *De antiqua Clericorum lingua dialogus.*

Razne komentarje ecclesiae Zagrabiensis, ejusque praesulum.

Crkveno slovenski riečnik. (*Dizionario ecclesiastico delle parole otrruse della lingua illirica.*

Grammatica della lingua illirica. (Starine zv. XXIV.)

Prvo njegovo delo je: »Karstianski nauk«, potem »Bukvar«.

P. Rafael Levaković je bil rojen v Jaski na Hrvatskem; v redovni provinciji je bil profesor bogoslovja; govoril je italijanski jezik, bil je pobožen in učen frančiškan, ud kongregacije de propaganda fide v Rimu. P. Frančišek Glavinić ga je poslal v Rim, da je skrbel za tisek glagoliškega misala in breviarija; zato se imenuje to izdanje Levakovićevo. Za trud pri tisku misala je bil imenovan za nadškofa ohridskega v Macedoniji; bil je obenem tudi kanonik in arhidijakon zagrebške katedralke. Umrl je okoli l. 1660. Glej P. Castulus Weibl »*Sylabus chronologico-historicus virorum illustrium ex Ordine S. Francisci, qui ad dignitates ecclesiasticas aliquando vocati vel assumpti sunt*«, sub anno 1647. — Ivan Radečić, *Predavanja o knjigi staroslovenskoj*, Senj 1896. — Starine, knjiga 24, str. 33.

Jančić p. Paulus (de Tauris) M. O. je izdal: *Theologia Mariana* anno 1654, typis Romanis excussa.

P. Pavel Jančić (de Tauris), Hrvat, rojen v Karlovcu, frančiškan hrvatsko-kranjske provincije, je bil lektor bogoslovja jubilat. Bil je provincijal petkrat, v domači provinciji od 1658—1661, v ogrski Sv. Marije in avstrijski, dvakrat generalni definitor (svetnik generalov) v Rimu, na Nemškem »*commissarius generalis nationalis*, orator septem linguarum facundissimus« jako pobožen in radodaren mož. Leta 1662. je bil izvoljen za škofa sirmijskega; l. 1663. je postal škof v Pičnu (Pedenà) v Istri, majhni in siromašni škofiji, ki je imela samo 13 župnij. »*Dum opulentiôr ei in Hungaria parabatur sponsa, Labaci die 1. Februarii 1667. morte praeventus est.*« P. Weibl Sylabus sub anno 1662.

Maturelli p. Franciscus Maxentius ab Arco je izdal:

Opusculum de incruento Missae Sacrificio. Oeniponti anno 1657.

Piae meditationes super Officium B. M. V. Tridenti 1665.

P. Frančišek Maksencij Maturelli je bil rojen v Arku na južnem Tirolskem. Učil se je v Italiji; bil je jako izveden v cerkvenem pravu in bogoslovnih vedah, sacri Officii consultor, provincijal beneške kustodije sv. Antona Padovanskega, svetokriške od l. 1640.—1643., tajni svetnik cesarja Ferdinanda III., *Commissarius nationalis per Germaniam*. Škofovske časti ni hotel sprejeti. Umrl je v Tridentu 13. jan. 1670. P. Cast. Weibl l. c.

Premb p. Ludovik je spisal latinski molitvenik »*Via franciscana vitae aeternae*« Praegae anno 1676. za frančiškane. Iz te knjižice je predstavil p. Hugolin Sattner križev pot, frančiškanski imenovan, v knjižnici Petmedeljska pobožnost v čast pet ran sv. Frančiška. Ta latinski molitvenik, nekoliko spremenjen, še vedno izdajajo.

Ta redovnik je prejel redovno obleko v provinciji Sv. Križa, pozneje je pa prestopil v češko in tam je tudi umrl. P. Cast. Weibl l. c. sub verbo Premb.

Scalletari p. Franciscus M. R. je v italijanščini spisal in izdal »*Historia itineris bellicique navalis Excellentissimi Josephi Comititis ab Herberstein cum Venetis et Melitensibus adversus Turcas*«.

Bil je Goričan, redovnik provincije Sv. Križa hrvatsko-kranjske; umrl je v Gradcu dne 11. februarja 1694. — P. Greiderer, *Germania franciscana* tom. I. lib. II. § 4. num. 457. P. Cast. Weibl l. c. sub verbo Scalletari.

Schlibnig (Žlebnik) p. Jovannes Baptista je spisal 4 knjige 4^o pridig: »*Scala ad vitam aeternam, Ostium ovile securum*« Hoc est Fructuosae et valde utiles conclusiones per dominicas totius anni. Pars. I., II. et III. anno 1687, pars IV. festivalis 1690. Rokopis je v novomeškem samostanu.

Bil je izvrsten pridigar in svétnik provincije; umrl je v Novem mestu, star 46 let, dne 22. decembra 1701. Glej *catalogus bibliothecae Conventus Neostadiensis*.

III. Pisatelji 1700—1800.

Lázari p. Anton je spisal nekaj nemških pridig. Razen tega:

Boetii opusculum de consolatione Philosophiae recudendum curavit, 1682., 12. Philosophiam ac Theologiam Scotisticam conguessit proeloque destinavit. Rokopis v ljubljanski frančiškanski knjižnici.

Natisnjena dela:

Panigyricum S. Antonii Paduanicum titulo Votis.

Sittliche lehrreiche revanche, in welcher als die hoch und wohl geborne Fräule Fräule Sidonia Dorothea Gräfin und Herrin von Gallenberg in des löbl... in Ordenshabit den 25. februar 1680 annahm. Laibach gedruckt 1680.

Von den diesen Heiligen hat er noch andere zwanzig Panegyricos in Bereitschaft.

Histeron Proteron, Laybach, 1681. in 4°.

Vide Valvasor, Die Ehre des Herzogsthum Krain. Tom. II. Buch VI. S. 365.

P. Anton Lazari je bil rojen v Ljubljani leta 1642., bil je lektor jubilat, trikrat provincijal l. 1685.—1688., 1693.—1696. in 1699.—1702., generalni difinitor; vizitiral je provincije: avstrijsko, sv. Ladislava hrvatsko, Marijansko na Ogrskem; bil je tajni svetnik cesarja Leopolda I.; reformiral je hrvatsko-kranjsko provincijo Sv. Križa. Umrl je v sluhu svetosti dne 24. avgusta 1705, star 63 let, v redu 48. P. Cast. Weibl l. c. sub verbo Lazari; Schematismus Provinciae S. Crucis Croatiae Carnioliae 1890. pag. 10.

Bressan (Brešan) p. Anton je spisal:

Vita Christi, B. Virginis, S. Joseph, Apostolorum aliorumque Sanctorum. Delo je ostalo v rokopisu.

P. Anton Bresan je bil rojen na Kranjskem, bil je difinitor, izvrsten pridigar. Umrl je v Novem mestu 19. julija 1708, star 70 let, v redu je bil 50 let. P. Cast. Weibl l. c.

Sigonius (Žigon) p. Sigismundus M. R. (Minorum Reformatorum) je spisal in dal natisniti:

Summulae spirituales de oratione mentali, Venetiis 1697, 12°.

Goričan, lektor jubilat, kustos provincije, je vizitiral češko provincijo Sv. Večeslava. Umrl je 19. jul. 1711, star 67 let na Sv. Gori pri Gorici, v redu je živel 50 let. P. Cast. Weibl l. c.

Francetić p. Peter je sestavil in dal natisniti:

Das Schön wunder tragende Tersatt, Wien, typ. Igna. Dom. Woigt 1723, 4^o.

Tersactum Coronata Deipara Virgine insigne. Venetiis, Ant. Bartoli 1718, 4^o.

P. Peter Francetič je bil rojen na Reki leta 1654.; šole je obiskoval v Milanu in Rimu; učil je v Benetkah filozofijo, doma pa bogoslovje. Vizitiral je zagrebško provincijo sv. Ladislava, ogrsko presv. Zveličarja, tirolsko sv. Leopolda in češko sv. Večeslava; bil je dvakrat svétnik provincijalov, od 1705—1708 provincijal. Poskrbel je slovesno kronanje podobe trsatske Matere božje 8. sept. 1715 in oficij z mašo za 10. maja, praznik prenešenja hišice bl. Device Marije; vpeljal je bratovščino trsatske Matere božje. Obhajal je svojo zlato mašo, umrl je star 74 let, v redu pa 56 let, dne 15. julija 1728. (M. S. Continuatio Capitulum Prov. S. Crucis Croat-Carniol. Capitulum. 65.)

Wolf p. Leander ali Leonard je sestavil:

»Altariolum thymiamatis et holocausti portatile 1709, Augustae Vindelicorum impressum typ. St. Maistetter, 12^o.

P. Leander Wolf je umrl kot gvardijan v Kammiku, dne 18. aprila 1716, v redu je bil 26 let.

Sargar p. Elisaeus je spisal:

Conferentiae theologico morales 1732 Augustae Vindelic. Duplex Supplementum concinnavit P. Killamus Kazenberger ejusdem Ordinis et Provinciae.

P. Elisej Sargar je bil rojen na Kranjskem; kdaj je prestopil v nemško provincijo argentinsko in kje je umrl, ni znano. P. Cast. Weibl l. c.

Schlachtner p. Kazimir je spisal knjigo:

Ars gnomica seu horografica . . . Accedunt Conjuncturae Astrologiae . . . Item: Stenographiae hoc est: Ars perfectissima occulte scribendi. Tersacti l. Vol. in 4^o 1720. Rokopis je shranjen v frančiškanski knjižnici v Novem mestu.

P. Kazimir Schlachtner je bil provincijalov svétnik in gvardijan; živel je v redu 42 let, umrl je v Samoboru 15. jun. 1745, star 62 let. P. Cast. Weibl, Catalogus dftorum sub an. 1745.

Ruesch p. Maximus je spisal in dal natisniti:

Distinctio formalis Scotistica contra ejusdem impugnatores, Labaci typ. J. G. Mayr 1717. P. Cast. Weibl l. c.

P. Maximus Ruesch, Bavarec, v hrvaško-kranjski provinciji Sv. Križa je bil lektor bogoslovja, provincijal 1729—1732, vizitiral je frančiškanski provinciji na Ogorskem presv. Zveličarja in Marijansko. Umrl je kot zlatomašnik v Ljubljani, dne 23. febr. 1750, učakal je starost 79 let, v redu je živel 62 let. P. Cast. Weibl l. c.

Suppanzig (Zupančič) p. Frančišek je dal natisniti svoje postne pridige (Quadragesimale) v italijanščini v Benetkah 1740, 4°. (P. Cast. Weibl l. c.)

P. Frančišek Zupančič je bil Goričan in izvrsten pridigar; umrl je v Solkanu pri Gorici 18. marca 1751, v starosti 68 let, v redu je živel 46 let.

Hoffstetter p. Jakob je izdal:

Statuta municipalia Provinciae S. Crucis Croatiae-Carnioliae anno 1719.

Celebriores controversiae canonico-theologicae super rubr. XXXIX lib. V. Decretalium. Sive de Censuris ecclesiasticis in communi et particulari. Labaci typ. J. G. Mayr 1716, 4°.

Liber IV. Decretalium D. Gregorii IX. per controversias celebriores concordatas seu quaestiones selectae de sponsalibus et matrimoniis. Labaci typ. J. G. Mayr 1711 et 1712, vol. 2, 8°.

P. Jakob Hoffstetter je bil Ljubljčan, doslužen lektor, dvakrat provincijal 1717—1720 in 1726—1729, vizitiral je češko frančiškansko provincijo; star 58 let in v redu 43 let je umrl v Kamniku 5. maja 1737. P. Cast. Weibl l. c.

Pascóni p. Clarus je spisal in izdal:

Triumphus coronatus Reginae Tersactensis, signis, prodigiis ubique nitentis. Venetiis, typ. Recurti 1731, 4°.

Historicus progressus Mariani Triumphi et Frangepanae Aniciae prosapiae ecclesiae et conventus Tersactensis fundatricis. Venetiis typ. J. B. Recurti 1774, 4°. »Notata«, rokopis 1. vol. in 8°, shranjen v ljubljanski frančiškanski knjižnici.

P. Klar Pascóni, Goričan, lector generalis sacrae Theologiae emeritus, »custos verusque Mariophilus«. Exdefint. et Guardianus. Star 59 let, v redu 42 let, umrl na Trsatu 8. dec. 1741. P. Cast. Weibl l. c.

Pascóni p. Gaspar je spisal:

Historia ecclesiae et conventus Montis Sancti Divae Virginis Grattarum. Venetiis typ. Dom. Onchi 1746, 4°.

P. Gaspar Pascóni, Goričan, brat p. Klara Pascónija, lektor bogoslovja, pridigar, provincijal 1735—1738, je vizitiral bavarsko provincijo, umrl je v Solkanu pri Gorici 15. mara 1754, star 67 let, redovno obleko je nosil 48 let. P. Cast. Weibl l. c.

Skerpin p. Sigismund je spisal svoj Itinerarium Hispanicum anno 1740. Rokopis je v frančiškanski knjižnici v Kamniku. P. Cast. Weibl l. c.

P. Sigismund Skerpin iz Loke, je bil lektor bogoslovja, provincijal 1732—1735, 1745—1748, generalni definitor, generalni prokurator, cesarja Karola VI. tajni svetnik, določen škof v Dun. Novem mestu, je vizitiral provincije: rimsko, beneško, bavarsko, avstrijsko in ogrsko marijansko;

po svoji opravljeni sv. maši je umrl v Ljubljani 26. jan. 1755 v starosti 67 let, v redu je živel 51 let. P. Cast. Weibl l. c.

Tropper p. Janez Nepomuk je spisal:

Tractatus duo in quibus impedimenta matrimonii contractum impedientia et dirimentia explanantur. Monachii, typ. Gastl, 1753 vol. 2, 8°.

Tractatus de impedimentis dirimentibus matrimonii in specie. Labaci, typ. A. A. Ferd. Reichhardt 1744, 8°.

Aeterna divini amoris idea, scholastico-theologico exhibita, seu praedestinatio ex meritis. Labaci, typ. A. Frider. Reichhardt 1740, 8°.

Opuscula B. Leonardi a Portu Mauritio de Exercitio Sanctae Viae Crucis et de SS. Missae Sacrificio ex italico ad Germanicum translata. P. Cast. Weibl l. c.

P. Janez Nepomuk Tropper je bil rojen v Ljubljani, v redu je bil lektor bogoslovja, večkrat definator, kustos, provincijal 1754—1757, 1763—1765, vizitiral je hrvatsko provincijo sv. Ladislava. Umrl je v Kamniku 9. marca 1765, star 58 let, v redu 43 let. P. Cast. Weibl l. c.

Pfeifer p. Godfrid je spisal:

Theologia Moralis juxta principia Ethicae christianae, principia pluribus tomis comprehensa.

Expositio casuum in Archidioecesi Goritensi reservatorum.

Tractatus seu Dissertatio in lingua germanica de chyrurgis claustralibus.

Historia seu Chronicon Conventus Neostadiensis a sui origine nempe 1470—1774, inclusive cum variis animadversionibus criticis tomis tres. Rokopis fol.

Chronicon Conventus Nazaretani in Styria. Rokopis fol.

Apologia pro Tertio Poenitentium saecularium Ordine. Rokopis. Weibl l. c.

P. Godfried Pfeifer je bil rojen v Radovljici na Gorenjskem; v redu je bil lektor bogoslovja, svétnik provincije, kustos, provincijal 1748—1751, 1754—1757, 1766—1769, bil je večkrat novomeški gvardijan, živel je 68 let, redovno obleko je nosil 50 let; umrl je 17. marca 1775.

Khappus p. Siegfried je spisal:

Itinerarium suum. Rokopis je v nazareškem samostanu. P. Cast. Weibl l. c.

P. Siegfried Kappus je bil Ljubljčan, definator in mnogo let apostolski misijonar v Egiptu. Bil je učitelj klerikov-novincev, redovnik zelo strogega življenja. Umrl je 3. okt. 1769 v Nazariju na Štajerskem, v redu je preživel 51 let, star 67 let.

Sprung p. Oton je spisal:

Dissertationes dogmaticae de paradiso terrestri et immortalitate hominis innocentis. Labaci 1769, 8° typ. J. F. Eger.

Dissertationes dogmaticae IV. De Natura ortu et progressu verae Christi Ecclesiae etc. Venetiis typ. Albrizzi 1776 vol. 3, 8°.

Dissertationes dogmaticae de Divina Revelatione sive de Verbo Dei cum scripto tum tradito. Venetiis typ. Petri Savioni 1777, 8°.

Dissertationes de exteriori Dei cultu, Adoratione Eucharistiae et Sacrificio nobilissima divini cultus species, de inventione et adoratione S. Crucis, caeterorumque Passionis instrumentorum etc. Labaci typ. M. Promberger 1771, 8°.

Dissertationes dogmaticae de statu hominis in originali justitia etc. Venetiis typ. Albrizzi vol. 2. 1774—1775, 8°.

Historia insignis indulgentiae Portiunculae nuncupatae. Labaci typ. Jos. Frid. Eger, 1766, 8°.

P. Oton Sprug je bil rojen v Kamniku, v redu je bil lektor bogoslovja, definitor, kustos, provincijal 1775—1778, umrl je v Ljubljani 31. marca 1781, učakal je starost 57 let, v redu je živel 39 let. P. Cast. Weibl I. c.

K r a m m e r p. Peter Alkantara je predstavil evangelije za celo leto v arabski jezik. Rokopis v knjižnici frančiškanski v Ljubljani. P. Cast. Weibl I. c.

P. Peter Alkántara Krammer, Novomeščan, profesor na novomeški gimnaziji in 22 let apostolski misijonar v Egiptu. Umrl je v Ljubljani, star 56 let 19. junija 1781, redovno obleko je nosil 39 let. P. Cast. Weibl I. c.

S e v e r p. Sevérus je predstavil: Sv. križev pot častit, takrat bl. zdaj sv. Leonarda Portumavriškega v »kranjski« jezik, ki je bil že do leta 1800. večkrat natisnjen. P. Cast. Weibl I. c.

P. Sevérus Sever, Kranjec, je bil pridigar, učitelj novincev; umrl je kot gvardijan v Jaski pri Karlovcu 31. avgusta 1783, star 48 let, v redu 30 let.

K o r a t s c h (Korač) p. Pavlin je spisal delce »De caeremoniis et Ritibus Missalis et Breviarii«. Rokopis je v kamniški frančiškanski knjižnici. P. Cast. Weibl I. c.

P. Pavlin Korač je bil lektor bogoslovja in definitor; umrl je v Kamniku 1. okt. 1782, učakal je starost 69 let; v samostanu je živel 51 let.

F a b i a n p. Lambert je izdal: *Idea sacrae eloquentiae* leta 177*. P. Cast. Weibl I. c.

P. Lambert Fabijan je bil rojen v Novem mestu, profesor 5. in 6. razreda na gimnaziji in pridigar, lektor bogoslovja, gvardijan. Umrl je v Klanjcu na Hrvatskem 14. marca 1784, star 57 let, v redu 37 let. P. Cast. Weibl I. c.

Pascóni p. Clarus, nečak prejšnjega, je spisal:

Dissertationes theologicae contra paradoxas Josephi Gregorii Luardii presbyteri sacrae Theologiae in Lyceo Labacensi et universitatibus Oenipontana et Graecensi Professoris opinionones quominus eas perficeret et proelo submitteret, mors invidia praepedivit. P. Cast. Weibl l. c.

P. Clarus Pascóni, Goričan, izvrsten italijanski pridigar, lektor bogoslovja, je umrl kot gvardijan na Trsatu 8. decembra 1787, star 48 let, v redu je živel 38 let. C. Cast. Weibl l. c.

Niggel p. Adauctus je spisal:

Življenje pobožne vdove Marjete Böhm, tretjerednice v Ljubljani. Spisal je tudi razne pridige in majhna ascetična dela. Rokopis. P. Cast. Weibl l. c.

P. Adavkt Niggel je bil Kranjc, pridigar in zelo vzgleden redovnik. Umrl je v Kamniku 15. avg. 1788, v starosti 48 let, v redu je živel 31 let. P. Cast. Weibl l. c.

Branka p. Konrad je spisal:

Tractatus theologicus.

Tractatus theologico-asceticus de Dilectione Dei.

De Persecutione Religiosorum sub Imperatore Josepho II. 2 tomi
4^o. Rokopis shranjen v novomeški frančiškanski knjižnici.

Dissertatio critica de Seminariis generalibus.

Spisal je slovenske pridige: *Conciones Catechetico-Morales de Virtutibus theologicis* 1 zvezek 1777, 4^o, rokopis v novomeški frančiškanski knjižnici.

P. Konrad Branka je bil rojen na Kranjskem, bil je lektor bogoslovja in izvrsten pridigar v Ljubljani. Ko je cesar Jožef II. ločil hrvatske samostane od slovenskih, je ostal v hrvatski primorski provinci, bil je tam drugi provincijal in je umrl v Karlovcu 14. junija 1789, star 52 let, v redu 34 let.

Markillitsch (Markilič) p. Hijeronim je spisal veliko delo *Pro tuendis accidentibus absolutis praecipue in SS. Altaris Sacramento contra P. Fortunatum a Brixia et alios recentiores quod in Bibliotheca Labacensis Coenobii M. S. adservatur.* P. Cast. Weibl l. c.

P. Hijeronim Markilič je bil rojen v Ljubljani, bil je lektor, dvakrat definitor, kustos, Peripateticus juratus, vir bonus. Umrl je v Ljubljani 24. maja 1790 kot zlatomašnik, star 78 let, v redu je preživel 58 let. P. Cast. Weibl l. c. sub anno 1790.

Faidiga p. Maver, je spisal:

Bosnia franciscana h. e. Chronicon Geographico-historicum de Provincia quondam Bosniae-Croatiae, deinde Croatico-Carniolica S. Crucis. Rokopis v arhivu provincije. P. Cast. Weibl l. c.

P. Maurus Fajdiga iz Loke je bil prokurator in arhivar provincije. Umrl je v Ljubljani 13. junija 1790 star 56 let, v redu je živel 37 let.

Burger p. Simeon je sestavil:

Adsertationes fusius deductae de militante Jesu Christi Ecclesia, de Summo Pontifice atque de sacrosanctis Conciliis. P. Cast. Weibl l. c.

P. Simeon Burger je bil lektor bogoslovja, definitor, provincijal 1781—1784, vizitiral je tirolsko provincijo sv. Leopolda, bil je župnik v Brežicah. Živel 66 let, v redu je bil 47 let, umrl je v Nazaretu na Štajerskem 18. jan. 1792.

IV. Pisatelji 1800—1900.

Weibl p. Castulus je dal natisniti:

Propositiones ex universa Mentis Sensuum ac Morum Philosophia. Labaci Eger, 1772, 8°.

Dissertatio dogmatica de sacramentali Confessione a Jesu Christo Instituta ejusque necessitate adversus Calvinianos. Labaci Eger 1777, 8°.

Dissertatio de Sacra Via Crucis. N. Dole, Augsburg 1802.

Propositiones dogmaticae de statu Mortuorum et Resurgentium nec non de Indulgentiis fusius deductae, 1776.

Das Leben des seligen P. Leonhardus v. Portu-Mauritio, 1798.

»Belisarius«, Tragaedia versibus germanicis.

»Josaphat«, Drama versibus germanicis.

Sigismund, König v. Burgund (nemško).

Logica.

Methaphysica 1. Vol. in 4°, 1771.

Physica generalis. Rokopis 2. Vol. in 4°, 1770.

Physica particularis. Rokopis, 1772.

Institutiones dogmaticae De Deo Uno, de Deo Redemptore, de Ecclesia, Summo Pontifice et Conciliis.

De Sacramentis in genere; de Sacramentis in specie.

Anatome Prologi Galeati in Acta ac Decreta Synodi Pistoriensis anno 1786. celebratae.

P. Castulus Weibl je sestavil in dal natisniti brez svojega podpisa: Hirtenbrief (ljublanskega škofa Herbersteina, 1781) an die Geistlichkeit und an das Volk der Laybachischen Diözes von dem Bischof zu Laybach. Mit unentbehrlichen Anmerkungen nach seinem ganzen Inhalte begleitet. Leta 1782. je izdal mnogo ostrejšo knjižico pod naslovom: »Noch etwas an den Bischof zu Laybach und seinen Concipisten in Betref seines Hirtenbriefes«. Als ein höchst notwendiger Beytrag zu den erst neu erschienenen unentbehrlichen Anmerkungen. Motto: Haec scripsi vobis de his, qui seducunt vos. V obeh zvezkih pobija janzenizem.

Abhandlung über die hl. Wundmale des hl. Seraphischen Vaters Franciscus, aus dem Lateinischen des P. Flaminius Annibali de Latera in d. Deutsche übersetzt. Rokopis. Rudolfswerth, 4^o.

Collatio versionis Brentanianae germanicae Novi Testamenti cum textu latino Vulgatae ac textu originali graeco.

De infulis franciscanis seu Viris illustribus ex Ordine S. Francisci ab ejus origine ad finem usque saeculi XVIII. ad dignitates ecclesiasticas adsumptis vel vocatis. Rudolfswerthi tomi 5 in 4^o. Series horum chronologica brevior. Lexicon eorumdem alphabeticum cum brevi biographia.

Continuatio historiae Conventus Franciscanor. Neostadiensis ab anno 1775.—1800.

Catalogus Bibliothecae Coenobii Neostadiensis.

Necrologium Provinciae S. Crucis Croatiae-Carnioliae.

Binae epistolae encyclicae quarum una ad Provinciam S. Crucis Carnioliae, altera ad Provinciam Interioris Austriae data est.

Exercitia spiritualia tridua per quinquennium in Gymnasio Rudolfswerthensi habita.

Sermones biennales germanici per ferias sextas de Via S. Crucis.

Sermones biennales carniolici per easdem ferias sextas in Quadragesima.

Nonnulla scripta Apologetica.

Eximium opus Cajetani Ludovici de Judica presbyteri Romani de veris Imperantium hostibus, qui de Regalistis adpelant de non congressu de tectisq. ex italico in germanicum idioma translatum.

Scriptores ex Ordine S. Patris Francisci Provinciae Bosnae-Argentiniae dein. S. Joannis Capistrani et S. Ladislai in Croatia. Rokopis, 4^o.

Infulae franciscanae seu de viris illustribus ex Ordine S. Patris Francisci a primordiis. Rokopis vol. 5 in 4^o.

Infula franciscana sive de viris... Rokopis vol. in 4^o, anno 1789.

Syllabus chronologico-historicus virorum illustrium ex Ordine S. Francisci, qui ad ecclesiasticas dignitates vel vocati vel assumpti sunt. Rokopis, vol. fol.

Fragmenta Aesopi, Luciani, Isocratis, Xenophontis, Herodoti etc. latinae donata sunt et analytice explicata. Rokopis, vol. 1 in 4^o.

Isagoge seu Introductio in institutiones Theologiae Dogmaticae. Rokopis vol. 1 in 4^o.

Lexicon der Revolutions-Männer in Frankreich. Rokopis, vol. 1 in 4^o.

Institutiones dogmatico-theologico-criticae de Sacramentis poenitentiae, extremae unctionis, Ordinis et matrimonii. Rokopis, 1777 in 4^o.

Institutiones Dogmaticae. Rokopis, vol. 4, 1776—1780 in 4^o.

Bibliotheca scriptorum ex Ordine Franciscano ordine alphabetico ab 1209—1800. Rokopis, fol. vol. 1. V tem rokopisu našteva svoje spise pod besedo Weibl P. Castulus O. M. Reformatör.

P. Kastul Weibl je bil rojen v Novem mestu 28. aprila 1741, šole je obiskoval v Novem mestu, 16 let star je stopil v frančiškanski red, kjer so mu dali ime Castulus. Po dokončanih predpisanih šolah so ga postavili za učitelja na gimnaziji, kjer je učil kot profesor, prefekt, samo dve leti je bil gvardijan, potem provincijal 1784, v drugič izvoljen 1785, 1789 ga je cesar Jožef II. odstavil od vsake predstojniške časti, leta 1803. so ga v tretjič izvolili z dovoljenjem cesarja Franca I. Bil je učen, pobožen redovnik, izveden predstojnik, ki je previdno vodil provincijo dvakrat pod cesarjem Jožefom II., ki ga je zelo preganjal, pustil mu je samo profesuro grščine v 5. in 6. gimnazijskem razredu. Ko je še peš vizitiral provincijo in je še imel kongregacijo v Ljubljani 26. avgusta, je začel očevidno pešati in 25. okt. istega leta 1805. je umrl v Novem mestu.

Sullak p. Ecehiel Vindus je prestavil:

Te narbolše molitve, katere je naš sveti oče Papež Pius VI. resvetlil inu resložil... iz Laške v to Nemško, zdej pak... v to Kraynsko špraho... prestavlene... V Lublani skuz Ign. Al. Kleinmajerja utisnene 1783, 8^o, str. 63. Glej Prof. Jos. Marn v Učiteljskem Tovarišu l. 1884., letnik XXIV.: Knjiga slovenska v XVIII. veku, str. 340.

P. Ecehiel Sullak Vindus je bil rojen 4. januarja 1743, v red je bil sprejet 2. sept. 1760. V Ljubljani je bil pridigar in lector generalis 1782—1785; gvardijan v Brežicah 1785. Živel je v Novem mestu od 1789—1812 kot pridigar in profesor grščine; bil je vikar 1798—1804. V redu je živel 54 let; umrl je 69 let star v Novem mestu 15. maja 1812.

Gl. Catalogus Patrum et Fratrum Provinciae Inferioris Austriae S. Crucis Tempore Unionis factae 1785. Die 11. Martii Jussu augustissimi Caesaris Josephi II. Familia Conventus Runensis. Protocollum complectens ea, quae spectant ad spiritualia ac disciplinam internam ab anno 1782—1820 — Catalogus omnium Provinciae nostrae S. Crucis Croatiae-Carnioliae Patrum et Fratrum ab anno 1650 pie in Domino defunctorum sub anno 1812.

Vodnik p. Marcelijan je spisal:

Mila pesem P. Marku A. D. za odhodnico leta 1775., natisnjena 1779. Prošna na Krajnsko Modrino.

Krajnske Modrine žalovanje nad smertjo Marije Terezije, premodre cesarice...

Zadovoljne Krajne-Klek V bisernice od lepeh umetnost na tu lejtju 1781.

Vel'ka Pratika ali Kalender za 1795.

Vel'ka Pratika ali Kalender za 1796.

Vel'ka Pratika ali Kalender za 1798.

Kuharske bukve, iz Nemškega preslovenjene od V. V. Lublana Kleinmayer v 8^o 1799.

Pesem od Svelizhaniga Leonarda iz Porto Maurizio Mashnika inu mogozhniga Pridigarja ordna S. Franziska, v 12^o (14 kitic na 4 straneh). P. Castulus Weibl l. c. sub verbo Vodnigh piše, da je bila natisnjena l. 1798., eden iztis je ohranjen v frančiškanski knjižnici v Novem mestu. Tiskar in kraj nista imenovana. Takrat je spisal P. Marcelijan Vodnik, kakor piše p. Castulus Weibl l. c., tudi slovensko življenje takrat blaženega (sedaj svetega) Leonarda Portomavriškega. Po eden iztis tega dela je v frančiškanski knjižnici na Trsatu in v Ljubljani: »Življenjepi sv. O. Leonarda od Porto Mavritio, Lublana 1798 8^o pl. Kleinmayr.

»Lublanske Novice od vseh Krajov svejta«, Lublana J. Eger 8^o 1797—1800.

Pesme za pokušno v Lublani per Janezu Recerju 8^o 1806.

P. Marcelijan, s krstnim imenom Valentin Vodnik je bil rojen 3. februarja 1758 v Zgornji Šiški pri Ljubljani. V frančiškanski red je stopil 24. avgusta 1775, leto poskušnje ali novicijata je preživel v Nazaretu ali pa v Kamniku, ker sta bila l. 1775. dva samostana odločena za novicijata. Filozofijo je obiskoval na Sveti Gori ali v Novem mestu ali pa v Klanjcu na Hrvaškem. Po pesmi od straže hrvaške bi sodil, da je bil dve leti (v sedmi in osmi šoli) v Klanjcu. Bogoslovja se je učil v Ljubljani, v šematizmu za leto 1780. (M. S. je med kleriki v Ljubljani tudi Fr. Marcellianus Vodnigh indutus 24. Aug. 1775). Zadnje leto bogoslovja ali moralke se je učil v Kamniku. Naredil je slovesne redovne obljube in bil v mašnika posvečen. Dne 3. januarja 1784 ga je poslal ljubljanski škof grof Karol Herberstein kot kaplana v Soro; leta 1785. v februarju je bil prestavljen kot kaplan na Bled, kjer je ostal do oktobra 1788. Nato je šel v Ribnico, leta 1792, v Koprivnik (Gorjuše v Bohinju) kot lokalni kaplan. V juniju leta 1796. je bil imenovan beneficijatom pri Sv. Florijanu in kot kooptator pri Sv. Jakobu v Ljubljani. Leta 1798. je postal profesor poetike na gimnaziji. Leta 1804. je prejel po ljubljanskem ordinarijatu dispenzo iz Rima, 7. januarja 1805 je ljubljanski škofijski ordinarijat pismeno sporočil P. Kastulu Weiblu, frančiškanskemu provincijalu, da je 15 patrov frančiškanov prejelo dispenzo slovesnih redovnih obljub, in med temi je tudi P. Marcelijan Vodnik, ki je zopet sprejel svoje krstno ime Valentin in prenehal biti ud frančiškanskega reda. Umrli je na kapi 8. januarja 1819 v Ljubljani. Glej Dr. Ivan Grafenauer: Kratka zgodovina slovenskega slovstva. Druga izdaja, Ljubljana 1920. Protocollum Conventus Neostad, et Provinciae S. Crucis. ab anno 1762—1782.

v Škerbinc p. Paškal je spisal in natisniti dal:

Pesem, izložejna od Patra Paškala - Škerbinca per Devic Mari u
Lublani lejta 1813 $\frac{1}{2}$ pole v 8°.

Nedelske pridige, H. Hohn v Lublani 1814, 8°.

Prazniške pridige z perstavkom nekaterih nedelskih. A. H. Hohn
1814 v 8°.

Rede bei der Gelegenheit der jährlichen Feier des heiligen Joseph
als Schutzpatron des Handlungskranken Institutes Wien 1816 in 8°.

Reden von den Vorzügen der Priesterwürde Wien 1816 in 8°.

Zwanzig Fastenreden Wien 1818 in 8°.

Sechs Predigten über die fünf Stücken, die zum Sakramente der
Busse erfordert werden, Wien in 8° 1820.

Predigten über die vorzüglichsten Feste Mariens. Wien 1820 in 8°.

Die zehn Gebote Gottes in 8° Wien 1825.

Rede von der Süßigkeit im Dienste Gottes, Wien Zweck 1819.

Lobrede auf hl. Ivanna Franziska Fremiot de Chantal, Wien, J. B.
Zweck, 1819 in 8°.

Gl. Prof. Fr. Wiesthaler, Ljubljanski Zvon 1882 str. 668.

P. Paškal Škerbinc je bil rojen 1. oktobra 1780 v Višnji gori; v fran-
čiškanski red je stopil 1800. Na novomeški gimnaziji je bil učitelj do 1808,
potem so ga prestavili v Ljubljano kot kapelana, leta 1810. so ga izvolili
za gvardijana in župnika. Bil je goreč pridigar in s vojimi cerkvenimi go-
vori se je nekaterim zameril. Govorili so, da so ga hoteli v Ljublanico
vreči in umoriti, da se je rešil te nasilne smrti, je prestopil v dunajsko
frančiškansko provincijo leta 1814 ali 1815. Tam je bil goreč ljudski pro-
povednik. Tu so ga izvolili za provincijala. Po petdnevni boleznii je umrl
28. januarija 1824, star 44 let, v redu je preživel 23 let in 3 mesece. Nje-
govi nasprotniki so ga še vedno sovražili in obrekovali nemoraličnega
življenja, a taki zapuste red; takih ne sprejemajo v tujo provincijo in takih
ne volijo v provincijale, temveč v provinciji najspretnješe in najlepšega
vedenja.

F o g h p. Krizostom je spisal:

Theoria de virga stereometrica, Carolostadii 1817 in 4°.

O. Krizostom Fok je bil rojen v Karlovcu l. 1774.; bil je prvi lektor
na domačem učiteljišču na Kostanjevici pri Gorici l. 1821.; od vlade zahte-
vane izpite je naredil na zagrebški akademiji. V Gorici je učil verstvo,
matematiko in fiziko na liceju (7. in 8. razred gimnaz.) Bil je dvakrat sa-
mostanski predstojnik (Cvetje XXIII. str. 341. Naša Kostanjevica). S Ko-
stanjevice so ga prestavili kot profesorja na karlovško gimnazijo. Bil je
definitor, propovednik, ravnatelj, revizor knjig in gvardijan. Umrl je v

Zagrebu, kjer je iskal pomoči svoji bolezni, 26. oktobra 1834, star 57 let, v redu je bil 38 let.

V o n č a (Bonča, Wonzha) p. Ferdinand je dal natisniti:

Tri pridige za sveto leto, Ljubljana, typ. Jur. Licht 1827; Kleinmayer v Celovcu 1827, 12°.

Regelza Majnshih bratov nashiga serafinskega Ozheta S. Franzishka. 16°, Vidmi, natisnil L. Venerame 1837.

Regel unseres seraphischen Vaters des heiligen Franciscus. 16°, Laibach, Jos. Blasnik 1837.

Pot v nebesa, pesem, katero je zložil p. F. Bonča, provincijal, natisnjena v knjižici: Drugi pristavik starih in novih pesem Val. Stánig-a (Staniča) v Gorici 1888 str. 41—48.

Stand der kroat.-krainerischen Franziskaner Ordensprovinz des hl. Kreutzes. Laibach Jos. Blasnik 1839, 8°.

P. Ferdinand Vonča je bil rojen v Št. Vidu pri Ljubljani 26. marcija 1792, v 19. letu je stopil v frančiškanski red, v mašnika je bil posvečen l. 1817.; v redu je bil gimnazijski katehet, lektor bogoslovja, več let tajnik provincije, dvakrat definator, provincijal 1835—1838; drugič 1838 je pa v Nazaretu na vizitaciji 31. julija 1840 umrl v starosti 48 let, v redu je živel 29 let in 10 mesecev.

R a n t p. Felicijan je dal natisniti svojih »Sedem postnih pridig« prvič v Ljubljani J. Sassenberg 1834 v 8°, sto strani; drugič v Ljubljani Jos. Blasnik v 8° in 95 strani nespremenjene.

P. Felicijan Rant (Rand) je zagledal luč sveta 2. decembra 1790 v Srednjem Bitnju št. 13. V frančiškanski red je stopil 1810. V Ljubljani je bil nastavljen kot kapelan do 1829, ko je bil tu imenovan župnikom in gvardijanom, l. 1835. je bil izvoljen definatorjem, 1840 je postal vikar provincije, kot tak je odložil službo župnikovo in gvardijanovo. Leta 1841. je bil izvoljen kustosom provincije in l. 1848. je zapustil svet 3. aprila star 51 let, v redu je bil 30 let.

K n i f i c p. Engelbert je spisal v »erster Jahresbericht des k. k. Franziskaner-Gymnasium: im Jahre 1855.«: Kurz gefasste Geschichte von der Entstehung der Stadt Neustadt (Novo mesto).

P. Engelbert Knifiz (Knific) je bil rojen v Novem mestu 22. febr. 1813, v red je stopil 24. sept. 1831, bil je profesor in začasni ravnatelj na novo-meški gimnaziji. Umrl je 4. okt. 1858, star 45 let, redovnik 27 let. — Zgodnja Danica 1858, str. 165.

V a s c o t t i p. Clarus je spisal:

L' Ora santa, tradotta dal francese in italiano. Paternolli, Gorizia 1838 in 12°.

Ultima Epoca di Carlo X. rè di Francia. Venezia 1838.

Istruzione intorno al S. Cuore di Gesù dal francese Udine 1844.

Il mese del S. Cuor di Gesù tradoto dal francese. Udine 1844 in 8°.

Orazione detta in occasione dache Monsignore Pietro Budin canonico della Metropolitana di Gorizia celebrava il cinquantesimo anno della sua elevazione alla dignita sacerdotale, Gorizia 1843.

Viaggio in Istria. L' Istria Anno I. 1846.

Biografia del P. Francesco Glavinich. L' Istria Anno I. 1846.

Biografia dell' erudito Dr. Antonio Passaro.

Biografia del Petro Genzig.

Storia dello Schisma istriano.

Storia dei vescovi d' Istria doppio lo Schisma.

Storia del Ordine serafico e di alcuni conventi francescani d' Istria.

Salomone rè d' Ungheria, sepolto in Isola.

Spedale dei poveri in Gorizia.

Il convento di S. Pietro in Selva, il convento di S. Chiara in Gorizia; il convento dei Minoriti in Gorizia, sinodo Goriziano, parochia di Salcano. L' Istria Anno IV., V.

Storia del Convento della Castagnavizza presso Gorizia. Gorizia 1848 Paternolli in 8°.

Institutiones Historiae ecclesiasticae N. F. Romae 1851—1855 typ. Buccinelli, razne izdaje. Ta knjiga bogoslovja je služila kot učna knjiga v nekaterih šolah v stari Avstriji.

Clem. Pucciniaili, 1851 in 8°.

Enchiridion Juris Canonici Romae typ.

Memoriale del fausto ingresso di Andrea Golmayr principe arcivescovo.

Domma dell' Immacolato concepimento di Maria Vergine. Gorizia 1855.

Orazione intorno la Confraternità della B. M. V. del Monte Carmello... Gorizia 1855.

Tributo alla amicizia di Pasquale Besinghi M. S. 1855.

Versi composti M. S. 1827, v frančiškanski knjižnici v Ljubljani.

Appendix ad schisma istrianum.

Oratio detta nella chiesa parochiale d' Isola. Gorizia, Seitz 1858 in 8°.

Glej Cvetje z vrtov sv. Frančiška XXVII. »Naša Kostanjevica«.

P. Clarus Vascotti je bil rojen 26. dec. 1799 v Isoli v Istri, v red je stopil 25. julija 1823 na Trsatu. Pri slovesni obljubi je sprejel ime Clarus. Vse šole je z odliko končal, pri skušnji za lektorat je pa v Gorici padel. Na lastno prošnjo so ga nato poslali na dunajsko vseučilišče, kjer je napravil izpit. Bil je lektor cerkvene zgodovine in prava na domačem bogoslovju, bil je izvrsten pridigar, Consiliarius Judicii ecclesiastici quoad cau-

sas matrimoniales. V redu je bil gvardijan, definitor, dvakrat provincijal 1856—1859, 1859—1860. Umrl je v Gorici v starosti 60 let 30. aprila 1860.

N a s t r a n p. Joahim je dal natisniti:

Sveta pokora, ali sedem postnih pridig. V Ljubljani, Kleinmayr 1849, 8°.

P. Joahim Nastran je bil rojen v Cerkljah na Gorenjskem 18. nov. 1802, v red je stopil 7. dec. 1825, v mašnika posvečen 4. okt. 1828; bil je v Ljubljani kaplan in gvardijan. Umrl je v Kamniku 13. okt. 1863. Glej Učiteljski tovariš, prof. Jos. Marn, letnik XXVII., str. 244. Knjiga slovenska v XIX. veku.

Š m a j d e k p. Mansvet je dal v tisk:

Shodni govori. V Ljubljani 1854, Blasnik v 8°.

Popotni tovariš bratom in sestram 3. reda sv. Frančiška, ki med svetom živijo. V Ljubljani, Milic 1861, v 8°, str. 608.

Dopisoval je v Zgodnjo Danico iz samostanov kjer je živel. O dvestoletnici v Nazaretu na Štajerskem itd. O tretjem redu sv. Frančiška.

Triindvajset zveličanih japonskih mučencev 1. in 3. reda sv. očeta Frančiška v Danici 1861, šte. 24—26 itd. Glej Učiteljski tovariš XXVII. l. 1887., str. 218—219. Zgodnja Danica l. 1868., str. 127 in 134.

P. Mansvet (Krotkoslav) Šmajdek je bil rojen v župniji Soteska na Dolenjskem 1. marcija 1819 s krstnim imenom Janez; v red je stopil 22. avg. 1836, v mašnika posvečen 1842. Bil je goreč in sloveč propovednik, ki je posnemal redovnika Abrahama a Sancta Clara. V redu je bil lektor fizike in matematike za 7. in 8. razred gimnazije, bil je gvardijan, definitor, tajnik provincije exhortator Fratrum Clericorum. Na ekskurzu se je prehladil; tridnevnic in spovedovanje velikega tedna je pospešilo njegovo smrt; bolan je bil samo en teden. Umrl je v Gorici, v starosti 49 let dne 10. aprila 1868; redovno obleko je nosil 31 let.

R o i n a p. Hermagora je sestavil (nemško) kroniko pazinskega samostana od začetka 1481. do 1862. leta.

P. Hermagora Rojina je bil rojen v Šiški pri Ljubljani 4. nov. 1795, redovno obleko je prejel 16. febr. 1818, v mašnika posvečen 1820. Bil je učitelj na ljudski šoli eno leto v Brežicah, potem pa učitelj in ravnatelj v Pazinu v Istri, kjer je tudi umrl kot starosta provincije 19. dec. 1878.

Z e t t i n p. Jovita in p. H. V e n e d i g sta spisala: Das Sanctuarium von Tersatt. Wien 1865. Mechitaristen Buchdruck v 16°.

P. Jovita Zettin, rojen v Šent. Lenartu v Slovenskih goricah na Štajerskem 5. jun. 1814, 14. okt. 1833 v mašnika posvečen in je v redu opravljal službo katehetsko v Pazinu, bil je gvardijan na Trsatu, kjer je tudi umrl dne 24. julija 1882.

P. Herman Venedig je bil benediktinec na Koroškem.

Staudacher p. Ignacij je poslovenil »Serafinski teden ali osem-dnevna premišljevanja«. M. S. 1854 v 8°.

Potovanje našega Gospoda in Zveličarja Jezusa Kristusa ob času njegove triletne učitve, hronologično zloženo po štirih evangelistih in popotovanje sv. aposteljna Pavla. V Programmi des kais. königl. Gymnasiums zu Rudolfswerth 1866.

Ekshorte in duhovne vaje (nemške) za gimnazijce. V rokopisu.

Theologia. V rokopisu.

P. Ignacij Staudacher je bil rojen v Metliki 5. avg. 1831, v red je stopil 4. sept. 1850. Leta 1858. je postal katehet na novomeški gimnaziji. Od l. 1865.—1883. je vodil tretji red; bil je gvardijan, vikar, definator in gimnazijski ravnatelj. Umrl je 11. febr. 1883 v Novem mestu. Schematismus, Prov. S. Crucis Croat. Carniol. 1883.

Jelenc p. Klemen je dal natisniti:

»Tri pridige« č. oč. Klemena, v Ljubljani, Blaznik 1876 v 8°.

P. Klemen Jelenc je zagledal luč sveta v Selcah na Gorenjskem 1. marcija 1841, redovno obleko je prejel 28. avg. 1862. Leta 1869. je bil učitelj na novomeški gimnaziji, l. 1870. pomočnik ravnatelja ljudske šole, 1874 so ga prestavili v Ljubljano kot propovednika in kurata v bolnici, kjer je umrl na legarju 26. dec. 1875.

Jeraj p. Sigismund je nadaljeval novomeško samostansko kroniko (nemško) od l. 1830.—1860. IV. zvezek.

P. Sigismund Jeraj, rojen 13. okt. 1833. Deloval je v Novem mestu kot učitelj in ravnatelj ljudske šole, bil je definator in vikar, odlikovan s zlatim križcem za zasluge je umrl 18. jan. 1882.

Roblek p. Aleksander je spisal knjižico v nemškem jeziku »kako treba urejevati knjižnico«. M. S. v 4°. Pisal je v Cvetje z vrtov sv. Frančiška: »Pot na Alvernijo«; Brat Janez Montekorvinski; Prilika zv. Jakopona Tudertskega o modri devici. Smrt sv. matere popisana od sv. sinu. Lakomni oskrbnik. Kralj armenski manjši brat. Ljubezen svetega očeta Leona XIII. do gore Alvernije. Marko d' Aviano. — Napravil nove imenike za frančiškanske knjižnice v Gorici, na Trsatu, v Novem mestu.

P. Aleksander Roblek je bil rojen 26. nov. 1848 v Šmartnem pri Litiji, v red je stopil 31. avg. 1865. Nastavljen je bil lektor na samostanski gimnaziji (7. in 8. razred) v Gorici do 1873. Slikarstva se je učil na Dunaju, v Benetkah, Florenciji, Rimu, izvrstno delal portrete; bil je tajnik provincijalov. V Gleichenburgu na Štajerskem je iskal zdravja, a je tam umrl 11. jul. 1883. Gl.: Dom in Svet 1895.

Klemenčič p. Rafael je pisal v Programmi des k. k. Gymnasiums zu Neustadt 1859: War Oesterreich nach dem Tode des letzten Babenbergers ein Erbgut seiner Verwandten, oder ein erledigtes Reichslehen?

Leta 1863.: Welchen historischen Werth hat die livianische Erzählung von der Vertreibung der Gallier aus Rom und der Wegnahme des Lösegeldes durch den Dictator M. Furius Camillus. 365. a. u. c.?

Leta 1868. Chronologische Darstellung der wichtigeren die Stadt Rudolfswerth betreffenden Daten mit besonderer Berücksichtigung des Franciskaner - Conventes.

Leta 1877. pravi, da je sam izdelal »ein sehr sinnreiches Tellurium, das auch als Lunarium dienen kann«, in ga podaril novomeški gimnaziji.

Von dem französischen Alphabete und der Aussprache der Buchstaben in Silben. Rokopis. Kostanjevica 1852 v 12°.

P. Rafael Klemenčič je bil rojen pred Novim mestom v prečinski županiji 27. avg. 1830, v red je šel 28. avg. 1848; učil se je na Dunaju in tam izpite naredil za zgodovino in zemljepisje. Bil je profesor, gvardijan, vikar, definitor, umrl je 29. junija 1886.

Stamcar p. Regalat je spisal:

Spovednika potrebne lastnosti in svarila. (Cautiones) M. S. Novomesto v 8°.

P. Regelat Stamcar je bil rojen v Mirni na Dolenjskem 27. okt. 1821, v redovno obleko so ga preoblekli 20. okt. 1840, obiskoval je vseučilišče v Inomostu, bil je profesor v Pazinu, lektor v Gorici, profesor v Novem mestu latinščine, nemščine, zemljepisja in zgodovine do 20. sept. 1874; umrl je v Novem mestu 16. junija 1890.

Hrovat p. Florentin je dal natisniti:

»Pridni Janezek in hudobni Mihec«, prestavil iz Krištofa Šmida, v 8°, 1881.

Novomeško okrajno glavarstvo, v Ljubljani, Kat. tiskarna, v 12°, l. 1885.

Kranjska mesta, Novomesto. Krajec 12°, 1885.

Franc Pišč, oče umne sadjereje, Celovec, Družba Sv. Mohorja 1887, 8°.

Pirh, Ivan Turek, Novo mesto, l. Krajec 12°, 1888.

Hmeljevo cvetje, Novomesto 12°, l. Krajec 1890.

Ludovik mlad veljak, Novo mesto, Iv. Krajec 12°.

Slavček, Nema deklica. Novo mesto, Krajec 1883, 12°.

Jagnje, Starček z gore, Novo mesto Iv. Krajec 1892, 12°.

Prestavil iz Krištofa Smidta.

Pisal je v Cvetje z vrtov Sv. Frančiška od 9.—13. tečaja:

Življenje in delavnost sv. Frančiška Soliana. Življenje sv. očeta Leona XIII. Življenje sv. Janeza Kapistrana. Življenje sv. Lovrenca Brindiškega. P. Otona Skola; sv. Marije Frančiške tretjerednice. Sv. Angela Merici. Sv. Paškal Bajlon. Sveti rožni venec veseli del.

P. Florentin Hrovat je bil rojen v Gornjem Tuhinju 11. maja 1847, v red je stopil 31. avg. 1865. Bil je na ljudski šoli učitelj v Kamniku in Novem mestu, tu je bil tudi ravnatelj, gvardijan, vikar, umrl je 13. maja 1894. Gl.: Dom in Svet 1894.

Krajnik p. Atanazij je poslovenil:

Kratke šmarnice 1878, prepisane.

P. Atanazij Krajnik, rojen 4. maja 1822 v Loki na Kranjskem; redovno obleko je prejel 18. sept. 1844, v mašnika posvečen 30. avg. 1846. Živel je v Nazaretu na Štajerskem, kjer je bil učitelj novincev, pridigar in spovednik. Bil je definitor in večkrat samostanski vikar v Nazaretu, kjer je umrl 24. julija 1895, in hranijo gotovo tam njegove rokopise.

Hrovat p. Ladislav, profesor, je spisal:

Leta 1858. über das aoristische Perfect in Fölgensätzen, nach einem Tempus historicum, im Hauptsatze.

Leta 1861. v Glasniku: Slovenski mladini.

Leta 1862. v Izvestju novomeške gimnazije: Slovenski genitiv, str. 3—16.

V Cvetju iz domačih in ptujih logov:

Spominov Ksenofontovih na Sokrata.

Četere bukve (Memorabilia) v Celovcu 1862, 12^o, natis Janeza Leon-a.

V Glasniku 1862: Slovníški pomenki. O pogojnih stavkih: Če, ako, ko, wenn. — Priložaj sedanjega časa. — Slovenski lokal.

V zlatem veku 1863 leta: Staroslovenščina. V Glasniku 1863: Slavenški dativ. Oziravni stavki — Kteri, a, o. V Novicah: Posluh. — Za Cvetje Janežičevo — Životopisi — Slovstvene stvari: lih; žlahta, žlahten; zdajci; et — et; quum — tum itd. V Izvestju novomeške gimnazije: Časoslovje latinskega jezika.

Leta 1864. je pisal: V Glasniku: Konjunktiv (možnik) v slovenščini: Bi. — Časoslovje latinskega jezika. — Novice str. 19: Jezikoslovne drobtinice: Trebuša, Tuhinj, Wildon — Matija Kastelic. — Popravek o knjigi Jirečkovi str. 74.

Leta 1865. je pisal v Izvestju novomeške gimnazije: Hijeronim, čigav je? — Pogojni stavki latinski. — V Glasniku: Paperki staroslovenski. Slovníška opomba.

Leta 1866. je priobčil v Glasniku: O pravi rabi besedic: kakor, ko, kot.

Leta 1867. je pisal v Izvestju gimnazijskem: Pravila za pisavo.

Leta 1868. v Novicah: V — I?

Leta 1869. v Novicah: sporoča, da so prestavljeni C. Julii Caesaris Commentarii de bello Gallico.

Leta 1872. v Zori v Mariboru: Govor Ciceronov zoper Katilino.

Leta 1874.: Latinska slovnica za slovensko mladež, 8^o, natis Vincenca Boben v Novem mestu.

Leta 1878. v Izvestju višje realne gimnazije v Novem mestu: Slovenski dom.

Leta 1880. v Kopitarjevi spomenici: Slavorum cisdanubianorum historiae conspectus chronologicus usque ad obitum S. Methodii.

Leta 1889. v Ljubljanskem Zvonu: Še nekoliko opazk k Janežič - Sketovi Slovenski slovnici. Slovenski konjektiv. — Pogojni stavki. — Raba besedice »naj«.

Leta 1890.: Dodatki slovenski gramatiki. (Glej Učiteljski tovariš, leto 30., 1890, prof. J. Marn: Knjiga slovenska v XIX. veku, str. 376.)

V Cvetju z vrtov sv. Frančiška je pisal: Sv. Rožni venec, nadaljeval spis svojega rajnega nečaka p. Florentina Hrovata — Sv. Tomaža Akvina. Razlaganje Gospodove molitve. Oče naš, tečaj 13. V 14. tečaju: Jeza — Slabe misli. V 15. tečaju: Slava Marijina. Sv. Anton puščavnik pod P.L.H. Govor na god sv. Antona puščavnika po Pilger-ju 1847, str. 271.

Leta 1900. je prestavil Šmarnice. Marijine čednosti. V Ljubljani, Katoliška tiskarna, 12^o.

Leta 1902. Šmarnice. Srce Marije. Novo mesto, Krajec. Začel je prirejati tretje Šmarnice, pa mu je smrt iztrgala pero iz roke.

P. Ladislav Hrovat je bil rojen v Gornjem Tuhinju 10. marcija 1825, redovno obleko je prejel 3. septembra 1845. Obiskoval je dunajsko vseučilišče in naredil izpit za profesuro. V Novem mestu je bil profesor, enkrat tudi ravnatelj, tu je tudi umrl 14. aprila 1902, odlikovan z zlatim križcem s krono. Gl. D. in Sv. 1891.

Traven p. Nikolaj je pisal pod črko E v Cvetju z vrtov sv. Frančiška tečaj VII.—XIV.

P. Nikolaj Traven je zagledal luč sveta v Tuhinju 28. novembra 1845; v red je stopil 19. novembra 1870 z imenom Lambert. Po dovršenih šolah je deloval na Hrvaškem, kjer je bil tudi gvardijan. Leta 1884. so ga predstavili v Gorico kot tajnika provincijalovega in lektorja, kjer je učil klerike v grščini, hrvaščini in nemščini v hrvatskem učnem jeziku. Bil je učitelj novincev na Sveti Gori pri Gorici, umrl je v Novem mestu 11. marcija 1905.

Vovk p. Bernard je spisal v programu novomeške gimnazije 1857: Aritmetische Progressionen. Urejeval je Izvestja iste gimnazije kot ravnatelj.

P. Bernard Vovk je bil rojen v Ovsišah na Gorenjskem 1. novembra 1824; v samostan je stopil 29. avgusta 1843. Obiskoval je dunajsko vseučilišče in naredil izpit iz fizike in matematike; v Novem mestu je bil profesor in ravnatelj; učil je tudi na domači gimnaziji v Gorici. Bil je sa-

mostanski predstojnik, vikar, definitor, kustos, provincijalata ni hotel sprejeti. Umrl je v Brežicah 8. marcija 1911.

Gregorič p. Tadej je prestavil in dal natisniti: Duhovna samota ali osemдневne duhovne vaje po p. Pergmayr-ju. Rudolfovo, J. Krajec 1890, 8°.

Sestavil je več zvezkov pridig, katere je vezane razdelil klerikom.

P. Tadej Gregorič, rojen v Sodražici 28. marcija 1831, je šel v samostan 21. septembra 1852. Živel v Ljubljani kot kapelan do 1868, to leto so mu izročili v Nazaretu na Štajerskem gvardijanat, župnijo in tretji red. Nato (1871) so ga prestavili v Ljubljano; tu je bil kapelan, prokurator, definitor, kustos. Umrl je v Ljubljani 26. decembra 1913.

Turk p. Efrem je sestavil zapisnik tretjega reda v Brežicah in Pazinu.

Sestavil je razlago novega vodila 3. reda za Cvetje z vrtov sv. Frančiška (5. in 6. tečaj); v VI.—X. tečaju je napisal več kratkih člankov pod črko T.

P. Efrem Turk je bil rojen v Zagorju na Krasu 28. nov. 1849, redovno obleko so mu dali 14. oktobra 1869. Bil je v Brežicah organist in voditelj 3. reda; sestavljal je Directorium za provincijo; bil je lektor matematike v Gorici; bil je v Pazinu, na Trsatu; hodil je po misijonih in imel duhovne vaje. Umrl je v Samoboru 9. dec. 1916.

Heglar p. Evgenij je spisal za Cvetje z vrtov sv. Frančiška: Življenje sv. Ludovika IX. francoskega kralja in zaščitnika tretjerednikov (1. tečaj). Življenje sv. Elizabete Ogerske, zaščitnice tretjerednic (2. tečaj). Svetega Antona čudeži. Nekateri čudeži, ki so se zgodili po smrti sv. očeta Frančiška. »Cvetju« je pomagal po svoji moči tudi z drugimi spisi, glej Cvetje 6. tečaj, str. 383.

P. Evgenij Heglar je bil rojen v Ljubljani 3. marcija 1844, v red je stopil 30. oktobra 1861. Učil se je na graškem vseučilišču, kjer je napravil izpite iz občne zgodovine in nemščine; bil je lektor in ravnatelj na kostanjeviški zgornji (7. in 8. razredu) gimnaziji; bil je tudi gvardijan in je dal preslikati kostanjeviško cerkev in prenoviti grobnico. Tu je umrl 27. jan. 1887. Cvetje, VI. tečaj, str. 383.

Bregar p. Albin je spisal za »Cvetje« 1. tečaj:

Tretji red našega sv. očeta Frančiška. Odpustki 3. reda. V 2. tečaju: Vodilo 3. reda s kratko razlago. Obrednik 3. reda.

Leta 1883. je sestavil »Statuta Provinciae S. Crucis Croatiae Carnioliae«, Labaci, Kat. tiskarna 1883, 8°.

P. Albin Bregar, rojen v Ljubljani 2. avg. 1848, je prejel redovno obleko 26. avg. 1865. Dokončavši bogoslovje je naredil izpit za lektorja v Gorici za staro zavezo; bil je lektor bogoslovja na Kostanje-

vici 12 let, potem v Kamniku ravnatelj; bil je tajnik provincije, gvardijan od l. 1892., gvardijan v Brežicah, kjer je kot rubricist prenovil cerkev. Tretji red je vodil v vsakem samostanu, kjer je bil. Na kapi je umrl v Brežicah 22. maja 1894. Glej Cvetje 13. tečaj, str. 221.

Škrabec p. Stanislav je spisal:

Obrazci življenja svetih in zveličanih, ki so bili 1867 o svetem Petru v Rimu slovesno razglašeni. Ljubljana 1868.

Leta 1870. v Izvestju novomeške gimnazije: O glasu in naglasu našega knjižnega jezika.

Na platnicah Cvetja je pisal jezikoslovne sestavke do leta 1915; te spise izdaja Leonova družba v Ljubljani. Cvetje z vrtoy sv. Frančiška je urejeval vse letnike do l. 1915. Njegovi spisi, bolj važni v Cvetju so: O češčenju device Marije brez madeža spočete. 1. tečaj. Okrožno pismo Leona XIII. o sv. Cirilu in Metodu.

Pravični iz vere živi. Kako se Marija časti? Frančiškanski misijoni. 2. tečaj.

Življenje sv. očeta Frančiška, s pesmijo za sedemstoletnico rojstva sv. Frančiška. 3. tečaj.

O sv. Cirilu in Metodu v 6. tečaju.

V drugih letnikih od 6.—32. letnika ali tečaja so njegovi spisi pod črko P. St.

Pisal je v Sočo 1878—1880 o jezikoslovnih rečeh.

V Jagičevem Archiv für slavische Philologie XIV. je njegova znamenita razprava »Ueber einige schwierigere Fragen der slovenischen Laut- u. Formenlehre«.

P. Stanislav Škrabec je prišel na svet 7. jan. 1844 v Ribnici. Po prestani maturi je stopil v frančiškanski red na Trsatu 26. avgusta 1863. Leta 1868. so ga poslali kot suplenta na novomeško gimnazijo, kjer je učil grščino in slovenščino do jeseni 1870. Nato so ga poslali na graško vseučilišče, kjer je naredil izpit za gimnazijo, kot takega so ga poslali na domače učilišče (7. in 8. razred gimnazije) v Gorico, kjer je učil grščino, latinščino, slovenščino, hrvaščino do leta 1914. Ustanovil in urejeval je mesečnik »Cvetje«. Bil je v provinciji definitor in kustos, dve leti je bil vikar, ker ga je ta služba zelo zadrževala v urejevanju »Cvetja«, so ga oprostili te službe. Bil je lector jubilatus, consiliarius consistorialis Archiepp. Gorit., censor librorum in priden spovednik. V svetovni vojni je pribežal iz Gorice v Ljubljano, kjer je mirno izdihnil svojo dušo 6. okt. 1918.

Luser p. Konstantin je pisal v »Cvetje« pod črkami P.C.L.:

Povesti sv. Frančiška in njegovih tovarišev (Fioretti). Rimska sveetišča. Življenje bl. Teofila iz Korte, sv. Ludovik škof. 1. reda sv. Fran-

čiška. Življenje častitljivega Petra Bardesija. Mesec oktober. Premišljevanja iz življenja sv. Frančiška za vsak dan oktobra, Cvetje letniki 1819. in 1820., po italijanskem Il mese consecrato al serafico Patriarcha S. Francesco, del Padre Candido Mariotti.

P. Konstantin Luser (Lužar), rojen v Novem mestu 23. febr. 1849; je stopil v frančiškanski red 1. okt. 1868. Izvršivši bogoslovje, je naredil izpit iz eksegeze novega zakona; bil je organist v Gorici, pozneje v Kamniku; bil je gvardijan, generalni definator v Rimu, potem dvakrat provincijal; vizitiral je češko provincijo; bil je prvi predstojnik pri Novi štifti (1915). Začel je bolehati; prišel je kot vikar v Novo mesto; na lastno prošnjo v Kamnik; v Leonišču v Ljubljani je iskal zdravja, a našel je smrt 9. jun. 1919.

Sattner p. Hugolin je spisal in dal natisniti:

Ljudevit Hrastar, Spoznava Boga. Novomesto J. Krajec 1880, 8°.

Kanarček. Kresnice. Kapelici v gozdu, trije zvezki v enem. Novomesto 1883, J. Krajec, 8°.

Pet nedelj posvečenih peterim ranam sv. Frančiška. Rudolfovo 4. izdanje, J. Krajec 1891.

Cerkvena glasba v Ljubljani, R. Milic, 8°.

Apologetični govori v Ljubljani, 8°.

Razne pridige natisnjene v duhovnem Pastirju.

Slovi kot skladatelj cerkvenih in svetnih skladb:

I. Cerkvene skladbe:

1. Cerkvene pesmi 1879.
2. Evharistične pesmi 1881.
3. Božične 1891.
4. Mašne »Slava Bogu« 1893.
5. Marijine 1894.
6. Slava Jezusu 1903.
7. Šmarnice 1904.
8. Postne pesmi 1905.
9. Mašne pesmi 1906.
10. Marijine pesmi 1906.
11. Božične, pomnoženi natis 1908.
12. Mašne pesmi, pomnoženi natis 1908.
13. Štiri božične (Cerkv. Glasb.) 1910.
14. Sedem mašnih 1918, Cerkv. Glasb.
15. Svetniške in prazniške pesmi, 3 zvezki.
16. Dve božičnici 1920.
17. Planike 1923.

18. Teoforične himne 1924.
19. Missa Seraphica 1910.
20. Te Deum 1911.
21. Dvanajst napevov za lavretanske litanije.
22. Belar, slovenska maša, priredil za mešan zbor.
23. Miklošič, slovenska maša, priredil za meš. zbor.
24. Planike II., zv. 1926.

II. Svetneskladbe:

1. Klavirske: Kje so moje rožice 1892.
2. Samospevi s klavirjem: a) Zaostali ptič, b) Naša zvezda, c) Ribička, d) Peča.
3. Mešani zbori (gl. Matica) 1888, Vrbici, Naša pesem 1898, Štirje koncertni mešani zbori 1908, Ruškine sanje 1921, Šašek, kodrolasek 1922, (Pevce).
4. Moški zbori 1894 (gl. Mat.).

III. Simfonične skladbe:

- a) Jeftejeva prisega za meš. zbor, solo in orkester.
- b) Assumptio, oratorij.
- c) Oljki, velika kantata.
- d) Soči, simfonična pesnitev.
- e) V pepelnični noči, simfonična pesnitev.
- f) Romantična opera »Tajda«.

P. Hugolin Sattner je bil rojen v Kandiji v Šmihelski župniji pri Novem mestu 29. nov. 1851. V frančiškanski red je stopil 11. oktobra 1867. V Novem mestu je bil učitelj petja, organist in nekaj časa tudi gimnazijski veroučitelj, l. 1883. gvardijan, l. 1889. izvoljen definitorjem. L. 1890. so ga prestavili v Ljubljano, kjer je bil definitor, gvardijan, kustos, župnik. V Novem mestu je postavil krasen kamenit veliki oltar, naročil izvrstne orglje pri Goršiču v Ljubljani.

M a j a r p. Hrizonogon je spisal:

Pomoč dušam v vicah, po Dosenbachu. V Ljubljani 1879.

Križana vsmiljenost ali življenje sv. Elizabete, po Albanu Stolzu. V Celovcu 1882, Družba sv. Mohorja 8^o.

Svetište Majke božje na Trsatu. V Ljubljani, J. Blasnik 12^o.

Razlaganje sv. Rožnega venca.

Odkritje Amerike.

Sestavil je več molitvenikov.

Pisal je v Cvetje z vrtov sv. Frančiška:

Cvetlice iz puščave, letnik 7.

Sveti rožni venec, letnik 9.

Nauk kerščanskim poslom, letnik 11.

Marijina hišica v Loretu.

Vsakdanji kruh.

O angeljih, v 15, letniku itd.

P. Hrizogon Majar je bil rojen v Dolu na Kranjskem 15. febr. 1851, v red je stopil 10. sept. 1871. Deloval je v Nazaretu na Štajerskem, v Samoboru je bil vikar, v Jaski je vodil 3. red, živel je v Klanjcu, na Trsatu, v Pazinu, v Karlovcu, kjer je red zapustil 1. 1897.

Podgoršek p. Gothard je nadaljeval slovensko samostansko kroniko v Novem mestu od leta 1860.—1895.

P. Gothard Podgoršek, rojen 18. sept. 1866 v Kalobju na Štajerskem, je prejel redovno obleko 8. okt. 1886, deloval je v Novem mestu kot učitelj-ravnatelj ljudske šole, spovednik in pridigar; bil je gvardijan in definitor. Umrli je v Novem mestu 10. jan. 1917.

Širca p. Marijan je pisal v Cvetje: s črkami P. n. n. se je podpisoval:

O molitvi in premišljevanju, letnik 7. Pobožni izreki bl. Jordana, 13. letnik. Sv. Frančiška nauki o popolnosti, 16., 17. in 18. letnik. Trsat, božja pot. Pisma sv. očeta Frančiška in mnogo pobožnih spisov je za Cvetje naredil, od prvega do zadnjega letnika 1926. Prestavil je osmino serafinsko ali osemndnevne duhovne vaje iz latinskega; v Gorici, Hilarijanska 188, 12°. Novi svetniki in novi zveličani. Bl. Karel iz Sezze, blaženi Humil v Cvetju. »Kita«, drugi natis z imenom »Vjenac« molitvenik hrvaški; Steinbrenner v Češki 1894, 12°. Uzljubimo Mariju; u Rijeci, Battara 1899, 12°. Gospode, uči nas moliti; u Zagrebu, Ant. Scholz 1904, 8°. Duhovne vaje, premišljevanja sv. Alfonza Ligvorija prevel; v Gorici, Hilarijanska tisk., 12°. Hišni misijon, duhovne vaje; Novo mesto, J. Krajec.

P. Marijan Širca, rojen v Pliskovici na Krasu 7. jan. 1854, kot osmošolec je stopil v frančiškanski red, novicijat je naredil v Nazaretu. V redu je deloval v Gorici, na Trsatu kot učitelj novincev, gvardijan in voditelj 3. reda; v Zagrebu kot gvardijan, definitor, na Brezjah, na Sveti Gori pri Gorici kot gvardijan in definitor, v Pazinu, Novi Štifti, v Brežicah in sedaj na Brezjah, kjer še piše.

Furlan p. Alfonz je priredil:

Šmarnice sv. Leonarda Portomavriškega iz italijanščine prevedel 1880. Rokopis. Trinajst torkov v čast sv. Antona Padovanskega. Drugi natis, 12°, Katoliška tiskarna 1901 in 1906. Porcijunkula, 12°, Novo mesto, J. Krajec 1902. Vodilo tretjega reda, 12°, Novomesto, J. Krajec 1902. Zgodovina frančiškanskega samostana in cerkve v Brežicah; v Cvetju 1905. Zgodovina frančiškanskega samostana in cerkve v Pazinu; natis-

njena v Pučkem Prijatelju, Pazin 1913. Zgodovina frančiškanskega samostana v Novem mestu; natisnjena v Dolenjskih Novicah 1919. Zgodovina frančiškanske cerkve v Novem mestu, v rokopisu. Prava nevesta Kristusa sv. Alfonza Ligvorija, poslovenil, natisnil in založil Avgust Šek v Brežicah 1906, 2 zvezka, 8°. — Devetdnevnik pred praznikom sv. Frančiška Serafinskega. M. S., potrdila cerkvena oblast. Mesečna samota ali priprava na smrt; Cvetje, letnik 14. Trodnevna priprava za ponovljenje obljub; Cvetje, 23. letnik. Kratek nauk o vzvišenosti, potrebi in koristi sv. maše, predstavil iz Sv. Leonarda Portumavriškega; Cvetje, letnik 10. Razlaga vodila 3. reda; Cvetje, letnik 29. Krona 12 zvezd ali pobožnost prve sobote ali prve nedelje vsakega meseca; Cvetje, letnik 31. Priročna knjiga sv. Leonarda Portumavriškega; Cvetje, letnik 32. in 33. Pot v nebesa sv. Leonarda Portumavriškega; Cvetje, letnik 35. Directorium liturgicum pro Provincia S. Crucis Sloveniae 1900—1902. Vodilo, razlaga itd. manjših bratov, Ljubljana, Kat. tisk. 1912, 8°. V Cvetju se je podpisaval s črko A., — A — in P. A. F.

P. Alfonz Furlan, rojen 25. julija 1856 na Gočah v Vipavski dolini je stopil v red 12. sept. 1877 na Trsat; deloval je na Trsat, v Gorici, Novem mestu, Brežicah, na Sv. Gori, v Pazinu, na Brezjah, v Novem mestu kot učitelj novincev, knjižničar in kronista. V redu je bil dvakrat definitor, gvardijan in vikar.

Mlejniki p. Angelj je pisal v Cvetje že kot klerik, potem pod črkami P. A. M. zlasti:

Življenje sv. Leonarda Portumavriškega, letnik 8.

Zgodba svetih Gorkumskih mučencev, Cvetje XV.

Življenje in poveljanje sv. Gorkumskih muč., letnik XV.

Življenje sv. Antona Padovanskega, Cvetje XVI.

Življenje sv. Marjete Kortonske, Cvetje XVII.

Življenje blažene Marije Krescenceje Kauffbarenske, Cvetje XVIII.

Čednost bl. Marije Krescencije, Cvetje XIX.

Vzgoja otrok, Cvetje XXII.

Popotni tovariš, molitvenik za ude 3. reda, v Ljubljani, Kat. tiskarna 1899, 12°.

Usus vitae regularis F. M. Provincia S. Crucis Carnioliae. Quaracchi 1911, typ. S. Bonaventurae 1911, 8°.

P. Angelj Mlejniki, rojen v Novem mestu 27. jul. 1865, je bil v red sprejet na Trsat 20. avg. 1881, leta 1889. je bil imenovan lektorjem dogmatike, ravnatelj bogoslovja, vikar, gvardijan, definitor, kustos, dvakrat provincijal; lector jubilatus.

Landergott p. Emerik je pisal v Cvetju: Zgodovina frančiškanskega samostana in cerkve Svete Trojice v Slovenskih goricah, leta 1904.

Življenjepis P. Gelazija Rojko. V Cvetju 1905.

Pravila za ingoldstatsko mašno družbo poslovenil. O tem je pisal v Cvetju in v Glasniku najsvetejših Src.

Za pobožnost v baziliki Matere milosti primerne brošurice: Pobožnost sv. Antona Padovanskega in k sv. Filomeni; pobožnost prvega petka v mesecu in velikodušno dejanje ljubezni za duše v vicah. — Devetdnevnic v čast presv. Trojici, da bi bila Mala Terezija od Deteta Jezusa blaženim prišteta.

P. Emerik Landergott je bil rojen 25. febr. 1872 pri Sv. Trojici v Slovenskih goricah na Štajerskem; v red je stopil 25. avgusta 1889, deloval je pri Sv. Trojici, v Brežicah, v Mariboru in sedaj v Ljubljani kot učitelj klerikov.

Nove dulebske študije.

J. Kelemina, Ljubljana.

I.

Izza Šafarikovih dob se smatra, da imamo v sporadično na slovanskem jugu nastopajočih krajevnih imenih, v katerih se prikazuje ime Duleb, nekaj dokaz, da je bilo pleme tega imena zastopano v večjih ali manjših skupinah tudi med južnimi Slovani. Proti takim prenatagljenim sklepom pripominja Miklošič (O. P. str. 8), da je treba pri večini krajevnih imen, ki imajo v osnovi narodnostna imena, smatrati, da so izpeljana iz imena tako nazvanega individuja; n. pr. je dobil kraj Čehovec (obč. Sv. Peter p. Sv. gorami) svoje ime pač po individuju Čeh, ne pa po Čehih, ki bi bili tam naseljeni. Za srednještajerski okoliš leže vsaj stvari nekoliko drugače. Kajti listina z l. 891., ki ima znano mesto "in comitatu Dudleipa vocato" (Salzb. Ukb. II, 35 b) nam dokazuje, da je obstojala — v staroslovenski dobi vsaj — na teh tleh politična edinica (kneštvo, glej ČZN XX, 149), ki je dobila svoje ime bodisi po ustanovitelju oziroma prvem posestniku, ki se je zval Duleb, bodisi po vladajoči hiši, ki je pripadala rodbini Dulebov. Od posestnika ali vladajoče hiše je lahko dobilo celotno prebivalstvo naslov Dulebi, Dulebci¹⁾. Kakor je misel sicer prikupna,

¹⁾ Latinske listine so nam ohranile dve starobavarski obliki; beseda 'dudlēbū' nastopa v njih enkrat kot določilnica nominalne kompozicije z osnovno besedo „comitatus“; kompozicija je tvorjena po tipu: adjektiv + substantiv; adjektiv ima oblike šibke (n-ove) deklinacije: nom. sg. Dudleipa comitatus 'comitatus Dudlebensis': prim. Rotapach, Marhina uuanch, Liupi-

da si je vstvarila skupina Dulebov ki jo je usoda zanesla v te kraje, tukaj svojo politično organizacijo, vendar ime samo ne bi zadostovalo za tak sklep, dokler niso izkazani v jeziku in drugih ozirih taki znaki, ki opostavljajo prebivalce dotičnih predelov kot etnografsko edinico napram njih sosedom; nadaljnji del naloge bi bil, dokazati vezi med temi Dulebi in njihovimi so-plemenjaki drugod. V prvem članku o Dulebih (ČZN XX, 144) sem izrazil mnenje, da so današnji Doljanci (z odgovarjajočim ozemljem nad Muro) nasledniki starih Dulebov¹⁾; nasledniki vsaj v toliko, ker sede na istem prostoru, kot ga je zavzemala nekoč dulebska skupina; v koliko je pa doljansko narečje nadaljevanje dulebske govorice, je vprašanje, ki mu hočem posvetiti te vrste. Razpravo je pa treba postaviti na nekoliko širšo podlago predvsem spričo dejstva, da imamo na slovanskem jugu sporočeno dulebsko ime v daleč vsak-sebi ležečih predelih, potem pa ker moramo računati z dulebskim življenjem tudi tam, kjer nam njega ime slučajno ni izkazano direktno.

V prostranem ozemlju, ki so ga zaporedli naši pradedi so obstojale s prvega početka znatne jezikovne difference, na podlagi katerih nam je mogoče razlikovati zlasti dva sloja naseljenstva; še v današnjih narečjih se izražajo — vsaj deloma — stari odnošaji.

1. Nazalni vokal *—o—*. Menjavanje med pisavami *on, an, un* — često pri istih besedah — ni mnogokrat več kot grafična samovoljnost: 1140 *Lunka*, 1155 *Lonch*, (Lang pri Lipnici); 1342 *Lunsitz*, 1312 *Lonsiz* (danes Lonschitz pri Aflenzu). V teh slučajih je kazala tendenca razvoja določno proti *o*, kar je normalen razvoj s slov. stališča. V drugih slučajih nam je pa računati s prehodom $q > u^n > u$. Tako si stojita nasproti obliki: 1148 *Crugelahe*, Krieglach v Muriški dolini < *krugljane, krugljah* in *Ocroglach*, Zahn, A. Fris. I. 1274. V slučaju *Crugelahe* je *u < q* resničen *u*-jev vokal, ki je doživel *i*-jev preglas, dočim se nam razkrije n. pr. pisava koroške reke *Mq̃t̃nica* (Metnitz): *Mutniz* iz l. 1124, št. 505, I kot nekaj efemerne, ker leži v besedi vokal *—o—*, ki je dal tekom razvoja preglašen *e*; pisava z *o—* je v tem slučaju tudi bolj običajna²⁾.

V deblu *mqt̃u* 'turbatio' (P. 241) je n. pr. stopnja *u* dosežena v naslednjih zgledih: osebno ime *Mutikū* v *Mutyken fuū*, Jaksch Mon. 1255, št. 2598;

natal (925). — V drugih slučajih je kompozicija eliptična (beseda comitatus, oziroma dorf je izpuščena): dat. sg. ad Dudleipin (comitatum) kot: ad Crumpinbach. Denominativni sufiks za tvorbo adjektiva je *—ja—*: prim. Hengistea, Ob. öst. Ukh. I, 426 I. 1126 k stvn. haugisto: 'Hengst', štaj. 1050 Hengista, 1070 locus Hengist.

¹⁾ Oblak (Archiv XIX, 322) in Štrekelj Hist. Slov. 129 smatrata prekmursko narečje za naslednika dulebskega (oba prezreta, da imamo ob Kučenci dialektično mejo). — Ramovš Hist. Slovnica § 105 misli na severni rob Slov. goric, oziroma na spodnjo Mursko polje. Hauptmann, Razprave I. 311 ss. in Pirchegger Mitt. d. I. f. ö. Gf. XXXIII, 272 ss. sta osvetlila vprašanje predvsem s politično-zgodovinskih vidikov. Na „mursko narečje“ je pokazal že Kovačič ČZN XVIII, 89. — Po Hauptmanu je bil center štaj. Dulebov pri Smarjeti p. Lebringu.

²⁾ Mogoče je šla tudi v tem slučaju sporedno z obliko 'moitnica' še varianta 'mutnica', kar bi smeli sklepati iz kasnejše pisave Mückhnitz, poleg Mogknitz, Mötniz. Gerichtsbeschreibungen 146, iz l. približno 1500.

v imenu potoka: *Mutlingbach*, Gornja Avstrija, občina Rosenau: 1278 *Muetnich*, iz **muotnich*. Prim. Archiv. f. slaw. Phil. XXXIX, 169 (J. Schnetz)¹⁾.

Deblo *rogū* 'ludibrium', P. 332; Miklošič nadovezuje na to deblo l. i. *Rug* s. mon. 18, 65 in kr. i. *Ruginīci*, mon. 125. Pod to deblo skušajmo podvzeti krajevno ime, ki spada k onim redkim, ki so nam sporočena s štajerskega dulebskega kneštva: 890 *Ruginesueld*; rinezem²⁾ je tudi tukaj v zgodnji dobi že izginil, ali vsaj ostal nezaznamovan! Imamo torej staroslov. l. ime *Ruginū*, genitiv (nemški) *Rugines*; ime se je torej glasilo slov. *Ruginovo*, *Roginovo polje*. Med kajkavci imamo še *rugota* f. (Habelič) in *rogota* f. 'der Hohn'. Tudi pri Hrvatih je sporočeno os. ime *Rugota*, *Rugata*, Rački Doc. VII, 85. Neuspel je Föstemannov poskus, obrazložiti (II³, 2, 636) *Ruginesueld* kot Riegersburg (l. 1138. Rötkerespurch). — Prehod q > u v beneških narečjih, gl. str. 75.

V gotovem številu, slučajev je kazala sicer celotna tendenca proti u-ju, toda razvoj se je ustavil prej, nego je ugasnil rinezem: **krqglo* jezero: 1188 *Chrungilsee* 'Grundelsee', prim. ČZN I, 86.; *lqgū*: 1128 *rivus Lungwiz*; *qōtū*: 1148 *Chuntuz*, danes Kumpitz.

Važni so tudi slučaji, kjer nastopi v sredi razvoja nekakšen prelom, da se prvotno započeta smer napusti in se nadaljuje z drugo; za staroslov. *lqžinīca* imamo v listinah od l. 890—984 pisave *Luonsniza*; to je odgovarjalo nedvomno i slovenski izgovorjavi, ki je bila —uⁿ—; vsled preokreta v slov. govorici, se pojavi i v listinah l. 1030 *Lonsniza*, 1043 *Loznica*; v teh dveh oblikah je pač vpostavljen ponovljen stik z živo slovensko govorico, ki je končno tudi obvladala. — Slično v slučaju Kobenz (kelt. rom. *Cambentia*, slov. **Kqbēća*), kjer je prvotni razvoj kazal na uⁿ, u (l. 890), a je kasneje nadvladala oblika z —o—. Prim. E. Schwarz, Zs f. Ortsnamenforschung 1925 (I), 48.

Da se je vršilo v vrstah slovenskega stanovništva alpskih dežel „pre-slojevanje“, ki je dobilo svoj izraz tudi v jezikovnih posebnostih, vidimo med drugim iz tega, da nastopajo oblike z rinezmom često i kasneje kot one s čistim vokalom: 1206 *Ocrugel*, danes *Kriangl*; 1177 *Dowrab*, kasneje *Dobraw*, *Dobrown*, danes *Dombra*. Najbrž se je vlegel nad prvotni sloj stanovništva, ki je zgubil zgodaj rinezem, drug sloj, ki je bil tukaj bolj konservativen.

Ker ne poznamo natančne lege nekdanjega Ruginovega polja — Felicetti trdi, da je to ravnina med Veržejem in Ljutomerom — ne moremo tudi ugotoviti, v kolikor odgovarja današnja izgovorjava prvotni govorici; za kraj

¹⁾ Nemški dolgi —u—, —un—, ki se je razvil iz slov. —q— doživi diftongizacijo —uo—, prim. Schatz Altb. Gramm. § 10. V kasnejšem še je govora o oblikah *Luonsniza*, *Paruoz*.

²⁾ Arnulfinum, datiran iz l. 890 je pravzaprav falzifikat, ki je nastal malo pred 977. Hauptmann Razprave I, 327. Oblika *Rugines* — je lahko vseeno prevzeta iz starejših virov. — Beseda „Rugin“ je menda posesivni adj. k sb. *Ruga* —o—; adj. *Rugin* — je smatran v nem. kot substantiv.

Cezanjevce (zapadno Ljutomera) določi V. Oblak, Zbornik za narod. život I, 47, 50 vokal *u* kot refleks dolgega *o* (in *o*); ta *u* opostavlja južno prekmurskemu *ou*. (Da je bilo prekmursko narečje pri ohranitvi rinezma v vokalu *o* konservativno, nam izpričujejo madžarske sposojenke iz tega narečja). Torej bi bila v tem slučaju današnja govorica res nadaljevanje nekdanjih odnošajev. Toda v drugih okoliših doljanskega narečja pa imamo pod istimi pogoji navadno zelo ozek *o*: n. pr. pri Sv. Tomažu¹⁾; isto velja za ormoško, kamor stavimo v naslednjem ta „Ruginesveld“. Vzglede za *u* < *o*: *obsudijo*, *odlučile* Vel. Nedelja; Valjavec, Glasnik 1866, 151, 152.

2. skupina —*dl*—. Tukaj vpoštevamo korenske zloge in sufikse. Nedvomno je, da je obstojala skupina —*dl*— še dolgo po priselitvi v novo domovino v širokih predelih stanovništva. Med te predele je spadal tudi srednještajerski dulebski okoliš; v besedi *Dudleipa* je občuvan —*d*— dokler sploh nastopa ta beseda v listinah (t. j. do leta 1057). Kdaj da je v tem predelu nastopila približno asimilacija²⁾ na —*l*—, nas uče lahko zgledi kot *Geling* (1367, zapadno Kirchbacha, nedoločeno); dalje od Kirchbacha proti zapadu se more opaziti večja trdnost te grupe: Zerlach, vas sev. zap. Kirchbacha: 1265 *Zedlach*. Južno Mure pri Pesniškem dvoru imamo Jedlovnik: 1289 *Jelonich*, 1490 *Gelenigk*. V tem slučaju kakor v nekaterih drugih nastopa oblika z —*dl*— v listinah kasneje³⁾ kot pa oblika brez —*d*—.

V koroškem okolišu nam kaže oblika *Dulieb* (med l. 1060—70), da je —*d*— izginil že tekom 11. stoletja in sicer pač po lastnih zakonih narečja (in ne vsled vnanjih vplivov). Sicer prim. še: *sedlčane*, *Zelsach*

¹⁾ Za druge okoliše prim. še: *Mataschen*, (brez hist. oblik) občina Mahrensdorf izp. Fehringa; *Motnyschen* (nedoločeno) pri Admontu. — Deblo *mqtū*; prim. Mutišiv č, Męzi-szów poljsko—gal. Oblika *Motnyschen* bi stala nam. *mqtšina*. — Toda: *Matieschen*, *Matirschen* jvzh. Gleisdorfa (=kolišče!) se je glasilo v starejši dobi: 1351 *Zvontieschen* — Deblo svqd, smqd. Mikl. Et. Wb. 329, 380; *svqdišina* 'die Schwende'. — Kajkavščina kaže v severnih predelih —*o*—, v prigorskem narečju pa dosledno —*u*—; prim. Rožič, Rad CXV, 83. Da je obstojala tudi v severnem kajkavskem področju vsaj mestoma tendenca za razvoj v —*u*—, kažejo pisave kot *Dumborou*, *Dumbouech*, Oblak l. c. 59, ki se torej ne razlikujejo od *Muntimérus* (Porph.) in *Muntimir* (Muncimir). Prim. še Arhiv XVII, 79. — Tendenco k razvoju *q* u v Gornji, Spodnji Avstriji in drugih alpskih predelih statuira E. Schwarz, Namenforschung 28, op. 4.

²⁾ Za primer Edla, vas v dolini Otramovega potoka, ki ga navaja Oblak Archiv XIX, 322 v prilogi ohranitve grupe —*dl*— smatram, da je to nemški Erlach; ta oblika nastopa vsaj prej (l. 1406), še le kasneje (l. 1443) Edlach.

³⁾ Prim. še: danes Edelschrott izp. Köflacha v listinah pa: 1245 *Gelenschrot* (=gozd); Jellach, Illach v dolini Murice (pri Langenwangu: 1354 in der Ilawn, 1430 die Gerlaw, Jerlaw, Štrekelj smatra (129), da je v slučajih kot *Jelonich* (1289), kjer se pojavi najprej oblika brez —*d*—, a nato pa oblika z —*d*—, obstojala vedno že tudi sporedna oblika z —*dl*— (ki so jo prevzeli tudi Nemci; ravno tako pa si lahko mislimo, da je prodiralo narečje, ki je konserviralo skupino —*dl*—, iz zapada proti vzhodu in izpodrinilo drugo manj konservativno narečje. To bi bila paralela za slično borbo pri razvoju nosnega vokala. — Proti izvirom Drave je skupina —*dl*— čvrsta: *Zedlach* (Tirolsko) Jaksch, Mon. 1269, št. 2993-4.

sev. Sovodnje (Gmünd), tudi ta beseda nastopa vedno le brez *-d-* in sicer izza l. 1137. (Jaksch Mon. št. 686). Brez historičnih oblik je Gelischkhütte jugzap. Sonnblicka. Na pritok inorodnih elementov, ki so grupo *-dl-* ohranili, smemo sklepati — v istem okolišu — po oblikah kakor Zödl (sev. Radetine — Radentein), Zedlerwald, jugvzh. Molzbichela. Enako starih primerov — kot v *Dudleipa* za ohranitev grupe — nimamo slučajno (?), ki bi dokazovali, da je prišla katera plast naseljencev v naše kraje že brez *-d-*.

3. Vzh. štaj. *u < l* (starosl. *lū, lī, ūl, īl*): „U Ljutomeru nam se doduše u nenaglašenom slogu pokazuje —*ū*—: *jabūka, skūzé*, uz nenaglašeno —*u*—, ali nije isključeno, da se je —*ū*— istom iz —*u*— razvilo. Svakako nije ovo —*u*— staro, jer bi inače u oba dialekta (sc. v prekmurščini) postalo —*ū*—“, Oblak, l. c. 49; prim. Ilešič Archiv XXVI, 533; Ramovš Hist. slov. § 13. Historične pisave dokazujejo, „da je razvil —*l*— pred sabo —*u*— in prešel na to sam v —*u*—: *dułg, dugg, dug* (Ilešič). Ako imamo torej na vzhodu — po pisavah vsaj — primere za razvoj proti —*ū*—, je vzrok za ta sekundarni razvoj nenaglašenost vokala.

Okòslavci t. j. Vukoslavci: 1460 *Walkuslec (pis. War-), 1500 Wolkof-slawczperg. — *vīlkū*.

Vučkovci, uradno Bučkovci, sev. Ormoža: 1323 Wuzmannsdorf, 1445 Wulschoizdorf.

Vuččövcı: 1445 Wolschicz, Štrekelj, ČZN III, 47. *Vučinja vas, Vučja vas jugvzh. Radgone (Wolfsdorf): 1265 Wltschin, Wl[v]tschinsdorf.

Lukanja vas jugvzh. Slov. Bistrice: 1490 Wulkenstorf, 1577 Wolckers, Vulkansdorf. Prim. Vukanci, kot. oblast Zlatar. — *lukanja < (v) lukanja*? cf. Ramovš 317 (plūž).

Vučja, Vičja ves pri Donatiju: 1425 Wulczendorf, 1489 Witschendorf. *Vukovo, v Vukovem, danes Vilkom pri Mariboru (ne pripada doljanskemu narečju): 1259 villa Wolcuim, 1265 inferior Wulkoyin; prim. k temu Wolkawin: 1265 Wulkawin (okoliš sevvzh. Gradca).

*Vučinja vas, Wutschdorf, Sv. Križ na Travniku — Wasen: 1265 Wultscheinsdorf, 1340 Wultschesdorf.

*Vučja planina: 1195 Wlezeisalbe (nedoločeno), pri Hieflauu.

Volčje, sevpap. Brežic: 1309 Wolsche, 1322 Wultsge, 1500 Wolschie.

*Pokošje, Pokošje pri Sp. Polskavi: 1322 Pulkossendorf, — *pīkoš, poukuš, pukuš, pikuš* 'Schwabenkäfer'.

*Polž dol, Pezdeuše, Šmarje pri Jelsah: 1490 Polschdeuscheck — *pīlzo, pīlsti*. — Polžovec, sevpap. sv. Jurija pri Rifniku: 1351 Polsonitz, 1448 Poesouetz.

Polženca, sevvzh. Laškega: 1300 Paezzemsach.

*Pulsach, Sv. Florijan pri Šoštanju: 1468 am Pulsch (nedoločeno). Polže, Schneckendorf, Nova Cerkev p. Celju: 1361 Pulsach.

*Polhovnica, Pohanca sevpap. Brežic: 1309 Polchonicz, 1461 die Klaine Pulchonicz — *pīlchū*.

*Homec (nedol.), Stara gora pri Mozirje: 1376 der *Cholmitz* — *chülmü*.

Homec pri Kokarju: 1424 *am Cholmicz*. 1480 *Homecz*.

Prehod *l* > *u*, ki je lasten vzhodnoštajerskim narečjem, stavi ta narečja zajedno z prekmurskim in kajkavskim (v večjem delu) k čakavščini. Ta posebnost je bila nekoč razširjena dalje kot sedaj, a je utrpela zgube pred narečjem, ki kaže prehod *l* > *u* res star, dokazuje preglas tega *u*-ja: *vučja*: *vičja* (vas), ta preglas sicer ni konsekventno izpeljan; za *plhek* adj. se govori na vzhodu *pūhek* 'lose', za *plokoš*: *pikuš*! — Dosledno je izveden preglas v Grabah, Šalovcih: *vūk*, *būha*. — Za beneška narečja glej str. 75.

4. Antekonsonantski in končni *l* (glej Ramovš Hist. sl. § 6 ss.): Refleks predkonsonantskega *l* v doljanskem narečju je normalno — *a*—: belno, obelno, belmo n. 'der graue star': *bèano*, *bèački* gledati (Sv. Tomaž); télna adj. f. *trächtig*: *tèana* (istotam). Od izjem navedenih l. c. § 7 so izvzemši *dôč* vse nemške tujke, a tudi *dôč* pripada bolj goričanskemu narečju;

5. Razvoj polvokala. Na vzhodu so ohranjene prvotne razmere še jasno v pt. pf. akt. m. na — *lū*. Severno¹⁾ Mure imamo to-le sliko: *kradlū*, *kralū*: *krau*; *šīdlu*, *šīlū*: *šau*; *spalū*: *spau*; *jēlu*: *jau*! Zatem: *neslū*: *nesa*; *vūzēlū*: [*v*]zea, istotako *prīša*, *prnesa*. Tukaj torej je v enozložnih oblikah ohranjen diftong *au*, a ne več v dvo- in večzložnih. V narečju južno Mure so odnošaji zenostavljeni, ker imamo povsod — *a*; *neslū*: *nesa*, *prīša*, *prnesa*; obliko *šau* imamo v Gornji Radgoni, kot refleks prvotnih odnošajev; prim. Ilesič Archiv XXVI, 536, oziroma ČZN III, 4, Ramovš § 12 (šau v goričanskem narečju). Končno še nam je navesti oblike iz rezijanskega ozemlja *noēsāl*, *roēkal*; tukaj torej imamo ohranjeno predhodno stopnjo za doljanski²⁾ *reka*. — Starosl. *reklū* se je torej, jasno, na slovenskih tleh razvijal v dve smeri namreč enkrat preko **rekl* v *rekel* etc. drugič se je pa "pomožni vokal" (Leskien Skr. Gr. § 886) razvil v — *a*—: *rekał*, *rekau*, *reka*, *reko*.

Za to posebnost doljanskega narečja imamo v južni kajkavščini³⁾ v toliko paralelo, ker ta vnese vokal — *a*— „u nastavku — *lū*, kada dodje

¹⁾ Za razmere sev. Mure, je izvršil poizvedbe g. Fr. Karbaš šolski nadzornik v Ljutomeru, za kar se mu tudi tukaj zahvaljujem. V Tešini pri Stradmu (Tieschen, 1406 Tieschen, 1443 Teschen) in v Ratschendorf se vzh. Mureka („Račlja vas“) govore ljudje še svoj „Windisch“.

²⁾ Oblike: *reko* šo v sosednjem (in sorodnem) poljanskem, ormoškem in haloškem narečju so pač nastale po kontrakciji iz **rekaō*. **šao*. — Doljansko narečje se je pač prvotno raztezalo prek čez dravsko polje, tudi na južni breg Drave, tje proti Haložam. Krajevna ime na kažejo skladnost z ostalimi dulebskimi naselbinami: Dobrohotova vas (izginila) je morala ležati v Jesenici oz. pri Stopercih v Haložah — (glej kasneje); istotam v Jesenici je bilo tudi **Mislinovo selo* (Misleinsgeschieß), prim. Misselsdorf se vzh. Cmureka: 1254 Mysselsdorf, 1306 Mitz leinsdorf; Messelreut jzap. Gleisdorfa 1390 Misslein—etc.

³⁾ V. Rožič. Kajkavaški dialekt u Prigorju: Rad CXV, 72, 95. Toda končni — *l* — ostane. Prim. sicer še V. Oblak, Nešto u megišumskom narječju (Sv. Martin v Medžimurju). Zbornik za nar. život I, str. 55, § 35.

neposredno do drugoga konsonanta": *vāgal: oglū; rēkal: reklū* etc. — Na vzhodu se glasé sorazmerne oblike k sub. in adj. deblom *vōgāl < oglū, kōnāc < koniči*; zastopnik polvokala je torej palatalni *a*; v beneških narečjih (v rezijanskem deloma) vlada „malo ne“ čisti *a* (*buožac, sedam, pas*) „ki nas približuje čakavščini“ (Štrekelj).¹⁾

II.

Dosedanja razprava nam je pokazala, da je obstojal na skrajnem vzhodu Štajerske (približno) od gorenje Sotle pa do Rabe (ob Kirchbachu) dialekt enotnega obiležja; dialekti namreč ki oklepajo pravo doljansko narečje — poljansko (zapadno Ptuja), haloško (južno Drave) in ormoško-miklaševsko (vzhodno) so v glavnem le njega različki. Vrh tega pa moramo računati z možnostjo, da so bile večje ali manjše kolonije tega narečja, ki se nam predstavlja kot naslednik govornice Dulebov, raztresene tudi drugod po slovenski zemlji; dve taki naselbini — po zgornjem Štajerskem in na zap. Koroškem sta nam sicer tudi že s krajevnimi imeni zasigurani. Pri določitvi teh dulebskih naselbin se morem posluževati obče priznanega sredstva, da zasledujemo v toponomastiki slovenskih dežel razširjenost primerno izbranih kulturnih pojmov. Seveda to predpostavlja zopet, da imamo take pojme, ki so last dulebskega plemena, res na razpolago; taki pojmi morajo biti glede uporabe lokalno omejeni. Tej zahtevi odgovarja — kolikor toliko — kulturni pojem *čertū* Schilf, Binse, Ried; Bern. Et. Wb. 150.²⁾ Geografska porazdeljenost te besede je taka-le:

R. *čerētū* 'Schilfrohr, očerētū 'Schilf, Binse; beseda je lastna južnemu velikoruskemu narečju (Rjazanska gubernija), Dalj, Tolk. Sl. Istotako malor. *čerēt, o—čerēt* 'Schilfrohr, Schilf, Binse, damit bewachsene Stelle; o—*čerētyna* 'Teichrohr', *čerētnýča* 'Riedgras'. — Od maloruskega ozemlja se razprošira beseda v madžarsko, kjer živi kot lokalni izraz: *cseret* (*cseres*) v Szatmarski in Biharski županiji: "nádas, kákás sürüseg a vizenyös réten". Tudi kot krajevno ime: *Cseretye* (Szabolcza) in *Cseretyes* (Baranja); Magyar Et. Szótár 980—1.

¹⁾ Prep. *vy* nam *izū* („spominja v nekaterih slovenskih narečjih na češčino“: Oblak Archiv XIX, 326) K tam navedenim vzgledom prim. še: *vymolū* 'eluvies' Mikl. Et. Wb 186: 1. Vimele (selo), Sv. Peter pod Sv. gorami. 2. Wimmel jvzh. Muraua; 1335 das Wimol; 3. 1464 Wimol bei Silberberg (jvzh. Neumarkta, nedoločeno). — Vypoljčje: 1. 1395 Wuppilschach, 1481 Wupeltschach (nedoločeno, pri Gradcu), 2. Wipelsbach (Sv. Janž v dolini Sakave); 1401 Wupelsach. 3. Impolstorf (1478), 1443 Ypelstorf, 1446 Yeperstorf: pri Stradmu (nedoločeno).

²⁾ Bern. podaja etimologijo: *čīrtq, čersti* 'schneiden', **qertos* 'Schneiden, Schnitt'. — Opozoriti je treba še na zap. germ. besedo: stvn. hriot N. Riet; ags. hréod, angl. reed; sts. hriod, nizozem. riet. germ. **hreuda*, predg. **kreutó* v pomenu Schilfrohr, mit Ried bewachsene Stelle, Sumpfland (H. Paul, Wb.). V predg. obliki imamo pač *qer-* podaljšan s formantom: *qer-eutó*.

Pa vrnimo se nazaj na sever: v poljskem in slovaškem ozemlju beseda ni izkazana; a na Češkem živi edino le še v krajevnih imenih *Strítež*, *Trítež* (1358 *Strietez*, *Trietež*), eden kraj leži v dulebskem ozemlju (j. Budějovic, vzh. Pšídola).¹⁾ Docela verjetno je, da so jo prinesli dulebski naseljenci seboj iz prvotne domovine in da je zamrla zajedno z dulebskim življem, ki je bil očitno na južnem Češkem v celoti le maloštevilen.

V slovenskih deželah tvori beseda (*črēt*, — a, m; *čret* i f) del živega jezikovnega zaklada sedaj med vzhodnimi Slovenci, a je bila nekoč razširjena tudi daleč na zapad — dasi je tukaj izkazana bolj sporadično. Na Kranjskem je beseda zastopana le še v redkih krajevnih imenih: 1. *Čretež ali Zamarov*, okr. Krško; 2. *Čretež „ali“ Čatež*, okr. Ribnica; *Čretež* n. Reitenburg (razvalina) okr. Mokronog. Kolikor sem mogel ugotoviti, beseda sama v večini kranjskih predelov ni poznana: tako, recimo, v Krški dolini, na Gorenjskem etc. — Štajerska: beseda živi kot del žive govorice v vseh predelih in je vtisnila tudi toponomastiki svoj značaj. V sedaj ponemčenih krajih Štajerske živi beseda kot sposojenka: die *Schrette* fem. sumpfige Wiese (Unger-Khull Steier. Wortsch. 556).²⁾ Po izkazu tega slovarja živi beseda kot del jezikovnega zaklada v zap. Štajerski; na podlagi Zahn, Ortsnamenbuch je pa mogoče zasledovati njeno razširjenost še nekoliko točneje; krajni mejniki so tukaj: *Schretten* (vas v Stradenski župniji); *Schrötenbach* (vas občine Unterauersbach, okr. Kirchbach); *Schrietwiesen* (čret pri Langenwangu sevzh. Kindberga v Muriški dolini); *Schrettis* okoliš zap. Pürge proti Klachauu, v Aniški dolini; *Schrethaus* (čretež pri Osojah Aussee).³⁾ — Na Koroškem: iz Rožaka beleži Pleteršnik *črētovec*, m. 'die Edelföhre', recte 'Sumpfföhre'; prim. *črētje* n. coll. 'Krummholz' (ki ravno raste v močvirnatih tleh). Dalje proti zapadu imamo kraj *Gschriet* v občini Mooswald ob jvzh. obali Milštatskega jezera; *Tschriet* kraj občine Himmelberg, okraj Feldkirchen. In končno poznajo Nemci⁴⁾ med Bekštajnom in Bačami besedo *Tschretten* f. 'sumpfige Au'. V zilijski dolini beseda sama menda

¹⁾ Ozemlje čeških Dulehov se je razširjalo prvotno južno Budějovic ob gorenjem toku Vltave in Malše. Ozemlju pripadajo današnji sodni okraj Trhosvinski, in deli sodnih okrajev Budějovice, Krumlov in Kaplice. J. Braniš, Osídlení Doudlebska (str. 6). Program realke v Kladnem. O krajevnih imenih v tem predelu razpravlja Joh. Matth. Klimesch, Die Ortsnamen im südlichen und südwestlichen Böhmen. Mitt. d. V. G. d. D. in Böhmen XLVII—L letnik.

²⁾ Gschrett oder Gsuch wird anstatt einer Kühlealt genennet und ist auch das nämliche [Zahn, Ortsnamenbuch]. Tudi v slov. delih pomeni čret često isto kot občinski pašnik, "gmajna". — Poleg oblike Schrette(n) imamo v nemških listinah tudi die Schrott, Gerichtsbeschr. 476. Dietsmannsdorf.

³⁾ Na vzhodu Štajerske — v hribovju severno Rabe zap. Mure beseda menda ni zastopana. Najdemo jo spet v ravnini zap. Fürstenfelda.

⁴⁾ Lexer K. Wb. besede ne beleži; o Koroških razmerah me je podučil slušatelj g. P. Romavh; Na Primorskem: kraj ime Cvetrež (nam Cretvež), Kanal, Gorica, Ajdovščina; cf. Cirites, Roč; semkaj spada l. i. Cvetrežnik. — Razmere na Spodnjem in Gornjem Avstrijskem mi niso poznane. — Četenica, ime močvirne kotanje, Bohinj.

ni poznana; vendar imamo tukaj (Šmohor), *čretnik* m. pomagač glavnemu pastirju; *čretiti* vb. impf. opravljati posel čretnika (glej prejšnjo opazko); Pleteršnik pozna besedo *čretnik* kot '*čret*'. — Končno pri kajkavcih: *chrêt* 'sylva paludosa' (Belostenec); beseda živi tukaj kot sostaven del narodove govorice in v toponomastiki tega plemena; kjer žive, ali so živeli kajkavci, se nahajajo taki krajevni nazivi; prim. Mažuranić stran 176; Magyar Et. Szótár l. c. — Med Srbi in Hrvati je beseda nepoznana.

Preiskovalcem, ki se bodo s tem vprašanjem še bavili, bo mogoče uspelo, pridružiti naši besedi še večje število analognih slučajev ter postaviti razpravo na širšo podlago; a tudi naša beseda sama nam nudi možnost, da si rekonstruiramo pot, po kateri so se polagoma razširjali oni Slovani, ki so jim pripadali Dulebi. Važni sta tukaj dve točki: da tvori beseda *čreta* del živega jezikovnega zaklada pri hrvaških kajkavcih in v sosednem mejnem robu slovenskih dežel; nadalje, da se nadaljujejo najdišča te besede ne vzdolž Donave marveč čez ogrsko nižino tje do karpatskih prelazov in v malorusko ozemlje. Skušajmo si spraviti ta opazovanja v sklad s priseljevanjem zapadnih Jugoslovanov.¹⁾ Letò se je vršilo v glavnem v dveh fazah in dveh smereh.

Po definitivnem zlomu vzhodno gotske oblasti l. 555 ni bilo na severni meji (ob Donavi)²⁾ za Slovence bivajoče severno in južno Karpatov nobene zapreke več, da se razširijo tudi južno Donave; kajti severno obrežje je bilo že po odhodu Longobardov v Panonijo prosto (l. 500).³⁾ V smeri proti jugu so sledili pač umikajočemu se gotskemu elementu; v smeri proti zapadu so trčili že ob Bajuvarce, ki so napustili svoja bivališča v Baiohêmu (l. 500). Ta prva faza priseljevanja, v kateri so nastopali torej predvsem rodovi, ki so jezikovno nositelji slovenskih posebnosti, je trajala do l. 568.

Nastop Dulebov v naših krajih pa moramo nadovezati na Nestorjevo poročilo o spopadu Dulebov bivajočih med Bugom in Štiro z Avari. (Hauptmann M. I. f. ö. G. XXXVI, 2). Spopad se je končal tako, da je velik del tega

¹⁾ Zapadni Jugoslovani (Jagić), h katerim prišteva prebivalce Koroške, Kranjske, Štajerske, zapadnega Ogrskega in severozapadne Hrvaške. Archiv VI, str. 149

²⁾ Da so se nahajali Slovenci že okrog l. 512 v Karpatih, sledi iz Prokopijevega poročila, ko pravi, da je del Herulov po porazu od Longobardov nastopil pot proti Skandinaviji, in je na svoji poti iz gornje Ogrske imel opravka s številnimi slovanskimi plemeni (G. Kosinna, Anz. f. d. Alt. XVI, 20). Prim. pa Schmidt, Gesch. d. d. Stämme I, 338.

³⁾ O Slovencih severno Donave je napisano nekaj studij. Na razpolago nam je nekaj osebnih in večje število krajevnih imen. Prvi naseljenci so bili Slovenci; dotok češkega življa, ki se da izkazati iz krajevnih imen kot Klum, č. chlum (Rešetar, Archiv XXXVI, 1916, 550.) je novejšega datuma. Na severu seveda, ob reki Lainsitz so bili č. Dulebi, kojih središče je bil Vitoraz, Weistra. Med imeni listine 21. avg. 827. Chestinperc (Kos, Gradiivo II, št. 94) nahajamo ime Trepigo [frehgoj]. Imena v kojih je drugi član sb. -goj 'pax' so pri severnih Slovanih manj v rabi ali pa v obče menda ne poznana (Štrekelj ČZN III, 47); zelo pa v rabi po slovenskem in hrvaškem ozemlju. Med češkimi Dulebi imena na -goj tudi niso zastopana. — Nekaj časa so stali ti Slovenci pod longobardsko oblastjo, ki se je raztegala čez Češko in Moravsko, Schmidt I, 436.

plemena zapadel v Avarsko podložnost; dočim se je enemu delu posrečilo, umakniti se po severnem robu Karpatov v južnočeške gozdove. Ostali del je moral nastopiti neprostovoljno pot čez karpatske prelaze v ogrsko nižino. V borbah, ki so jih vodili za svoje gospodarje¹⁾ in z njimi, so trčili v Alpah že na slovenske stanovnike, ter se naselili med njimi. Jezikovne posebnosti in besedni zaklad nam lahko pokažejo, kje so sedeli ti drugi prišleci v večji množini. O nekaterih teh postojank bo kasneje govora; a predočimo si preje nekatere momente, ki bi nam omogočili določitev etnografskega položaja Dulebov nekoliko поближе.

Predvsem vidimo, da je bila med Dulebi zavest plemenske skupnosti čvrsto vkoreninjena in ta zavest jih je opostavljala drugim slovanskim plemenom, s katerimi so prišli v dotiko. V okrajnem glavarstvu budějovickem najdemo med sicer dulebskimi naselbinami kraja *Spodnje in Dolnje Slovenice* (izza l. 135¹, Mitt. Ver. G. D. B. XLIX, 249—50. To ime sicer ne znači, da so tamkaj mogoče sedeli Slovenci, kajti deblo Slověn- pomeni Slovana obče in ne specialno Slovenca in je razširjeno tudi med severnimi Slovani. Vendar pa izbija iz njega nasprotstvo med dulebskim in drugorodnim slovanskim življenjem.²⁾ Paralelo k temu imamo iz srednjega Štajerja, kjer se zove pred vsem gornji del goric — od dialektične meje med doljanci in goričanci — Slovenske gorice, ne pa tudi spodnji. Slično moremo opaziti v toponomastiki Koroške nasprotstvo med dulebskim in hrvaškim življenjem; ob milštatskem jezeru si stojita nasproti naselbini: Dulieb in Crouuat; prva je izginila s površja, druga — gotovo mlajša — še obstoja. Enako v dolini *Knežave*; tudi tukaj o dulebski naselbini ni več sledu, pač pa živi še hrvaška. Vendar pa ni še čas, da bi tu govorili zaključno besedo; nimamo še poročil o kajkavskih Dulebih (glej kasneje); vrh tega še imamo naselbine našega plemena med srbohrvaškim elementom; prim *Duljevac*, vca, m. seoce u Bosni u okrugu sarajevskom; (tudi drugod nastopa —v— za —b— v tem imenu).³⁾

Prihod Hrvatov v planinske kraje zaključuje selitveni pokret alpskih Slovencev. Že Dobrovský je vedel o navzočnosti Hrvatov v alpskih predelih,

¹⁾ Spomini na avarsko oblast po naših krajih so razna krajevna imena, kjer imamo v osnovi besedo „ban“; Baniči, n. Faning nekoč Vanich, Venich; še v nemško dobo se je ohranila obitelj tega imena: Vanich, curtifer in loco —, Jaksch, Mon. št. 306, 897; Banja vas južno Doberle vasi; n. Pfansdorf, nekoč Vansdorf. Banja vas, Fonsdorf, 1141 Fanesdorf, severno Judenburga. Tamkaj tudi Heunisches Lehen 1265. Banja loka, občina Slivnica, (Šmarje pri Jelšah); Bančani (danes Bunčani), Banovci v ljut. okraju: oboje se dozdeva moderna naselbina. Prim. tudi Vobre 'Heunsburg'; Rinkenbergh = Vogrče; Rinkolach = Vogličče; Vogle-Kohldorf. Ni morda tukaj prvotni pomen: *ogl, gr. ὄγλος ime avarske utrdbe (Šišić, Povjest Hrv. 272.), kar se je prevedlo nemško Rinkenberch c. a. 1196; dočim je Kohldorf samo mehaničen prevod besede 'ogl' ? — V slovenski tradiciji so se očevidno pomešali Obri z Ogri.

²⁾ O nasprotstvu Dulebov napram češkemu življu poroča Braniš l. c. 9.

³⁾ Ne da bi hotel prekludirati bodočim preiskavam o tem vprašanju, si dovolim izraziti dvom, da bi se dalo dulebsko vprašanje po vseh dosedanjih opazovanjih še vedno rešiti v kajkavskem obeležju; ako se misli na južne predele narečja, se tukaj že prikazujejo pojavi, ki vedejo v čakavščino.

ko je pisal Kopitarju: ohne Kroaten, die nach Pannonien zogen, würden die Slowenen längst erloschen sein (pismo z dne 7. avg. 1810, Archiv VI, 448). Še le Hauptmann je v svojih razpravah pokazal socialni pomen hrvaške invazije, prim. sedaj Karantanska Hrvatska. Zborn. kralja Tomislava. Hrvati so prinesli tem alpskim Slovencem osvobojenje od avarskega jarma; vendar so se navrgla hrvaška plemena prvobitnim slovenskim (in avarskim) naseljencem kot privilegiran stalež — kot aristokracija.¹⁾ Hrvaška oblast je imela značaj vojaške okupacije: zato vidimo postojanke novih gospodarjev raztresene po celi deželi, posebno ob prometnih točkah in važnih prelazih. Še sedaj nam kažejo raznolika krajevna imena, kako je sedela plemenščina med kajkavskimi in slovenskimi *nevoljniki* ali *nevoljaši* (Unfreie): V kotarski oblasti Samoborski so naseljeni Horvati—Babići, Horvati—Mavračići—Djerdići, Horvati—Pipići in Horvati—Prevendari Hercegi. Drugod imamo Horvatiće, Horvatiine (kot. oblast Jaska); tudi v Vipavski dolini in pri Trstu; Hrvaška "plemenščina" se je vstala v kot. oblasti Varaždinski; "plemenitaši" v ogulinski oblasti. Slično imamo po slovenskih predelih naselbine, ki se zovejo naravnost po Hrvatih, ali pa imajo v osnovi hrvaško gentilno ime: prim. o tem prejšnji članek ČZN XX.²⁾

Ako torej zahteva hrvaški element v alpskih deželah največjo pozornost političnega in socialnega zgodovinarja, ne velja isto za jezikovno stran vprašanja. Izvzemši hrvaški srez v srcu Koroške in večjo kolonijo ob Ljubnem in Brucku, imamo opraviti povsod le z izoliranimi naselji, kojih stanovništvo je pač lahko vtisnilo lokalnim govoricam svoj pečat, ni pa moglo globlje vplivati na strukturo jezika.

III.

Preostaja nam še, da opišemo nekoliko dulebske naselbine! Na srednjem in spodnjem Štajerskem imamo sporočeno ime dulebsko na dveh relativno

¹⁾ Še v nemško dobo so obdržala nekatera plemena svojo aristokratsko pozicijo; ni slučaj, da je med aristokratskimi obitelji teh dob zastopano veliko število hrvaških gentilnih imen; n. pr. pripadajo v Karantaniji k plemstvu Banići (Faning), Banići (Pfandsdorf: Perner et Hartlib nobiles proprii duc. Kar.), Bašići (Fasching); *Klobasići (Walchv de Globasnitz 1194; prim. pisavo Globasnieh in Rad 130, 48), Kutérići (Guttaring), Krivići (Kreig, glej kasneje), Mislėtići (Meiselding), Mohliči (Möchling), Petrovići (Hermannus de Peterwich l. 1131, 60), Psović (Pisweg), Radović, Tigrići (Tigring), Zorići (Sörg). Skovići: Kühweg, 1253 Zelkwich pri Podkloštru; prim. Kühweg Koviče v Ziljski dolini; deblo selko. *Zúlóvići: comes de Siliwich. Mon. št. 52, l. 1123-4; ista beseda je Silweg pri Fonsdorfu (l. 1162 Silwie), — Ta vrsta plemstva se je razvila iz Kasezov (Edlinger); značilno je, da se imenuje v Liki to ime komaj dvakrat, dočim je dobilo v Sloveniji apelativni pomen

²⁾ K tam navedenim slučajem prim. še: Kokorići okr. Ljutomer; prim. Kokorići ime zaseoku u Dalmaciji u kot. Makarskom, A. K. Rj. — Radmošci, Rosmannsgrund, 1300 Rudmosen, južno Radgone; prekmursko: Radmošanci; cf. Radmuž, Radmužević, Maretić, Rad 81 126.* Bratonežiči, Bratonečice, okr. Ormož: Bratonožiči m. pl. pleme u Crnoj gori: prim. ČZN III, 46. — Bolehnečice glej kasneje. —

si precej bližnjih točkah. Ob *Knežavi* (Gnasbach), ki je pritok Mure z leve strani, je ležal kraj (ad) *Dudleipin*,¹⁾ ki je zajedno tvoril središče kneštva (oziroma nemške grofije). Mogoče je kraj *Dudleipin* istoveten z *Gnaesburgom* (Knežgrad), ki je pa tudi izginil. Opozarjam tudi na staroslov. *Tinje* 'saepes', Tüna jvzh. Knež. Drugič nahajamo ime Dulebov ob robu Ljutomerskih gor, kjer se je nekoč zval Miklaševski potok Dulebska²⁾; danes se zove Libanja. Ta voda zbira svoje vire v gorskem grebenu, ki se razteza od Jeruzalema (ki je najvišji vrhunec) proti vzhodu in tvori politično in dialektično mejo³⁾. V četverokotnem pasu, ki ga oklepate imenovani dve vodi, moramo iskati predvsem dulebski živelj. Na tem prostoru moremo konstatirati, da obstoja narečje enotnega obeležja; vprašanje je seveda, ali je današnje narečje nadaljevanje govornice starih Dulebov, ali ne. Res so se vršile tukaj v srednjem veku spremembe v sestavu prebivalstva, vendar pa govori n. pr. enotnost v razvoju pt. pf. akt. na -lū, v vseh predelih, ki pridejo tu v poštev, v prilog temu, da imamo v dotičnem stanovništvu, ki rabi oblike reka, reko, še vedno etnografsko edinico. Skrajna meja tega narečja proti zapadu je sedaj podana s črto od Kirchberga na Rabi pa (približno) do Maclja. A ta črta nam podaja samo stanje, kakor obstoja dandanes; da je dulebski živelj segal v prejšnjih dobah v večjih in manjših skupinah preko te črte, je mislim postalo iz naših prejšnjih izvajanj jasno. Proces nazadovanja tega življa je pač prišel z zrušenjem avarske oblasti in se nadaljeval v naslednjih stoletjih.

Obrnimo se k naselbinam v tem ozemlju s pripomnjo, da se hočemo tukaj omejiti na najstarejša sporočena, ali sicer važna imena, dočim odložimo preiskovanje drugih imen za prihodnje.

Ruginesueld (in comitatu Dudleipa): *Rug(in)ovo*, *Rog(in)ovo polje*. Neznane lege; po Zahnu v bližini Radgone med Veržejem in Ljutomerom; v

¹⁾ Mesto v Arnulfovi listini z dne 9 marca 891 slove: "in partibus Schlaviniensibus vero in comitatu Dudleipa vocato in loco Ruginesuelt sicut Chezil dux quondam inibi ad opus suum habere visus est, et veluti Regeringer in eodem comitatu iuxta aquam quae dicitur Knesaha in beneficium habebat. . . ." K temu mestu povdarja Hauptmann, Razprave I, 329: tudi ako so sumljive besede (tičoe se Salcburške posesti v omenjenem kraju) interpolirane, nam ni treba še dvomiti, da je tekel potok po grofiji, ki se je zvala Dudleipa.

²⁾ Pirchegger v Zs. des hist. Ver. f. Steiermark XIV, 1916, str. 143. je opozoril prvi na to ime.

³⁾ Potok Dulebska-Libanja pač izvira ob dialektični meji, toda v njegovi dolini se govori miklaševsko — ormoško narečje; tudi fara Bolfenk še spada sem. Današnje dialektične razmere so pa tukaj sad kolonizacije, ki se je vršila pač najbolj od nem. vit. reda; le malo krajevnih imen je tukaj starobitnih: Šalovec (ČZN III, 60), Vukomorje (1322 Jarischendorf, Jarichen-), Slanča vas (1322 Zlaemigs — nigs dorf, nemško Lannersdorf). Sicer pa imamo številna imena nemškega izvora: Kajžar, Kog, (Gehag), Grezovčak, 1430 Grisoltentperg etc. V novo ustanovljene kraje so bili doseljeni prebivalci ptujskega polja. Za šalo še danes pravijo stanovnikom doline Čunkovčani t. j. po 2 krajih Čunkovci na dravskem polju. Verjetno je po vsem tem, da se je doljansko narečje nekoč stikalo pri Robadiji in Stanetinskem vrhu naravnost z medžimurskim.

ČZN XX, 147 sem pripomnil, da se zove del občine Trnava-Dornau pri Radgoni. Riegelfeld in da je mogoče to iskani kraj; toda vprašanje je še odprto: nemški dial. Riegel pomeni "eine kleine Anhöhe, steiler Absatz eines Berges" (Lexer III, 430, Unger Khull Steir. Wortsch. 504), a v *Ruginesfeld* imamo slov. deblo; a tudi Pircheggerjeva trditev *Ruginesveld*; = *Rugersdorf* jugvzh. Lipnice (Mitt. d. I. f. ö. g. G XXXIII, 294) ne more držati, ker leži kraj že nekoliko s. pota.

Durnauua (890 et passim). Felicetti (Beitr. IX, 27) misli na rečico Trnavo, ki izvira pod Strmcem in teče skoz Središče; glede cerkve ad *Durnauuam* je pripomniti, da kaže kraj *Vodranci* sledove kristjanizacije iz Blatograda (Mosapurch); *Vodranci*, nemško *Adrianzen*, 1322 *Adrianz* ni nastalo iz apelativa 'odra' kot razlaga Štekelj ČZN III, 63, temveč iz *Hadrianus* martyr, ki počiva 'ad Mosapurch abbaciam'. Istotako imamo v Prekmurju *Adrijance*, madž. *Adorjanfálva*; toda z ozirom na listino 890 (Hauthaler II, št. 34) je zahtevana *ecclesia Rudberti*. — V bližini Ruginovega polja se je moral nahajati tudi *mons Parauuoz*: ad *Durnauua aecclesiam* quę est constructa in honore sancti Ruodberti ceterorumque sanctorum quam plurimorum martirum cum vineis agris pratis silvis. . . Hauthaler, Salzbr. Ukb. II, št. 34 (l. 890). Sicer imamo še oblike: 977 *Paruoz*, 984 *Paruuoz*, 1057 *Paruuolz*, 1199 *Baruōz*. Besedo nam je menda deliti: Bar + (u)uoz. V drugem delu imamo končnico: *óvīcī*, medvokalni —v— izpade v nemški grafiji, zato dobimo —oēz, in kontrahirano *ōz*, *ūz*; *ūz* diftongiziran (*fūst*: *uuost*, Schatz Altb. Gramm. § 10): *topolóvīcī*: 1355 *Topoloc*, *Topoloc*. *tr̃nóvīcī*: *Darnuez* Štekelj ČZN I, 86, op.; *jelšovīcī*: 1169 *Gelsuaz*, 1275 *Gelschotz*; *mezgówīcī*: 1286 *Mezgaeutz*, *Mezgoeutz*. — *dīmo*, cf. *dūmača* f. globoka dolina; *Dumovec* selo podžup. zagr.: 1249 *Tvlmaets*, 1265 *Tulmaetsch* danes *Tülmitsch* severno Lipnice. (**dīmovec*). — *lukóvec*, Luggitsch Sv. Peter v Otramovi dolini: 1384 *Locoecz*. — *goljávīcī*: *Gvlaets*, *Golwats*, *Jaksch*, Mon. IV, 2, str. 891 (Index). Prim. tudi *Tschachitsch* zap. Trga, oblike: *Sachuis*, *Scachuez*, *Zachuz*, *Zsachutsi*. (*Jaksch*, Mon.)

Deblo je menda borū 'Fohre', prehod b > f ni bil izveden. Torej: *boróvīcī*, *baróez*, *baróez*, *barūz*, *baruoz*; z vrinjenim —a: *barauoz*, *barauuoz*.

Glede določitve tu navedenih krajev v zadevnih listinah si dovolim opozoriti na sledeče: pisec listine potuje v svojih mislih od Pečuja proti Ptuj in dalje proti Čistonovemu polju (glej sledeči odstavek), in tako našteva solnograška posestva: ad *Quinque ecclesias* — *Ruginesueld* — *Durnauua cum monte Parauuoz* — *Ptuj* — Čistonovo polje; mož se očitno orientira po toku Drave; dobro storimo tedaj, ako ne zapustimo te črte; glede *Ruginesueld* nam je misliti na posestva solnograška v sodnem okraju ormoškem (Gerichtsbeschr. 244, 337); Ruginovo polje bi bila ravnina okoli Huma, kjer nam priča vas Loperčice (1429 *Rupprechtstorf*) o vezeh

s Salzburgom; prim. tudi druga nemška imena v bližini¹⁾. Z našo identifikacijo kraja Ruginovo polje smo še zmeraj lahko v območju dulebskega življa, ker teče ob vasi Frankovci potok Dulebska.

Ako nadaljujemo od tukaj našo pot kraj Drave, pridemo do ptujske Dornave; tukaj bi potrebovali cerkev "sancti Ruodberti ceterorumque sanctorum quam plurimorum martirum" in pa hrib Parauuoz z vinogradi²⁾. Mogoče je ime Svetinci (kraj leži nekoliko više v Pesniški dolini) v kaki zvezi s tisto cerkvijo, ki je bila posvečena mnogoštevilnim svetnikom (kraj se imenuje prvič l. 1321 *Waetintzen*). Kar se pa tiče hriba *Parauuoz* opozarjam na hrib *Borošák* med Galušakom in Kukulajnskom, ki ga navajajo opisi sodnijskih mej iz leta 1572 kot mejno točko med ptujsko (nekoč solnograško last!) in gornjeradgonsko sodnijo: oblike *Worauchäckck*, *Waruschakh*, *Gerichtbeschr.* 313 et. pass. — Nedaleč kraja Bratoslavci, ki se imenujejo tudi *Bischofsdorf* (1322), se nahaja *Varkävetzberg* *Gerichtsb.* Nadaljujoč pot iz Ptuja pridemo na Čistonovo polje.

Zistanesfeld (890), nekdanje ime ptujskega polja (V. Levec Pett. Stud. III, 95); Ober Skorba, etwen *Zistelfelden* (1322). Krajevno ime iz osebnega: *čistonū* k *čīstī* 'honor', P. 448. Iz istega debla je še izpeljano *čīstilo* v *Zistilo carantanus*, P. 448. Vrhutega v sestavljenkah: *čīstimōr* (-mar): *Zehensdorf* sev. Weinburga (men la še na doljanskem narečju): 1265 *Zesmeynstorf*, *Zesmestorf*, 1294 *Zesmers* —. Nadalje Zesenberg sevvzh. Gradca pri Sokolu — Scheckel: 1265 *Zesmannsperge*; c. 1400 *Zesmannshof* v Muriški dolini (nedoločeno). *Zösch*er kmečki dvor v Draguši (Tragöss): 1454 64 *Zösmanlehen*.

Straden. V dulebskem ozemlju severno Mure imamo nekatera krajevna imena, v katerih se nahaja deblo *strada* *strad*-labor' (O. P. 296), ki je doživelo na Slovenskem zoženje pomena³⁾. Tukaj imamo 1) kraj in hrib Hochstraden, 1265 *Zdradem*, *Stradem*, 1380 *Streden*, *Streben*. 2) Gorski hrbet,

¹⁾ Koračice (poljsko ime, glej spec. karto.) je izpeljano od nemškega imena Konrad; prim. da se je imenoval sv. Tomaž prvotno Konradsdorf, od česar je ostalo še krajevno ime Koračice! — Pušenci, Puschendorf: 1322 Puschendorf. Neznani je Rangendorf (pri Ormožu 1500). — Frankovci: je mogoče slovenskega izvora: v bližini Ormoža se imenuje namreč kraj Chranetintzen 1445, kar smatra Zahn za nedoločeno; vrh tega imamo pa stara imena za Frankovci 1429 Chrenkendorf; proti zapadu imamo Hranigovce, prim. ČZN III, 51. K tam navedenim oblikam prim. še Kronersdorf, zap. Stradena 1386 Chrangesdorf, kar je istotako iz *Hranigoj. — Za *hr* > *fr*. prim. Hraščica: Fraščica.

²⁾ Glede radgonske Trnave (Dornau), ki leži v ravnini, pripominja Pirchegger MIOÖG, XXXIII, 318: in der Radkersburger Gegend, wo auch ein Dornau, freilich ohne Kirche ist, und am Radkersburger Schlossberge sich bis 1545 eine St. Ruprechts Kirche befand, fehlt ein Berg Barwoz und Salzburg hatte dort, soviel wir wissen, keinen grossen zusammenhängenden Besitz.

³⁾ V ozemlju č. Dulebov imamo tri naselbine iz debla *strada*: 1. Strádov (l. 1365), n. Lichtblauendorf; 2. Stradonice, l. 1259 Stradenich, oboje v Buděj. okr.; 3. Strádov, Strodau (1358). Prim. Mitt. d. V. G. D. B. XLVIII, 177, XLVII, 207, XLIX, 252. Ime se ponavlja po češkem in poljskem ozemlju; na Hrvaškem menda deblo v toponomastiki ni zastopano.

ki se razteza od tukaj proti jugu, se zove na koncu Strendelberg: 1441 *an dem Strädlein*, 1487 *Stredemlein*; 3) na ogrski strani se zove del tega gorovja Stradelberg. Mogoče imamo tukaj tvorbe s sufiksom —*imo*—, *imlje*, Vondrak Vgl. Gr. 511. Iz čedadskega evangelija so znana imena *Stradoslav*, —*slava*, vendar o narodni pripadnosti dotičnih oseb ne vemo ničesar. Krajevno ime *Stradach* v Conv. Bag. spada tudi pod deblo *strada* *strad*—. Vendar kraj menda ni z našim identičen (Pirchegger l. c. 288¹⁾)

Krajevna imena iz osebnih kažejo v tem ozemlju po svoji tvorbi te le glavne tipe:

1) Na adj. sufiks —*ova*. Nahajamo jih pa tudi pri bližnjih in daljnjih sosedih Dulebov; ob Kučnici leže Cankova (Canek), Nuskova (Nusek; Nuskomühle v ozemlju č. Dulebov). V spodnjem doljanskem narečju so te tvorbe bolj redke, čestje pa na zapadu, tostran in onstran dialektične meje:

**Starihova*, Kirchberg ob Rabi: 1383 *Starichaw*, 1364 *Starchau*. danes Storcha. — *starū* O. P. 294.

Bačkova, 1445 *Watschka*, obč. Ščavnica. Prim. *Bačkovica* f. selo podžup. belovarske. — Deblo *bak* O. P. 2., kjer je citiran *bačkov* č. —

**Velohova*, danes Velka, južno Cmureka; 1196 *Belochowe*, 1265 *Belchowe*. Prim. še *Welchowetz*, 1404, 1500 (pri Podčetrtku, nedoločeno). — *Veloch*; P. 32 (Veloslav). — Čakova, Tschakowa, obč. Galušk. Prim. Štrekelj ČZN III 47 — *čak*, P. 441.

Konova, ur. pisava Kunova (Kanadorf), obč. Ivanjci: 1265 *Chonobe*. Prim. *Konovo*, obč. Velenje; Kajkavska Konoba, v podžup. Varaždinski je mogoče tudi *Konova*. — Prim. *kona*-, *kon* perficere P. 168, r. *Konan*, č. *Koñata*.

Negova, 1265 *Negowe*. Često; prim. Ewein, okoliš sev. Kapfenberga: 1396 *in dem Negwein*; *Negower*, travnik (Prettsch) — *něg*.

Boračova, Gornja Radgona: 1130 *Boratsowa*. — *borū*, *Boračū*. P. 16. — Deblo se ponavlja v bližnji okolici; 1) Boréci: 1265 *Poröcke* (Borovsko), 1300 *Worawtz*; 2) *Woretz* (nedol.; Mala Nedelja); 3) *Borejci*, Borhida, Murska Sobota; 4) Boróvci: 1441 *Poragerzen* (= Borojevci), 1458 *Worofcze*. — Grlova, Ljutomer: 1265 *Gyrlawesdorf*, 1300 *Girlowesdorf*. Prim. Grlinci, okr. gl. Ptuj; prekm. Grlinci, Görhegy; Grljeviči, m. pl. seoce u Hercegovini. — *Gr/[j]* cf. Maretić, Rad LXXXII, 72.

Kukova, Ptuj; brez historičnih oblik. Prim. Kukov, mjesno ime; Daničić Rječ. Radehova, Sv. Lenart. 1150 Radeck. Prim. Radechová č. O. P. 249. — *Radech*, p. Radziech.

¹⁾ Vitorad legendarni ustanovitelj gradu Vitoraz, n. Weitra, (najstarejša olika Weistra) ki je bil center Dulebskih naselbin v današnji Gornji Avstriji (izven *Silvae Nortice*). Slučajno najdemo to ime tudi med št. Dulebi: Weitersfeld, jvzh. Špilja: 1278 Weitratsfeld. Mikošič navaja krajevno ime Witeradov (pol-pol); — O imenu Vitomar, ki se nahaja tudi v dulebskem ozemlju, prim. Štrekelj ČZN III. 62.

Trotkova, 1265 *Magna Tronkowe, Drongai*. — Prim. še **Trutov srib*. 1293 *Truntisperch* ob Donawitz, danes *Traidersberg*. Tirolsko: *Trontnic* (pri Lienzu), Jaksch, Mon. 413, ca 1075 - 90. — *tröt*, č. *trut*, mitološki junak Pajk, Črtice 79, Ramovš, Archiv XXXVI, 457.

**Brangova* (Brenгова): 1265 *Vramgoy Vrangov, Prangov=Brani gojeva*. Prim. *Prangaw*, vas pri Stradenu (nedoločeno) l. 1443; Pranck vas vzh. Sekove=Seckau, c. 1135 *Branka*. — **Cankova*, Gesamturbare 81: *Zangkauerberg*. — *Canek*. — Bočkova, obč. Drvanje=*Wotschendorf* 1496. č. Boček, P. 13, hrv. Bočkovec, vca, selo podžup. Križevačke. — **Mihova*, (danes Ihova): 1422 Meichau, danes Meichendorf. Prim. Vola mychowa v Galiciji (rus.), O. P. 194 — *Mih*.

Gočova: 1351 *Gorschach*; — *Goč*, 'ime muško', ak. Rječ.¹⁾

2) Pretežna večina vaških naselbin v teh krajih je pa tvorjena na — *ci*, nom. pl. m.: Radmošci, Grabšinci, Kutinci, Rinkovci, Ivanci, Laponci. Okoslavci i.t.d. Končnica — *ci* pristopa v enaki meri k domačim in tujim deblom, tudi k imenom farnih svetnikov: tako imamo Farovce: 1352 *Pfarrendorf*. Jurjovce 1395 *Görgendorf*. Jiršovce: 1286 *Hirzzendorf*; naselbina *Münchendorf* 1384 na Dravskem polju, so postali Mihovci²⁾. Znaka, da kaže ime kot Gode-marci na nekdanje zadrage, v imenu samem ni odkriti, naselbina je zvana po prvem posestniku in tako jo prevajajo Nemci često z genitivom osebnega imena: **Zbigojevci*, Zbigovci, l. 1265 *Spigaersdorf* (listina krivo Spisaers-). Imena te tvorbe segajo iz Hrvaškega in Medžimurja v Prekmurje, v Spodnje Gorice; v Goricah se končajo točno ob dialektični meji, dočim segajo na polju izven dialektičnih meja tja proti Poljčanam in Mariboru; tukaj je zadnja postajanka menda Zerkovci iz **Zverkovci*, 1161 *Werchendorf*, 1322

¹⁾ Onstran dial. meje leže na pr. Počehova, Potschgau: l. 1265 Potsgewe, še starejše 113) Pozenga zelo — Počeh? Prim. načé — incipere — P. 247. — Podova pri Račjem: 1195 Vedoai, 1247 Wodowei, 1441 Podab, 1478 Wodoway etc. Na vsak način nima beseda nič opravita s "podom", kot hoče Vl. Levec, Pett. Studien III, 194. V osnovi je najbrž deblo vod. O. P. 53 Končnica — ei, — ai, je stari lokativ sg. sestavljene deklinacije: cf. Tschistay, Suchay, etc. Toda Vrangoy = (Brango)(vi). Ljubstova v Halozah ima paralelo v poljski obliki Lubstowo O. P. 181. — Brihova, Prihova: 1431 Freichau in der Herrschaft Montpreis, Prihova pri Mozirju: 1360 Vreychaw — Menda iz nemškega. — Iz nem. ze den schiltären 'ščitarji' je tvorjeno Žetarova in Žetale.

²⁾ Nadaljni vzgledi **Goliševci*, danes Gajšovci, Ljut. okraj: 1445 Golischewczen. — Najbrž k lastnemu imenu Goliš. Prim. sicer kraj. ime Goliše, obč. Pišce. — Noršinci, okr. Ljutomer: 1300 Narssen —; isto ime v Prekmurju, madž. Ujtölgyes; Nessendorf sevvzh. Celovca: 1147 Nersendorf. — Noršić m. prezime neznana postanja. Noršić-selo, žup. zagrebska. — **Kuriševci*, Kuršenci: 1445 Kurschawcz; Kuršanci, Medžim. — kur 'cantus'. P. Nekuriša, etc. Kupetinci, okr. Ljut.; 1265 Cuppetendorf; prim. Cuptendorf, Jaksch Mon. št. 2292 (l. 1247), 2533, (l. 1253). — Nemško Kupp = Kobbo Förstemann II³, 1758. — Nemškega izvora je Cogetinci, Sv. Lenart. 1321 Zogendorf; prim. Zokengesiezz sevvzh. Rogatca (nedoločeno) — Zog osebno ime; slov. cogeta. Zamanjci: Salmansdorf: 1322 Salamantzvilla vel Petko, 1492 Scholmonsdorff.

Ziwerkendorf k *zvěřiko* in ne *serka*, sirek 'sorgum vulgare', kot trdi Vl. Levec, Pett. Stud. III, 192.

Pri koroških Dulebih je podana osrednja točka naseljevanja s krajevnim imenom Dulieb¹⁾, zap. Oberdorfa pri Špitaliču. Obseg tega ozemlja se da s pomočjo jezikovnih kriterijev določiti približno takole: Grupa *-sr-* v kajkavskem in vzhodnještajerskem narečju ne preide v *-str-*, kot se to dogaja, recimo v raznih koroških narečjih²⁾ a ne vseh. Ne daleč kraja *Dulieb* imamo točko Sreje < *srědjane*, k *srěda*, (danes Rojach, l. 1072 *Zregiah*, 1252 *Raiaach*). Ako gremo po dravski dolini navzgor pridemo pri Gornjem Traberku do točke Strieden, slov. **Strěda* **Strědno*, tukaj stojimo očitno ob dialektični meji; dulebskemu narečju smemo odmeriti samo ozemlje raztegajoče se do Gornjega Traberka. — Manj jasne so razmere v dolini *Molnje*: prvotna kolonizacija Dulebov je zavzemala menda celo dolino reke Molnje in njenih pritokov; kajti pod Sv. Krvjo imamo kraj **Sreje*, Rojach. Toda kasneje menda je bila kontinuiteta narečja prekinjena; kajti približno v sredi Molnske doline pri Söbriachu imamo spet **Strědno*, *Strieden* (jezero in hrib 2754). Center narečja, ki govori *-str-* je pač ziljska dolina, kjer imamo n. pr. **Streje*, *Strajach* v Leški dolini; od tukaj se je lahko vršila kolonizacija, ki je zmedla prvotno sliko jezikovnih razmer. V dolini Molnje nas tudi iznenadi konserviranje nazalnega vokala *q* v obliki *Sqđljane* k *sqđū* 'judicium' P. 392, Zandlach pri Gornji Beli, Jaksch Mon. 1160—83, št. 995; ohranitev rineza stoji v nasprotstvu z oblikami, ki jih nahajamo drugod v tem okolišu: Mötniz *Moetenz* (l. c. 1121, št. 564) sevvzh. Špitaliča; **dqbrava* (*Dowrab*, l. c. 1177 št. 1216), danes Dombra severno Millstatta; **okrqgfo*, *Ocrvgel* mansi, l. c. 1206, št. 412, danes Krangel³⁾. Uradne pisave Krangl, Dombra, Pontach (sevvzh. Millstatta) si lahko razložimo

¹⁾ Na krajevno ime Dulieb je opozoril Hauptmann (kot tudi na Dulleben na Gor. Štajerskem), Razprave I, 325; prim. Mal, Nova pota slov. historiografiji, Čas 1923, 185 ss., on zanika bivanje Dulebov na Koroškem ter skuša nam. Dulieb uveljaviti korekturo *Dulieh (t. j. dulēch). — Listina št. 331. l. 1060—70 govori o Slav. hoba in loco Dulieb, ad Superiorem villam (Obrundorf); listina št. 380 l. 1070—80 predia in locis zo Obrundorf ac Dolach 30 Slavenses hobe: kraja Dulieb in Dolach sta morala biti zelo blizu ali mogoče celo eno in isto; oblika Dolach s svojimi slov. sufiksom je stopila v tem slučaju na mesto one z nenavadnim sufiksom — čb.

²⁾ Skupina *-sr-*, *-str-* v drugih okoliših: Streben okoliš blizu Mitterdorfa pri Osojah (Aussee); 1417 an der-, 1420 die Ober Ztredem (pis. Zetredem), slov. srědma; prim. Sredma kraj občine Podgorca pri Mariboru; 1370 an der Tzriedem; nadalje Srebná pri Slov. Gradcu 1452 am Sriden, na Sredmi, am Sriedem. V dolini reke Anize: kmečki dvor Zriener (Taulpitz sevpap. Pürga), c. 1500 in der Zrieden.

³⁾ Nejasno Togarun pred. manc. c. 1065- c. 75, št. 351, danes Tangern sevp. Millstatta. Dalje proti zapadu na Tirolsko prevladuje rinezem: Trontnic, Tirol p. Lienzu c. 1075-90, št. 413. Cf. analogno ohranjenje skupine *-dl-* istotam. Glede zlogotvornega *l* a stoji spet moljska dolina v nasprotju z ostalim področjem; 1072 Molna, kasneje Möln, danes Möll, toda 1216 Dulmatsdorf, Matzendorf. Očitno torej je imela ta dolina le šibki dulebski živelj.

bodisi, da se v njih konservativno vstraja pri starih arhivskih oblikah, v nasprotstvu z živim ljudskim govorom, v kolikor je ta slovenski; bodisi, da se je v teh okoliših polagoma umaknil stari živelj, ki je govoril brez rinezma novejšemu, ki je rinezem ohranil. Po tem takem bi smeli privzeti dolino reke Lisare in njenih pritokov še v ozemlje Dulebov. Proti vzhodu je pač tvorila Gorenja Krka, nadalje pa Osojsko jezero mejo dulebske naselbine.

Onstran črte Gorenja Krka, Osojsko jezero se pričenja „pagus croatus“, kojemu dajejo v toponomastičnem oziru obiležje gentilna imena na —*ic*, —*vic*, kar je postalo v nemškem —*ing*—, —*weg*— Torej: *Vīdóvići*: *Wiedweg*, *Radovići*: *Radweg*, *Pīsovići*: *Piesweg*, *Nadići*: *Nadling*, *Mofjvići*: *Möfbling*, *Mofwic* l. 1131, št. 61 c. Prim. Carinthia CXII, 32.

Na pristno Dulebskih tleh imamo *Liedweg* neznanega izvora; sicer prevladujejo tukaj lokativna imena na —*achū*—. Tvorbe na —*ina*: *maŕetina*, Maltein, nekoč Mallintin, Malontin, Malentín; Jaksch. Mon. št. 1216; **radetina*: *Radenthein*: 1177 *Ratehtin*. Da je pa obsegala hrvaška invazija tudi dulebska naselja, nam izpričuje naselbina Hrvati —*Kraut* ob sevizp. robu jezera; nadalje Kaseze—*Edling* nad Požarnico. V celoti so pa te in take točke bolj izolirane.

Oglejmo si še nekatera lastna imena v tem okolišu: *Dobrochoi*: v krajevnem imenu Obergottesfeld, nekoč *Dobrochotas* —*tes* (v listini krivo: —*ses*—). Prim. Car. 112, str. 36. Ak. Rječnik imena ne bilježi; prim. tudi Maretić, Rad 81, 137. To ne prečesto zastopano ime se nahaja na štajerskih tleh, kjer se je mogoče nahajal tudi dulebski živelj: 1282 *Dobrochetten* (nedoločeno); po Zahnu ali pri Slivnici ali pri Lembergu — Poljčanah. Najbrž bo pa ta kraj, čigar pravilna oblika bi bila verjetno *Dobrochoten* identičen z *Dobrechtental* nam: *Dobrochoten* — mogoče Dobrenji dol pri Stopercah, južno Marije Štifte (nedoločeno); prim. še tudi *Dobricheldorf* (nedoločeno); po Zahnu v Jesenici v Halozah.

Bolechnę k *bofū* majus, melius. P. 14. Prim. č. obliko *bolechna*. — Z okolice Greifenburga nam je zabelježen: *Bollechnet* z Gore (im Berge). Jaksch, Mon. l. 1267—8, št. 2919/20. Na Štajerskem, v dulebskem ozemlju imamo krajevno ime Bolehnečice < *Wollachnetzen*, 1430 *Galaseyczen*, 1430 *Galaschenzen*. V Hercegovini: Boljehniči (*Boščūniči*), danes menda Boleniči. V ozemlju č. Dulebov, okr. gl. Kaplice: Boly, nem. Wullachen, 1400 in *Wolech*, 1530 *Wollechen*, 1720 *Walachen*. Mitt. V. G. D. B. XLVII, 217.

Dlmatū, v kraj. imenu *Dulmatisdorf*, Jaksch, Mon. 1177, št. 1261, danes Matzelsdorf, jvzh. Milstatskega jezera; isto deblo leži v krajevnem imenu: *Domatsdorf* (sevvzh. Celovca), l. 1223, št. 1853; danes Matzendorf, slov. *Domacna ves* (kar je že narejeno po nemškem¹). — Listina Jaksch, Mon.

¹) Glede imena *Dlmatū* prim. r. Dolmatū, Slov. Imenoslovū. Petrograd 1867, str. 75. Ime je očitno zelo redko, žal, da ne morem zasledovati njegove geografske razširjenosti po ruskih tleh.

št. 121, c. 795, ima veće štev. osebnih imen, ki se nanašajo na ta kraj, o teh imenih razpravlja Kos, Gradivo II., št. 452: *Tihca* je Tiha (grafija hč nam č se nahaja tu in tam); *Godemir* se ponavlja še v kraj. imenu ljut. okraja *Godomerci* in v srbskem *Godomir*¹⁾

Dulebska naselbina v dolini reke Lomnice (ki se izliva sev. Brucka v Murico). Predvsem ni gotovo, ali smemo krajevno ime *Dulseben* (v okolici svete Katarine) spravljati v zvezo s plemenskim imenom: 1396 *auf der Eben; die Tuelleben* (Gerichtsbeschr. 43). Od krajevnih imen naj zabeležim: Gurnisser kmečki dvor pri Sv. Katerini, 1424 *am Gurnas zu s. Kathreyn*, prim. k temu s Koroškega Podkrnos, Gurnitz, 9. stol. *Curnuz, Gurnuz*. — St. slov. *krūno-nosū, krūnosū* 'stutznasig'; najbrž prvotno ime kakega hriba. Za vokal —q—: *Lohnschütz* sevpap. Sv. Katerine. — O krajevnih imenih *Tulwitz* glej ČZN XXV, 147.

Dulebska naselbina med hrvaškimi kajkavci. Iz gozdnih višin, ki se raztezajo sevpzh. in zapadno mesta Vrbovca prihaja potok *Duljevska*. Pri točki Pogančec sprejme več vodice, med njimi potok Slavinec. Od tukaj teče v glavnem v smeri proti jugu in se izliva v Čretih v reko Lonjo (*Lojno*). Nekako v sredi njenega toka leži *Duljevska*, ki pripada občini *Pirakovec*. Historične oblike; 1244 *palus et fluvius Dulebzka* (Smič. IV, 224—5). Prim. Šišić Povj. Hrvata 279. Krajevna imena: *Kusanovec*: *kus, kqsū*; *Rugvica*: *rug, rogū* 'Schrund'.

Rezijansko narečje nam je prispevalo važno paralelo k razvoju polvokala. O prehodu *q > u*, ki je v beneških narečjih dokaj navaden, glej Arch. XII, 428, XIV, 211. O prehodu vokalnega *f > u* LMS 1891, 76. Zapadu in vzhodu je skupen prehod končnega *m > n*, Ramovš, Hist. Sl. § 53; skupina —*df*— je v Benečiji čvrsta, Ram. § 105. Beneška narečja so, očitvidno ohranila od nas iskani tip še zvesteje kot doljanski (prlješki) dialekt. Omenjeni prehod *m > n* je čakavska posebnost. Lesk. Skr. Gr. § 160.

Hrvatsko kraljevstvo i njegove isprave.

Predavanje Dra Josipa Nagy, kr. vladinog tajnika kod Državnog Arhiva u Zagrebu, držano u Mariboru 4. oktobra 1925. na Svečanoj akademiji prigodom hiljadu-godišnjice Hrvatskoga Kraljevstva.

I.

Gospodje, Gospodo!

Hiljadu godina državnog života nije ni za velike i moćne narode, koji gospoduju ili gospodovahu nad čitavim dijelovima svijeta, dogadjaj.

¹⁾ Krajevni naziv Kriviči (Griwiggi) Jaksch, Moa IV. 2. Index, danes Kreig, nam je ohranilo ime staroruskega plemena Krivičev. Plemiška familija, ki je potekla iz tega plemena, je bila potemtakem slovanskega izvora; da bi kaka nemška familija privzela slovensko ime, smemo pričakovati le v zelo redkih slučajih.

preko kojega bi mogli ili smjeli mukom da predju. Skrenimo pogledom za hiljadu godina natrag u prošlost ljudskog roda, isporedimo tadanje stanje s današnjim, tadanji stepen kulture s kulturom naših dana, i zapišimo, možemo li sebi stvoriti jasnu sliku o svemu onome, što se, bilo dobro ili, zlo, svijetlo ili tamno, dogodilo u ovom razmaku vremena? Postavimo još i drugo pitanje: Što je ostalo do danas od svega onoga, čemu je udaren temelj pred hiljadu godina? Postavimo napokon i treće: Što će biti za hiljadu godina od svega onoga, što danas, teškom mukom i potenciranom napetošću svojih živaca, gradimo, pregradjujemo, započinjemo i stvaramo? Slika je tako velika, tako bajna, a njezine se konture tako brzo mijenjaju, da o svemu tome možemo da sačinimo tek jednu ideju, koja će obuhvatiti samo neke tragove onoga, što se zbilo, i samo neke atomičke zametke onoga, što sve može da bude.

Ima li mogućnosti, da mi svoje današnje doba na koji način vežemo s dobom prvog hrvatskog kralja Tomislava? Ima, i sama nas priroda upućuje, da to pokušamo učiniti. Božja je blagodat dosudila narodu i državi Srba, Hrvata i Slovenaca da, kad, poslije mnogih čemernih dana, poslije izvojštene slobode pod vodstvom svog narodnog vladara, junačkog i plemenitog mladog kralja Aleksandra Karadjordjevića, dižu oltare božici Slobode, već za prvih godina svog državnog života slave milenij svoje prve državne tvorevine. U drugim prilikama ne bi ovaj događaj imao ni izdaleka ono značenje, koje ima danas, kad je ujedinjen skoro čitav narod i kad se nesmetano može sjećati lijepih prošlih dana i događaja a zaboraviti na tužne, kojih je nažalost bilo mnogo i premnogo. Danas mogu i ja, dolazeći u vašu časnu sredinu, da vam donesem pozdrave bijelog Zagreba, da vam iz Zagreba donesem one iste bratske pozdrave, koje bih vam donio, kad bih slučajno dolazio iz Beograda, Sarajeva ili Splita.

Nad našom zemljom gospodovali su neograničeno nekoć samo Rimljani; Bizantincima, Osmanlijama, Nijemcima i Madjarima biše postavljene čvrste granice, preko kojih nisu smjeli dalje. Hrvati su neprestano sačuvali slobodu kretanja od doba, kad se doseliše, pa sve do danas. Svladali su mnoge zapreke, jer je njihova prva državna tvorevina bila odviše jaka, a da bi nestala, čak ni za najtežih dana. Nije je nestalo ni god. 1102., kad Hrvati, silom prilika, okruniše ugarskoga kralja Kolomana za hrvatsko-dalmatinskoga. Još se manje dogodilo, da bi nestao spomen na nju. U XVI. stoljeću, kad je turska najezda dospjela na najviši stepen, kad Hrvatska bijaše raskomadana na mnoge dijelove, pomišljaju Hrvati na to, kako bi mogli da izgubljene zemlje skupe u jednu cjelinu. U tadanjim se saborskim zapisnicima redovito vraća rečenica: *Reliquiae reliquiarum olim gloriosissimi regni Croatiae*. Ovom bol-

nom krik u povrijedenog domoljublja stoji nasuprot, kao izrazit odjek narodne svijesti, odgovor Hrvata Mađarima na početku XIX. stoljeća: »Regnum regno non praescribit leges«. U bojnoj slici prošlih dana visoko odskakće čarobna pojava našeg prvog kralja, hrvatskoga kralja Tomislava, koji je svoju državu sagradio na onom temelju, na kome samo mogu da se temelje čvrste političke tvorevine, na nacionalnoj bazi, koja je u skladu s nacionalnim nazorima svog vijeka, na moralu i na realnosti, koja ne daje života neumjerenim i ambicioznim težnjama.

Što se dogodilo pred hiljadu godina na našoj zemlji, što je zatekao kralj Tomislav a što sam stvorio? Njegovi su Hrvati već puna četiri stoljeća sjedili u svojoj novoj postojbini, njesu se opirali tome, da im prva državna tvorevina, kneževina, bude izložena uplivima, koji dolazahu sa zapada, a u nutarnjem su životu pustili, da naslijedjene ustanove rimskog prava žive dalje, dok se njesu ili same preživjele ili dok im vrijeme nije oduzelo svako realno značenje. Sadaanje hrvatsko područje podijeliše Rimljani u dvije pokrajine, Panoniju i Dalmaciju. Ova podjela ostaje i dalje: evo najprije dviju hrvatskih kneževina, panonske i dalmatinske, a kasnije dviju banovima, Slavonije i Hrvatske s Dalmacijom. Na ovom je području hrvatska država nasljednica rimskog carstva, a prema tome su i Hrvati, jedini među svim Slavenima, došli u neposredan dodir s rimskim svijetom i rimskom civilizacijom. Ništa prirodnije nego da se u Hrvata dosta rano javi državna svijest i da ona dađe realnih posljedica najprije na istočnoj obali Jadranskog mora.

Kad nam povijest počima da priča o Južnim Slavenima, ne vidimo ih pred sobom kao jednu jedinicu a ni kao više njih, koje bi išle za nekim stalnim političkim ciljevima. Tu je nasuprot neki stalan broj plemena sa svojim naročitim plemenskim ciljevima. Ali ondje, gdje je naslijedjena državna ideja u skladu s glavnim faktorom srednjega vijeka, s crkvom, plemenska se organizacija mogla pretvoriti u državnu i to na taj način, da ono, što bijaše rimsko, mirno živi dalje uz ono, što bijaše hrvatsko. S vremenom i novim prilikama došlo je do uzajamnog uplivanja i kompromisa. Za nas, daleke motrioce prilika hrvatske države, opiranje Hrvata romanskoj premoći može da bude mjerilom njihove životne i otporne snage, a preuzimanje rimskih ustanova u svoj živalj, dokaz o smislu za kulturu i njezine blagodati.

Pri koncu VIII. stoljeća osnovana je u Splitu nadbiskupija i odmah opkoljena nimbusom stare metropolije Salone. Od prilike u ovo isto doba pada i obrazovanje većih političkih središta, fakat od veoma velikog značenja, jer je u tome razlog što se prvotno plemensko ime *hrvatsko* pretvorilo u političko. To se isto dogodilo i s drugim plemenskim imenom *srpskim*. Sudbina ovih, najprije plemena a sada već naroda u poli-

tičkom smislu riječi, ovisna je od mnogih događaja, koji se zbiše na zapadu kod Franaka i na istoku kod Bugara. Kad je dakle na hrvatskom području bila već živa državna ideja, kad je tu mogla i crkva, glavni politički faktor srednjega vijeka, da radi u korist naslijeđene državne ideje, kad je narod zadobio svoje političko značenje, da se obrazuje hrvatska država, nije trebalo ništa drugo nego da se riješi teritorijalno pitanje, drugim riječima, da glas Hrvata odjekne jače na čitavom području, koje nastanjivahu.

Na Božić god. 800. okruni papa Lav III. u Rimu Karla Velikoga rimskom krunom pa tako postade Karlo novim zaštitnikom svih kršćanskih država na zapadu. I Hrvati, koji prebivahu na zemljama negdašnjeg rimskog carstva, priznaše ga svojim vrhovnim vladarom, ali pridržaše sebi pravo, da i nadalje biraju svoje banove, koji će i nadalje upravljati zemljom i javnim poslovima po dotadanjim narodnim običajima. Poslije rata između bizantinskog i franačkog carstva, koji se syrši god. 812. mirom u Achenu, ostade dalmatinska Hrvatska u franačkoj vlasti a primorski gradovi Zadar, Trogir i Split s otocima Krkom, Cresom i Rabom u bizantinskoj. U isto doba, kad se zbiše ovi znameniti događaji, koji će naći odraza i u kasnijim, biše pokršteni dalmatinski Hrvati i za njih osnovana posebna hrvatska biskupija u Ninu, podvrgnuta neposredno rimskom papi. Za Karlova života išlo je sve više manje svojim prirodnim tokom. Ali za njegova sina i nasljednika, za slabića Ljudevita Požnog, poraste moć franačkih upravitelja u Panoniji do tog stepena, da se, po riječima bizantinskog cara Konstantina Porfirogeneta, nijesu žacali ni najdivljijih okrutnosti. To izazove junački otpor panonskog bana, glasovitog Ljudevita Posavskog. Rat ovog malog kneza s ogromnom franačkom državom, pristajanje velikog dijela južnih Slavena, Hrvata, kranjskih i štajerskih Slavena te Timočana uz narodnog kneza, ali i rušenje njegovih osnova po najbližem suplemenjaku, dalmatinsko-hrvatskom knezu Borni, prva su etapa u velikom broju događaja, koji se zbiše od IX. stoljeća pa sve do naših dana. Ljudevit je na Dravi zadržao ogromne čete, odbio devet silnih napadaja, ali napokon, dobro znajući, da su franački napadaji upereni u prvom redu na njegovu osobu i ne htijući, da mu narod neprestano trpi od franačkih pustošenja polja i paljenja kuća, ostavi svoju prijestolnicu Sisak i pobjegne u Srbiju. Kad se kasnije uputio u Dalmaciju, uze ga k sebi ujak bana Borne, Ljudemišl, a u svibnju 823. dađe ga ubiti po franačkom nalogu.

Ljudevit Posavski je bez sumnje jedna od najmarkantnijih ličnosti među hrvatskim i uopće južnoslovenskim vladarima, narodni knez, koji je u svojoj duši već vidio ono, što će kasnije izvesti Tomislav, ali ne idući sa sjevera prema jugu, nego s juga prema sjeveru. Prilike se do-

skora promijeniše iz temelja. Pojavom Madjara u predjele između Duna i Tise nestade franačke vlasti, panonska i dalmatinska Hrvatska udariše smjerom sve to većeg zbliženja. Kad se spoje, onda će se obrazovati i hrvatsko kraljevstvo.

Ali dok će se dogoditi taj epohalan događaj, epohalan za Hrvate i Južne Slavene, ali i događaj od internacionalnog značenja, proći će još jedno puno stoljeće. U tom stoljeću bizantinska vlast u dalmatinskoj Hrvatskoj postepeno slabi, dalmatinski gradovi postaju neka vrst samostalnih općina, pleme se Neretljana, južno od Cetine, u pomorskim bojama bori s Venecijom, a mletački duždevi sklapaju s hrvatskim knezovima mirovne ugovore. Raskol između rimske i grčke crkve, koji je započeo potkraj vladanja kneza Trpimira (845—864) nije prošao, a da se ne bi dotaknuo i mlade hrvatske države. Kako je bizantinska Dalmacija pripadala istočnom carstvu, tako su i dalmatinski biskupi priznali patrijarhu Focija. Ali narod skupa s knezom Domagojem (864—876) bijaše skloniji Rimu nego Carigradu. Kod toga nije ništa promijenio ni »bizantinski kurs« kneza Zdeslava (878/9), koji je doveo do bune. Tad je pobunjeni narod ubio svoga kneza.

Početak potpune političke nezavisnosti hrvatske datira od vremena kneza Branimira (879—893). On je prekinuo veze s Carigradom i za uvijek pridružio Hrvate katoličkoj crkvi. Biskupom u Ninu bi izabran đakon Teodozije, odlučan pristaša Rima. Novom »rimskom kursu« nije ni najmanje smetalo, što je latinski elemenat u Dalmaciji i dalje ostao pod bizantinskom vlašću i što su dalmatinski biskupi i dalje priznavali izopćenog patrijarhu Focija vrhovnim glavarom crkve.

Slučaj htjede, da je od prilike u doba, kad Teodozije postade hrvatskim narodnim biskupom, prošao kroz hrvatske zemlje moravski nadbiskup Metod na svom putu za Carigrad. Slavenska služba božja bijaše Hrvatima i otprije poznata, a sad se stade još brže širiti. Poslije Metodijeve smrti god. 885. nadjoše neki njegovi učenici utočišta kod Hrvata, naročito u ninskoj biskupiji. Ali slavenska služba božja nije, radi prilika mjesta i vremena, u hrvatskoj državi preotela maha nad latinskom, nije postala oficijelnom, nego je živjela uz latinsku. Više od političkog ima kulturno značenje; ona je prvi izraz kulturne zajednice u balkanskim zemljama. Prirodno je, da latinskim biskupima i svećenicima nije mogla da bude po volji; zamrziše je i proglasiše heretičkom.

Između Branimira, pristaše Rima, i Venecije, pristaše Bizanta, dodje do rata. Rat je svršio pobjedom Hrvata i obvezom Venecije, da će hrvatskom vladaru plaćati onakav godišnji danak, kakav su mu god. 882.—886. plaćali i dalmatinski gradovi. Branimirov nasljednik, najmladji sin kneza Trpimira, Mutimir, poslednji je hrvatski knez. Nije vodio ratova nego

je brižljivo čuvao državu, kakovu je naslijedio od Branimira, i na taj način priredio temelj, na kome će se doskora hrvatska kneževina preobraziti u kraljevinu. To je imao da izvede Tomislav, koji se god. 914. spominje još kao knez.

Mletački i bizantinski ljetopisci kažu za nj, da je bio mlad vladar, pun junačkog duha i modernih nazora. Takav je i trebao hrvatskoj državi baš u doba, kad bijaše izvrnuta raznim opasnostima, koje joj prijetijahu sa sjevera i sa istoka. Madjari uništiše njemačku vlast u srednjem Podunavlju i na taj način prekinuše dosadanju vezu izmedju sjevernih i južnih Slavena. Tomislav odbije madjarske napadaje na svoje zemlje, i, idući svojom jakom vojskom prema sjeveru, protegnu svoju moć na zemlje panskne Hrvatske. Ljetopis popa Dukljanina, historijografski spomenik XII. vijeka, spominje, da je Tomislav u bojevima s Madjarima bio uvijek pobjednikom. Ali dok je na zapadu bilo otvoreno jedno pitanje, koje se dalo riješiti samo strateškim mjerama, otvorilo se sada na istoku za Hrvate ono šakljivo istočno pitanje, za koje kaže njegov najbolji ispitivač Edouard Dault: »Elle est en vérité aussi vieille que le monde, et elle durera autant que lui«. Istočno se pitanje za Tomislava razvijalo u njegovoj jugoistočnoj blizini, a suštinu mu tvorahu borbe izmedju Bizantinaca i Bugara radi gospodstva na Balkanu. Protivnik bugarskog cara Simeuna bijaše bizantinski car Konstantin Porfirogenet, a Konstantinov namjesnik u Dalmaciji knez Tomislav. Razborita Tomislavova politika predobije za Hrvatsku gradove Zadar, Trogir, Split, Dubrovnik, pa otoke Osor, Krk i Rab. Bizantinsko-hrvatski savez postepeno se širio; u nj stupiše knez Mihajlo Višević i srpski knez Zaharija. Ovaj je savez poremetio Simeunu pothvate protiv Bizanta; trebalo mu je da napusti podsjedanje Carigrada, da sklopi primirje sa suvladarom Konstantina Porfirogeneta carom Romanom Lekapenom. Sad je mogao da udari na Srbiju i da za neko vrijeme prekine njezin život. Srpski se knez Zaharija skloni u Hrvatsku.

Tomislavu, sada na vrhuncu svoje moći, ništa nije priječilo, da se, uz pristajanje svete stolice, okruni kraljevskom krunom. Tu krunu nosi na svojoj ponosnoj glavi stalno god. 925., a njegova Hrvatska ima već svoje mjesto meju tadanjim velevladstima. Nova država ima pred sobom mnogo otvorenih pitanja, a duh vremena stavlja na prvo mjesto vjerska. U Splitu se sastadoše dva sabora, prvi god. 925. drugi god. 928. Na njima se izgadiše neki sporovi izmedju splitske nadbiskupije i ninske biskupije, stvorila se odluka o crkvenom jeziku i kao takav bi proglašen latinski. Konačno su se fiksirale neke norme u korist čudorednosti svećenstva i puka. Kad rimski papa slavenski crkveni jezik naziva barbarским, ne smije se tome nazivu dati više značenja, nego što mu ga daju tadanje vrijeme i tadanji kulturni nazori. U crkvenom su smislu

barbarskim jezicima svi oni, koji se nijesu iz bližega poznavali, pa taj naziv prelazi i na ostale jezike osim latinskoga i grčkoga. Lako se može pomisliti, da visoki crkveni dostojanstvenici nijesu mnogo pitali, što je taj slavenski crkveni jezik, i kad se rabio u crkvi i kakav je. Za crkveni se slavenski jezik bori na saboru ninski biskup Grgur, ali je konačno njegova borba ostala bez uspjeha. Po devetoj tački stvorenih zaključaka zabranilo se biskupima u crkvi rabiti slavenski jezik i biskupi nijesu smjeli dozvoliti, da se na njemu služi sveta misa. Ako Tomislav, radi duha političkog života u njegovo doba i radi toga, što nacionalna ideja ne bijaše tada ono, što bijaše u devetnaestom vijeku, ne ustaje protiv latinskog jezika, nema još razloga, da bude smatran protivnikom slavenskoga. Dosta je bilo da ublaži stroge mjere, koje su se u početku imale na nj primijeniti. I zaista kao dodatak ovoj devetoj tački dolazi, da u pomanjkanju latinskih svećenika, mogu biskupi zatražiti u pape dozvolu, da slavenski svećenici služe svetu misu. Lako je pomisliti, da barem jedan dio zasluge za to ide kralja Tomislava, koji je bez sumnje vrlo dobro poznao prilike svoje države i svoga naroda. Latinski su se svećenici, biskupi i opati, a to bijaše većina na saboru, bojali, da hrvatski kralj i njegovi velikaši ne bi svoju politiku upravili takovim smjerom, da zaključci sabora ostanu prazne riječi, pa su u 12. tački izjavili, da, ako bi se sa strane kralja i njegovih velikaša pokušalo, da svome biskupu, a taj bijaše ninski, podvrgnu biskupije, koje se nalaze na području splitske metropolije, oni neće ni krstiti, ni crkve posvećivati, ni svećenike zaređivati. Odgovornost za sve zlo, koje će se iz toga izleći, nosit će hrvatski kralj i njegov biskup.

U doba između prvoga i drugoga splitskoga sabora postepeno raste u Hrvatskoj nezadovoljstvo radi stvorenih zaključaka, a spor između splitskog i ninskog biskupa ostao je i dalje neriješen. Na drugom je saboru odlučio jedan fakat iz prošlosti. Kad se naime ustanovilo, da su prije u Dalmaciji postojale biskupije u Zadru, Rabu, Osoru, Skradinu, Duvnu, Stonu, Dubrovniku i Kotoru, a da je u Ninu bio samo jedan nad-svećenik, ninska biskupija bi ukinuta, ostale su se imale pokoravati splitskom nadbiskupu, a Grgur postade biskupom u Skradinu. Ali i poslije ovih sabora nije nestalo slavenske službe božje među Hrvatima, a ni biskup Grgur nije prestao da radi u njezinu korist.

Od god. 914.—928. sjedio je na stolici sv. Petra papa Ivan X. U njegovo doba se po prvi put na području hrvatskoga kraljevstva razmahala borba između latinske i slavenske službe božje, a dosljedno tome i borba između jedne nadbiskupije internacionalnog obilježja, kakova bijaše splitska, i jedne biskupije s više ili manje lokalnim i nacionalnim značenjem, kakova bijaše ninska. Spisi, koji se kreću oko ovih borba, a to

su spisi crkvenih sabora u Splitu god. 925. i 928. su podjedno skoro jedini izvor o postanku hrvatskoga kraljevstva. To su neke poslanice pape Ivana X. i zaključci ili kanoni spomenutih dvaju sabora. Dokaz, da je Tomislav zaista bio kralj, pruža samo jedno papinsko pismo, u kome mu je dan naziv »rex Chroatorum«. Ništa lakše, nego da se posumnja, da su ovi spisi patvoreni. Za povod ovakovo sumnji mogla bi poslužiti veza, koja postoji između ovih samih spisa i dukljanskog ljetopisa, koji govori o krunisanju kralja Tomislava i dodaje, da se to krunisanje izvršilo na Duvanjskom polju u današnjoj Bosni. Nestor hrvatske povijesti Vjekoslav Klaić obratio je ovom pitanju svoju pažnju u jednoj studiji, koju je namijenio Zborniku kralja Tomislava, kojim Jugoslavenska Akademija u Zagrebu hoće da proslavi milenij hrvatske države. Klaić je vrlo dobro istaknuo, da se podudaranje između spisa o splitskim saborima i dukljanskog ljetopisa ne smije tumačiti tako, kao da bi ovi spisi o saborima bili obične patvorine i da su postali povodom pričanja dukljanskog ljetopisa. Njemu je mnogo vjerojatnije, da je dukljanski ljetopisac sastavio svoj prikaz na osnovi saborskih spisa. Ove spise smatra Klaić autentičnima i dokumentima prvoga reda. Njemu se i pričanje popa Dukljanina o saboru na Duvanjskom polju pokazuje u svojoj jezgri vjerojatno i barem donekle osnovano na spisima prvoga splitskoga sabora. Do ovoga lijepoga zaključka došao je Klaić analizujući neke znanstvene radnje dvojice slovenskih naučenjaka: dra. Josipa Srebrnič, prije profesora teologije u Ljubljani a sada biskupa u Krku, i dra. Ljudmila Hauptmanna, profesora povijesti na sveučilištu u Ljubljani. Tako i ovdje, kao i na svakom drugom kulturnom području, složna kooperacija ozbiljnih Slovenaca i Hrvata, daje rezultate od veoma velike naučne cijene.

Tomislav je umro oko god. 928. Za njegovih nasljednika Trpimira II. i Kresimira I. ostala je hrvatska država na onoj visini, na koju je on bijaše uzdignuo. Pod vodstvom kneza Česlava Klonimirovića započeo je i Srbi pokret, da se oslobode od Bugara, pa je došlo do obnove srpske kneževine pod bizantinskom vlasti. U Hrvatskoj ustade mlađi sin Kresimira I., Mihajlo Kresimir II. protiv svoga brata Miroslava i ovaj pothvat dovede do građanskoga rata. Od Hrvatske otpadoše otoci Brač, Hvar i Vis, pa se s dalmatinskim gradovima povratili pod vlast bizantinskog carstva. Otpade i Bosna i predje k srpskoj kneževini. I tako već sada počinje ono kolebanje naših zemalja između jedne i druge političke moći, koje će se vraćati i kasnije, a koje stvaranje naše današnje države čini jednom sasvim prirodnom potrebom.

Voditi razboritu državnu politiku nije bilo ni najmanje laka stvar sinu i nasljedniku Kresimira II. Stjepanu Držislavu (969—995). Kad je

uspio da svoju državu izliječi od udaraca, koje joj bijaše zadao građanski rat i da od bizantinskog carstva dobije natrag dalmatinske gradove i otoke, mogao se, kao prvi između hrvatskih vladara, okruniti za kralja Hrvatske i Dalmacije. Prema tome hrvatska državna tvorevina poprimaše sve to pozitivnije oblike uza sve, što građanski nemiri ne bijahu nikakva rijetkost i što ovi idjahu u prilog Mlečanima. S opadanjem hrvatske moći na Jadranskom moru započne dugotrajna borba između Hrvatske i Venecije za posjed Dalmacije. I politička događaji u bizantiskom carstvu bacaju svoju sjenu na prilike oko Jadranskog mora. U hrvatsku povijest udje sada i jedan novi elemenat, Normani. Za kralja Petra Kresimira IV. (1058—1074) održava se opet crkveni sabor u Splitu, koji je riješio neka pitanja, koja se odnašahu na simoniju i svećeničku ženidbu, pa onda pitanja crkvene hierarhije i napokon još više ograničio slobodu kretanja slavenskom crkvenom jeziku. Ali provadjanje saborskih zaključaka nije bila laka stvar i imalo je za posljedicu mnoge burne događaje. Uz Kresimira stajahu latinski gradovi i on je na njima vršio ne samo pokroviteljstvo nego i potpunu suverenu vlast. *Regnum Dalmatiae et Croatiae* bijaše faktična politička tvorevina, a Kresimirova Hrvatska stajaše na najvišem stepenu svoje moći.

Burni događaji poslije njegove smrti dadoše povoda, da na istočnoj obali Jadranskog mora silno iskoči normanska moć, a hrvatska država dospije u vrlo kritičan položaj. Nije neko doba bilo vladara, a stranke stajahu u oštroj opreci jedna prema drugoj. Hrvatsko-dalmatinsko se prijestolje popuni izborom, a ovaj pade na bivšeg bana kralja Petra Kresimira Zvonimira. 9. oktobra 1076. bi Zvonimir okrunjen od papinskog legata u bazilici sv. Petra u Solinu hrvatskom kraljevskom krunom. Papinska je politika došla sada u Hrvatskoj do osobita značenja i radila ruku u ruku s politikom hrvatskoga kralja sve do smrti pape Grgura VII. god. 1085. i kralja Zvonimira 1089., čije zadnje godine ne protekoše mirno. Mira nije bilo ni poslije njegove smrti, Stjepan II. i Petar nijesu mogli da vrate Hrvatskoj mir i nijesu mogli da nadju sredstva, koja će stati na put jačanju one stranke, koja je upirala svoje poglede na Ugarsku. Dogodili su se sada oni vrlo dobro poznati događaji. God. 1094. bi osnovana zagrebačka biskupija a god. 1102. dvanaest hrvatskih plemena izabra kralja Kolomana hrvatsko-dalmatinskim kraljem i okruniše ga u hrvatskom kraljevskom gradu Biogradu na moru. Ugarska i Hrvatska ostadoše dva odijeljena kraljevstva sa zajedničkim kraljem, koji svom dosadanjem naslovu dodaje još: *rex Dalmatiae et Croatiae*. Hrvatska ostaje i dalje politički i državni subjekat s jedinom razlikom, da hrvatsko kraljevstvo nije više onako narodno, kao što bijaše do sada.

II.

Kad imamo pred sobom jednu državnu tvorevinu i kad hoćemo da dokučimo njezinu pravu bit, barem onoliko, koliko nam dozvoljavaju izvori, postavljamo često pitanje, kako je postala ta država. Tada nam se nameću dva pitanja: 1. Je li ova naša država prva politička tvorevina, ili 2. je li se ona obrazovala na području jedne ranije države ili više njih skupa. Je li ona primarna ili sekundarna tvorevina. Znamo već ova dobro, da je hrvatska država nastala na području, gdje već otprije postajale neke stalne organizacije i ništa ne može da bude prirodnije od toga, da ona prihvata tu organizaciju, da po njoj živi barem tako dugo, dok se ranije ustanove ne preživješe i dok ih ne zamijeniše druge. Romanski elementi u primorskim gradovima izrekli su često po koju riječ, koja nije uvijek bila od koristi hrvatskom kraljevstvu. Ali istini za volju treba priznati, da je romanski elemenat bio neka vrst spojnice između hrvatskog življa i rimske civilizacije. Ostaci rimske uprave u Dalmaciji vrlo su dobro došli hrvatskoj državi u prvim danima njezina života i pomogli joj, da na dosta temeljit način započne s uređenjem prilika svog unutarnjeg života, da radi dakle na onaj način, kako su u doba hrvatske države radile samo one države, koje stajahu na visokom stepenu kulture.

Neke veze hrvatske države s rimskim svijetom i njegovim ustanovama mogu da nam, barem donekle, pokažu najstarije isprave. Polaznu tačku čine u ovom smislu dalmatinski gradovi Zadar i Trogir, pa gradovi na otocima, koji ostadoše pošteđeni od invazije Slavena i Avara. Ovdje nije bilo prekida u rimskim tradicijama. Rimski činovnici, kojih je u kasnije rimsko doba bilo vrlo mnogo, ostali su i dalje pri svom poslu i onda, kad je nestalo rimskih oblasti. Hrvatska isprava, koja započinje svoj život god. 839., nosi na sebi obilježja gradske isprave. U gradovima se poslovi vrše po načelima rimskog prava, a Hrvati se ravnaju po svom običajnom pravu. Dodir romanskog življa s hrvatskim ima kao prirodnu posljedicu uzajamno djelovanje rimskog i slavenskog prava.

Prva hrvatska javna isprava je isprava kneza Trpimira od 4. marta 852. Osim ove znamo još za ispravu kneza Mutimira od 28. septembra 892. Ove nas isprave upućuju na činjenicu, da je i prije njih bilo kneževskih isprava, kao jedna kneza Mislava. Kneževske nam se isprave nijesu sačuvale u originalu, ali po svojoj nutarnjoj strukturi odavaju mnoga obilježja razvijenih diploma IX. stoljeća. Kraljevske isprave započinjaju ispravom kralja Petra Kresimira od god. 1060. Od sada dalje slika javnih isprava vrlo je šarena. Imamo ih takovih, koje su izradjivali ne njihovi izdavači nego primaoci, onda isprava, koje su potekle iz kraljevske kancelarije pa i isprava, koje nijesu izašle iz kraljevske kancela-

rije, ali su, po nalogu izdavačevu, izradjene u njegovoj blizini. Pravni poslovi, koje bi ispravama fiksirao jedan vladar, javljaju se u potvrdama drugih. S kraljem Stjepanom II. (1089—1097) završuju isprave hrvatskih narodnih vladara. Organizacija hrvatske kraljevske kancelarije pada u doba okolo god. 1069., ali kancelariju nijesu hrvatski kraljevi preuzimali jedan od drugoga i nijesu nastojali, da joj organizacija bude postepeno bolja. Kancelarija je po svoj prilici bila dio one oblasti, koja je rješavala sve upravne poslove i stajala pod vodstvom ljudi, koji su u upravnim i političkim pitanjima imali glavnu riječ.

Isprave grada Zadra pokazuju mnoge osobine starijih vremena, koje nemaju isprave drugih dalmatinskih gradova. Prema tome imamo i neki dualizam na području privatne isprave. Ovdje nije bilo svakome slobodno, da sastavlja isprave, ovdje se javlja i poslovna isprava, koje nema u drugim gradovima, ovdje je dakle veza s rimskom ispravom veća nego inače. Ali izvan Zadra imamo jednu markantnu hrvatsku notu, pristava, s kojim se mijenja i struktura isprave. Pristav ima da vrši pravne poslove a ne isprava, nema dakle mjesta poslovnoj ispravi, nego samo dokaznoj. U formulama isprava ne javlja se samo romanski upliv nego i bizantinski, pa tako već hrvatska isprava iz doba narodne dinastije odaje ukrštavanje raznih elemenata. Ona otvara put, po kome, ne samo hrvatske, nego uopće slavenske isprave mogu da udju u općenitu nauku o ispravama, u diplomatiku, i tu zauzmu ono mjesto, koje već imadu talijanske, francuske i njemačke a započinju da zauzimaju i bizantinske.

Hrvatsko je kraljevstvo markantan događaj ne samo u životu Hrvata i svih Slavena nego i u životu čitava civilizovana svijeta. U kulturi čovječanstva ima hrvatska država svoje osobito mjesto. Od njezina doba dalje Hrvati nikada ne ispadaju iz broja civilizovanih naroda. Svojom civilizacijom ulaze i u mladu Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca da civilizatornim radom pomažu njezinu napretku.

Ljudska medicina med koroškimi Slovenci.

† P. Košir, Prevalje in V. Möderndorfer, Mežica.

Notranje bolezni.

Katarji.

Nebroj je sredstev, ki jih uporablja ljudstvo proti boleznim na dihalih. Ne bo je kmetske hiše, ki bi ne imela svoje zaloge zdravilnih zelišč, ka-

kor so n. pr. bezgov in lipov cvet, slezen, žajbelj (žavbej), pelin i. dr., ki se najbolj uporabljajo pri prehlajenju in kašlju. Ljudstvo razločuje dve vrsti kašlja, mokrega in suhega. Mokri se mu zdi manj nevaren in o človeku, ki ima tak kašelj, pravijo, da bo še dolgo živel. Še v vsakem kraju vedo poročati o tem in onem, ki je skozi desetletja kašljal in navzlic temu dosegel visoko starost. Zato so tudi zdravila, ki jih uporablja ljudstvo zoper mokri kašelj, druga kakor za suhi kašelj. Dočim priporočajo zoper suhi kašelj vigredne mladike od hojke ali smreke z medom ali sladkorjem, razne živalske masti (pasjo, mačjo, svinjsko i. dr.), ki tem bolj učinkujejo, čim bolj so žarke, priporočajo proti mokremu kašlju poleg ajbiša (sleza) tudi še žajbelj (žavbej) (*Salvia*), planinski mah¹⁾ (*Cetraria* isl.) ter razna olja, izmed katerih sta najbolj v čislih totrovo ali ničkovo (*Camelina*) in laneno olje. Laneno olje baje najbolj učinkuje na tešče in sicer z mlekom, dočim se naj pije totrovo olje na večer. (Mežiška dolina.) — Od ajbiša naj vdihava bolnik soparo; bljuvanje potem neha in rane v prsih se zace-
lijo (Št. Primož). — Izmed številnih sredstev za kašelj je še omeniti: janež, sladki koren, terpotec, pelin, mecesnov gobo, katere prah se daje na mleku, rožni koren (*Rhodiola rosea*, *Sedum ros.*), cvet gartrož, na mleku kuhane purpale (mak) itd.

Otrokom dajejo piti olje na sladkorju ali pa med in sirovo maslo na kruhu; v Vrbski okolici namažejo debelejši papir (ovojni od sladkorja) z gorkim lojem ter še toplega aplicirajo na otroške prsi. V Trušnjah zelo hvalijo sok od rdeče pese, ki se kuha na sladkorju in daje bolniku na tešče po eno in zvečer po eno žlico. Zelo priporočljiva proti kašlju je tudi strd, toda naj se ne zavživa zvečer (bržčas radi draženja sluznic) ampak na tešče. Kdor nima strdi, si pomaga s praženo čebulo, ki ji naj prida nekaj kapljic totrovega olja. Nadušljivi ljudje naj si mažejo prsa s sokom od čebule ozir. naj zavživajo zjutraj čebulo, praženo na masti in strdi; hvalijo tudi hren z medom, ki se naj zavživa na tešče. Bolj za šalo, kakor za resno se smatra, ako svetujejo v Mežiški dolini nadušljivim ljudem, da se spustijo v tekmo z zajcem, da jim leti v usta prst — nadušljivost potem mine.

Bolezni v grlu.

Splošno v navadi pri boleznih v grlu je, da obvežejo okoli vratu toplo volneno nogavico, kakor jo potegnejo z noge. V Apačah namočijo nogavico v sečnici ter jo čez noč obvežejo čez vrat. — V Podjuni dajejo bolnikom obkladke kislega zelja na vrat ozir. cunje, ki so jih namočili v pe-

¹⁾ Planinski mah, grumpe, grumnči, krampuh, žljuđer (Zilska dolina) — priznано zdravilo za želodčne in prsne bolezni. Nabrati ga je med gospojnicami; da ni prehud, ga je treba popariti z vrelo vodo. V planinskih krajih se uporablja tudi pri pitianju svinj.

troleju. — V Slovenjem Plajbergu dajejo otrokom v te namene jabolka od prantelna. — Hlapec, ki je zbolel na angini, si drgne vrat ob govejem koritu; bržčas gre v tem primeru za transplantacijo bolezni od človeka na žival. (Podjuna.) V Zilski dolini si navežejo na vrat kos domače slanine; v Mežiški dolini dajejo na vrat tople obkladke na laškem olju spečene gomolje od regin (dalije); bolj preprosto sredstvo so zrezki od gomoljev kot nekak Prisnitzov obkladek. Pri nemških sosedih je v navadi transplantacija bolezni v kako luknjo v zidu, ki se zadela s kakim kamnom. (Glej tudi Charinthia 1892, 118). — Svoj čas so bili tudi v navadi obkladki iz stolčenih grilov, ki so bili praženi na mačji masti. — V čisljih je pri boleznih v vratu tudi rdeča pesa, ki se daje proti poštanji (tbc?). (Mežiška dolina.)

Golša.

Bukove hlače, brezovi knofi,

Nemci pa rajajo, da pokajo krofi.

Popevka, ki jo pojo v okolici Libelič, nam na kratek, a jedernat način karakterizira nemškega sosedo iz Labodske doline, »lofentolarja«, kjer je golša hudo razširjena med prebivalstvom. Pričajo pa druge slovenske popevke, da je golša doma tudi pri Slovencih; tako n. pr. pojo v Zilski dolini:

Lepi pobči rajamo, sive lase imamo,
lepe dečve vozimo z devetimi krofami.

V Rožu:

Hiša je strgana, skedenj pa luknjast,
ljubca je krofasta, šocej pa pukvast.

V Mežiški dolini:

Dirdirdir, baba ima lepo hčir,
meni bi jo dala!
Malo krofasta je,
pa bi že veljala!

Dečva s krofom, izpostavljena zašmehovanju vaških fantov, poskuša pač vsako sredstvo, da se znebi tega madeža. Odrijanov čaj (Valeriana), »mast« praženih črnih polžev (Mežiška dolina), s katero naj se maže golša in če vse to ne pomaga, pa naj pomaga mesec. Ob luninem svitu si tedaj, ko mesec »gor jemlje« (raste), stiska dečva tisto grdo golšo ter govori: Kar gledam, naj raste, kar stiskam, naj se suši! — Zadnji up dekleta je zdravilo za krofe iz lekarne, če pa tudi to ne pomaga, se uda v svojo usodo in potrpežljivo prenaša zbadljive opazke svojih bližnjih.

Pljučnica.

Kadar oznanjajo hudi bodljaji v prsih pretečo nevarnost, se zateka se dajejo tedaj kot obkladki kislo zelje ali pa v vodi ozir. v octu namočena si dajejo tedaj kot obkladki kislo zelje ali pa v vodi ozir. v octu namočena ilovica; zelo čislajo tudi stolčen hren s kvasom, ki ga dajejo na podplate in dlani. Kot obkladki na prsa so nadalje v navadi: prt, namočen v prekuhani slani vodi; v octu namočen prt; prt, ki so ga na debelo namazali s sirom (skuto) ali z milom; zmes masti, strdi in kafre; rumenjak, sok češmija in žofran; zdrobljena rdeča pesa, ki so ji ocedili sok in primešali olja; v Zilski dolini dajejo kot obkladek mejšto (žgance) iz otrobov, ki so jim dodali crgonk (*Gentian germanica*) ali pa dajo kot obkladek zmes iz špresa, satja in zelja. Ti obkladki so sploh v navadi, če ima kdo bučec (bodljaje). — Izmed notranjih sredstev so v čislih čaj iz luštrekovega korena (Mežiška dolina), dočim v Trušnjah dajejo bolniku piti čaj ali mleko, ki je bilo prelito devetkrat čez nož, s katerim koljejo svinje; bodljaji baje takoj prenehajo. Zelo razširjeno zdravilo za pljučnico pa je smodnik in rumenjak, ki se dajeta bolniku na mleku. V beljaški okolici posebno čislajo sok kalinovja (*Viburnum*), ki velja sploh kot nekaj specificum zoper vsako pljučno obolenje. Ker ga zahtevajo ljudje tudi v lekarni, je neki beljaški lekarnar krstil rastlino kot »Lungenbeere«. — Omeniti je še tako zvano »škrabljanje«. Če komu vre v prsih, naj vrže v prazen lonček tri žareče oglje in lonček potem vleče navskriž čez prsi, nakar vrže oglje stran; potem vzame tri oglje in stori ravno tako, na zadnje pa samo eno oglje. To se pravi škrabljati.

Za bodljaje v prsih priporočajo sirovo maslo, ki so ga naredili na dan sv. Jerneja še pred solničnim vzhodom (24. avgusta).

Jetika, sušica, dera, švind, k'blica.

Ljudstvo razločuje pljučno in krvno sušico. Kdor pije vodo iz blata, dobi krvno sušico ali k'blico, kakor pravico v Zilski dolini. Moški lažje ozdrave pri pljučni, ženske pri krvni sušici. Sorej (*Veronica*) je za krvno in pljučno sušico, prav tako tudi krbulca (*Anthriscus*) na mleku kuhana. Krvno sušico ozdraviš tudi, če ješ na tešče zmes iz rumenega sladkorja, neopranega sirovega masla in (žavbeja) žajblja (*Salvia*). Če je pomoč še mogoča, dobi bolnik že v osmih dneh rdeče ustnice in rdeče za nohti. (Zilska dolina.) — Sigurno sredstvo proti sušici je zmes iz olja, žajblja, trpotca in ženitlja (*Primula auricula*). Prvih sedem dni je treba vzeti vsak dan po tri žlice tega zdravila, drugi teden vsak dan po dve in tretji teden po eno žlico. Sedmi dan zdravljenja dobi bolnik tako hud kašelj in bljuvanje, da misli, da bo po njem, to pa je samo znak, da gre

na bolje. Po mnenju ljudstva sušica ni nič drugega kakor mehurji na pljučih, ki jih je treba predreti, kajti če udarijo v notranjost pljuč, je konec. Olje omeči, žajbelj splahne, trpotec prebode in ženitelj celi. (Mežiška dolina.)

Drugi način zdravljenja je ta, da mora bolnik meseca majnika pred solničnim vzhodom po vseh štirih lezti do žajbljevega in pelinovega grma in zmuliti liste v kroglice ter jih cele pogoltniti. Ako to napravi trikrat in je ozdravljenje sploh mogoče, bolnik ozdravi, grmič žajblja in pelina se pa med tem časom posuši. Če se pa grm ne posuši, tedaj tudi bolnik ne ozdravi.

Kdor ima jetiko, naj si izbere »grm sajblje«, dišeče in zdravilne rastline. Na pomlad naj se še pred solničnim vzhodom odpravi proti temu grmu, a srečati ne sme nobenega človeka. Ko zagleda »sajblin grm«, naj poklekne in po kolenih naj se priplazi do grma ter tako sključen odgrizne tri vrhe. Ko sne, vstane. Če grm usahne, gotovo ozdravi, če pa ne usahne, mora umreti. (Iz Kobarida.) — Glej letopis Mat. Slov. 1896, 37.

V Zilski dolini, kjer zavživa ljudstvo mnogo slanine, zdravijo pljučno sušico na ta način, da jedo na tešče košček slanine, v katero je bil vdolan žavbelj (žavbej).¹⁾ Slanino mora bolnik pogoltniti, ne da bi jo zgrizel. — V Rožu pravijo o pelinu: Če ga ješ zjutraj, te bo iz groba izvlekel, če pa ga ješ zvečer, te bo v grob potlačil. Tudi v Rožu zavživajo jetični ljudje na tešče slanino s pelinom; čim bolj žarka je slanina, tem boljši je tudi učinek. Zato v kmetskih hišah po več let hranijo slanino v te namene.

Grumpe ali planinski mah je samo za pljučno sušico. Mesto sveže vode naj pijejo jetični ljudje, da si gasijo žejo, čaj od vratiča (Tanacetum). (Prevalje.) — V Št. Ilju zelo čislajo komandl (Teucrium), ki se naj jemlje z vinom. — Steharnik, priznan domači zdravnik v Mežiški dolini, je zdravil ljudi s korenjem od luštreka in ajbiša. — Kakor povsod v alpskih deželah, je tudi med koroškimi Slovenci v navadi, da zavživajo jetični ljudje pasjo ali mačjo mast in meso. Še v vsakem kraju vedo o tem in onem povedati, da si je pomagal z mačjo ali pasjo mastjo. —

Pod izrazom švind razume ljudstvo ne toliko sušico na pljučih kakor vsako atrofijo drugih organov. Če vsa druga sredstva odpovejo, se zateka ljudstvo še v današnjih dneh k raznim zarotitvam. K Korenu v Libučah, ki ga je leta 1919. ubila granata volksverovcev, so radi zahajali

¹⁾ (Žavbej) »Contra vim mortis crescit Salvia in hortis«, veli že rimski pregovor. O zdravilni moči divjega ali širokega žajblja pripovedujejo v Mežiški dolini sledečo dogodbico: stara Bludrovka je imela suho in mršavo svinjo. Kdor jo je videl, je rekel, da bo žival v kratkem poginila. Nekdo je potem Bludrovki svetoval — bilo je to v igredi — da naj daje svinji divjega žajblja, kar je žena tudi storila. Ko je ob svečnici zaklala, je imela svinja mnogo slanine. Na pljučih se je baje prav lepo videlo, kdaj je svinja začela vživati divji žajbelj, kajti videla so se stara, suha in nova, sveža pljuča, kar je ljudem v dokaz, da je žajbelj imenitno zdravilo za bolna pljuča.

ljudje, da jim odmoli švind. Trdil je, da je to mogoče samo dvakrat v mesecu, v petek in ponedeljek, ko je mesec v mlaju in sicer pred solničnim vzhodom ali pa takoj po solničnem zatonu. Vzel je iz potoka, čez katerega vozijo mrličke, ob večernem zvonjenju tri kamenčke in ž njimi drgnil boleče ude in molil:

Kristus in sv. Peter sta šla po svetu. Prišla sta do vode Jordanove. Šla sta črez vodo, Peter je padel v vodo in je zavpil: Kristus, pomagaj! Kost stopi h kosti, sklep k sklepu, kita stopi h kití, žila stopi k žili, meso stopi k mesu, mozek stopi k mozku, kri stopi h krvi, voda stopi k vodi, koža stopi h koži, moč pa k moči! Pomagaj Bog oče ...

Ramar.

Med tuberkulozna obolenja (na kosteh) spada tudi ramar ali ramarka. Bolezen se lahko odmoli in prepelje na palico. Regina Selsaher, rojena l. 1800., ki je obiskovala šolo v Borovljah in plačevala župniku šolnino na ta način, da mu je prinesla vsak dan bukovo poleno v šolo, je odmolila to hudo bolezen takole: s tremi prsti umoriš tri ramarje, ki si jih našel na vrtu ali na polju. Ko si to napravil, drži te tri prste na ramar in moli Očenaš, Češčeno Marijo in vero. Te molitve ponovi trikrat in prištavi ob koncu: Ramar, jaz te zagovorim v imenu Boga očeta in Sina in sv. Duha, amen. Nato prestavi prste ramarju petkrat na opank, to je, z enim tiplješ rano, drugega pa od leve strani prestaviš pred prvega. Vsa-kokrat govori:

Bodi ramar ali ramarka, pojdi na javor, čez javor na list, čez list na planino, kjer nobeden zvon ne zvoni, nobeden stol ne stoji, nobena r... ne sedi, nobeden ogenj ne kuha, nobena usta ne jedo. Tam ti prebivaj, tu nimaš kaj iskati!

Nato prestavi prste zopet trikrat kakor prej in moli prejšnje molitvice s pristavkom: Jaz te zagovorim v imenu Boga očeta in Sina in sv. Duha, amer. Po tej molitvi moraš s prsti kakor tudi z nožem, ki ima črn ročaj, narisati na opank križ na rano, to je, napraviti moraš vodoravno črto z desne ra levo, potem pa na to črto navpično od spodaj navzgor. Nato ponovi še vero in prav tako nariši obliko ramarja na bližnjo mizo in napravi čez risbo križ kakor prej.

Odmoliš pa ramar lahko tudi takole:

Ti ramar ali ramarka, jaz te zagovorim v imenu Boga očeta, Sina in sv. Duha! — Jaz te priporočam sv. Roku, sv. Frančišku, sv. Urhu, sv. Danijelu, sv. Marjeti in sv. Devici

Mariji. Pridi čez ta pot, kjer stojita sv. Urh in sv. Danijel, da ti branita, da ne moreš škodovati temu človeku (živali). Kakor mesec zgine, moraš tudi ti izginiti, poberi se v gore in planine, tam je tvoja košta in špiža. Jaz te zagovorim v imenu Boga očeta...

Transplantacija bolezni:

Ramar se prepelje takole: v orehovo lupino deni eden, tri ali pet koščkov česna, ter jo pritisni na ramar; nato vleci z desnico lupino trikrat na opank okoli ramarja, v levici pa drži šibo. Ko si tretjič orisal krog okoli ramarja, pritisni lupino na šibo. Če si to napravil trikrat, si pripeljal ramar na šibo, katero nato hitro sežgi. S tem si zažgal ramarja.

Krajša in bolj drastična je sledeča zarotitev iz Mežiške doline:

Bodi ramar ali ramarka, pojdi ven iz tega človeka v planine, s planince v zelenico, kuhaj brez ognja in brez vode, jej brez lušti, s... brez r..., ti ramar me v r... piši. Pojdi ven, pojdi ven!...

Voda — vodenica (odtak, otak).

Komur se voda zapira, temu pomaga čaj od zelene (selerije), peteršilja in čebule. Če povzroča zaprtje kamen v mehurju, naj pije bolnik čaj od povojčka (Glechoma). O zdravilni moči povojčka pripovedujejo v Mežici sledečo pravljico:

Nekemu možu je umrla žena na vodnem kamnu. Zdravnikom se je bila sicer operacija posrečila, izrezali so ji mogočen kamen, a navzlic temu je žena umrla. Izprosil si je mož, da sme hraniti ta kamen za spomin. Ker je imel kamen vatljasto obliko, ga je rabil za krožnik, v katerega je vlivala nova gospodinja juho. S časoma pa je mož opazil, da se ta krožnik venomer zmanjšuje in vprašal je gospodinjno, kaj daje v juho; povedala mu je, da nobenih drugih želišč, kakor povojček. Vdovec se je nato užalostil: Če bi bil to poprej vedel, bi moja žena še sedaj živela.

Po ljudski veri je malo upanja na okrevanje, če se komu kri zvedeni. Izmed zelišč, ki so v navadi proti vodenici, je omeniti vodeničnico, drobno praproto, konoplje, bobovnik, jagode od trnovja (*Rosa canina*) in brinja, luštok in habat (*Sambucus ebulus*) i. dr. Bolnik naj vživa luštok in habatovo sulico ali naj pije cimetrov prah z vinom; v posebnih čisljih pa so brii jeve jagode. Pomaga tudi, če leži bolnik na konopljinih plevah. Neke vrste transplantacija oziroma (*similia similibus curantur*) so obkladki iz grškega sena na trebuh, ki so bili namočeni v urinu zdravega otroka. —

V Mežiški dolini napolnijo izvotljen korenjček z bolnikovim urinom, ki ga potem obesijo v »list«, t. j. pod strop v črni kuhinji (dimnici). Fossel poroča o sličnih analogijah na Štajerskem ter dostavlja, da je to prastar običaj (elirwürdigen Alters und bei uns häufig befolgt); poroča tudi, da bolnik pije na tešče svojo lastno sečnico. — V Mežici priporočajo bolnikom zavživanje svežega sirovega mesa, kar mu obenem služi za »frišarje« krvi.

Za otekle noge priporočajo kopanje v vodi, v kateri so kuhali habat, (artenišia), dušico, olupke od repe in peteršilj (Mežica).

Rumenica, zlatenica, (nišarba, mišarast).

Pri robeni bolezni ne igra »similia similibus curantur« take vloge, kakor pri zlatenici. Že Plinij ve poročati o starih Indijcih, da so zakleli bolezen v ptice z rumenim perjem. Ne samo v alpskih deželah, ampak tudi pri drugih narodih je v ljudstvu razširjena vera, da se obvaruje pred boleznijo ozir. ozdravi, kdor nosi pri sebi zlat denar ali kak zlat prstan (v ušesih zlate uhane). Pri Ziljanih še sedaj nosijo moški zlate uhane. Na zlatenici obolelo dekle nosi na glavi rumeno ruto ozir. se oblači v rumeno krilo (Bilčovs). Priporoča se nadalje, da gleda bolnik v zlat kelih ali pa v zlati krožnik, ki služi duhovniku pri maši. — V vrbski okolici si bolnik, ki je zbolel na nišarbi, napolni izvotljen korenjček s svojim urinom, ki ga potem obesi v dimnik ali v podstrešje. Če se korenjček posuši, je izginila tudi bolezen. — V Zilski dolini razločujejo rumeno in črno mišarast; črna je baje neozdravljiva. Rumena mišarast se ozdravi na ta način, da gleda bolnik v zlat prstan ali pa nosi na glavi in okoli vratu rumeno ruto iz žide. Po mnenju ljudstva dobi mišarast vsak otrok, zato dajejo otrokom v zibeljki rumeno ruto iz žide črez glavo ozir. mu prišijejo na srajco zlat prstan. — V Žvabeku obesijo bolniku med rame glavnik. — Izmed zelišč se rabijo kot zdravila proti zlatenici pelin in brinjeve jagode, v Mežiški dolini pa dajejo bolnikom piti črno vino, ki so ga prej vlili na zlat tolar. — V Podjuni smatrajo rumenico pri otrokih za znak zdravja.

Bolezni na prebavilih.

Koroški Slovenec je vsekakor bolj vegetarijanec, dočim pri nemškem sosеду prevladuje animalična hrana. Za merilo kmetskega blagostanja smatrajo, kolikokrat v tednu pride meso na mizo. Posestniki okoli Gosposvete in v šentvidskem okraju so bili povsodi znani radi mastne hrane, ki jo dajejo poslom, zato so imeli svojčas poslov, posebno mladine, na izbiri in to zgolj iz slovenskih krajev. Niso bili to samo otroci revnih staršev, ampak tudi otroci posestnikov, ki so šli služiti, da se priuče nem-

škega jezika. Vrnivši se zopet v domače kraje so oznanjevali slavo mastne hrane, »mešta« (žganci) da je kar plavala na maslu in špeh se tam reže debelejši kakor kruh; »tri grupe pa en bob«, tako zabelijo v Nemcih fižol; bajka o otroku, ki se je utopil v maslu, je znana povsod v celovski okolici. — Komaj da znajo otroci izgovarjati nekaj besed, že jih učijo znano pripovedko:

Tidl tandraž — kam pobandraž?

tidl tence — gor med Nemce,

tidl tajri — k neki pajri,

tidl tudi — k neki hudi itd.

O priliki poedin pri krstitju, poroki, pogrebu, ob kolini in o Veliki noči se maščuje ljudstvo za vse postne dneve, ki jih je s potrpežljivostjo prestalo. Povsodi na deželi se še strogo drže posta, v nekaterih krajih, kakor n. pr. v Selah in drugod celo prekuhajo kuhinjsko posodo, da s tem odstranijo sleherni mastni madež. Zato se pa oškodujejo potem v velikonočnih praznikih v toliki meri, da marsikateri zboli. »Naš dohtar mora za tri dni v Sele«, tako dražijo Borovčiči Selane. — V okolici Vrbskega jezera in v Rožu je še izza starih časov v navadi, da kuhajo za velikonočne praznike tako zvani *la ver*, ki naj igra ulogo želodčnega regulatorja. Pripravi se *laver* na ta način, da se v velikem loncu kuhajo suhe hruške in krhlji, češplje, sladki koren, fige, rožiči, lipov cvet in korenine od smolovca (*Juniperus*). Nele, da ta pijača izborna gasi žejo po zavžitem mesu, ampak ji pripisujejo tudi pomlajujoč učinek. — V Beljaški okolici in v Zilski dolini je sirovo kislo zelje priljubljeno kot regulator pri želodčnih obolenjih. — Mnogo še v današnjih dneh popijejo na deželi žganja, dasi manj kakor v prejšnjih časih. Kmetskega fanta je sram v gostilni sedeti pred glažkom žganja, to je predpravica starih možakarjev, ki kadijo še iz čedre, rajši si privošči piva ali vina. Uspehov protialkoholnega gibanja v slovenskem delu Koroške še ni opazati. Na čast slovenskemu življu na Koroškem pa bodi povedano, da v nekaterih občinah še ne poznajo žganjarskega kotlja, ki je postal po drugih slovenskih pokrajinah že pravcata kuga, dasi imajo sadja v izobilju. Zato tudi ni čuda, da ljudstvo pri želodčnih obolenjih uporablja žganje, v katerem so namočena razna zdravilna zelišča. Steklenico žganja, v katerem so namočeni zeleni orehi, je najti skoro v vsaki hiši. V čislih pa je tudi luštok (*Levisticum offic.*) in kolmež (*Acorus calamus*), v planinskih krajih pa cijan (*Gentiana lutea*). Kot specifika so nadalje v čislih bezgovec in smolovec ali brinovec. Na romarskih potih ali pri trgovcu kupuje ljudstvo še v današnjih dneh marijaceljske in Hofmanove kapljice, ki se dajejo otrokom in ženskam na sladkorju. — V navadi so pa pri obolenjih v želodcu in črevih tudi razni čaji. Dočim otrokom dajejo čaj iz komelic in

janeža, jemljejo odrasli čaj iz tavžentrož, pelina, tošte (v Zili: tošta črevo potrošta!), koblje mete (*Metha silvestris*), planinskega mahu, skorejce (*Achillea millefolia*) i. dr. Po veri ljudstva spravi uživanje bezgovih jagod tudi najbolj pokvarjen želodec zopet v pravi red. V Mežici pripovedujejo o zdravilni moči teh jagod sledečo dogodbico:

Živel je mož, ki je že leto in dan bolehal na želodcu. Vprašal je mnogo zdravnikov in zdravnic za svet, a nikdo mu ni mogel pomagati. Že je obupal, da bi še kedaj ozdravel ter se je udal v svojo usodo. Nekoč zaspi v senci bezgovca in v usta mu pade bezgova jagoda. Zbudivši se, začne bljuvati in izbljuval je ta človek čez leto dan stare — žgance, ki so mu bili povzročili bolezen. Mož je nato popolnoma ozdravel. Do svoje smrti se je pred vsakim bezgom odkril in globoko poklonil.

Veliko ulogo igrajo tudi razni leksirji, ki se najraje uporabljajo na vigred. Kot taki so v navadi črivec, materino listje (*Follicus senae*), rabarbara, mecesnova goba, laneno in ričkovo (totrovo) olje, glauberjeva sol (ki se daje tudi živini), lisičja jetra ali pa kaka specialiteta iz celovške ali beljaške lekarne (Birnbacherjevi čistilni čaj in pilule) i. dr.

O zdravilni moči črivea pripovedujejo v Mežici tole pravljico:

Živel je mož, ki je bil kos samemu vragu. Ko ga je premagal, ga je zaprl v steklenico in jo postavil na sonce. Hudoba je prestala silne težave in bolečine, ker ji je svetloba silno zoperna. Mimo je prišel kmetič in slišal jok in stok v steklenici. Pogledal je bliže in tedaj ga je hudoba prosila, da jo reši. Kmet pa se ni mogel odločiti. Rogač mu je obljubil zlate gradove, če mu da svobodo. Že je hotel kmet oditi, ne da bi rešil vraga. Vrag je sedaj še bolj milo prosil in obljubil pokazati vse zdravilne rastline, ki rastejo na polju, ob potokih in v gozdu, kar je več vredno, kakor zlati gradovi. Ta ponudba je bila kmetu tako všeč, da je odprl steklenico in pustil najhujšega sovražnika človeštva na svobodo. Komaj je vrag prišel na zrak in se dodobra iztegnil, je že zaklel, ker je bil stopil na črivec. Kmetu je rekel: »Vidiš, to je črivec, ki je dober za povzročitev driske«. Kmet je bil hud, ker ni verjel, da bi bil ta plevel kaj prida. Skregal se je z vragom in ga nazadnje zapodil — sebi in vsem ljudem na škodo. Radovednost je gnala kmeta, da je poskusil to sredstvo — in res, učinkovalo je tako, da je bilo strah in groza. — Treba je paziti, da ne pride ta plevelj v svinjsko krmo, kar bi živalim hudo škodovalo.

Poleg raznih čajev si ljudstvo pri obolenju želodca pomaga tudi z obkladki. V Mežiški dolini dajejo na trebuh liste od tošte, v Zili pa napravijo mazilo iz ržene moke in brinjevih jagod; še bolj učinkovit je baje kurjek, ki se namoči v kisu. Daje se pa na trebuh tudi topla polenta. Proti vnetju črev hvalijo topel plesniv gnoj, če pa koga v želodcu »zavija«, naj si dene moker kamen na trebuh. (Št. Primož.) »Goba« v želodcu se prežene s tem, da dajo bolniku piti vodo, v kateri je skozi 24 ur ležalo goveje meso. — Kdor ima gorčico, naj zdrobi posušeni beli kurjek v prah in ga naj pije na mleku ali na kavi. (Zilska dolina.) Kdor nima teka, naj je s psom. — Proti hudi driski in griži (čerbuvu v Zili) priporočajo obkladke divje mete na trebuh; kot čaj pa se pije dobra misel (Izaldrijan) ali pa voda, v kateri so kuhali hrastovo skorjo; najboljši učinek pa se baje doseže z rdečim črvcem.

Trot, trod, kolika'), knofi na črevah (Zilska dolina).

Na veliki petek pojdi pred solnčnim vzhodom na polje in vzemi s seboj kos slanine, s katero se trikrat pomaži okoli popka in sicer v nasprotni smeri, kakor kroži solnce in reci trikrat: Ti grdi trot, na Veliki petek pred solnčnim vzhodom že špeh ješ! — Trot te v tistem letu ne bo nadlegoval več. (Krčanje.) — Trot nastane, če se človeku čreva zmešajo. Skuhaj tedaj človeku čebule, divjega kostanja, kitinje in majcrana; ali pa daj bolniku piti vodo, v kateri so se kuhale tri planinke; lahko pa daš te planinke bolniku tudi na žlici žganja ter dodaš še popra. (Mežica.) — Pliberški konjederec je zdravil trot s skorejco (*Achillea millef.*) in tavžentrožami. — Po nekod dajejo bolniku piti mleko, v katerem so se kuhali črni grilli; da je učinek še boljši, gredo po ščurke k sosedu. — V beljaški okolici dajejo bolnikom piti urin ali pa ptičji gnoj, posebno v čisljih je gnoj od vrabcev. — V Bilčovsu segrejejo prav umazano cunjno nad ognjem ter jo dajo bolniku črez trebuh, ali: črez trebuh se položi nit ali volna, črez katero je trikrat lezel »štèrn« (močerad), ki mu pravijo v Podjuni tudi »štèrngukar«. — V Prevaljah pripovedujejo o človeku, ki je umrl radi trota, to-le dogodbico:

Na pokopališču so izkopali star grob. Vse kosti, še celo lobanja je strohnela, tako dolgo je že bil prejšnji mrlič pokopan. Na dnu groba pa so našli še čreva prejšnjega mrliča. Poklicali so župnika, da jim stvar razjasni. Ko si je nato župnik čreva ogledal, je dejal: Ta človek je imel trot, dolgo bi še lahko živel, če bi se bil znal zdraviti z domačimi zdravili,

¹⁾ Živalim, ki so obbolele na koliki, dajejo na Pohorju v kruh uši — kršl'e. (Filzläuse.)

kakor so paprika, kis in olje. Te tri reči so vlili na čreva, ki so nato takoj zginila. Odslej zdravijo trot na ta način.

Protin (trganje, devina, preti, skrvnina, »fergiht«).

Med preprostim ljudstvom je razširjena vera, da je človek podvržen 72 mrzlicam in vročicam, ravno toliko je tudi skrvnin in devin.

Preti imenujemo bolezen, ki trga po udih. To bolezen si nakoplje, kdor gre po kakem potu, čez katerega je šla taka žival, ki se je gonila; tako razločujejo mačje, mišje, kačje in pasje preti. Kdor ima to bolezen, mora vzeti tri kamenčke izpod kapa, jih dati v pisker vode in postaviti k ognju. Iz šumenja kropa se da sklepati, katera vrsta preti da je. Bolni del telesa se drži na sopar ali pa se drgne s kamenčki. (Sp. Rož.) Kačje preti dobiš, če ležiš pod črešnjo, pod katero je mnogo martinčkov in strupenih živali. Mišji protin pa dobiš, če pomagaš psu kopati mišjo luknjo ozir. ga k temu navajaš. Da to vrsto preti ozdraviš, moraš kaditi s kamni izpod kapa. (Črna.) — Protin dobiš tudi, če se vležeš na hladno zemljo ali pa na kako živalsko ležišče. (Djekše.) Da se zavaruješ proti tej bolezni in da te ne bo bolelo v križu, moraš pred sv. Jurjem, če vidiš kakega močerada, položiti hlačni pas črez pot, da gre žival črez, kar ponoviš trikrat, vselej tri korake pred njim. Po sv. Juriju to ne bi več pomagalo. (Mežiška dolina.)

Bolezen se zdravi na razne načine, z mazili, masiranjem, kadili, notranjimi in zunanji zdravili in z zarotitvami.

Mazila :

Zelo v čislih so črni polži, iz katerih se dela olje. Večjo množino polžev denejo v lončen pisker, ki ga dobro pokrijejo in nato za kakih 14 dni zakopljejo v zemljo, v katerem času se polži scedijo. Nato postavijo lonec še v krušno peč, da se vse dobro speče. S tem oljem potem mažejo po telesu. Nadalje se rabijo pečeni črni polži proti notranjim krofom. (Mežiška dolina.) V čislih pa je tudi olje iz gnojnih polžev ali olje iz mravelj. V Mežiški dolini mažejo z žganjem, v katerem so bili namočeni kuščarji. — Drugod hvalijo terpentinsko olje ter pravijo o njem, da »naredi močno rast«. Mazati se mora s tem oljem v topli sobi in s toplo roko.

Kadila :

Povsodi znana so kadila s kačjim slačivom. Tako slačivo se mora posušiti in nato zdrobiti v prah, s katerim se potem kadi. Tam, kjer je veliko kačjih pastirjev, je tudi veliko kačjih slačiv, ker kačji pastir je varuh kačjih slačiv. Pik kačjega pastirja pomeni smrt, ker je za deset kačjih pikov... (Mežica.) Nadalje se rabijo kot kadilo modrasove ali pa

lisičje kosti in ježeva koža, pri težjih obolenjih pa se vzame še pajčevina, kačji slačiv, osje gnezdo, les od treh pragov in tri slamnate bilke, ki so ležale na tleh navskriž (Mežiška dolina.) Izmed rastlin se rabijo pri kadilih ob Vrbskem jezeru trtovičje (*Clematis vitalba*), v Zilski dolini peterčevje (Lappa) in v Mežiški dolini kofendl (Lavendula). — V Zilski dolini prажijo rumene rožice (*Calendula*) ter mažejo s tem po obolelem udu.

Manj v navadi so notranja sredstva proti protinu. Kakor proti sušici, priporočajo tudi proti protinu vživanje mesa črnih mačk. Kdor ima »flus« ali »vergiht« v glavi, naj si izmiva usta z vodo, v kateri so kuhali flusles, ali rdeče bobke flusnice kuhaj v glinastem loncu in vlij potem vse v leseno posodo. Povezni nato posodo z dnom na vrhu. Potem drži glavo na dno te posode. Flusnica v loncu pa potegne nase flus iz glave (Mežica).

Druga sredstva:

Na trebuh privežejo živo mačko ali ribo; ali: še topla mačja koža se dene na trebuh, dočim se meso skuha in bolniku da piti juha; ali: na bolni del telesa privežejo mravlje; ali: dotičnik naj se vleže na travo, da mu leze močerad črez trebuh. Po nekod uporabljajo proti protinu čebelni pik. — O kovaču Tomincu v Prevaljah, ki je bil priznan domači zdravnik, pripovedujejo, da je prijel bolnika za rame, »da se bolezen in zdravje sprimeta«, kakor je dejal in potem je bolezen odmolil. — V Št. Juriju nad Vrbo si ljudje pred oltarjem ovijajo roke z blagoslovljeno svečo ter se s tem zavarujejo proti skrvnini. Otroka, ki trpi na skrvnini, pokriža mati s poročnim krilom. (Bilčoyš.)

Zarotitve.

Nbroj takih zarotitev kroži še sedaj v ljudstvu kot živa tradicija iz prastare dobe. Še v današnjih dneh išče ljudstvo v teh zarotitvah pomoči posebno tedaj, če so druga sredstva odpovedala. Še v vsakem kraju se najde kak star možek ali ženka, ki varuje tajnost teh skrivnostnih molitev, ki jih šele na smrtni postelji sporoči kaki drugi zanesljivi osebi, ker le tako — po ljudski veri — je zasigurana moč teh zarotitev.

Znan je med ljudstvom dober učinek masaže, zato ponekod združijo zarotitev z masiranjem. Čim bolj zdrava je oseba, ki zagovarja bolezen, tem boljši tudi učinek. Neredkokrat se pa zgodi, da dobi taka oseba od bolnika fergiht, v tem slučaju ne sme več zagovarjati bolezni, vsaj dotlej ne, da spet ozdravi. Če je dovolj krepak, se bolnik lahko masira sam. (Ruda.) Različne po krajih so tudi zarotitve, dasi so si med seboj sorodne, ker so prvotno privrele iz enega vira. Spodaj navedeno zarotitev proti protu je zapisal župnik Ivan Dolinar na Djekšah v velikovškem okraju, gorski naselbini, ki je znana kot koroški »Blocksberg« in katera ima pri

svoji cerkvi še dobro ohranjen turški tabor. V tem kraju se je ohranilo do najnovejše dobe še mnogo starih tradicij, o čemer pričajo razni prispevki v celovski Charinthii in v Graberjevi zbirki koroških pravljič. Imenovani župnik opisuje ceremonijo pri »dovžebnanju« te bolezni takole: Razbeli v ognju devet kamenčkov iz dna potoka in jih vrzi trikrat po tri v kako prazno skledo. Te kamenčke pokrij s praznim loncem in nato vlij v skledo vrele vode; tedaj se baje zgodi, da kamenčki ves krop potegnejo nase, pri čemer v loncu močno zašumi, »prot se peče«, pravijo tedaj. Potem se posoda (skleda z loncem) položi na oboleli ud telesa ter se moli:

Jezus je na Veliko noč zjutraj zgodaj vstal, vzel zlato palico in šel po svetu. Srečali so ga protini in skrvnine in Jezus jih vpraša: Kam greste? pa so odgovorili: Mi gremo N... ove (bolnikovo ime) kosti ven metat, ude zvijati, truplo v črno zemljo polagati. Jezus jim odgovori: Vi nimate pravice N... ove kosti ven metati, ude zvijati, truplo v črno zemljo polagati. Ampak pojdite na visoke planine, kjer noben črv ne prebiva, noben petelin ne zapoje. Tam naj vas požrejo črne megle. Pomagaj Bog oče itd.

Iz druge gorske naselbine, z Jezerskega, znanega planinskega letovišča v Karavankah, je zarotitev, ki jo je zapisala tamošnja učiteljica gdč. Piskernikova:

Na prošnjo vseh svetnikov, sv. apostolov Petra in Pavla, sv. Kozma in Kozmana, sv. Elizabete in vseh drugih svetnikov in tega žegna, ki ga je Bog dal na svet, da je opral ves izvoljeni svet, operi še tega človeka vseh hudih krčnih bolezni, vseh »giftov« in »fergiftov« in vseh 77 protinov. Potem pride sam usmiljeni Jezus, katerega srečajo otroci hudobnih mater. Jezus jih vpraša: Kam greste? Otroci mu odgovore: Mi gremo krščanskemu človeku kosti lomiti in kri pit. On je zadobil gnado olja pri (se naredi križ) sv. krstu, (križ) pri sv. birmi in pri vseh drugih (križ) zakramentih, da bi bil zdrav na duši in na telesu. — Jaz ozdravljam v imenu Jezusovem in Marijinem in v imenu vseh svetnikov. Na priprošnjo vseh svetnikov rečem v imenu Jezusovem, naj potegne to bolenje s tega telesa v tisti kraj, katerega si nihče ne izmisli, kjer nobeden ne hodi. Tam naj bo njegovo pribežališče. V to pomagaj Bog oče, Bog sin in Bog sv. Duh na prošnjo vseh svetnikov.

Zarotitev proti skrvnini (iz Zilske doline): (Gl. »Časopis« 1923 str. 30.)

Jezus Kristus je zgodaj vstal, v frišnej vodici se je umil, v belem prtiču se je obrisal; vzel je svoj zlati paternošter, palico romarsko — šel je po širokih potih, po teh trnastih stezah. Srečalo ga je devet divjakov — skrvnjakov. — Jezus Kristus jih bara: Kam vi greste, kam vi pojdete? »Mi bomo šli k N... (bolnikovo ime) špisat, pa dregat, mi mu (ji) bomo k smrti pripravili«. Potem je rekel sam usmiljeni Jezus Kristus: Vi ga (jo) ne smete, on (a) je krščen (a), on (a) je birman (a), je s sveto križmo zmit (a). Vi pojdite v hude skale, hude vrhe, grabne; tam vi N... (bolnikovo ime) špi-sejte, tam ga (jo) dregajte, tam mu (ji) vse glide premaknite, tam mu (ji) vse kosti zdrobite, vse meso posušite, pa vso kri popite, tam ga (jo) v smrt pripravite, tam vi rajbiče ven dajte!

Bog oče te je ustvaril, Bog sin odrešil, Bog sv. Duh pa posvetil. Prišla je sama cvetna nedelja, prišel je sam Jezus Kristus. Vzel je svoj zlati paternošter in šel po polju. Prišla mu je naproti huda »fergiht«. Jezus jo vpraša: Huda fergih, kam greš? — Jaz grem na tega človeka in mu bom zdrobila vse kosti, pojedla vse meso, popila vso kri, postlala belo postelj, ga odela z zelenim kovtrom. — Jezus Kristus jo zaroti z Bogom Očetom, z Bogom Sinom in z Bogom sv. Duhom, jo zaroti v tisti kraj, kamor nikoli solnce ne posije, nobeden kosec ne kosi, nobena ptička ne prileti, v to globoko črno morje, kjer se nobeden žegnan zvon ne čuje. — Prvič je moliti to sedemkrat, drugič petkrat in tretjič trikrat.

Glej tudi Charintha 1892, 92.

Bog in sv. božji križ je na Veliko noč od smrti vstal, je vzel svojo žegnano palico in paternošter in je molil. Srečajo ga skrvnina, fergih, hudí krč in hudo posiljenje. Jezus Kristus jih bara: Kam greste? — Mi gremo kosti drobit, kri pit in srce morit. — Jezus je rekel: Vrnite se, pojdite na planine v tiste peči, kjer nobeno truplo ne prebiva, nobena ptica ne poje, noben zvon ne doni, tam imejte svoje stanovanje, temu žegnanemu truplu ne smete škodovati! Bog oče, Bog sin, Bog sv. Duh, Devica Marija in sv. Anton Padovanski.

Zagovorim to hudo fergih v imenu Boga očeta..., v imenu vseh svetnikov in svetnic božjih. Ti moraš iti na tiste planine, kjer se nobeden zvon ne čuje, kamor nobena

ptica ne prileti in kjer nobena krščanska duša ne prebiva, tam imej ti svoje stanovanje, temu človeku pa ne škoduj. Pomagaj Bog oče . . ., Devica Marija, sv. Jožef, vsi svetniki in svetnice božje uslišite moje prošnje, naj bodo z božjo pomočjo pregnane vse bolečine iz tega človeka od katerekoli strani so prišle.

Na čast sv. Trojice in Devici Mariji in krstnemu patronu tega človeka se pomoli tri očenaše in Češčene Marije.

Moja babica Lenka Möderndorferjeva pa je znala tole molitvico:

Huda dujina, huda skrnina,
 pojdi ti na vse visoče skale,
 na vse visoče vrhe, visoče grabne.
 Tam ti prskej, tam ti žebej, tam ti kolji.
 Pridi vitrč, razpiši vitrč tote grabne,
 kakor vejce, lističe drevisc!
 Pomagaj Bug oča, sin in sv. Duh.

Vrid.

Če ima otrok vrid, kar se pozna na tem, da je okoli ledij otekel, se zdravi na tale način: Medtem ko kuhaš vodo, v katero si dal pest soli, pripravi na mizi lesen krožnik, v katerega ubodeš šivanko. Ko je voda zavrela, povezni lonec z vodo na lesen krožnik. Voda ne bo iztekla izpod lonca, temveč bo lezla v lonec proti vrhu. Nato vzdigni lonec s krožnikom vred, ga obrni v naravno lego, pokrov pa zamenjaj s cunjjo. S cunjjo pokritim loncem drgni po trikrat na vsaki strani oteklino.

Vrid pa ozdraviš lahko tudi tako, da vržeš v lonec tri žareče oglje in ž njimi trikrat vlečeš okoli vrida. (Mežiška dolina.)

Tudi v Zilski dolini zdravijo vrid na sličen način kakor v Mežiški dolini, le da združijo proceduro z loncem s tole molitvijo:

Jezus je na četrtek zjutraj v nebo šel, svete žene so pa za njim vekale. Jezus pa je rekel: O ve svete žene, le na črni zemlji ostanite, ljudem hude vrde ventujte:
 S podrebrč dol na kolene,
 raz kolen dol na podplate,
 raz podplat dol na črno zemljo.
 Pomagaj Bog oče, sin in sv. Duh.

Na Djekšah pravijo, da je odrasel človek »uradjen« tedaj, če se je prevzdignil v ledjih in oteče črez želodec in trebuh. Bolezen se »ventuje« na tale način: V lončen pisker se dene žerjavica s troho soli in nato se pisker docela ovije s kuhinjsko cunjjo. Tako oviti pisker se potem počasi

vleče od leve rame čez prsi do desnih ledij ali pa tudi čez hrbet do ledij devetkrat in potem se moli:

Koliko je uredov? Jih je devet,
ni jih devet, jih je osem,
ni jih osem, jih je sedem,
— — — — —
ni eden, ni nobeden.

Pri vsaki negaciji se mora pisker tresti.

Žiladen

je otrok tedaj, če ga prijemajo v spanju krči, da dobi spačen obraz in se zvija na vse strani. Takega otroka potegnejo skozi še topel konjski komat (otroka ženskega spola skozi komat kobile). Hlapec, ki navadno drži komat, vpraša vsakokrat: Kaj delaš? In mati, ki vleče otroka skozi komat, odgovori: Žiladnik preganjam. Hlapec potem pravi: Le preženi ga, da ga ne bo več mučil. Ta procedura se ponovi trikrat.

Na enak način se preganja tudi spanec. V Zilski dolini potegnejo otroke skozi komat tudi tedaj, če se venomer »gnivajo« (jočejo). — Sicer pa dajejo žiladnim otrokom piti mleko, ki so ga precedili skozi kačji kamen. (Navadno kak kremenjak iz potoka, ki ima v sredi luknjo.)

Vročica in mrzlica.

Po ljudski veri je človek podvržen 72 mrzlicam in vročicam. Kot notranja zdravila pridejo v poštev tavžentrože, korbenedikt (Mežica) in dr., ki se dajejo kot čaj. Rado se ljudstvo poslužuje pri takih obolenjih tudi transplantacije. Tako zabijejo v Bilčovsu nohte bolnika v luknjo, ki so jo zavrtali v kako smreko; ali: na kakem razpotju izkopljejo kos ruše in nastalo jamo napolnijo z bolnikovim urinom, nakar pokrijejo jamo z izkopano rušo. Dotičnik, ki je to delo opravil, se vrne domu, ne da bi se ozrl nazaj; v nasprotnem slučaju bi to sredstvo ne učinkovalo.

Ob Baškem jezeru molijo na veliki petek pred solničnim vzhodom proti mrzlici tole molitev:

Jezus je na veliki petek na svetem križu viseč biv.

K njemu je prišel hudi Judež, hudi hajdaš:

»Jezus ima hudo mrzlico, hudo treslico«.

Jezus je Judežu odgovoril:

Jezus nima aniro mrzlico, aniro treslico,

jo tudi aniri človek ne bo mov,

kdor bo na veliki petek pred solncem

se na mojo martro spomnov.

V tem kraju je tudi v navadi, da dajejo bolnikom piti vodo, v kateri so kuhali beli »pesjak« (pasji gnoj).

Infekcijske bolezni, kuga.

Pred nalezljivo boleznijo se zavaruje, kdor na tešče vsako jutro poje tri brinjeve jagode (Zilska dolina). Povsod v alpskih deželah je v navadi, da v te namene kadijo z brinjevim vejami, posebno po zimi, ko so stanovanja radi slabe ventilacije hudo zasmrajena.

Koze.

Otrokom, ki so oboleli na kozah, dajejo piti vodo, v kateri so kuhali fige; koze baje potem »udarijo ven«. (Mežica.)

Kuga.

Živi so še danes v ljudstvu spomini na kugo, ki je razsajala na Koroškem v letih 1601.—1682, in pozneje v letih 1715/16. O prvi nam poroča Slovenec Rohrmeister, mestni župnik v Celovcu.¹⁾ — Razna zdravila, ki jih je ljudstvo uporabljalo proti kugi, reki in pravljice so nam še ohranjene kot živa tradicija na one čase. Skoro v vsaki dolini slovenske Koroške kroži kaka varijanta one pravljice, ki nam pripoveduje o ptički, ki je od nekod priletela in pela o zdravlilu proti kugi. V Mežiški dolini pravijo, da je pela:

Piberc jej, piberc!²⁾

v Rožu pa:

Jej smolave hrole, pa bedruc, bedrrrruc!

V Slovenjem Plajbergu je pela to pesem starčku, ki je ostal sam s svojo vnukinjo; vsi svojci so mu bili na kugi pomrli. Pripovedujejo nadalje, da je kuga prišla samo do Svetne vasi, kjer izvzemši neke dekletke, ki pa je bila doma v Borovljah, nihče ni umrl na kugi. Da se obvarujejo kuge, so Užnjakovi v Svetni vasi imeli v oknih steklenice, napolnjene z brinjevim oljem. (Brinje so Užnjakovi žgali pri Orinjaku na Žingarci.) — Pravljica nam tudi pripoveduje o deklicah, ki so bile žive zakopane v zemljo z namenom, da bi kuga ponehala. Stranikov križ v Libeličah, Rehtov križ v Mežici i. dr. so nam žive priče na one čase. (Glej tudi: Möderndorfer: Narodne pripovedke iz Mežiške doline: »Kuga«.)

Izza onih časov se je še v današnje dneve ohranila navada, da n. pr. Strojani nosijo pri sebi v »haržatu«³⁾ korenje od piberca, brinjeve jagode in česen, kar naj jih varuje nele proti kugi, ampak proti vsaki nalezljivi

¹⁾ Jakob Rohrmeister, roj. 1631 v Doberli vasi, je študiral v Celovcu in Gradcu. Bil je župnik v Globasnici in v Guštanju, l. 1678, pa je postal mestni župnik v Celovcu, kjer je zidal farno cerkev. Bil je tudi zgodovinar ter nam zapustil v rokopisu več knjig, ki se nahajajo v župnišču mestne cerkve v Celovcu.

²⁾ piberc, bedruc, berijn — Pimpinella saxifraga, smolave hrole — brinjeve jagode. — Pri nemških sosedih je ptička pela: Esst Kranawitt und Bibernell, dann kommt der Tod nit so schnell!

³⁾ haržat — žep.

bolezni. (Drugod služijo kot talisman kurjeki!) V Rožu so bili bedrijno ali bedrijn, škročet (*Achillea millef.*) in petprstnik (*Potentilla*) kot zdravilo proti kugi zelo v čislj; vživali pa so ljudje v te namene tudi čebulo, ričkovno ali totrovo olje in rdečo peso. V marsikateri hiši najdeš še danes steklenico žganja, v katerem je namočen piberc; ker pa je neprijetnega okusa, ni se batí, da bi ga kak zlikovec popil.

K patronóm, ki varuje ljudi pred kugo, roma ljudstvo še v današnjih dneh. Kot patroni so posebno v časteh sv. Ožbald (Črna), sv. Rozalija, ki pomaga tudi »proti neznanim boleznim« (Slov. Plajberg), pred vsem pa sv. Rok, ki je obenem tudi »varuh naših rok in nog« (similia similibus curantur?). V Sele — Vrhe, kjer je patron sv. Rok, roma avgusta nebroj ljudstva iz Štajerske in Koroške. — Na romarskih potih so ljudje svoj čas kupovali tiste male podobice Matere Božje, ki so jih dajali bolnikom v jed, da se jih ni prijala kuga. Še v današnjih dneh se skrbno hranijo take podobice, ki jim pripiše ljudstvo čudodelno moč.

Kirurgija.

O krvi.

Ker večina bolezni izvira iz slabe krvi, je treba od časa do časa kri »pofrišati«. Dočim zavživajo v te namene redno čaj zdravilnih rastlin, kakor so n. pr. janževka (*Hypericum perforatum*), tavžentrože (*Erythraea*), Marijin grizlje (*Potentilla*¹⁾, rukalce (*Bellis*²⁾, komandl (*Teucrium*³⁾, se lečijo drugi s takimi zdravili na vigred. Učinek Karlovih var je znan tudi na deželi, samo v drugi obliki. V navadi so pri tem čiščenju telesa razni čaji iz onih lekarn, ki so jih znale s spretno reklamo spraviti med ljudstvo. Menda je bil svoj čas Birnbacherjev čistilni čaj in pilule v deželi najbolj razširjen. Sicer pa ljudstvo itak pozna stara udomačena purgativna sredstva, kakor so sena, mana, povojček (*Glechoma*), žavbej, rož-

¹⁾ O tej rastlini pripoveduje ljudska pravljica: Nekoč je šla Devica Marija z Jezusom po polju. Bifa je hudo bolna in par njenih kapljic krvi je padlo na zemljo. Iz teh kapljic so potem zrastle cvetlice, ki jih imenujemo Marijin grizlje. Ker so pognale iz Marijine krvi, so dobro sredstvo za »frišanje« krvi. — Druga pravljica pripoveduje, da je Božje dete, ko je božja mati z njim bežala v Egipt, hudo zbolelo. Bilo je sredi puščave in nikjer ni bilo najti nikakega zdravila. V hudi sili je mati utrgala drobno rožico in jo pomolila detetu: »Grizi, pa ti bo boljše«, je dejala. In res, bolezen je odlegla; ker je božja mati velela griziti to rožico, jo še sedaj imenujejo Marijin grizlje.

²⁾ Od rukalc se vzame prvi dan ena, drugi dan dve itd. do 9 dneva, ko se jih vzame 9, potem gre spet nazaj do ene.

³⁾ Od komandla se koren in listje namoči v vinu, kar se smatra kot najboljšše sredstvo za »frišanje« krvi. (Št. Ilj ob Dravi.)

marin, trpotec, slezen, bezeg, sirovo kislo zelje in na vitaminih bogata kreša, regrat i. dr., ki jih ljudstvo vživa v obliki solate ali špinače.

Krvavitje.

Kri ustaviš, če prevežeš rano s pajčevino. V Mežiški dolini je v navadi, da takoj dotičnemu odrežejo žep od hlač ozir. krila in položijo na rano. Posestnik U. iz Prevalj je pripovedoval učitelju, da je rešil svojega otroka, ki je bruhal kri iz prsi, s tem, da je hitro izrezal »haržat« (žep) svojih hlač in dal otroku na usta... Ko je učitelj nad tem malce podvomil, je imenovani še vedel povedati, da je tudi svojo ženo rešil na ta način, ko se je nekoč hudo ranila s koso; odrezal je žep od njenega krila in položil na rano in bilo je dobro... Tudi pri krvavitju iz nosa je v navadi, da vtaknejo v nos kak kos od žepa. — V Zilski dolini (Dulah, Brdo) je še sedaj znana stara zarotitev za ustavitev krvavitja:

Neni¹⁾ mlinar, oče mlinar, sin mlinar.

Kakor se bodo ti trije mlinarji ustavili

pred nebeškimi vratni,

tako naj se ti ustavi kri.

Pomagaj Bog oče...²⁾

Če ima porodnica močno krvavitje, ji dajejo cimtov »gajst«, ki ga pomešajo z medom, ali pa ji obvežejo palca na rokah in nogah z žido in ji dajejo piti soka od rdečega črvice in drobnih kopriv, v navadi je tudi čaj od kresnega praprota (*Spiraea*³⁾, ki se ga mora nabrati, ko kurijo kres. (Zila, Melviče.)

Pri Št. Primožu na Pohorju privežejo porodnici živega krta na trebuh. Pri kroničnem krvavitju izkopljejo z lopato kos zelene ruše ter denejo bolnici na trebuh. Za nekaj časa nesejo rušo zopet na staro mesto nazaj in kadar ruša spet priraste, je ponehalo tudi krvavitje. — Če je kdo padel in ni mogel krvaveti ter se mu je na dotičnem mestu sesedla kri, naj dene na obolelo mesto stolčene rake. (Mežiška dolina.)

Rane.

Varen si pred ranami na roki, ako moliš rožni venec na prste in ne na molek. Vse leto pa se obvaruje ran, kdor na veliki petek pred solnčnin

¹⁾ Neni — stari oče.

²⁾ Pri nemških sosedih je v navadi tale zarok: Glückselige Wunden, glückselige Stunden, glückseliger Tag, an dem Jezus geboren war und so wahr dass der hl. Johannes in dem Flusse Jordan getauft hat, so wahr still ich dir N.N. dein Blut. Steh Blut, steh Blut, steh Blut. (Charinhia 1892, 93.)

³⁾ Kresno praprot nataknejo ob kresu tudi na hišna vrata in ga puste, da sam odpade. Kdor ima seme kresnega praprota pri sebi, ta je neviden, obenem je varen pred vsako coprnijo. Seme kresne praproti dobiš samo na kresnico, če razprostreš pod rastlino bel prt, ki ga je predlo sedemletno dekle. (Zilska dolina.)

vzhodom moli k Jezusovim ranam devet očenašev. Sploh se vsakemu izpolni tisto, za kar prosi ta dan pred solnčnim vzhodom. — Izmed zelišč so za celitev ran najbolj v čislih skalnati ženitelj (*Primula auricula*¹⁾, črnobela, škrocot, škorejca (*Achillea*), arnika, lilijini listi, namočeni v olju.

Od skalnatega ženitlja se rabijo koren in listi, ki pa se ne smejo rabiti za rane, ki se gnojijo. — Izmed drugih sredstev je na prvem mestu človeški urin. Trdijo, da rane, izmite s človeškim urinom, hitro zacelijo in se jih ne prime prisad. V Zilski dolini zelo čislajo mast divjega kozla ali pa maslo iz materinega mleka. V Podjuni nabirajo v te namene tanko borovo skorjo ter jo namakajo v olju ali pa si napravijo zmes iz soli in oglja, ki jo dajo potem na rano. — V Mežiški dolini dajejo na gnojne rane na mleku kuhane (in na žajfnici) žemlje.

Šen (šejn, šena, rdečica).

Da ne dobiš šena na nogo, nosi nogavice iz konopljenega prediva, kar se priporoča tudi ljudem, ki trpe na potnih nogah. (Prevalje.) Kot nekako univerzalno sredstvo proti tej bolezni se smatra v Zilski dolini bezgova žovca, ki se namaže na oboleli del telesa. Pri Sv. Primožu na Pohorju devajo na bolno mesto segret bukov pepel. V splošnem so pa proti šenu v navadi razna kadila, pri čemer pa je pomniti, da se ne sme kaditi oboleli del telesa, ker bi se s tem bolezen le poslabšala, ampak vselej le ona reč, ki služi za ovoj. Najbolj v čislih imajo konopljeno predivo, ki se pokadi z borovo smolo ali pa s črnim oljem; mesto prediva se lahko vzame tudi višnjev prt (kak star predpasnik) ali pa kak debelejši papir; najboljši je tisti, ki služi kot ovojni papir pri sladkorju. Kot kadila rabijo še sladkor, pajčevino in kurjeke. V navadi je tudi, da namažejo papir s kafrovim oljem in z (rdečo) kreda, takšen ovoj menda zelo hitro učinkuje.

Zelo v čislih so proti tej bolezni razne zarotitve, ki so še iz prastare dobe ostale nam ohranjene. Lenka Möderndorferjeva na Zili, rojena l. 1816. je zdravila šen takole: Na žerjavico je natrosila smodnika in segrela na njej ponvico. Z umazano ponvico je potem mazala šen in govorila:

Ti hočeš biti lep, pa grd bodi,

ti hočeš biti črnjev,²⁾ pa črn bodi!

Bog oče ga razženi, Bog sin ga razženi in Bog sv. Duh ga razženi!

¹⁾ Hudomušni, oženjeni rudarji radi nagajajo svojim sodrugom samcem, ki si sami kuhajo cmoke, s tem, da jim k testu primešajo divji ali skalnati ženitelj. Cmok se potem sprimejo v en sam velik cmok, ki hudo ropoče v loncu. Zlikovci pa kličejo okoli stanovanja: »Grof je v hiši, grof je v hiši!« Kdor še ni izurjen kuhar, začudeno gleda, kje bi bil kak grof in dobi v odgovor: V piskru ga imaš!

²⁾ črnjev — rdeč.

V Koprivni pod Peco je zapisal župnik J. Hojnik sledečo zarotitev. Šen, ti grda reč, tebe preganjajo tri reči, tebe preganja sv. Rešnja kri, ki je bila prej na svetu kakor ti. Pomagaj Bog oče, Bog sin in Bog sv. Duh in sv. Trojica. Med molitvijo je rahlo vleči čez oboleli ud z roko. Vsa ceremonija se ponovi trikrat.

Zarotitev z Jezerskega, zapisala učiteljica L. Piskernikova: Zarotim te šen, prisad in flus, da moraš odnehati od kosti in iz kosti, od krvi in iz krvi, od mesa in iz mesa. Ti nimaš škodovati na nobenem počutku tega telesa. Pomagaj... Ta zarotitev velja tudi za prisad in flus.

V Mežiški dolini so v navadi sledeče zarotitve: Po prekrižanju potegni počasi z roko od glave čez rame in reci:

Bog in sv. Križ na sv. nedeljo večer, jenjej, jenjej hudi šen. Jezus Kristus je bil prej kot ti! Bog oče, Bog sin in Bog sv. Duh in ljuba Devica Marija in sv. Trojica in sv. Koloman in sv. Boštjan. Nato moli še par očenašev.

Jaz ne preganjam tvojih kit, žil, krvi in mesa. Preganjam ga iz tvoje glave, tvojega lica in iz celega tvojega trupla. Preganjam ga z Bogom očetom, z Bogom sinom in z Bogom sv. Duhom. Ne preganjam ga s svojo močjo, preganjam ga z božjo močjo v imenu presvete Trojice, Marije Device, Antona Padovanskega. Pomagaj Bog oče itd., Devica Marija, sv. Ana, krstni patron N.

To se moli trikrat z molkom v roki, s katerim se vleče trikrat po celém truplu. Na isti način se preganja flus, samo da se rabi mesto šen beseda flus.

Otekline (asva).

K oteklinam prišteva ljudstvo asvo ali tvore, zanohtnico ali črva, gobo in raka. »Pust kakor asva«, pravijo v Rožu in s tem označijo značaj bolezní in razpoloženje bolnika. Najpreprostejši način lečenja tvora je potom transplantacije, kjer se prenese bolezen na kako drugo živo ali neživo stvar, n. pr. je v Mežiški dolini v navadi, da napravijo v kako palico toliko zarez, kolikor je tvorov. Če jih je bilo n. pr. pet, se šteje: Tvorov je pet, ni jih pet, so le štirje, niso štirje itd. do enega. Palica se vrže potem proč in kdor jo najde, dobi tvore. Drug način je ta, da napravijo v palico poljubno število zarez ter jih potem šele štejejo. Če je bilo liho število zarez, tvori kmalu usahnejo, v nasprotnem slučaju pa ne. — V Koprivni je proti asvi v navadi tale zarotitev:

Asva, jaz te preganjam v imenu Boga očeta, Sina in sv. Duha in sv. Trojice od... (mesta, kjer boli). Pomagaj i. t. d.

V Rožu ovijejo tvor s kako nitjo, ki se nato vrže v odprt grob; potem »mrtvi dobi tvor«, kateremu pa to itak ne škoduje. Da tvor prej dozori, ga obvežejo z bezgovo gobo ali pa z zmesjo smetane in kruha. (Podjuna.) Najbolj učinkovito sredstvo pa je baje žolč.

Zanohtnica ali črv.

Similia similibus curantur: V Podjuni dajejo na oboleli prst črve ali pa »olje« iz črvov. Kakor povsod v alpskih deželah, se smatra tudi na Koroškem proti zanohtnici človeško blato za najbolj učinkovito sredstvo. V Zilski dolini mažejo prst z leskovim oljem, v okolici Vrbskega jezera pa z zmesjo svinjske masti in stolčenega stekla. Baje tudi pomaga, če se vtakne prst trikrat v vrelo vodo, ali pa če se položi na prst cekin.

Goba.

Ker z domačimi sredstvi ne more tej bolezni do živega, se zateka ljudstvo k raznim zarotitvam. Sledeča zarotitev je zapisana v Mežici:

Vzemi tako dolgo nit, kakor je oseba ali žival dolga ter jo trikrat pregani. Predno nit preganeš, moli vero in ko si jo preganil, še tri Očenaše in tri češčene Marije. Vsaki molitvi pristavi:

Usmiljeni Jezus, ki si ozdravil deset gobavih mož, ozdravi tudi tega človeka (žival)!

Potem pregani nit še enkrat in moli dvakrat vero in zariši trikrat z nožem na opank t. j. v nasprotni smeri obliko gobe.

Kdor ima **divje meso** na glavi, naj se zdravi na ta način:

Vzame naj tri žličke masti, liho število gomolc od vranščice (*Ranunculus ficaria*), orehove luskine in nekaj kobullic česna. Ko se vse to stolče, napravijo se iz zmesi tri kroglice. Kaka druga oseba stoji za hrbtom bolnika ter potegne s prvo kroglico bolniku sedemkrat od temena do pete, z drugo petkrat in s tretjo trikrat, nakar se vržejo vse tri kroglice v ogenj. Pri vsej tej proceduri se bolnik ne sme ozreti nazaj. (Št. Primož na Pohorju.)

Rak.

Similia similibus curantur: V Podjuni denejo na obolelo mesto žive rake ter jih puste tako dolgo na tistem mestu, da poginejo. Kakor poroča Most v svoji Encyklopedie der Volksmedizin str. 325, je to v navadi tudi v severni Nemčiji. V Mežiški dolini privežejo na obolelo mesto posušeno blato od novorojenčka ali pa natrosijo na dotično mesto prahu iz pezdica (*Scleroderma vulgare*). V Bilčovsu rabijo v ta namen steklenice.

Opekline in ozeblane.

Listi od potonike (paetonia) ali pa stolčene bele lilije namočene v laškem olju, so dobro sredstvo za opekline. Tudi je v navadi, da drže razboleli ud čez ogenj, ki »potegne vso vročino ven«. Pomaga pa tudi zarotitev. Pihaj na opekline in reci:

Sv. Lovrenc, vzemi svojo pečenko in daj mojo! — kar je trikrat ponoviti.

Ali pihni trikrat, ali petkrat, ali sedemkrat na opekline in reci:

Danes je opekline,
jutri je bolečina,
pojutrnjem je zdravje.

»Ogenj« (t. j. opekline) se zaroti tudi takole:

Jaz jemljem ogenj ven s tisto vodo (oboleli ud se oblije z vodo), s katero je Janez Krstnik Kristusa krstil v reki Jordan. (Trikrat ponoviti, Koprivna.)

Proti ozeblinam mažejo v Zilski dolini z gosjo mastjo, kar je v navadi tudi drugod v alpskih deželah, v okolici Vrbskega jezera pa z žolčem od vola. Komur so ozebli prsti, naj jih drži pod kravji vamp, kadar gre krava na vodo. (Mežiška dolina.)

Proti otrplim udom se rabi v Slovenjem Plajbergu »živa rasula«, ki se napravi na sledeči način:

Pol žlice sirovega masla se razpusti in pridene se potem pol žlice soli in nekaj bele čebule; vse to se na lahko prežge. Obenem se zavre četrt litra pristnega vina, ki se potem vlije na prvo zmes. To se potem še vroče namaže na kak lanen prt in otrpli ud obveže.

Kila (škoda, puta).

Bolj kakor v mestu je razširjena bolezen na deželi, posebno pa v nekaterih gorskih naselbinah, kakor so n. pr. Djekše, Puštrica in Krčanje. V teh farah je več kakor polovica moškega prebivalstva podvržena tej bolezni. Pri vojaških naborih so imele te občine radi tega svojčas najmanj rekrutov. — Kilo zdravijo potom raznih mazil in potom transplantacije; pod operacijski nož se zateka ljudstvo le v skrajni sili. — Na Luži, gorski naselbini pod Peco, zdravijo kilo pri otrocih na ta način, da razsekajo črnega polža, ter en del denejo na »škodo«, drugi del pa obesijo na kak bor (če je otrok ženskega spola) ali pa na brezo, če je fant. Če se polž na drevesu »posuši«, izgine tudi bolezen. — V Slovenjem Plajbergu je v navadi tale transplantacija: Deblo mladega jesena se precepi in zakela — skozi precep potegne »večji kotrej«, t. j. krstni boter bolnega otroka. Nato se klin spet izdere in ko drevo rano (precep) zaceli, je izgi-

nila tudi bolezen. — Na Rudi — kakor tudi splošno — je v navadi, da mažejo škodo pri otrocih s polževim »oljem«. V Mežiški dolini odpravijo kilo na ta način, da jo mažejo trikrat na dan s svinjsko mastjo na »opank«, t. j. v nasprotni smeri. Kar nazadnje še masti ostane, jo zamaše v nalašč zato zavrtano luknjo mecesna ali breze ter jo zabijejo z lesenim klinom. Kakor hitro se rana na drevesu zaceli, izgine tudi škoda pri otroku. V Zilski dolini potegnejo »putavega« otroka skozi mecesnov precep in potem mažejo z leskovim oljem. — Transplantacija bolezni na živali je v navadi ob Baškem jezeru: Na veliki petek skuhamo jajce od kake črne kokoši, ki ga pobarvajo obenem z drugimi jajci ter tudi neso k veliko-nočnemu »žegnanju«. S tem jajcem se naslednji dan še pred solničnim vzhodom škoda trikrat prekriža in moli: Pomagaj Bog oče itd. V to jajce se napravijo potem s kako debelo iglo ubodljaji, nakar se zakoplje v kak mravljinjak. Bolezen preide potem na živali, katerim pa bolezen itak ne more škodovati, kakor trdi ljudska vera.

Kost.

Kdor ima zvinjeno nogo, naj jo obveže s cunjjo, ki jo je namočil v sečnici; po nekod so v navadi v sečnici namočeni otrobi, katero sredstvo se rabi tudi za prisiljene ude. Še bolj v čislih za zvinjene ude pa je »olje« ki si ga napravijo iz praženih črnih polžev. Maže se pa tudi z žganjem, v katerem je bila namočena arnika; zelo hvalijo v Mežiški dolini »foršč«,¹⁾ v katerem je bil namočen odrijan (Valeriana). Tudi se zateka ljudstvo še v današnjih dneh k raznim zarotitvam. Iz Melvič v Zilski dolini so znane tele zarotitve:

Pomagaj ti sv. križ,
pomagaj ti zlati križ,
pomagaj ti sv. križ.

Lenka Möderndorferjeva je odmolila zvin s tole zarotitvijo:

Sv. Florijan je konjče pasu,
je črez skalco padu,
nogco si je zvinu,
klicov je Boga Očeta, Sina in sv. Duha:
Pomagajte, da bo moja nogca zdrava!
Viš je vstav, skoču je, —
nogca je bla zdrava. —

Slična je zarotitev s Podpece, ki jo je zapisal župnik I. Hojnik v Koprivni:

Formula se moli na mast in s to mastjo se maže izvinjeni ud.

¹⁾ prvo žganje, ki priteče iz kotla.

Kristus in sv. Peter sta hodila okoli po svetu in sta prišla do neke vode in neke brvi. Sv. Peter je padel in si je zganil (se imenuje ud). Kristus mu je rekel: »Bodi zdrav, pa hodi naprej!« Jaz pa pravim: Pomagaj o Kristus, da bo roka (noga) tega človeka (se pove bolnikovo ime) zdrava. Molitev se mora trikrat ponoviti.

Zlomljene kosti.

Kakor znajo stare ženke varovati tajnost raznih zarotitev, tako znajo drugi domači zdravniki varovati tajnost tistega »flajštra«, s katerim obvežejo kost. Baš ta flajšter ceni ljudstvo bolj, kakor še tako umetno uravnanje zlomljenih kosti, ker je mnenja, da brez takega flajštra¹⁾ ne bi mogla zaceliti kost. Skoro v vsakem kraju se najde tak zdravnik, ki vživa kot tak večji ali manjši sloves. Tako so n. pr. v Podjuni znani Podornovi v Škocijanski fari, ki so se smeli svoj čas ponašati celo s klijentelo iz boljših krogov. V Zilski dolini je bila stara Mlinarica v Ločah priznana zdravnica za zlomljene ude. Ko je uravnavala kost v pravo lego, je obvezala potem s tistim slavnim črnim »flajštrom«. Oni, ki so staknili njeno skrivnost, trdijo, da je ta flajšter prekuhana zmes iz lanenega semena, črnega korenja, voska, mozga in bele smole. Po osmih dneh šele odstrani ta flajšter in ga nadomesti z drugim iz zmesi bele smrekove smole, voska in mozga.

Divja kost.

Kdor ima divjo kost, naj pobere kost, ki jo najde na poti ter ž njo trikrat podrgne po divji kosti. Kost naj potem vrže stran, ali pa jo naj položi na mesto nazaj, kjer jo je našel. Nazaj se ne sme ozreti, dokler ne dospe domov. Še boljši učinek doseže, če vzame kost iz pokopališča, obenem je varen pred vsakojako coprnijo, kdor nosi tako kost pri sebi. — Če bolnik vidi kako kost v lesu, naj trikrat na to kost udari in naj potem zbeži domov, ne da bi se ozrl nazaj. (Mežiška dolina.)

Strup in pik živali.

Če te piči kača, teci hitro k vodi in si rano izmij; če je kača prej pri vodi, potem ne ozdraviš (Kanalska dolina). Na pičeno mesto naj se natrosi lesene »štupe«. (Mežica.)

Bolj kakor razna zdravila so proti živalskemu strupu v navadi razne zarotitve, h katerim se zateka ljudstvo v hribih še v današnjih dneh. V Mežiški dolini so znane sledeče zarotitve:

¹⁾ Dr. G., ki je bil dolgo let zdravnik med prekmurškimi Slovenci, trdi, da so njegovi pacienti v začetku njegove prakse vselej zahtevali troje zdravil in sicer tekočino, prašek in flajšter.

Tam doli je ravno polje, po tem polju je lepa bela cesta, pri tisti cesti je velika skala, pri tisti skali leži sv. Šenpas. Devica Marija je pritekla k sv. Šenpasu in mu rekla: Sveti Šenpas, vstani in pojdi z menoj ozdravljat tega človeka. Prišel je zemeljski črv in je pičil tega človeka in šel nazaj v zemljo.

(Sv. Šenpas, tudi Šempas — Sanctus Passus. Po tem svetniku so tudi krstili kraj Šenpas na Goriškem. Letopis Matice Slov. 1894, str. 184.)

Z nožem, ki ima črn ročaj, nariši obliko rane na opank na košček kruha in govori:

Bodi strup katerekoli živali, kačji, mišji ali mačji, jaz te zarotim pri živem Bogu, ti moraš ta strup nazaj vzeti! — Molitev ponovi trikrat in pri vsaki molitvi prebodi kruh z nožem.

S prav takim nožem nareži tri kose kruha in moli nad vsakim koščkom tri očenaše in tri češčene Marije in vero. Po vsaki molitvi reci:

Jaz zagovorim vse sorte strupa v imenu Boga Očeta... amen.

Nato prebodi z nožem za vsako pičeno osebo ali žival vsak kos kruha trikrat z nožem in reci:

Ti nesrečna kača-tiran, ki si tega človeka (žival) pičila, pridi in jo hitro ozdravi v imenu Boga Očeta... amen.

Nato prebodi z nožem za vsako pičeno osebo vsak kos kruha in moli zopet očenaše itd. kakor prvič. Preden moliš vero, deni vse tri kose kruha drug na drugega in ko si izmolil vero, prebodi vse tri kruhe na enkrat z nožem na treh krajih in sicer na opank. Vsakokrat reci:

Jaz zagovorim vse sorte strupa v imenu Boga Očeta...

Vse tri kose kruha daj pičeni osebi ali živali; vzemi pa najprej spodnji kos, potem srednjega in nazadnje zgornjega.

Vzemi kamenček izpod kapa in si natančno zapomni kraj in kakšno lego je imel kamen, v drugo roko pa vzemi košček kruha ali masti. Nad kruhom ali mastjo moli tri očenaše, a niti enkrat ne smeš reči amen. Med molitvijo kroži s kamnom nad kruhom ali mastjo, po vsakem očenašu pa po enkrat pihni na kruh ali mast. Po končani molitvi položi kamen pod kap na isto mesto in v isto lego, kakor je bil prej. Zastrupljenec ozdravi takoj, kadar poje kruh ali mast, čeprav vzame samo majhen košček. Zgubiti pa se ne sme najmanjša drobtinica.

Zarotitev z Jezerskega:

Na eni gori stoji zlata cerkvena, v nji so trije stoli: v enem je usmiljeni Jezus, v drugem Devica Marija in v tre-

tjem sv. Pas. Ljubi sv. Pas, pomagaj ta otok (strup) tako hitro pregnati, kot gre nevesta za ženinom okrog oltarja! Pomagaj Bog Oče...

Znan je tudi zagovor na kruhu. Kolikor časa se je strup že nahajal v telesu, črez toliko časa bo zdravilo pomagalo.

Izvestja.

K nagrobnemu napisu škofa Gavdonija v Št. Pavlu pri Preboldu.

Prof. dr. Fr. Lukman, Ljubljana.

1. Rekonstrukcija teksta.

GAVDE TERRA SOLO ET LONGVM LAETARE PER AEVVM
ACCIPERE PACIFICVM CORPVS ET FLORE CO[RONA]
V[ATI]S INNOCVI SVP QVO PASTORE BE[LA]TO
DIDICIMVS DOMINI LEGEM PIA VOCE [SONARE]
EN AGE SI MERITVS NOBIS HIC MVNERA [DEDIT]
NE ALIVD SANCTI QVAM BALSAMA CORPVS [VENVSTENT]
TV AVTEM DE DOMINO PRECIBVS ORARE MEM[ENTO]
IN TVA NE VENIAT GREGE LEO FERVIDVS [HOSTIS]

2. Pripombe.

V. 2. O dopolnitvi AEVVM ne more biti dvoma. — Gaude, terra, solo: veseli se, zemlja, v svojih tleh! Takšen poziv je v starih nagrobnih napisih vsaj zelo redek, če ne osamljen. Diehlova zbirka ne nudi primera (E. Diehl, Inscriptiones Latinae Christiane veteres. Vol. I. Berolini 1925. V naslednjih pripombah bom navajal Diehlovo zbirko s kratko D. in dostavil številko napisa, za vejico pa številko verza):

V. 2. Na koncu sta čitljivi črki CO; na fotografiji, ki jo imam pred seboj, se zdi še vidna navpična črta naslednje črke, ki je bila ali R ali N: v prvem slučaju je treba izpolniti CORONA, v drugem CONSPERGE. Prvo se mi zdi verjetnejše. — Accipe: prim.: suscipe, terra, tuo corpus de corpore sumptum (D. n. 990, 1; epitaf papeža Gregorija I.). — Pacificum corpus: mrtvo truplo; morda se nanaša pacificus na mili, blagi značaj rajnega škofa. Milina, krotkost pokojnega škofa se v napisih često slavi; n. pr.: cultor iustitiae, doctrinae et pacis amator (D. n. 1024, 3); vir bonus, indultus cunctis famulisque benignus... mansuetus,

patiens, mitis, venerabilis, aptus (D. n. 1073, 7. 9); mitissimus pollebas in corde (D. n. 1090, 4); karitati pacique dicatus (D. n. 1103, 3).

V. 3. Prva beseda je vsled izdolbine izgubila srednje tri črke, ostali sta prva in peta, V in S. Izpolnjujem VATIS. Vates je, kdor govori po navdihnjenju, kdor more tedaj kaj posebno tehtnega povedati. V starih nagrobnih napisih se rabi vates večkrat za škofa, učitelja in oznanjevalca krščanske resnice (prim. v. 4: legem Domini); n. pr.: Ticianus vates Xpi doctrina peritus (D. n. 1041, 1); Ennodius vatis lucis rediturus in ortu hoc posuit tumulo corporis exuvias (D. n. 1046, 1, 2; nagrobni napis Enodija, škofa v Paviji, u. 521); te Joannem Tarraco coluit mirificum vatem (D. n. 1090, 1; epitaf škofa Janeza v Tarragoni na Španskem iz 1. polovice 6. stol.). — Na koncu verza sta ohranjeni črki BE, začetek besede BEATO. V epitafih se pokojni škof mnogokrat spoštljivo imenuje beatus; n. pr.: vir beatissimus Victor episc. (D. n. 1020); vir beatissimus Probinus episc. (D. n. 1021); sepulchrum sancti ac beatissimi Scutarii epi (D. n. 1068). — Innocui: nepoškodovan, nedotaknjen, neoskrnjen, neomadeževan; prim.: transiit innocuus (D. n. 1073, 22). V napisih se nahajajo v istem pomenu integer, inlibatus, immaculatus; n. pr.: qui nivea mente immaculatus papa sederes (D. n. 967, 26); integer adque pius vita et corpore purus (D. n. 1117, 1).

V. 4. Dopolnjujem SONARE. Na kamenu je ohranjen zgornji del črke, kriva črta, malo na desno upognjena, da jo bo treba imeti za zgornji del črke S. Za izraz prim.: ut lingua magis legem quam verba sonaret (D. n. 967, 10).

V. 5. Dopolniti je treba DEDIT. — Meritus: bene meritus. — Munera se ozira na prejšnja dva verza.

V. 6. Dopolnjujem VENVSTENT. Na kamenu se vidi vrh neke črke, najbrž V. Vsekako je tukaj stala daljša beseda in je bil verz daljši od vseh drugih, tako, da je prišel kamenosek s prostorom v zadrego. Zato je v besedi CORPVS zmanjšal črko o — ni je pozabil in šele pozneje vrnil, ker bi v tem slučaju razdalja med C in R ne bila tolika — in S izpustil. Unguentis venustare je drugače znan izraz. — Sancti: izraz spoštovanja, ki se v epitafih često nahaja, slično ko beatus; tudi sanctae, bonae memoriae. — Balsama corpus venustent: prim. v. 2: accipe ... corpus et flore corona. Želje, naj balzam obdaja truplo rajnega, v napisih pri Diehlu ni najti, pač pa misel, da dušo napaja nebeška vonjava, in željo, naj dušo in pepel okrepča nebeška rosa; n. pr.: eximios paradisi regnat odores, tempore continuo vernant ubi gramina rivis expectatque Deum superas quo surgat ad auras (D. n. 316, 6—8); o Deus altipotens, de coelis proflue rorem, ut animam satiet gutta beata meam.

effluē astrigēros de coeli conclave nimbos et recrea cineres protinus inde meos (D. n. 2425, 3—6).

V. 7. Da je bila zadnja beseda MEMENTO, je gotovo. Takih prošenj v napisih nedavno umrlih oseb ni mnogo. Prim.: Pastor bone, omnium diadema episcoporum, annue precibus nostris invocatusque memento (D. n. 1071, 13, 14; epitaf škofa Viventiola, prijatelja Alcima Avita, ok. 500).

V. 8. Skoraj gotovo je dopolniti HOSTIS. Po vsebini imamo remniscenco na 1 Petr. 5, 8. — G r e g e : gl. v. 3: sub quo pastore beato. — I n t u a g r e g e : in z ablativom mesto z akuzativom v vulgarni latinščini pogosto; vrh tega še zamenjava spola. Stvarno prim.: utque bonus pastor textit ab hoste gregem (D. n. 1024, 14; grobni napis za škofa Andreja v Formijah, danes Mola di Gaeta, u. 529). — Iz tega verza se ne sme preveč sklepati o časovnih razmerah, v katerih je Gavdencij živel.

O Aškercu bogoslovcu.

Janko Glaser.

O Aškerčevih bogoslovskih letih naša slovstvena zgodovina ne poroča drugega, ko da je pesnik l. 1877. stopil v mariborsko bogoslovje, od tam l. 1880. priobčil prvo pesem v Stritarjevem Zvonu in istega leta bil posvečen (prim. SBL 16); in še od teh letnic je zadnja v Grafenauerjevi Kratki zgodovini (I. izd., 248; II. izd., 252) in Prijateljevi Aškerčevi čitanki (II. izd., 45) napačna.

Na podlagi osebnih spominov g. prof. J. Zidanšeka, podatkov bogoslovskega lista »Lipice« in bogoslovskih katalogov v Mariboru, Aškerčeve korespondence in poročil, ki mi jih je poslal g. dr. A. Zabeo, falski grof, se da v to doslej prazno poglavje o Aškercu bogoslovcu začrtati vsaj nekaj potez.

Počitnice 1878 ali 1879, po dovršenem prvem ali drugem letniku, je preživel Aškerc na gradu Fala ob Dravi. Takratni lastnik gradu, grof Zabeo, se je namreč obrnil do svojega prijatelja škofa Stepišnika s prošnjo, naj mu oskrbi za njegova sinova Alfonza in Kamila primernega inštruktorja. In izbran je bil Aškerc. V pismu 7. marca 1908 dr. Turnerju piše pesnik o tem sledeče: »Kot bogoslovec sem bil neke počitnice inštruktor v Faali pri grofu Zabéu. Priporočil me je bil rajni škof Stepišnik, ki me je takrat rad imel, ker sem bil precej dober »latinec«... Zabeo je imel na Klopnem vrhu nad Št. Lovrencem svojo »planino« z lovsko hišo in velikim številom govedi. Nekoč sem bil šel s svojima gojencema in z logarjem na tisti Klopni vrh, kjer »smo« lovili zajce in srne. To je bilo

okoli 1100 m visoko. Videl sem veliko planoto z malimiorskimi »oki«.

Jako zanimivo. Kakor mi poroča takratni Aškerčev gojenec, sedanji falski grof, so najeli njegovi starši instruktoria predvsem zato, da bi nadziral in krotil njega in njegovega brata, ko sta prišla iz jezuitskega konvikta v Kalksburgu domu na počitnice. Te omejitve svoje počitniške svobode mlada dijaka seveda nista bila ravno vesela, zato sta na razne načine nagajala učitelju, ki pa jima je dobrohotno gledal skozi prste. Dopoldne ju je učil slovenščine in latinščine, popoldne pa so prirejali izlete. Kakor smo slišali že zgoraj, so se podali nekoč tudi na Klopni vrh na »lov«. Spremljal jih je gozdar Hiltl (avtor knjige »Das Bacherngebirge«). Medtem ko je ta na nekem štoru čakal na divjačino, so ostali trije v njegovi bližini igrali »duraka«, ki sta se ga grofiča naučila od svojega instruktoria. Kar pribeži mimo srnjak, kvartači prestrašeni pokonci — gozdar pa srdit in zlovoljen, ker ni mogel streljati! To je bilo v Hudem kotu nad Št. Lovrencem...

S posebnim veseljem je kazal instruktor Aškerc svojima gojencema neko ilustrirano narodopisno delo, ki je bilo njegova last.

Na gradu mu je bilo zelo všeč. Ko je odhajal, ker sta njegova učenca morala nazaj v Kalksburg, je rekel, da so bili to najlepši dnevi njegovega življenja.

Zanimivo je, da je mladi bogoslovec rad videl sestro svojih varovancev, osemnajst- ali devetnajstletno konteso Pijo, živahno in ljubeznivo blondinko. Baje je skrivaj oboževani plemkinji celo zlagal pesmi. Ne zdi se mi izključeno, da je ohranjen rahel refleks te idealne mladostne ljubezni v pesmi »Poroka« (Balade in romance, 30). V njej pripoveduje pesnik, kako se v »belem gradiču« moži »lepa grajska hči«. V grajski kapelici ju poroča mlad duhovnik in jima želi srečo. Nevesti pa teži nekaj srce, zato poklekne pred patra, da si izprosi odveze; nato ga povabi na gostovanje. Redovnik pa odgovori:

»Gospa bogata, to ne gre!

Berač Vas gledati ne sme.

Bil nisem Tebi mar nekdanj —

pokaj bi svat bil Tvoj sedaj!«

Še en pogled na njo hladen —

menih se vrne v samostan.

Ta beli gradič s kapelico in lepo grajsko hčerko — to je pač slika, kakor je ostala pesniku v spominu iz tistih »najlepših dni njegovega življenja«, ki jih je kot bogoslovec preživel na Fali. Tudi motiv sam na sebi utegne imeti nekaj realne podlage: socialno nasprotje med pesnikom, ubogim teologom, in oboževano konteso. Vse drugo je ustvarila seveda pesnikova

fantazija; poročila se je kontesa Pija šele tri leta po nastanku pesmi, v novembru 1887 (Prim. »Südsteir. Post« VII, št. 95, 30. nov. 1887). Da pa je pesem v svojem jedru kljub temu najbrž kos avtorjeve osebnosti izpovedi, za to govori po mojem mnenju tudi prvotna verzija v Ljublj. Zvonu (1. nov. 1884), kjer ogovarja duhovnik nevesto namesto »gospa bogata« še točneje: »Gröfica Jelka«.

Omenim naj še, da je ob Pijini poroki njen brat Alfonz, nekdanji Aškercov gojenec, izdal precej obsežno lirsko zbirko nemških pesmi z naslovom »Aus der Jugendzeit«.

V bogoslovju je bil Aškerc, kakor kažejo katalogi, dober dijak, zlasti prvo leto; pozneje je nekoliko popustil. V I. letniku je dobil iz generalne dogmatike, hebrejskega jezika, uvoda v staro zavezo in eksegeze stare zaveze red »eminenter«, iz biblične arheologije pa »accedens ad eminentiam«. V II. letniku je klasificiran iz vseh predmetov (specialne dogmatike, hermenevtike, eksegeze novega zakona po grškem tekstu, uvoda v novo zavezo in eksegeze nov. zak. po Vulgati) z redom »accedens«, istotako iz obeh predmetov (moralne teologije in cerkvene zgodovine) III. letnika. Kot četrtoletnik ima v katehetiki »eminenter«, v pastoralnem bogoslovju in pedagogiki »accedens«, v kanoničnem pravu pa red »prima«. Arabščine, kaldejščine in sirščine ni obiskoval.

Bogoslovska leta je preživel pesnik, kakor mi poroča njegov takratni tovariš in prijatelj, g. prof. Zidanšek, zadovoljno in nekam brezskrbno. Vendar se je v eni stvari že takrat kazal poznejši Aškerc: od vseh pesmi mu je bila najljubša — francoska marseljeza. Ako je bil navzoč, kadar so v odmorih igrali na klavir, je vedno hotel slišati to najprej.

Mnogo prostega časa je posvečal baje pesnikovanju; posebno se je vadil v verzifikaciji. Najljubše čtivo mu je bila v tej dobi pesnica — Carmen Sylva. Vedno so baje ležale njene pesmi na njegovem pultu.

Sodeloval je Aškerc tudi pri »Lipici«, listu mariborskih bogoslovcev, vendar šele kot četrtoletnik. Ravno v času, ko je prišel v bogoslovje, je namreč »Lipica« začasno usahnila. Šele v šolskem letu 1880/1 so jo zopet obudili k življenju in uredništvo je prevzel Aškerc. Vendar so v celem letu izšle le 3 številke po 16 strani, skupaj 48 strani, in urednik je priobčil v listu le eno pesem, na str. 2. Dotičnega letnika danes žal ni več: med vojno ga je nekdo odnesel. Ohranila pa se je Aškercova pesem v poznejšem prepisu, v »Lipici« 1913/14, kjer na straneh 48—51 razpravlja o njej Karol Arlič. Glasi se tako-le:

Sonet.

V svetišču božjem večna luč brléva.

Svetlobe njene blede-sivi svit

Po dnevi jedva je očem očit,
Vmori ga solnčni žar silnejši dneva.

A kádar noč od zunaj v cerkev zéva,
Glej! tú prizór sedáj prečarovit:
Svetiljke blišč, po hramu vsem razlit,
Notranji kras njegov ti razodéva.

O! večna luč, plamén ljubezni sveti
I ti zató v srcá svetišči néti,
Kar dom imá nad zvezdami zlatán!

Naj mrak potem ogerne te temán,
Terpljenja mrak; britkosti burja brije —
Saj v sereí luč tedáj tem lepše sije!

nc

Podpisal se je pesnik s končnima črkama svojega imena: (Anto)n (Ašker)c. Kakor vidimo, je sonet oblikovno precej okoren, misel v njem deloma (v tretji kitici) nejasno izvedena. Vendar je pesem zanimiva, ker imamo v njej (kakor je omenil na navedenem mestu že Arlič) prvotno obliko poznejše »Večne luči« (Lirske in epske poezije, 6), ki je izšla prvič v majski številki Lj. Zv. 1882 (str. 291), torej najbrž kako poldrugo leto pozneje ko v »Lipici«. Če obe verziji primerjamo, se moramo čuditi, kako je pesnik v tem kratkem času tehnično napredoval. Pri tem je značilno, da je opustil prvotno obliko soneta, ki mu očitvidno ni prijala, ker ga je ovirala v svobodnem poletu misli. To je že čisto tisti Aškerc, ki je l. 1896. pisal v Lj. Zv. (str. 712): »Svoboden in pravi pesniški duh si dandanes ne da več vezati peroti! Oblika se mora ravnati po misli, ne pa misel po obliki! Navdušene moderne pesmi si ne moremo misliti v pedantično-okorni in neokretni sonetni obleki...« Res najdemo pri Aškercu le tri pesmi v stalnih pesniških oblikah: zgoraj navedeni sonet ter gazeli »Brez doma« (Lj. Zv. 1882, 642) in »Želje« (Lj. Zv. 1882, 674). In še te tri so nastale v prvi, začetniški njegovi dobi, ko je pesnik še stal pod tujimi vplivi in šele iskal svojega lastnega izraza.

Vošnjakova pisma Janku Serncu.

Dr. P. Strmšek.

Habent sua fata libelli. — Tudi ta Vošnjakova pisma je zadela ne-
navadna usoda. Po smrti dr. Janka Sernca leta 1909. jih je dobil dr.
Pivko. Ker je vedel, da se z našo politično zgodovino najvneteje bavi
dr. Lončar, mu je namenil celotno Sernčevo pisano ostalino in je še

danes prepričan, da je poslal dr. Lončarju tudi ta pisma. Dr. Lončar pa je objavil vso literarno zapuščino dr. Janka Sernca v »Vedi« l. 1914., a Vošnjakovih pisem ne omenja in mi na moje tozadevno vprašanje izjavlja, da Vošnjakovih pisem ni dobil na vpogled. Bodi temu kakorkoli! Po izbruhu svetovne vojne je moral dr. Pivko k vojakom, dr. Lončar pa je vrnil Sernčevo literarno zapuščino gospej dr. Pivkovi. Ko se je začela preiskava proti dr. Pivku in njegovi rodbini, so zaplenili, kar so dobili pisanega, in tako je morala tudi Sernčeva literarna zapuščina in Vošnjakova pisma z drugimi pismi vred k praški policiji. Od tam jih je dr. Pivko pred nekaj tedni zopet prejel ter jih izročil Zgodovinskemu društvu v Mariboru.

Največja težava pri razbiranju teh pisem je Vošnjakova nenatančnost pri zapisovanju letnice. Je naravnost čudno, da piše Vošnjak točno dan in mesec, tisočletje dosledno izpušča, stoletje in desetletje izpiše natančno, leto pa samo označi z repom tako, da človek nikoli ne ve ali čita letnico pravilno in tudi pravilno razporeja pisma ali pa se mu je pripetila kaka neprilika. Po notranjih kriterijih sem razporedil pisma, kakor so tukaj objavljena, čeravno je neka roka pred menoj označila sedanje šesto pismo kot drugo.¹⁾ — Končno obžalujem, da nisem mogel dobiti navzlic prijaznim posredovalcem na vpogled Sernčevih pisem, pisanih Vošnjaku, ki se baje nahajajo v muzeju ali licejski knjižnici v Ljubljani; dr. Vošnjak sam jih sicer ne omenja med ohranjenimi (Spomini I. 157). Tam shranjene je (deloma?) v regestih objavil dr. Lončar v Naših Zapiskih IX. 1. 1912.

iz sl. Bistrice 1/7 86(2).

Dragi prijatelj!

Sl. duh nazaj pošljem, vsakojakašina še ni prepisana. Srbske pesmi, ki jih od nas imate, moraš odvracati, so izviropsi. Zadnjo nedeljo imeli smo »Sängerfahrt« v Konjice in Konjičane z našimi slov. pesmami prebudli. »Naprej« smo jim mogli kar tam pustiti, da se ga tudi ondašnji pevski kor nauči.²⁾

¹⁾ Čudno je vsekakor, da ni nobenega pisma iz zelo živahnega leta 1863. — O kompozicijah, ki jih omenja v pismih dr. Vošnjak, mi je oskrbel točne podatke g. prof. Družovič. Hvala mu! (Prim. tudi Družovič, Zgodovina slov. petja v Mariboru. ČZN 1924, str. 80—100.)

²⁾ Vsakojakašina (Vsačina) je bila kitica raznih slovanskih pesmi, ki jo je sestavil brez dvoma Miklošič. (Rokopis hrani Zgod. društvo v Mariboru.) Naprej je bila takrat nova budnica (komponirana l. 1860.) in na razporedih prvih čitalniških prireditev.

Kar zadene tvoje vprašanje zavolj vaše obletnice,¹⁾ te zagotovim, da večina naših pevcov pride. Le to nam naznani, kakšne pesmi bo kor pel, da se jih tudi mi navadimo.

Z Muršecom sim v Konjicah govoril, on misli tam čitavnico ustanoviti,²⁾ pa bo težko šlo, al pa skor nobenega uda v trgu ne bo imel, kakor duhovne; zakaj ondašnji duhovniki, posebno pa tehant so zavolj njih zelotisma sploh sovraženi. Res je težko za nas, da največ podpore le od te strani imamo. Pa pustimo to za ustmeni pogovor.

Mladi Kokoš. tukaj bivši se je nek pritožil, da jih ti začneš siliti s slov. vlogami. Naš notar dozda še premalo zna. Det. pa kakor se kaže nima veselja do nobene reči.

Kje se bo slovesnost sprehajala; in je res, da pride Lovro?³⁾ Kdo pa kaj iz Ljubljane? Le kaj lepega napravite in se bolj srčne skazete, kakor zadnjič pri »Sängerfestu«.⁴⁾ Ako bi le kaj naznanil bil, bi tudi jaz prišel bil, in mi Bistrčani bi slov. zastavo prinesli bli. Pa jaz sem takrat v Celji pri besedi⁵⁾ bil, ko nisem vedel, kako in kaj bo pri vas.

Jaz sim veliko trpel od Bistrčanov, da ste se vi tak slabo obnašali. Čez Slov. Gradčane⁶⁾ so se res vsi smejali zavolj njih velikega nemškega bandera, in je vsim žal bilo, da nismo prej na to mislili z slov. zastavo priti.

Bo pa drugokrat boljši, ako Bog da i sreča junaška.

Srčen pozdrav vsim zvestim Slovencom

od

vašega zvestega

prij. Dr. Vošnjaka.

II.

Iz slov. Bistrice 14/1 864.

Dragi brate!

Ni mi mogoče, to nedeljo 17. tm. priti; naj tedaj takrat kdo drug namesto mene govori.

¹⁾ Novice oglašajo 23. julija 1862 (str. 252), da bo praznovala mariborska čitavnica 3. avgusta svojo prvo obletnico. (Gl. Vošnjak, Spomini I. str. 130.)

²⁾ V Novicah 16. julija 1862 (str. 244) se vabijo domoljubi v Konjicah za 20. julija na razgovor glede ustanovitve čitalnice v Konjicah.

³⁾ Slovesnost se je vršila v dvorani pri Maherju. (Maherjeva, pozneje Kartinova dvorana se je nahajala pri takratni pivovarni, v današnji Strossmayerjevi ulici št. 5; sedaj ima tam tvrdka Brandl svojo delavnico klavirjev.) Navzoč je bil tudi »ljubljenec slovenskega naroda, iskreni zagovornik naših svetih pravic, dr. Lovro Toman«. (Novice 1862, str. 274.)

⁴⁾ Mišljen je Sängerfest na binkoštni pondeljek 1862, ki se ga je udeležilo tudi 30 Slovenjgradčanov; ti so prišli na predvečer »po vodi« v Maribor z nemško zastavo, kar izrecno omenja Dr. Jul. Kosjek v brošurici: Gedenkblatt an das Marburger Sängerfest zu Pfingsten 1862 (Graz 1862, str. 18).

⁵⁾ Prim. Novice 1862, str. 234.

Če vam je všeč, pa svoj govor raji do meseca sušca odložim. Takrat naj lože pridem.

Kedaj se bo neki odprla ptujska čitavnica.¹⁾ Tam so pravi zaspanci z Čučekom vred. Al se kdo vas v Celovec pelja?²⁾ Jaz bi prav rad šel, pa mi ne bo moč.

Kaj bomo kaj letos posebnega učinili nemškutarjem v sramoto in jezo.

Svetoval sim Celjanom, naj bi se to leto oni na noge spravli in po leti veliko pevsko svečanost napravili. Seveda če bo do tega časa še mir, in nemški Muhl ne bo zdivjal, ampak po svoji navadi spet mirno zadremal. Trebalo bi zdaj res kacega ropota, sicer nam vse naše časnike in časnikarje zaprejo, kakor zdaj spet p o z o r a. Da bi jih vrag — — —

Pušku na klin,³⁾

Mač — u — tok

Skoro dojde zadnji skok. —

Z Bogom

Vaš

Jože.

III.

Iz slov. Bistrice 12/7 864.

Dragi brate!

Kdor je mar?⁴⁾ si mi poslal, pa nisi oznanil, al ima se tudi kdo od nas kakega samospava vaditi. Drugače se mi samo korov učimo, samospenov in četverospenov pa ne.

Ratei-u⁵⁾ nikar več ne naložiti, on že tako zadost ima, kjer se razun »Sirote« tudi še bo nekega dvospava vaditi moral, ki ga misli z Domink.

¹⁾ Že julija 1863 so jo nekateri domoljubi osnovali, pristopilo ji je takoj blizu 100 udov; vlada pa je pravila vrnila, na kar so jih popravljene vnovič predložili. (Novice 1864, str. 79.) Da so pravila potrjena 21. maja, poročajo Novice 1864, str. 131 in str. 188.

²⁾ K slovesni otvoritvi čitalnice v Celovcu 24. I. 1864. (Nov. 1864, str. 22.)

³⁾ Hrvatska budnica iz I. 1847. Pesnitev Drag. Rakovaca, kompozicija Lisinskega. Ker je še primanjkovalo primernih slovenskih budnic, se je kaj rada popevala tudi pri nas.

⁴⁾ ... Je bila prva slovenska skladba večjega obsega; za moški zbor, soli in spremljavo klavirja. Koseskega pesmi zložil napev dr. Benj. Ipavic; pela se je prvič 31. julija 1864. (Novice 1864, str. 261.)

⁵⁾ Ratej je bil notar v Slov. Bistrici in pel krepkoglasen tenor (Vošnjak, Spomini I., str. 112 in 142).

gospó skup peti. Napev tega dvospeva pa šele dobimo iz Gradca od Dr. Ipavca.¹⁾

Sicer ste samo težkih pesem izbrali in »Jaz vem za deželo«²⁾ se ne sliši dobro. Zagrebških pesem nam ni treba poslati, kjer odtod razun Ratei-a pa mene — in še midva nisva gotova — nikdo ne gre.

Vstopnic ne bom vseh potreboval in vam gotovo nekatere nazaj poslal.

Mi imamo zdaj veliko posla, kjer moramo tudi za ptujsko čitavnico skrbeti in jo podpirati, da se bo dostojno odprla.

Zato nam je težavno, da ste same nove in težke pesme izbrali. To nam veliko truda prizadene in vendar ne bomo pesem tako znali, kakor bi potrebovalo.

Znabiti vas še pred besedo enkrat obiščem.

Z Bogom

vaš udani

Dr. J. Vošnjak.

IV.

Iz slov. Bistrice 22/7 86(4).

Dragi brate!

Moja misel je, da bo treba, še v prihodnjih »Novicah«³⁾ naznaniti, da se tudi še 31. zvečer pri vhodu dobivajo vstopni listi.

Jaz štejem na kakih 400 poslušavcev menj gotovo ne.

Svojih 40 listov sim večidel po okolici razposlal in nadjam se, da jih bodo ljudje obdržali.

Če mi bo le mogoče, pridem v torek zvečer, če ne, vam pa pišem.

Škoda je za velike stroške za Klettner-jevo.⁴⁾ Nas pride 8 pevcev, razun »Kdo je mar« in »Pušku na klin« druge pesme ne znamo. Naš

¹⁾ Pismo se nanaša na besedo v Mariboru, dne 31. julija 1864, o kateri poročajo Novice (1864, str. 262): Dvospev »Prisega« izvrstno kompozicijo za alt in bariton, zloženo nalašč za ta dan mariborski čitalnici, posvečeno od dr. Benj. Ipavca, sta izborna pela gospa dr. Dominkuševe in notar Ratej. (Vošnjak, Spomini I, str. 158.) Prisega je brez dvoma prvi slovenski duet. (Proizvajal se je tudi na prvi glazbeno-zgodovinski Besedi dne 4. aprila 1924 v Mariboru.)

²⁾ Jaz vem za deželo (Slovenske dežele) in pozneje omenjena Ali smem Slovenec biti, sta bila zbora Miklošičeva.

³⁾ se je zgodilo v Novicah z dne 27. VII. 1864 (str. 247).

⁴⁾ »Samospelje« je bila na povabilo čitavnično prevzela gospodična Kam. Klettnerjeva, prva pevka graške opere, Čehinja po rodu. Pela je dve slovenski in dve češki pesmi. Ko je nežna krasotica v beli s slovenskimi barvami okinčani obleki na oder stopila, pozdravljali so jo poslušavci z radostnimi živili-klici. (Novice 1864, str. 262, napisal Vošnjak, gl.: Spomine I. 158.)

prvi tenor, učitelj Kač je žalibog prestavljen in že odšel, kar nam je prav žal.

Bog vas živi!

Tvoj prijatelj

Dr. Vošnjak.

V.

Iz slov. Bistrice 26/7 86(4).

Dragi brate!

Pišeš mi, naj bi se Orozel vadil nekega samospeva v Kdo je mar pa mi ga prav ne naznaniš; zakaj Bariton Solo se nahaja pri 1. tenoru in pa tudi 1. in 2. bas imata Solo; reci tedaj, ktereга naj se uči.

Vstopnih listov zmirom še prodajam, nekaj jih še imam, pa nadjam se, da bom do nedelje vse oddal; zato vam zdaj nobenih nazaj ne pošljem. Bi ne smel kakih pet brez plačila za freikarte oddati, če bi se mi kje potrebno zdelo? Kmetov menda tudi iz te okolščine ne bo več, kot 12—15. Drugi bodo učitelji, duhovniki in mestjani. To nismo dobro storili, da smo si nedeljo izvolili zavolj novih maš. Z Ratej-om že prideva dopoldne. Zavolj »Sirote« se nekaj bojimo in dobro bi bilo, da bi taisti od vas, kateri bodo pri brenččem koru pomagali, že ob 4ih popoldne k skušnji prišli, da bi se z Rat. skup vadili.

Razun »kdo je mar« že vse pesme znamo.

Poskusil bom, še nekaj kmetov not spraviti, pa da zdaj pač preveč dela imajo, da ne morejo od doma.

Z Bogom

vaš

Dr. J. Vošnjak.

VI.

Iz slov. Bistrice 28/8 86(4?).

Dragi Janko!

Ratej bo na Ptujem pel samospev »Ali smem Slovenec biti?«¹⁾ od Vilharja. Začne se: »Bratje, to mi dovolite. — Mi smo pa zgubili glas za glasovir in tudi Vilharj. pesem nimamo. Zato te lepo prosim, pošlji mi prec ali ta zvezek Vilh. pesem, v katerem je ta pesem; ali nam v Mariboru pusti prepisati »glasovir«.

Skusi, da vas vendar nekaj na Ptuj gre.²⁾ Posebno pa skusi, da četverospjev skup spraviš. Sicer bi morali mi Bistričani, oba četverospjeva

¹⁾ Svitloslavova v Danici natisnjena pesem »Ali smem Slovenec biti?« se je pela že na proslavi obletnice mariborske čitalnice 8. avgusta 1862. (Novice 1862, str. 286.)

²⁾ k slovesni otvoritvi Čitalnice v Ptuj 5. septembra 1864. Takrat so mariborski pevci — pod vodstvom Miklošičevim — zapeli četverospjev »Ljubici pod oknom«, slovenjebistriški pa četverospjev Domovina. (Novice 1864, str. 304.)

peti, ker sta dva v načrtu. Miklošič mi je obljubil, da že v soboto se pelja na Ptuj.

Če bi mimo šel, stopi k Leeb-u, da nam gotovo našo obleko napravi do sabote in jo nam po pošti pošlje.

Bog vas živi
vaš Dr. J. Vošnjak.

VII.
Iz slov. Bistrice 3/10 864.

Dragi brate!

Naj se tudi vi Mariborčanje po železnici¹⁾ v jutro peljite, da nas bo vendar več skup z vlakom prišlo, ker bode Celjanov samo kakih deset.

Ali ste se vadili kakega četverospava? Prav ljubo bi nam bilo, da bi vi enega prevzeli.

Tak le gotovo po železnici prite!

Z Bogom

Tvoj

Dr. Vošnjak.

VIII.
Iz slov. Bistrice 3/12 864.

Dragi Janko!

Pošljem ti oklic, ki ga mislimo razposlati na celjske volilce. Preglej ga in dostavi, kar misliš; pa ga ne obdrži čez dva dni; potem ga seveda rekom. pošlji Herman-u.

Mariborčanov bota ti pa Dominkuš podpisala.

Prosim te, da Čolnik-u²⁾ ti naznaniš, da ga bomo tudi podpisali.

Oklic sim nalašč dolgejši napravil, ker tudi v »Novice« pride in se na tem potu ves narod podučuje v političnih stvareh. Mislim, da čez postave nikjer ne sežem, če tudi sim na nekaterih krajih prav ojster, kar pa zdaj moramo biti. M. decembra se še enkrat snidemo v Celji, da končno pregledamo poziv, preden ga damo natiskat.

Znabiti, da se pri besedi 18. vidimo.

Z Bogom

Tvoj zvesti

Dr. J. Vošnjak.

IX.
Iz slov. Bistrice 10/12 86(4?).

Dragi Janko!

Herman poslal mi je tvoje pismo in dostavil, da je tudi on za oklic, le da se nektère reči spremenijo. Meni je to prav všeč, saj nisem mislil,

¹⁾ v Ptuj 5. septembra 1864.

²⁾ veleposestnik Dominik Čolnik pri Sv. Benediktu pri Št. Lenartu.

da bi vse ravno tako morale ostati, kakor sim jaz pisal. Ampak to je le načrt, ki se mora po mislih večine sprenarediti.

Jeza pa me je zgrabila, ko sim bral, da ta šemasti brez značajni človek, ki ga le sebičnost in častilakomnost vodita, tvoj slaveni chef¹⁾ — ti te bodi — je sam sebe izbrisal. Da! Izbrisal se je iz naših vrst, izbrisal iz našega spomina, iz našega prijateljstva. Dokler imamo mi še kaj govoriti, on ne bode nikolj in nikjer naš poslanec. O ti permaruha! Zakaj bi le sami volilci podpisani bli? Čehi nam kažejo, kak moramo ravnati. In vendar je treba, da ljudstvo začnemo navaditi na neke gotove imena za prihodnje take prilike. Tudi smo v Celji tako sgovorili in zato naj se vse v duhu složnosti izpelja.

In preojster? Nekaj moramo povedati; časi so viharni in zato tudi ni več taka nevarnost, če je tudi kak sestavek preojster, Z belimi rokavi ne dajo se prijeti take vmazane, blatne reči. Sicer pa tako od večine odvisi, kaj da se mora spremeniti in to se bo tudi zgodilo.

Te dni se peljam v Celje, le od Kočevarja še pisma dočakujem zastonj odločenega dneva in potem bomo, oziraje se na vse zaželenje spremembe, oklic končno redigirali, preden ga damo natiskat. Govori z Dr. Prelog-om²⁾ in mi odpiši, al se on če podpisat na oklic. On se gotovo ne bo bal.

Bog vas vse pozdravi

Tvoj zvesti

Dr. Vošnjak.

X.

Iz slov. Bistrice 28/12 86(4?).

Dragi brate!

Uradniki in nemškutarji grozno delavajo zoper Razlaga in za namestnika. Zato moramo tudi mi vse žile napenjati.

V Celjskem okraju je Lihten. skrbel, da so sami župani, njemu čisto podložni, pa nemškutarji izvoljeni. Kakšne »Wahlumtriebe« da so tam po nekterih krajih delali, se bo v svojem času po »Politiki« razglaševalo.

Slov. oklic,³⁾ pa zlo okrajšan, vse historično in vsi napadi na vlado so izpuščeni, se že natiska. Za potrebno pa smo spo-

¹⁾ Dr. Dominkuš, ki res ni podpisan na oklicu (v Novicah l. 1865, str. 6).

²⁾ Dr. Prelog je podpisan na oklicu.

³⁾ Za volitve 14. decembra 1863 je izdal dr. Vošnjak po nalogu celjskih rodoljubov v Novicah (l. 1863, str. 388) nepodpisan oklic. Pri volitvah je zmagal okrajni predstojnik Lichtenegger z 115 glasovi proti dr. Razlagu, ki je dosegel 99 glasov. Že naslednjega leta je Lichtenegger umrl in nove volitve so bile razpisane na 16. januarja 1865. Izdali so oklic z 20 podpisi (v Novicah 1865, str. 6) in kandidirali zopet dr. Razlaga. Tokrat je zmagal, ker je bilo zanj oddanih vseh 223 glasov. (Vošnjak, Spomini I, str. 179.)

znali, tudi v nemškem jeziku kakšen Aufruf v Tagespošto dati. Pošljem ti načrt, da tvoje misli dostaviš in mi ga koj povrneš, ker se v saboto zopet v Celje peljam. —

Res sramota bi bila, ko bi premagal Straßoldo.¹⁾ Po Konjicah bo letos veliko bolj ko lani. Laški in gornograški okraj sta cela, jelški in vranski pa več kot pol naša, le celjski je spet celi zoper nas. Borba bo huda. Pa jaz imam najboljše zaupanje.

Bog vas živi

Vaš zvesti

Dr. Vošnjak.

Slov. oklic je zdaj tak pohleven, da bi ga še gospod kazinini odbor-
nik podpisal.²⁾

N. B. Ta Aufruf pošlji koj naravnost v Celje Dr. Kočvarju in na-
znani njemu tvoje misli. Jaz se šele prihodnji teden enkrat v Celje
peljam.

XI.

Iz slov. Bistrice 1/1 865.

Dragi brate!

Aufruf se ne bo natiskal, ker ste vsi zoper to. Tudi ga, kakor se
zdaj kaže, res ni treba; kajti iz dovršenih volitev volivnih možov že
zdaj razsodimo, da je velika večina volivcev za Razlaga. Celjski okraj,
ki je lani ves zoper nas bil, je letos kakor Kočvar piše, po večini za nas.
Gornograški in laški sta spet cela, vranski in jelški po ve-
čini, in konjiški je letos tudi celi za nas. In tak bi res moralo se kaj
posebnega zgoditi, da bi ne premagali. Birokrati hudo delajo, posebno
v celjskem okraju, pa zastoj, ker zoper namestnika niso sami Slovenci,
ampak tudi kar je nemškutarjev po trzih. Proti lanskemu letu smo res
velik korak naprej storili.

Tagespošta mi odgovori, da takrat ne more vzeti kak Aufruf
za kakšnega neodvisnega ponujavca, ker so nekteri nemški liberal-
ni poslanci že hteli v nji priporočevati namestnika in jim je to tudi
odrekla. Za drugikrat pa je pripravna vzeti, kar čemo v njo pisati.

O ti slavni nemški liberalisti! Ti pač morajo nas in naše
ljudi imeti za božje volke brez pameti in brez premišljevanja. Pa tak
huda še vendar ni.

V Vojniku, v celjskem okraju, v katerem se najhujše agitira za na-
mestnika, je ces. komisar nagovarjal volivce naj bi pri volitvi namestnika
vzeli.

¹⁾ Grof Straßoldo, takrat cesarski namestnik na Štajerskem.

²⁾ Dr. Dominkuš.

Pa odgovori neki volivec, tamošnjen mesar: »Kak pa da v Gradcu niso zvolili namestnika, če je res tak dobr gospod? Tam ga vendar morajo poznati. Mi pa tega gospoda ne poznamo«. — Sapienti sat! In to je menda večidel misel vseh volivcev. Stras. se takrat zastonj napenja. To bi bila prva naša politična zmaga!

Z Bogom

Tvoj

stari prijatelj

Dr. Vošnak.

Jaz pa Ratei se 16. peleva k volitvi.¹⁾ Če zmagamo, vam bomo telegrafirali. Če ne, — pa moramo spet iznova začeti delati, ljudstvo omikati.

XII.

Iz slov. Bistrice 1/5 865.

Dragi prijatelj!

V Novicah²⁾ sim čital, da ste sklenoli tudi letos napraviti večo besedo. Nam je to jako ljubo slišat. Podpirali Vas bomo, kar je le v naših močeh. Kje bo beseda? Bi ne bilo dobro, gledišče najeti? Kaka igra se bo menda tudi igrala. Pevcov tudi ne bo premalo.

Dr. Benj. Ipavic je zložil krasno slov. mašo. Naj bi se pri tej priliki popevala.

Zdaj pa še nekaj zavolj matične skupšine. Kdo gre od Vas v Ljubljano. Jaz se odpeljam 10. vpoldne z zmešnim vlakom. Če pa kdo od Vas se bi peljal z kakim drugim vlakom, naj mi to naznani. Celjani gredo tudi 10. Kar se tiče volitve odbornikov, se mi potrebno zdi, da bi mi štirski Slovenci vsi v enem smislu volili. Zato Vam bom jaz vse volilne liste tukajšnih udov podpisane poslal; Vi pa se med seboj zgovorite in imena odbornikov zapišete v vse liste. Kar se tiče dozdajnih odbornikov, sta dva umrla, trije: Lokar, Sorč in Einšpieler niso udje in naj bi se za koroške Slovence zvolila »Majar in Janežič«.

Težko je najti 16 Ljubljancev, ker je le malo več ustanovnikov v Ljubljani. Po mojih mislih naj bi bili: Toman, Bleiweiß, Costa, Trpinec, bar. Zois, Sovan,* Krišper,* Vončina, Pogačar, Dr. Zupanc, Gariboldi, Dr. Zupan*, Dr. Vojska, Praprotnik Andrej, Žerovec France,* Bučar Viktor; — za ostalo Kranjsko še: Svetec Luka, Pirc Mat., Gf. Barbo, skup 19.

¹⁾ v Celje.

²⁾ O večji besedi v poletju je govora v oklicu čitalničnega odbora v listu 16, z dne 16. aprila, med tem ko je v naslednjem, z dne 26. aprila že govor o veliki svečanosti Slomšku na čast. Vršila se je v dvorani Kartinove gostilne (Nov. 1865, str. 325).

* niso bili izvoljeni na ustanovnem občnem zboru 11. maja 1865.

Za štajarsko 11 odborov, med katerimi se naj Kapuz in menda tudi Dr. Uлага** izpustita pa Dr. Razlag in nadžupnik Rozman* v Konjicah naj vzameta; ostali 10 odborniki pa naj bodo:

Miklošič,

Dobrila,

Črne,

Winkler,

Marusič*,

Cegnar,

Nupret*

Kozler, Janežič in Majar.

Pa to so le moje misli. Vendar bi se mi dobro zdelo in koristno za složno volitev, ko bi se v prihodnje Novice poslal imenik kandidatov;* ki jih mislijo štirski udje voliti. In to imate pravico storiti, ker več ko polovica štirskih udov je v Mariboru, in so gotovo tudi vsi drugi vaših misel.

Bog te živi! Odpiši mi skoro vaše mnenje.

Tvoj zvesti

Dr. Vošnjak.

XIII.

Iz slov. Bistrice 13/12 865.

Dragi Janko!

Naznanjaj mi, koliko letnih stroškov ima vaša čitavnica. Mi v Bistrici bi pač radi tudi imeli svoje čitavnice, da bi letni stroški ne bili preveliki. Udov bi imeli nekaj čez 20 v mestu, zunanjih pa več ko 30. Manhard nam da veliko dvorano za 10 f na mesec, pa mislim, da bi še kaj malo odenjal. Kaj je tvoje mnenje? Bi bilo mogoče shajati in se zdržati? Mi bi morali strašno varčno ravnati, da bi ne zabredli v dolgove. Pohišje nam Manhard da, tudi kurjavo on preskrbi. Svečava bi pač veliko veljala. Časnikov bi nekatere zastonj dobivali, vendar bi menda na leto bilo še čez 300 f stroškov. Če se pa na drugo stran premisli, bi čitavnica tukaj gotovo veliko koristila, ko bi se enkrat vkoreninila. Tukaj bo sedež okranjega poglavarstva, okrajnega zastopništva, in gotovo tudi volilnega okraja. Tudi bi se lahko delalo za razširjenje narodne omike med kmeti. Le bojim se mlačnosti mestnih udov in prevelikih stroškov.

* niso bili izvoljeni na ustanovnem občnem zboru 11. maja 1865.

** je bil vendar izvoljen. (Dr. Lah, Začetki Slov. Matice, str. 70.)

1) V Novicah 1865 z dne 3. maja je v dopisu iz Ljubljane nekaj kandidatov priporočanih.

Čas pa bi zdaj bil najugodniši, ker letos ni nemškega »Geselligkeits-Verein-a«¹⁾

Zarad ne zaupnic²⁾ tukaj že delam, da jih Feirer-ju in Lešnik-u napravim. Tudi v Fram, Slivnico (in kam še?) in v Šent-Lenart jo bodem poslal. Kar se pa Wazer-ja³⁾ tiče, mi pišejo iz Ptuja, da bi se zdaj ne dalo kaj posebnega napraviti. Tudi bi ne bilo dobro, tega človeka preveč razdražiti, ker nam vendar le zna koristiti pri osnovi kmetiške šole v Ptuju. Zato naj se zdaj še v miru pusti.

Bog te živi!

Tvoj zvesti

Dr. Vošnjak.

XIV.

Iz slov. Bistrice 8/3 866.

Dragi Janko!

19. t. m. (na Jožefovo) je v Celji beseda. Pri tej priložnosti se mislimo sniditi in se pogovoriti, kako bi bilo znanprej v narodnih in političnih rečeh vzajemno delati.⁴⁾ Tudi mislimo ustanoviti stalni volilni odbor. Pridejo pa Razlag, Herman, Trstenjak, Lipold in drugi, pisalo se je tudi Knezu in Čolniku. Ali b ti ne bilo mogoče, tudi ta dan v Celje priti, saj menda še pri nobeni tamošnji besedi nisi bil. Pa moral bi dopoldne z zmešanim vlakom priti. Prav radi bi vsi tudi tebe med nami vidili.

Slišim, da imaš že precej posla v Kozjem,⁵⁾ kar me jako veseli.

Jaz sim zdaj spleten z mariborskimi nemškutarji v hudi boj.

Dr. Orozelj gre že pojutrnem v Maribor k Dominkuš-u.

Kar je novega pri nas, pozveš iz časnikov.

Bog te živi in tvojo soprugo in rodbino.

Tvoj zvesti

Dr. J. Vošnjak.

Vendar pridi!

¹⁾ Čitalnica v Slov. Bistrici je bila ustanovljena šele novembra 1868, predsednik ji je bil dr. Vošnjak. (Vošnjak, Spomini II. str. 71.)

²⁾ V novembru 1865 so bili sklicani deželni zbori, da se izrečejo o septemberskem manifestu. Ustavoverna stranka, ki je imela večino v štajerskem deželnem zboru, se je izrekla za februarško ustavo in proti novemu vladnemu sistemu, med tem ko sta bila Razlag in Herman za federalistično oštovo Avstrije in proti dualizmu. Proti tem na slov. Štajerskem izvoljenim poslancem, ki so glasovali z ustavoverci, so nabirali narodnjaki podpise na nezaupnice. (Vošnjak, Spomini I., str. 193.)

³⁾ Waser je bil državni pravdnik in poslanec Ptuja; Belcredi ga je suspendiral od službe, ker je glasoval z ustavoverci. (Vošnjak, Spomini I., str. 194.)

⁴⁾ O tem sestanku — vendar v Mariboru — nam poroča Vošnjak v Spominih I., str. 199.

⁵⁾ Dr. J. Sernec je bil imenovan začetkom 1866 za odvetnika v Kozjem.

XV.

Slovenska Bistrica 15/11 866.

Dragi Janko!

To nedeljo, 18. nov. prideš vendar gotovo v Celje, Pridi, pridi, če ti je le kolikor mogoče. Veliko važnega imamo zgovoriti. Posebno tudi jaz bi te v nekterih rečeh prašal za tvoj svet. Politično brošurico¹⁾ spisujem, samo ne vem, ali ne spada marsikej v njej pod kazenski zakon.

Zato te gotovo pričakujem v Celji, ker se nas bo takrat gotovo mnogo snidlo iz vseh krajev. Tudi Prelog, Knez, Herman in drugi so že obljubili.

Bog te živi, tvojo ženko in rodbino!

Zmirom tvoj zvesti prij. Dr. Vošnjak.

Nisi mi še odgovoril, ali prevzameš oddelek: Državne razmere, spisati za knjigo: »Slovenski Štajer«²⁾ Kar se tega dela tiče, ti bom v Celji že vse povedal.

Srčno Te pozdravljam

Tvoj zvesti prij.

Dr. Vošnjak.

XVI.

Slovenska Bistrica 6/3 868.

Dragi prijatelj!

Priložim odgovore na Tvoja vprašanja, kolikor sim mogel pozvediti. »Matica« me že naganja zavolj rokopisa za »Slov. Štajer«. Ker bo tudi tvoj oddelek še letos natiskan, Te prosim, da ga skoro spišeš in Šuman-u pošlješ. Kako bo z protokoliranjem firme?³⁾ Menda nam še prej koncesije ne bodo hteli dati. Dominkuš je strašno boječ. Nadjam se, da bo naš časnik dobr vspeh imel.

Danes sim že »dolžno pismo« predložil sodniji, da se prec intabulira, potem pa mislim, da bo zadostovalo, ako priložim, Adjudic. Urkunde, v ktorej je tudi kupna cena in pa izpisek iz zemljiščinah knjig. Če bi pa morebiti s tem ne bila še zadosti dokazana varnost, pa pustim pozneje ceniti posestvo.⁴⁾

¹⁾ knjižico »Slovenci, kaj čemo?« Izšla je l. 1867. (Prim. Vošnjakove Spomine I., str. 208—214.)

²⁾ Slov. Matica naj bi izdala na Vošnjakov predlog popis slovenskih dežel. Se-stavljane popisa za Slov. Štajer je prevzel Vošnjak sam ter pritegnil k delu Šumana, Pirnata, Žužo, Ipavica, Paika, Raiča, Sernca, Geršaka, Trstenjaka in Macuna. Te knjige sta izšla le dva dela leta 1868. in 1870. (Prim. Vošnjak. Spomiti I., stran 249.)

³⁾ Da bi dobili kapital za izdajanje Slov. Naroda, so razpisali deleže po 250 gold. in ustanovili komanditno društvo s tvrdko: »Dr. J. Vošnjak in dr.«

⁴⁾ Za kavcijo so morali položiti 2000 gold. v denarju ali drž. obligacijah. Vošnjak je ponujal svoj vinograd in dovolil, da se kavclja vknjiži, a brezuspešno. Končno je dal dr. Dominkuš — poleg tega, da je podpisal štiri deleže — še ta dva tisočaka. (Vošnjak, Spomiti II., str. 3 in 6.)

XVII.

Iz slov. Bistrice 23/4 868.

Dragi prijatelj!

Pozvedal sim od Dr. Dominkuš-a, da je on tebi nazaj poslal tvojo vlogo. Glede na pogodbo pa ni pravice imel niti dr. Dominkuš, svojevoljno to storiti, niti Ti, nazaj tirjati vlogo. Po pogodbi sme scer javni društvenik izstopiti kot javni društvenik, da bi pravico imel, celo iz društva izstopiti, to menda sam previdiš, da ne more biti ne po točkah, ne po duhu pogodbe. Namesto odstopivšega javnega društvenika stopi drug javni društvenik. To je začasno storil g. Ivan Žuža, dokler se ne skliče občni zbor vseh komanditistov, kateri si potem izvolijo, kdo naj stopi na tvoje mesto. Ko bi pa vsak komanditist, naj si bo javni ali tihi društvenik, kadar se mu poljubi, izstopil iz društva, kam bi peljala taka praxis. Kdor se je enkrat zavezal pristopiti, nima pravice to zvezo rešiti enostransko, torej tudi Ti ne.

Vsak bi potem lahko vsak trenutek nazaj tirjal svojo vlogo, kakor bi mu ne bila kaka malenkost po volji. Ti si stopil v društvo, vsi drugi komanditisti vedo, da si res društvenik; da pa je Dominkuš ti spet nazaj dal vlogo, tega nikdo ne ve in mislim, da tudi nikdo ne bi dovolil.

Sklical se bo meseca maja občni zbor vseh komanditistov, kteremu se tudi ta stvar predloži in kateri bo, kar je nejasnega v pogodbi, odločil, da pozneje ne bo prepira.

Dozdaj je subskribiranih 6500 gold. z tvojimi vred in še so nekteri obljubili, pristopiti. Torej je hvala našim rodoljubom, to podvzetje na krepkih nogah. Tudi število naročnikov zmirom narašča.¹⁾

Bodimo torej složni, da sam sebi najhuje ne škodujemo!

Pozdravljam Te

Tvoj stari prijatelj

Dr. Vošnjak.

Dominkuš pripoveduje, da si Ti celo tirjal obresti od dneva vloge. To je pač izmišljeno ali le šala! —

* * *

Iz teh pisem spoznamo, kako izboren podrobni delavec je bil dr. Vošnjak; ravno radi svoje marljivosti in narodne delavnosti je postal nekaka centralna postava vsega javnega življenja na Spod. Štajerskem v šestdesetih letih. Iz pisem vidimo, kako so sledili še-le podrobnemu čitalniškemu delu nastopi in uspehi tudi v politiki. Tudi na slovenski strani je veljalo geslo, ki ga je izbral dr. Kosjek za svojo brošurico o Sängersfestu l. 1862 v Mariboru:

Lied wird That
Früh oder spat.

¹⁾ Oglasilo se je takoj kakih 600 naročnikov. (Vošnjak, Spomini II., str. 6.)

Herman Jurij in njegova gimnazija pri Sv. Tomažu nad Vel. Nedeljo.

Fr. Kovačič.

Zelo težavno je bilo v prejšnjih stoletjih našim ukaželjnim mladeničem priti do višje izobrazbe. Od l. 1644. do 1758., ko so jezuitje v Mariboru ustanovili gimnazijo, je bila ruška gimnazija na Spodnjem Štajerskem edini zavod, ki je odpiral pot do višjih študij. Pa tudi pozneje je bilo zelo težavno kmetskemu fantu stopiti v gimnazijo, nekaj radi revščine, nekaj radi neznanja nemščine in sploh potrebne predizobrazbe, ker je bilo ljudskih šol malo in stariši niso radi pošiljali otrok v šolo, ker so jih potrebovali pri delu. Tem večje kulturne vrednosti je prizadevanje onih blagih mož, ki so doma z veliko požrtvovalnostjo poučevali ukaželjne mladeniče in jih pripravljali za višje šole. Med te spada skromen mož **Jurij Herman** (po domače **Erman**) s svojo zasebno gimnazijo na Savskem vrhu blizu Sv. Tomaža.

O Hermanu in njegovi zasebni šoli je pisal že l. 1878. v »Slov. Gospodarju« št. 49 (I. M.) **Jakob Meško**, rajni častni kanonik in župnik pri Sv. Lovrencu v Slov. gor. Njegov spis je pa v marsičem pomanjkljiv, kakor je pozneje sam priznal v pismu na Mat. Slekovca z dne 28. nov. 1898. Slekovec je tedaj zbral natančnejše podatke o tej zadevi za tomaževsko kroniko in po njegovih zapiskih (v arhivu Zgod. društva) objavljam naslednje podatke:

Okoli l. 1820. je vlada prepovedala sprejemati v gimnazije dečke, ki so bili stari nad 14 let. Ta naredba je zaprla pot do višje izobrazbe mnogim kmetskim fantom, ki so navadno pozno prihajali na gimnazije. K sreči je pa naredba dovoljevala gimnazijske študije dečkom, ki so pred 14. letom dovršili vsaj 1. gimnazijski razred in se potem na starost sploh ni oziralo. To je napotilo **Jurija Hermana**, da je v svoji hišici začel poučevati dečke za 1. in 2. razred. Ko so bili dovolj pripravljeni, jih je sam peljal v Varaždin k izkušnji, ki so jo navadno prav dobro prestali.

A kako je prišel Herman do potrebne izobrazbe, da je mogel podajati gimnazijski pouk?

Rojen je bil **Jurij Herman** 7. aprila 1793 v Savcih pri Sv. Tomažu. Oče mu je bil preprost kočar in lončar, oženjen s Katarino roj. Godovnik ali po drugih aktih Hudobnik. Pozneje so se stariši preselili v Savski vrh. Ker je deček kazal bistro glavo in veselje do uka, ga je oče poslal v domačo šolo, kjer se je zelo prikupil učitelju Tomažu Purgerju. Tudi ondotnim duhovnikom je ugajal brihten deček, ki jim je stregel pri sv. maši. Koncem oktobra 1805 je prišel k Sv. Tomažu za provizorja znani pesnik

Štefan Modrinjak. Ta je najbrže dečka poučeval za 1. in 2. gimnazijski razred. L. 1808. ga namreč naenkrat zasledimo v 3. razredu v Varaždinu, kjer ga zapisnik imenuje »Gregorius (mesto Georgius), Styrys Savcicensis«, dočim v prejšnjih zapisnikih ni o njem sledu na varaždinski gimnaziji, kakor poroča rajni varaždinski profesor dr. Križan Slekovec v pismu z dne 17. nov. 1898. Ker ni verjetno, da bi bil reven deček poha-
jal 1. in 2. razred morda v Mariboru, ga je pač nekdo privatno poučeval ter je v Varaždinu napravil izkušnjo za prva dva razreda in vstopil takoj v 3. razred. Tu mu je šlo s početka nekoliko trdo; dobil je prvo leto dvoj-
ko, a jo je popravil in l. 1809. je bil že v 4. razredu, katerega je z dobrim uspehom dovršil. Kot »humanista« 1. razreda (V.) l. 1811. je pa dobil celo odliko, enako v drugem letu humanistike. Potem je šel v Gradec, da bi tam dovršil filozofijo in potem stopil v bogoslovje. Med tem pa mu je 4. aprila 1811 umrl oče in ker v Gradcu ni dobil nobene podpore, je moral opustiti študije, vrnil se je domov k materi in se poprijel očetovega roko-
delstva, postal je lončar. Župniku Mešku je o neki priliki pokazal svoja gimnazijska spričevala, potem pa potegnil iz žepa tudi učni list o izuč-
nem lončarstvu s šaljivo pripombo: »To je bila sprememba«!

L. 1815. dne 6. febr. se je oženil z Gero Obran, ko mu je ta l. 1834. umrla, se je 28. nov. 1835 oženil drugič z Apolonijo Štih, ki je umrla na sušici 17. oktobra 1859, na isti bolezni je tudi on umrl 5. marca 1861.

V svoji »gimnaziji« je imel po pet, včasih tudi po več učencev. Hrane in stanovanja jim ni dajal, temveč bolj oddaljeni so stanovali pri kmetih v Savcih, domačini so pa od doma prihajali k njemu v šolo. Posebno je gledal na to, da so se dobro učili latinščine, dečki so se morali pozdravljati med seboj latinski in tudi njega so morali vsako jutro, prišedši v šolo, pozdraviti latinski: Bonum mane, domine instructor! Pred poukom so molili latinski, potem so se vsedli za veliko mizo na svoja mesta, ki jim jih je sam določil po njihovih zmožnostih in marljivosti. Vsakemu je nad glavo na steni visela tablica z imenom in klasifikacijo: primus, secundus, tertius itd. Dečki so med seboj tekmovali, kdo bo dobil odličnejše mesto. »Gospod profesor« je sedel za lončarskim vretenom in ga pridno sukal, zraven pa razlagal latinsko slovnico in druge predmete po določenem redu. Za poredneže je bila pripravljena tudi šiba, a on sam se je nikdar ni posluževal, za to je bil postavljen »familijaš«, eden izmed učencev, ki je vsakemu odmeril, kar si je zaslužil.

Iz te šole je izšlo več duhovnikov, svetnih in redovnih, ki so pozneje delovali na Sp. Štajerskem, nekateri pa na Hrvaškem. Nekateri kajpada niso mogli nadaljevati študij radi revščine ali drugih rodbinskih razmer, pa so bili potem razumni gospodarji. Če je kateri njegovih učencev postal duhovnik, je kajpada Herman bil povabljen na primicijo in tu je bil

radost zbranim dijakom s svojo živahnostjo in dovtipi. Govoril je gladko latinski in nemški ter je še v poznih letih imel bister spomin. Dasiravno je v njegovi hiši bilo večkrat pomanjkanje, je vendar bil zmiraj vesel in zadovoljen ter je do smrti opravljal svoje rokodelstvo. Herman je bil visoke, ravne in suhe postave in nagle hoje, nenavadno močan. Ob nedeljah in praznikih je nosil črn frak in cilinder na glavi.

Od njegovih učencev so znani po imenu:

Fran Repa od Sv. Lenarta v Slov. goricah, posvečen v Gradcu l. 1840., umrl kot župnik in duhovni svetnik pri Sv. Jakobu v Slov. gor. l. 1886.

Simonič Janko od Sv. Bolfenka pri Bišu, posvečen v Gradcu l. 1849., umrl kot župnik pri Sv. Janžu na Dr. polju 13. maja 1906.

Ozmec Janez od Sv. Tomaža, posvečen l. 1838., umrl kot vpokojeni župnik žetalski pri Sv. Tomažu 1883.

Cajnkari Fran od Sv. Tomaža, posvečen v Gradcu 1836, kot kapelan v predmestni župniji v Mariboru stopil k lazaristom in umrl na Dunaju l. 1899.

Trojner Pavel od Sv. Lenarta v Slov. gor., posvečen v Gradcu l. 1840., umrl kot deficijent pri Usmiljenih bratih v Gradcu l. 1871.

Vajda Jožef iz Lahonec, Tomaževske župnije, je postal učitelj, potem pa oskrbnik nekje na Ogrskem, kjer je tudi umrl.

Od drugih njegovih učencev, ki so nadaljevali študije, ni podatkov. Eden njegovih najbolj nadarjenih učencev je bil Matija Gril iz Bratonečic pri Sv. Tomažu, ki je pa pozneje izstopil iz gimnazije in se izgubil brez sledu.

Vsekakor Herman zasluži, da se mu ohrani spomin med našimi »kulturnimi delavci«.

Fr. Kotnik:

Mozirska tržanska prisega iz l. 1740.

Rokopisna knjiga, v katero so zapisana imena mozirskih meščanov, (Bürgerbuch von Prasberg 1740) ima na prvi strani meščansko prisego:

Jeder neue Bürger des Markts Prasberg hat nach Vernehmung der gehörigen Meineids-Erinnerung abzulegen folgenden Bürger-Eid

Ich N. N. schwöre zu Gott! daß ich dem Markte alle Treue leisten, daher nicht nur dem Herrn Marktrichter oder desselben Stellvertreter, sondern auch dem löbl. Magistrate allzeit den Gehorsam, oder die Folgsamkeit bezeigen, und auch alles, was zur Befättigung und Befolgung Marktgerechtfame, oder der märklichen Freyheiten nöthig,

oder nützlich seyn sollte, Ihun, oder bewerken, nie aber dieselben verachten, oder wohl gar dem Marks'nugen entgegen seyn werde.

Auch verspreche ich, mich immer so, wie es einem rechtschaffnem, und dazu auch beedelem Bürger gebührt, zu verhalten; eben darum aber auch jederzeit nach Thunlichkeit zu Marks'geschäften mich gebrauchen zu lassen, und also die mir gebenden Befehle oder Aufträge stets getreulich zu befolgen, und zwar alles dieses:

So wahr mir Gott helfe!

Für die der deutschen Sprache unkundigen neuen Bürger ist folgende Eidesformel bestimmt:

Purgerska Peršéga

Jest N. N. peršéshem h' Bogu! de jest bodem temo Tergo v'fo Svestobo Skasov, tedaj ne le Samo temo naprej poštauleno¹⁾ Gofpodu Richterjo, al Namestniko, ampak tudi temo Magistrato vsellej to spodobno Pokorshno Skasél; ino tudi vse, kar je k pravimu poterdejnu, ino k dershejnu téh tershkih Praviz ino Frejsti potrebnu al k pridu, bom šturil, al dopernéfel, nekol pa taifte sanizhovu, al zel taiftim kaj super delel.

Tudi jest oblubim, se vsellej toku, kaker se enimo salmo²⁾ sraun tudi peršeshemo³⁾ Purgerjo Spodobi, sadershati, ino tudi v'fellej, kader je le mogozhe, se puštit nuzat, tedej te mene dane Povele Svéštu dopolniti, koker gvifhnu

Meni

Bog pomaga

Amen.

Če primerjamo nemško in slov. prisego, vidimo, da je slovenska dosloven prevod nemške. Pisal jo je domačin, ki je deloma poznal takratno knjižno slovenščino, a tudi domače narečje, kar najbolj izpričuje beseda zal v pomenu rechtschaffen, ki se še dandanes v Mozirju rabi in pa glag. oblika zaničóvu (zaničóvav-zaničeval), savinjsko-koroški lokalizem. Tudi dativi sing. o sklanjatve, ki se končujejo na o, govore deloma za to.

Trško oblast (obč. zastop) v Mozirju so imenovali magistrat, ki so ga tvorili le sodnik (župan) in svetovalci. Tudi trška občina v Guštanju je imela magistrat in si je naslov pod našo vlado zopet izvojevala. Ta „magistrat“ je bil privilegij mest in nekaterih trgov. Občinski urad v Guštanju nosi danes

¹⁾ V rkp. je izpuščen m.

²⁾ „Zal“ pomeni rechtschaffen. Prim. nemško prisego: „wie es einem rechtschaffnem, und dazu auch beedelem Bürger gebührt“ Beseda se rabi v pomenu dober, priden, gutmütig še sedaj v Mozirju. Prim. Plet. zdaj si pa že zal; jetzt bist du schon brav, (tako se otroku reče). Polj.

³⁾ Izostal je v rkp. n.

zopet naslov magistrat. Trška oblast v Središču se je imenovala „plemeniti magistratuš¹⁾“. Kakor druga mesta in trgi je imelo tudi Mozirje pravico, da so si meščani volili sami svojega sodnika (rihtarja, župana). O tem priča najstarejša v mozirskem občinskem arhivu ohranjena listina z dne 21. februarja 1581, ki na novo potrjuje „prastare“ trške svoboščine, ker je stare listine uničil požar. Meščani smejo svoje sodnike sami voliti, a potrditi in zapriseči jih mora vsakokratni posestnik žovneške graščine, slično ko v Središču ormoške. Mozirski trški sodniki so tudi imeli pravico, da so sami pobirali pri tržanih davke, a so jih morali oddajati posestnikom na Žovneku. To je trajalo do l. 1814., ko je začela po davčnem provizoriju pobirati javne davke davčna okrožna oblast.

Kriminalna justica je pitala pristojnemu deželskemu sodišču na Žovneku, civilno sodstvo in krajevno policijo pa so izvrševali mozirski trški sodniki, ki so razsojali tudi prepire med meščani.

Trg Mozirje je imel svoj grb: na modrem polju rdeče pokrito cerkev z rumenim jabolkom na stolpu. Ta grb so smeli rabiti na pečatih in listinah kakor druga mesta in trgi²⁾.

Imamo še starejše tržanske in meščanske prisega kakor je mozirska. Dr. Fr. Simonič je objavil v L. M. Sl. za l. 1884. Prisega ljubljanskega mesta, ki so starejše, a se vsebinsko ne zlagajo z mozirsko³⁾. Istotako ne meščanska prisega, objavljena v Oblakovem spisu „Trije slovenski rokopisi iz prve polovice XVII. stoletja⁴⁾“. Tudi ne prisega za meščana v Kranju, ki jo stavijo v prvo polovico ali sredino 16. stoletja⁵⁾.

Na bivšem Štajerskem imamo iz dobe 1600—1764 več slovenskih priseg, a samo ena je za tržane (meščane). Znana je slov. prisega iz l. 1696., ki jo je zapisal župan na Ptujski gori Janez Mihael Gigler⁶⁾. Ta velja za priče. Znana je tudi prisega srediških tržanov v letih 1730—1740⁷⁾, torej iz iste dobe ko mozirska. A vendar se prisegi ne vjemata in je vsaka drugega izvora.

¹⁾ Slekovce, Dve središki prisegi iz sredine XVIII. stoletja. Kres, II. str. 523.

²⁾ Smeli so tudi obhajati starodavno „lepo nedeljo“, nedeljo po Sv. Juriju in novi letni sejem v nedeljo po Marijinem rojstvu z vsemi častnimi pravicami, svoboščinami in običaji, s kupovanjem in prodajanjem i. dr. kakor druga mesta in trgi na Štajerskem, ki imajo pravico do takih letnih sejmov. Nadvojvoda Ferdinand je dne 23. februarja 1598 potrdil zgorajšnje trške pravice. Cesar Ferdinand III. pa je 1. julija 1642 dovolil, da smejo „lepo nedeljo“ (Kirchtag) ali letni sejem prestaviti z nedelje po Marijinem rojstvu na nedeljo po Treh kraljih (Akti v trškem arhivu v Mozirju).

³⁾ Ltp. 1884, str. 203, VIII (8) Bürgerlicher aydt windisch. Prisežni obrazci.

⁴⁾ LMS. 1887, 280. Prim. tudi skrbno zbrano gradivo v Kidričevih Opombah k protiref. (katol.) dobi v zgodovini slovenskega pisemstva ČSJKZ III. str. 73—80.

⁵⁾ Prisežni obrazci iz rokopisa Kranjskega mesta. Sket, Slov. slovstvena čitanka za 7. in 8. razred srednjih šol, 2. pred. izd. str. 36—37.

⁶⁾ Slekovce, Župnija sv. Lovrenca na Dravskem polju. Maribor 1885, str. 134.

⁷⁾ Slekovce, Dve središki prisegi iz sredine XVIII. stoletja, Kres II., str. 523.

Ne samo v ljubljanski, tudi v mariborski oblasti imamo stare slovenske tržanske (meščanske) prisege. Dočim ljubljanski in kranjski meščani obljublajo, da bodo zvesti tudi cesarju, kralju ali vojvodi, tega tržani v Središču in Mozirju ne prisegajo. Narodnostne razmere v Mozirju so povzročile, da so morali uvesti slovenski obrazec meščanske prisege, ker niso vsi tržani znali in razumeli nemškega jezika.

To nam izpričujejo zapiski imen mozirskih magistratnih svetnikov in na novo sprejetih meščanov. V meščanski knjigi je zabeleženo: Aufnahme der Bürger zu sogenannten Ratsherrn nun Magistrats-Räthen, nähmlich: Am 16.^{ten} Hornung 1740.

1. H. Andreas Klantschnigg, Krämer. (Danes ime ohranjeno v Lokah pri Mozirju.)

2. H. Kaspar Martinz.

3. „ Andre Hreschan (danes p. d. pri Hrešanu v Letušu).

4. „ Sebastian Goritscher (znana stara mozirska rodbina).

Den 4. Feber 1751.

1. Herr Franz Napothnigg (danes ime ohranjeno v Šmihelu nad Mozirjem).

2. Herr Franz Hreschan (Prim. pod 3. zgoraj!)

3. Herr Georg Teusch.

Dočim so nazivali magistratne svetnike „gospode“, navadnim meščanom niso dajali tega priimka.

16. februarja 1740 so bili sprejeti sledeči tržani: 1. Joseph Teusch, 2. Michael Novak. 3. Philipp Janko. 4. Matthias Lichtenegger (ime je še ohranjeno v Ljubnem v Sav. dolini). 5. Michael Wrenk. 6. Anton Wodolnigg. 7. Michael Jouschnigg. 8. Barthelme Jouschnigg. 9. Kaspar Pöstier. 10. Mathias Wiwoda. 11. Blasius Koller. 12. Jakob Wresounigg. 13. Mathias Wresounig. 14. Michael Martschinko. 15. Niklas Dellapust. 16. Anton Eckl. 17. Lorenz Petschnigg. 18. Georg Teusch. 19. Simon Hreschan. 20. Joseph Wokoschnigg.

7. marca 1744 so bili vzprejeti tržani: 1. Franz Napothnigg, 2. Barthelme Teusch. 3. Kaspar Rafpodounigg. 4. Lukas Vertatschnigg. 5. Primus Predounigg.

I magistratni svetniki i tržani imajo slovenska imena in so Slovenci — razen Lichteneggerja in Eckla, ki nosita nemški imeni.

Zato je umljivo, da je bila v Mozirju slovenska tržanska prisega potrebna. Mogoče je, da so jo že prej rabili, ker je požar uničil stare listine. Središče — Mozirje! Oba slovenska trga sta imela v času našega narodnega preporoda važno vlogo. Središče ima spisano svojo zgodovino, naj bi sledilo

še Mozirje¹⁾, ki mu je ob slovesu zapisal Anton Aškerc v isti „Bürger-Buch“, v katerem je zapisana slovenska prisega za tržane, sledeče verze:

Mozirju!

Mozirje, ti dika Savinske doline,
Ostani ponos mi slovenske očine!
Kot Tvoje planine v vek trdno mi stoj,
Ko bije za dom in svobodo se boj!

V Mozirju, v dan odhoda, 11. oktobra 1894.

Ant. Aškerc.

Prispevek k Valvasorjevi rodovini.

Po neobjavljenih nemških zapiskih pokojnega Petra pl. Radicsa priredil Anton Mikuš.

Ti zapiski imajo zlasti ta namen, da se popravijo mnoge zmote v naših zgodovinskih knjigah o Valvasorjevi rodovini, pred vsem domneva, da je izumrla že l. 1759.

Posrečilo se mi je (namreč Rodiesu), da sem dognal njen obstanek do začetka 19. stoletja. Dalje naj ti podrobni podatki o prejšnjih ali poznejših članih te rodovine bolje pojasnijo zgodovino tega za povestnico naše domovine tako važnega plemiškega rodu.

V mnogih spisih, tako tudi v tujskem vodniku za Celje in okolico (1875, str. 100) čitamo: »Na kaplaniji v Laškem je vzdian nagrobni kamen slovečega Vajkharda barona Valvasorja«. Ogledal sem si ta kamen. Obdaja ga cela vrsta šipkov. Na njem je tudi lepa alegorijska podoba Kristusovega vstajenja na zgornjem koncu, potem na večjem spodnjem delu sta podobi mošega in ženske, poleg tega je veliko svetopisemskih rekov in pa va plemiška grba (Valvasorjev in Khislov). Najspodnejše polje obsega nagrobni napis, ki izrecno pravi, da sta tukaj v Laškem pokopana (l. 1550. s svojim bratom Hijeronimom iz Italije v naše kraje došli) Ivan Baptist Valvasor (ali Vavasor, kakor je ime postaripisavitukaj zapisano) in njegova soproga Emerencija, roj. Kislin, prvi umrl 1581., druga 1572. l. Torej Ivan Baptist Valvasor, a ne sloveči Ivan Vajkhart baron Valvasor ima tu v Laškem svoje počivališče in pa še danes stoječi lep spomenik.

¹⁾ Hvala g. županu Matiji Goričarju in g. učitelju Fr. Vajdu, ki sta me opozorila na s'ov. prisego in na trški arhiv, katerega po županovem naročilu urejata sedaj g. učitelj Vajd in g. Leykauf-Mozirski. — O pravicah in dolžnostih tržanov glej dr. Fr. Kovačič, Trg Središče str. 441 sl., o trški upravi str. 379 sl., o trških sodnikih ali županih str. 419. To bo sedaj podalo precej jasno sliko mutatis mutandis tudi za Mozirje

Nagrobni napis pa se doslovno glasi tako: HIE LIGT BEGRABEN DER EDL VND ERNVEST HERR IOHAN BAPTISTA VAVASOR ZVM THVRN AM HART VND PHANTINHABER DER HERRSCHAFT TIFFER DER GESTARBEN IST AM 2 TAG NOVEMBRIS DES 1581 IAR VND SEIN HAVSFRAV EMERENTIANA DIE EIN GEBARNE KISLIN SO GESTARBEN. IST AM 19 TAG IENVARI DES 72 IAR DERN PEDER SELL GOT GENEDIG VND BARMHERZIG SEIN WELLE AMEN.

V medijski graščini Franca Prašnikarja pri Zagorju, nekdanje lastnine Valvasorjeve rodovine, kjer je tudi grobnica Valvasorjev, sta dva napisa, ki se tičeta članov Valvasorjeve rodovine, in to na vnani strani grajske kapele. En napis je na votivni tabli, drugi pa na nagrobnem kamenu. Napis na votivni tabli, pod katero sta Valvasorjev in Rauberjev grb, pravi, da sta Jernej Valvasor (oče našega kronista) in njegova druga soproga Ana Marija Rauber (mati našega kronista) leta 1637. poklonila to božjo hišo Materi božji. Napis slove dobesedno:

AD MAIORE(M) DEI GLORIA(M) SS DEI GEN. VR. MARIAE
PATRONE SVAE TANQ(V)A(M) VOCATAE ET SALVTI
INVOCANTIV(M) DEDIC. SACELLV(M) HOC. IL. D. D. BAR.
VALVASOR IN GOLLNEG CVM CONIVGE SVA. IL.
D. D. AN MARIA NATA RAUBERIN Ao 1637.

Napis na nagrobnem kamenu — na levo od vhoda v kapelo — pravi, da počiva tu l. 1650. v 32. letu starosti umrli gospod Ivan Baptist Valvasor. Napis se glasi:

HIE : LIGT : BEGRABEN
DER : WOLLEDLGEBO
NE : HERR : HERR : IOHANN :
BAPTISTA : VALVASOR :
ZVM : GALNEGKH : VND : N
EUDORF : ETC : WELHER
DEN : 10 : IVNI : DES : 1650 : IN
GOTT : VERSCHIDEN : S :
: EINES : ALTERS : 32. IAR

Ta Valvasor je menda eden izmed obeh starejših bratov Ivana Vajkharda, ki sta v rodovniku zabeležena le z imenom Ivan, vendar s pristavljenim †, kajti pri stricu našega kronista, Ivana Baptista (sinu Adama Valvasorja), ki je prav z vrha zapisan, ni znamenja †.

Ivan Vajkhard, baron Valvasor poroča v svoji knjigi »Čast vojvodine Kranjske« (zv. II., str. 760), da je njegov mlajši brat Wolf Jernej l. 1687. dobil beneficij oltarja sv. Barbare v ljubljanski stolnici. Ta njegov

brat je bil najprej vikar v Mozirju, potem pa župnik v Žalcu. V Žalcu je vpisan v knjigi »liber copulatorum (1666—1732 II)« prvikrat dne 12. avgusta 1680 l. s pripombo »pro tempore vicario in Prahberg« (Mozirje). Zadnji vpis je z dne 6. julija 1681. l. s pripombo »copulati... copulante W. B. Valvasor, vicario loci«. Kot župnik v Žalcu je v župni krstni knjigi za dobo 1661—1683 prvikrat vpisan dne 8. avgusta 1682. s pripombo »Baptizante illustrissimo domino Wolfig. Bartholomeo Valusor parochio«. V krstni knjigi 1684—1702 je dne 5. maja 1684. l. zabeležen s pripombo »pro tempore loci parochio et commissario«. Zadnji vpis je z dne 14. septembra 1691. l. L. 1687. 26. oktobra je krstil v vojni vjeto Turkinjo, ki je dobila ime Marija Barbara.

Ko je kronist Valvasor pripravljal svoje glavno delo »Čast vojvodine Kranjske«, je živel daleč od njega kot sodobnik pisatelj in pesnik Franc Valvasor iz burgundske panoge te rodovine. Ta je bil član družbe jezuitov in je, ko si je že pridobil sloves s posameznimi pesmimi v latinskem jeziku, izdal l. 1683. v Parizu skupne svoje poezije. To zbirko je naznanila učena družba v Lipskem v 2. zvezku svojega mesečnika »Acta Eruditorum« s pripomnjo: Francisci Valvasoris e. S. I. multiplex et varia poesis antea sparsim edita nunc in unum collecta Parisiis 1683 patria Burgundus ex comitatu Carolasio.

Pred vsem treba opomniti, da imamo tu enako pisano ime kakor na nagrobnem kamenu v Laškem. Dalje je iz te beležke razvidno, da je Valvasorjeva rodovina tudi na Burgundskem imela panogo, in sicer v nekdanji grofiji Carolis, sedaj v okrožju Saône — Loire na Francoskem, stari Carolesium. Da je kronist Valvasor našel na svojem potovanju po Francoskem v Beaucaire ob Roni, na neki palači svoj rodbinski grb z napisom odspodaj, je znano iz njegove lastne pripovedi (zvezek I., knjiga IV.).

Vrsto članov kranjske rodovine Valvasorjev nam razkazuje rokopis študijske knjižnice v Ljubljani (št. 156). To je v rokopisu ohranjena zgodovina s menišča, v katerem so zabeleženi konviktisti in seminaristi v kolegiju jezuitov. Prvega Valvasorja kot konviktista čitamo tu l. 1614. in sicer Rajmunda Valvasorja. Drugi konviktist je zabeležen našega kronista trinajstletni sin »Wolfgang Weichard Lieber Baro â Valvasor« 1692 (eno leto pred očetovo smrtjo, ki je bil že v jako slabih gmotnih razmerah). Drugi vpisi se glase: 1694: Franciscus L. B. â Valvisor Principista, Convictor, 1695: Maximilianus L. B. â Valvasor, Rhetor Franciscus L. B. â Valvasor, gramatita, oba ta sinova Adama Siegfrida V.;—1698: Johann Joseph L. B. â V. in Franc Anton L. B. â V., Parvisla to sta bila sinova Jurja Sigmunda barona Valvasorja. Leta 1698. pa sta zopet zabeležena dva sinova našega kronista: petnajst-

letni Ivan Ludvik in štirinajstletni Ivan Volfgang. Ta dva brata sta v razliko od Valvasorjev iz Šmartna zabeležena kot fratres a Grafenberg po imenu svoje matere, prve žene njegove. Leta 1699. je od obojih bratov po eden prišel v višji razred: Ivan Jažef iz Šmartna in Ivan Ludvik, Franc Anton iz Šmartna in Ivan Wolfgang pa sta zaostala. Leta 1700. sta kronistova sinova že izstopila. Naslednji vpisi so tile: 1701 in 1702 Franc Anton, 1719 in 1720 Sigfried, 1721—1727 Jožef. Zadnji je vpisan Ignac L. B. a Valvasor l. 1727. in 1728.

Nečaka našega kronista Ivana Karla Valvasorja čitamo še l. 1687. v matici salcburške univerze. Bil je sin njegovega brata Karla.

Diarium praefecturae scholarum kolegija jezuitov v Ljubljani navaja med profesorji tedanje ljubljanske gimnazije magistra Volfganga Valvasorja S. J. in to l. 1715. kot profesorja v »parvi«, 1716 v gramatiki in 1717 v sintaksi. Ta je morebiti tisti, ki ga je Marko Pohlin navedel v »Bibliotheca Carniolica« z imenom: Wolf Franz Valvasor L. B. de Wildeneck.

Neki zapisek v zbirki Emila Laszowskega v Zagrebu¹⁾ omenja Roberta Valvasorja ki je podpisan v nekem krstnem listu leta 1745. Podpisu je pritisnjen Valvasorjev grb. Ta R. Valvasor je bil župnik v Čatežu na Dolenjskem. Po gornjem sporočilu Laszowskega je neka Alojzija baronica Valvasor prodala l. 1740. grajščino Brlog na Hrvatskem grofu Benediktu Sigismundu Petazziju.

Nagrobni kamen Jurja Sigfrida Valvasorja iz l. 1759. na Ježici pri Ljubljani, je dal povod, da so mnogi to leto domnevali za leto izumrtja Valvasorjeve rodovine. V knjigah kranjske deželne knjige pa so baš v l. 1759. našeti Franc Anton bar. Valvasor, potem njegova mati Frančiška bar. Valvasor ter Jurij Maks bar. Valvasor. A ne samo to, tudi tako zvani instančni šematizmi za Kranjsko navajajo od. 1795. nepretrgoma do l. 1808. v seznamih gospodov na Kranjskem in v predelku »posvetno plemstvo« rodbino barona Valvasorja kot v deželi še živečo.

Z nadaljnimi raziskavami bo lahko dognati tudi ime zadnjega potomca in dan njegove smrti.

Slovstvo.

Forschungen in Salona. Veröffentlicht vom Oesterreichischen archäologischen Institute. Zweiter Band: Der altchristliche Friedhof Manastirine. Nach dem Materiale Fr. Bulić bearbeitet von Rudolf Egger. Mit 64 Abbildungen und 120 Seiten

¹⁾ Ribnik, Historička rasprava. Napisal Emilij Laszowski, Zagreb 1893.

Text. Großfolioband in Halbleinen gebunden, Preis S 50 (400 Din). Verlag der öst. Staatsdruckerei. Wien 1926.

Avstrijski arheološki institut je začel l. 1917. objavljati »Forschungen in Salona«; sedaj je kot nadaljevanje izšel drugi zvezek. Dočim prvi zvezek, čigar glavni del je spisal arhitekt W. Gerber, ni našel pri kritiki preveč prijaznega odziva, je avstrijskemu institutu tokrat uspelo, da je za izdelovanje gradiva pridobil najboljšega poznavalca krščanskih starin, profesorja dunajske univerze dr. Rudolfa Eggerja, ki je tudi v naših krajih po svojem mnogostranskem delovanju dobro znan.

Drugi zvezek raziskovanj po Solinu se peča, kakor že naslov pove, s cerkvijo mučnikov v Manastirini, ki se nahaja severno zunaj solinskega obzidja in ki jo je odkopal mons. Bulić v letih 1884.—1900. ter o njej poroča v začasnih poročilih v »Bulletino«. V svoji nesebičnosti je mons. Bulić prepustil končno oblikovanje zamotnega gradiva mlajšim močem in s tem sebi in svojemu delu pripravil najlepšo slavo. V dveh delovnih dobah je Egger razvaline nanovo premotril in opisal in rezultate sedaj objavil. Delo ni bilo lahko, ker so stavbe iz raznih dob in se njih zidovje med seboj križa in prepleta, kar je bilo treba razbrati in ločiti. Floris zgradb v posameznih dobah je zapleten in njih kronološka ugotovitev se je dala doseči šele po temeljitom študiju številnih napisov. Vkljub tem težavam je Egger svojo nalogo izčrpno rešil. Vse posamezne izsledke je znal metodično tako izkoristiti, da je mogel ne le zgradbe časovno brez vrzeli razporediti, temveč tudi pojasniti vsa sovisla kronološka, historična in tipozgodovinska vprašanja.

Predgovor k publikaciji je napisal ravnatelj avstrijskega arheološkega instituta, dvorni svetnik E. Reich; iz njega posnemamo, da je muzej v Splitu izdajo tega dela gmotno podprl. Eggerjeva razprava je takole razdeljena: najprej kratek opis razvalin in njih zgodovina. Nato sledi poglavje: »Zgradbe, kakršne so danes«, kjer podaja analizo celega najdišča. Najstarejši deli pripadajo rimski vili, pod katero se še dajo spoznati sledovi paganskih grobišč. Rimska villa je tekom časa deloma razpadla, nato pa se pojavijo prvi krščanski grobovi, najbrž žrtvam preganjanja, ker je bil kraj, kjer so se ti grobovi nahajali, vedno predmet posebnega češčenja. Bili so torej neke vrste domači grobovi. Pobožni kristjani so trupla umorjenih sovražnikov pokopavali pod krovom svoje hiše. Ti grobovi so torej jedro celega poznejšega naselja. To, kar legende večkrat pripovedujejo, da postane mučnikov grob v zasebni hiši povod razsežnega razvoja, to vidimo tukaj na realnem primeru uresničeno.

Najstarejša krščanska cerkev, ki je nastala pač takoj po osvoboditvi krščanstva, torej še za Konstantinove dobe, je še majhna, skoro štirioglasta zgradba s tremi apsidi. Starokrščanski običaj, da so se ljudje dajali pokopavati v bližini grobov mučnikov, je povzročil, da je tu polagoma nastalo majhno pokopališče. Prvotni hram božji je postajal premajhen. Pred letom 360., kakor sledi iz nekega napisa, se je nato stavba razširila s tem, da so postavili vrsto grobnih kapelic. Tretja krščanska stavbena doba je v zvezi z uničenjem božjega hrama in kapelic po sovražnikih, ki so tod plenili. Nato je nastala velika enotno zgrajena bazilika s tremi ladjami; za njen postanek je Egger duhovito ugotovil desetletje med 397 in 407. Še celo ustanovni dan cerkve je izračunil: bil je to 28. december. Postavila sta cerkev škof Gaianus in Symferius. Sredi 6. stoletja se je cerkvi prizidal še narthex in kor za pevce. Po letu 602. so to cerkev Avari in Slovani temeljito razrušili. Samo apsida je menda še ostala. Iz nje in iz dela počezne ladje so za silo napravili zadnji prebivalci Solina cerkvico. Pa tudi ta ni dolgo klubovala navalu sovražnikov. V drugem desetletju je bila obenem s ostalim mestom razdejana. Ostanke svetnikov, med njimi so bili Domnio, Anastasius, Septimius, Asterius in drugi, je po naročilu papeža Ivana IV. prenesel opat Martinus v Rim, kjer so jih v Lateranu pokopali.

Namenoma sem se tu nekoliko dalje pomudil in tudi iz poznejšega poglavja o kronoloških in zgodovinskih vprašanjih to in ono sem kaj pritegnil, ker je Eggerjevo delo baš v tem oziru vzorno.

Da je treba pri razpravi o pokopališčni baziliki obširno govoriti o grobiščih, je ob sebi umevno. Najprej obravnava o sarkofagih, pri čemer je znani sarkofag dobrega pastirja dobil novo, in sicer prepričevalno tolmačenje. Nato razpravlja o grobnicah in drugih grobnih oblikah. Na koncu tega poglavja je Egger celo poskusil rekonstrukcijo najstarejše dosegljive krščanske občine v Solinu in tu se nam pokaže zanimivo dejstvo, da je bilo izmed 21 res da slučajno znanih oseb vsaj 11 tujcev.

Že poglavje, ki obravnava razliko v Manastirini v primeri z drugimi zgodnje-krščanskimi cerkvami, zahteva temeljito znanje te posebne stroke, naravnost mojstersko delo pa je naslednje o napisih, ki zavzema glavni del knjige. Od najstarejšega napisa, ki pripada še prvemu stoletju, tja do najnovejšega, tičočega se opatinje Ivane, ki spada že v 7. stoletje, vseh 288 napisov je obravnavanih z enako temeljitostjo in vestnostjo. Vsakemu napisu je dodan obširen komentar. Koliko tiči v tem delu in koliko truda zahteva često dopolnitev napisa, to zna presoditi samo veščak. Najvažnejši napisi so podani v dobrih slikah. Obsežna kazala olajšajo študij napisov. Posebno dragocen je slovnikiški indeks, ki ga je sestavil gimnazijski ravnatelj E. Vetter, tako da bodo ti solinski napisi obenem služili kot izdaten vir za proučevanje prstonarodne (vulgarne) latinščine v naših krajih.

Tudi oprema knjige lahko v splošnem velja kot vzorna, vključ temu, da nekateri klišeji niso baš prvovrstni. Toda vzrok tiči tu v gmotnem vprašanju in tozadevno smo se po vojni naučili marsičemu se odreči. Za delo samo pa ne moremo biti dovolj hvaležni našemu spoštovanemu mojstru mons. Buliču, ki je ves čas nad delom bdel, in njegovemu sestavitelju. Naj se uresniči želja, ki jo je izrekel E. Reisch na koncu svojega predgovora: »Spričo toliko žalostnih pojavov sedanosti, je knjiga razveseljivo znamenje, da se raziskovalci, ki stremijo z isto mislijo za istim ciljem, tudi preko novih državnih mej znova prijateljsko in uspešno družijo k delu.

V zvezi s to Eggerjevo knjigo naj še omenim, da je zdaj tudi druga publikacija o Dalmaciji dosegla znaten napredek, rekel bi celo nekaj dovršetkov. Je to: Č. M. Iveković, *Architektur und Plastik* (Bd. VI.—VIII. Split, Dubrovnik, Hvar, Korčula), 120 Tf in Lichtdruck. Wien. A. Schroll & Cie. 1925. Mk 120. S tem je to izborna delo, izvzemši zvezek s tekstom, dovršeno. Slike iz Splita in Solina tvorijo dragoceno dopolnitev Eggerjeve publikacije.

Beograd. — Dr. Balduin Saria.

Seifert Dr. Josef Leo: *Literaturgeschichte der Čechoslowaken, Südslawen und Bulgaren*. Verlag Jos. Kösel u. Friedr. Pustet, Kempten 1922. Str. VIII + 240. 8°.

Pod gornjim naslovom je izšla za Božič 1922 knjiga, ki bi morala prizadete narode razveseliti, ki pa je ostala pri nas neopažena, izvzemši žurnalistično poročilo, katerega je prinesla mariborska »Straža« v 41. številki XV. letnika (3. apr. 1923) in ki priporoča knjigo. Kaj je njena vsebina, pove naslov. In bravec jo vzame v roke res z najboljšo nado, kajti pisatelju so služili kot viri res izborni pripomočki: za češko literaturo je porabil obširne »Dějiny literatury české XIX. století« ter priročne »Přehledné dějiny literatury české« obeh Novákov, Drja Jana N. in Drja Arne N.; za srbskohrvatsko slovstvo je črpal iz Gavrilovičeve »Istorije srpske i hrvatske književnosti« ter iz B. Vodnikove »Povijesti hrv. književnosti« in J. Skerličeve »Istorije nove srpske književnosti«; bolgarsko književnost mu je prikazovala G. Mirčeva »Bolgarska literatura«, a pri slovenski literaturi mu »je šel na roko na najprijaznejši način Dr. Ivan Prijatelj«. Dasi torej za slov. slovstvo tiskanih virov pisec dozdevno

ni porabljal, niti Grafenauerjeve obširne niti njegove »Kratke zgodovine slov. slovstva« niti Glaserjeve literarne zgodovine niti menda kake druge knjige, ker bi jo sicer pač moral navesti, bi zadostovala že avtoriteta Dr. Prijatelja, da bi se moglo pričakovati najboljšo tudi za slovensko literaturo. Ali koliko razočaranje, ki ga doživiš že na prvih straneh! Četudi hoče pisec podati v svoji knjigi le »eine andeutende Skizze«, vendar si ne bi smel dovoliti foliko, kolikor si je dovolil. Knjigo je treba namreč odločno zavrniti kljub dobremu namenu, ki ga je morda pisec imel: ne le radi njenih neštevilnih in naravnost neverjetnih stvarnih napak, ampak tudi radi drznosti, s katero daje takorekoč sankcionirati Dr. Prijatelju svoja izvajanja o slov. literaturi. Take insinuacije slovenskemu znanstvenemu delu se na noben način ne smejo pripustiti;* sicer pa, mimogrede povedano, knjiga ne dela niti najmanj časti poslovnici »nemški temeljitosti«, kakor naj pokažejo posameznosti. Omejiti pa se hočem le na uvod ter na slov. slovstvo; presojo ostalih partij prepuščam bolj poklicanemu peresu.

Uvodoma podaja pisec v kratkih potezah naselitev južnih in zapadnih Slovanov v sedaj od njih naseljenih pokrajinah, njih razvoj do začetka 19. stoletja, nekoliko opomb o nacionalnih razmerah in jezikih ter o pisavi. Že tu se kot Jugoslovani začudimo, da je pisec popolnoma izpregledal, da pripada tudi Črna gora našemu in sicer štokavskemu jezikovnemu področju, dasi mu Jugoslovani bivamo od Drave na Ogrskem »bis Bojano« (očividno je menjena s tem reka Bojana pri Skadru!). Razmerje Srbi i Hrvati pa mu dozdevno ni popolnoma jasno; ve, da jih niti narečja niti vera niti pisava ne ločijo, vendar govori pozneje o politiški raztrganosti »teh narodov« (= dieser Völker).

V odstavkih oz. poglavjih, kjer razpravlja pisec o slov. literaturi, je polno pomankljivosti, napak in izkrivljenih dejstev. Zasedujmo jih v kronološkem redu! Čedadski evangelij je piscu slovenski spomenik (str. 41). Trubarjev dobronik, tržaški škof Bonomo se imenuje pri njem »Bononius« (str. 42). »Dopolnjevalec« sv. pisma mu je bil Anton Dalmatin (str. 43; očividna kontaminacija Jurija Dalmatina z Antonom Dalmat!). Od Hrena Tomaža pa do Žige Popoviča ni piscu znan noben važnejši literarni pojav; kje so neki ostali redovniki Janez Krstnik Svetokriški, Jernej Basar s svojimi folijanti, ki stopajo skoro dostojno ob stran protestantskim folijantom? Karakterističnih pojavov naše prosvetljeniške literature S. ni spoznal (n. pr., da je Pohlinova slovnica normativna, mesto deskriptivna ter da odgovarja taka, kakršna je, principom racionalizma itd.). »Pisanice« so izhajale po Seifertu 1779 in 1781 (str. 44), mesto 1779 do 1781. Z Val. Vodnikom je po njegovem izrazu Slovincem nov čas »izbruhnil« (= ausbrach; str. 44); zasluge za to ima tudi baron Žiga (čitaj Ciga!) Zois (str. 150). Mar ni piscu znano, da je Žiga = Sigismund? Zois je baje izdajal tudi koledarje in »popularna poučevanja« (str. 151). Tržaški škof, ki je prevedel Krist. Šmida »Sgodbje Ivetiga pišma sa mlade ludi«, ni pa napisal nobenih slovenskih »Evangelienparabeln«, se je imenoval Matevž Ravnikar, ne pa Matija Ravnekar (str. 151).

»Kranjska čbelica« ni bila časnik (= Zeitschrift, str. 155), ampak almanah; tudi ni izhajala 1830—1833 (str. 157), nego 1830—1832 ter 1834. Čbeličar Janez Cigler ni bil častivec in prevajavec Schillerjev (str. 157), nego France Cegnar, s katerim ga je pisec zamenjal. Dejstvu tudi ne odgovarja, da so se igrale slov. igre v Ljubljani šele po l. 1848 (str. 159), ko so vendar predstavljali Linhartovo »županovo Micko« v Ljubljani že 1789. I. A. M. Slomšek ni oskrbel nove izdaje sv. pisma niti ni ustanovil »časnika« »Kleinigkeiten« (str. 160 sl.), ampak kvečjemu »Brosamen«, kajti »Drobtinice« so bile letopis. Janežič ni ustanovil Družbe sv. Mohorja niti »Blüten aus Heimatgefilde«.

*) Osebo se bo g. Dr. Prijatelj že sam branil, ako bo stvar smatral za vredno tega.

(str. 161), nego je pri ustanavljanju Mohorjeve družbe pač sodeloval, a ime njegove letopisne zbirke bi se moglo kvečjemu prevesti z »Blüten aus heimatlichen und fremden Hainen« (= Cvetje iz domačih in tujih logov). Levstikov satirični list se seveda ni imenoval Pavlihi (str. 162), kakor tudi ni bil Levstik izdajatelj lista »Vrt« (... gab L... heraus... den »Garten«, ibidem), nego je samo sodeloval pri »Vrtcu«. Zakaj torej ne »Gärtlein«? Če je Fr. Cegnar prevedel 3 Schillerjeve drame, še s tem ni prevedel »die meisten Dramen« (str. 162). Jurčiča ni napravila znanega »die erste Erzählung« »Deseti brat« (ibidem), ki je pač prvi Jurčičev roman, ne pa šele prva njegova povest; njegovo ime je zaslovelo že mnogo prej po slov. zemlji. Gregorčič ni »peval del srbskih hajdukov« (str. 163), še manj je seveda l. 1921., ko je g. Seifert svojo knjigo pisal, bil živ!! (Da ga je S. smatral za živega, se vidi iz tega, ker je imenu pristavil le rojstno letnico, smrtne pa ne; drugod je napisal obe letnici ali, kakor pri Cankarju, vsaj smrtno!) »Ljubli. Zvon« seveda ni začel izhajati 1888 (ibid.; zamenjava Dom in Sv.), ampak 1881. Da je Ant. Medved pisal tudi drame, piscu dozdevno ni znano. Aškerc seveda ni napisal 2 knjig »Mučnikov« (str. 164), nego le eno. Izmed pisateljev-realistov pozna S. pač Marico Nadliškovno, ni pa omenil niti Janeza Trdine niti Janeza Mencingerja; kje je tu doslednost?! Kersnika za poezijo ni pridobil Jurčič (str. 165), nego za slov. slovstvo Fr. Levec. Tudi Kersniku pisec ne ve smrti, njegovo povest »Očetov greh« prevaja »Die Sünde der Väter« (str. 165; torej je »očetov« gen. plur., ne pa adject. poss.). Dr. Ivan Tavčar je baie pisal »pamflete« v službi propagande »Proč od Rima« (ibid.); to pač naj velja o povesti »4000«? Iv. Cankar se je po Seifertovem znanju šolal na praški univerzi (str. 167); Cankar menda svoj živ dan Prage videl ni! Tudi ni C. socializmu utiral poti (ibid.), ker je socializem med Slovenci že starejšega datuma, niti ne »predigt schrankenlosen Sinnesgenuß« (ibid.). Izmed Cankarjevih del se zde piscu omembe vredna le tri »Erotica« (sic!), »Haus der Muttergottes« (zakaj ne »Das Haus zur Marienhilf« = Hiša Marije Pomočnice?) in »Der Knecht Jersej« (sic!). In kje sta jubileja, kje vsaj »Lepa Vida« in »Podobe iz sanj«?! Otona Zupančiča (sic!) »Samogovori« so S. — u tudi ostali neznani niti ne ve povedati S. ničesar o »Cicibanu« in »Pisanicah« (glej str. 168). Murna in Ketteja je baie navdahnilo k umetniškemu delovanju vaško življenje gorjskih kmetov (str. 168). Cvetko Golar se bo začudil, ko bo izvedel, da je izdal pesemsko zbirko »Das Gefilde von Pisano« (str. 169); to naj bo njegovo »Pisano polje«! Driju Moletu je ime Vogeslav (str. 169); ali pa je morda to tiskovna pomota, dasi je ime tiskano razprto? In Ant. Novačan da je pred vojno pisal le »Karrikierende Bauerngeschichten« (ibid.); »Naša vas« je tako karakterizirana?! Kje pa je ostal Vl. Levstik? Njega S. ne pozna. Zato pa prištevajo Slovencev Hrvat — Istrane Kataliniča — Jeretova in celo Milana Marjanoviča (str. 170).

Razen vseh teh navedenih napak se še najdejo trditve, ki utegnejo vzbuditi popolnoma napačne pojme, n. pr.: »Kranjska Čbelica« je bila prepovedana radi ljubavnih pesmi (str. 158); ali: »Krst pri Savici« obravnava pokristjanjenje poganskih Slovencev (ibid.), kakor da je »Krst« kakšen zgodovinski ep. In še več podobnega.

Kar velja o partijah iz slov. literature, osvetljuje tudi ostale dele knjige. Ali nočem prejudicirati, ker sem prepričan, da bodo temu poročilu sledile še tudi ocene ostalega. Naj se prisodi knjigi mesto, ki ga zasluži!

Maribor. — Dr. M. Kovačič.

Mal Josip dr., Uskočke seobe i slovenske pokrajine. Ljubljana 1924. Delo je izšlo kot 30. knjiga »Srbskega Etnografskega Zbornika« kr. Srbske Akademije v Beogradu in kot 18. knjiga prvega oddelka istega zbornika »Naselja i poreklo stanovništva«, ki ga urejuje znani učenjak-geograf Jovan Cvijić.

Na 193 straneh nam podaja dr. Mal zgodovinsko in kulturno sliko na slovensko ozemlje doseljenih srbskih beguncev za časa turških napadov. Dodana je karta »neka-

terih uskoških naselbin in naših deželah. Tvarino je pisatelj razdelil v dva neenaka dela; najprej obdeluje zgodovino preseljevanja in sicer: 1. predzgodovino velikih uskoških preseljevanj na severozapad; 2. uskoške naselbine ob kranjsko-hrvatski meji od prvih pojavov do druge polovice 16. veka, pa poznejše dogodke in pritoke; 3. uskoške naselbine po južni Štajerski in 4. Uskoke v Primorju. V drugem krajšem kulturno-historičnem delu razmotriva 1. gospodarske in socialne prilike Uskokov, 2. njih pravne odnose, 3. verske in prosvetne razmere, 4. opisuje uskoški narod in njegove običaje.

Poleg tiskanih virov je zajemal pisatelj gradivo iz raznih arhivov, zlasti iz (bivšega kranjskega deželnega) arhiva v Ljubljani, iz dunajskih državnih arhivov ter deželnega (sedaj državnega) in nadbiskupskega arhiva v Zagrebu. — S tem problemom se je pečal svoj čas graški vseučiliški profesor dr. Bidermann (Mittheilungen des H. V. f. Steierm. XXXI, 1883), o katerem pravi pisatelj v predgovoru, da je enostransko in omejeno izbral arhivalno gradivo (str. 4). Toda glede spodnještajerskih Uskokov se z Malovo knjigo raziskava niti za las ni pomaknila naprej, še celo Bidermannove razprave ni izbral pisatelj izčrpno. Kdor se bo hotel poučiti o spodnještajerskih srbskih naselbinah, bo našel natančnejše podatke pri Bidermannu, kakor pri Malu. Mimogrede omenja tudi Majcenov članek v našem »Časopisu« (II, 1905, str. 161—174) ter pravi, da podaja nekaj podatkov le iz poznejšega časa, ne pa o Uskokih kot takih. Zdi se, da dotičnega članka ni točno prečital, ker tam je tudi več popravkov Zahnovih trditvev in objavljena je važna listina, s katero je cesar Maksimilian I. 1574. podelil plemstvo Uskokom Radosavu Bakošu in njegovim bratom Radetu, Petru in Ogmanu*). Te važne čimbenice Mal sploh ne omenja. Uskoško selo na Dr. p. se ne zove Skok in ne Skoki, temveč Skoke. Na desni strani Drave imajo sploh pluralna krajevna imena ženske oblike, na levi strani pa moško. Sosedna vas, v katero so se Uskoki hoteli naseliti, je Rogoza, ne Ragoza. Nepopolno je tudi poročilo o srbskem vojvodstvu v Verzeju. Kopovšek ni odstopil Margetiću svojega »dvorca« pred trgov, marveč želarijo v trgu samem, dvorec »pred trgov« pa mu je odstopil nekoliko pozneje Grabenski. Poročilo o tem vojvodstvu konča M. kratkotalo z Nikolajem Ožegovićem 1588, dočim se je stvar vlekla še do leta 1626. Neomenjen je tudi dvorec kapetana Tusilovića v Štonjcih pri Sv. Marku nižje Ptuja, na katerega je Slekovec opozoril že l. 1892. v »Sl. Gosp.« št. 8. Med čimtelji, ki so na Sp. Štajerskem izpraznili mnogo zemlje in tako napravili prostor za uskoške naselbine, bi bilo treba omeniti (str. 82) tudi velike pomore in domače boje med pobunjenimi plemiči in cesarjem Friderikom III. ter med njim in kraljem Matjažem. — Označba »Uskoško pogorje« za »Mons Feletrij« je prepslošna (str. 156), to je marveč Pietersko gorovje.

V opombi 145 opozarja pisatelj tudi na doseljence v Prekmurju, ki še čakajo svojega raziskovalca na podlagi ogrskih arhivov, ki so pa nam, žal, težko pristopni, ne toliko radi neznanja madjarskega jezika, ker starejši ogrski viri so itak večinoma pisani v latinškem jeziku, temveč iz političnih razlogov, radi znane nestrpnosti in sovražnosti Madjarov. Vsekakor še čaka v naseljeniškem oziru naše zgodovinarje veliko težavnega dela. Poleg arhivalnega gradiva bi v tej zadevi lahko podale nekaj luči pomembne historične vede: folklor, dialektologija in genealogija. Žal, da naše cerkvene matrike ne segajo čez 17. stol. nazaj, z urbarji si pa tudi ne moremo raziskovalec v tej točki kaj pomagati, ker starejši urbarji navajajo podložnike navadno le s krstnim imenom. Pri razlaganju krajevnih in rodbinskih imen ter izvajanju zaključkov na doseljeniške razmere nje treba velike previdnosti. Svarilen zgled je neposrečen

*) Izvirna listina je sedaj v arhivu v Zagrebu pod št. 162. 1811. maj 24. listine

članek dr. Grujića v »Glasniku geografskog društva« (zv. 7—8, 1922). Ime Horvati n. pr. srečavamo že v najstarejših virih na Štajerskem in Koroškem, kot rodbinsko ime v Mariboru že v 14. in 15. stol., pa bi bilo prenačljeno, spravljati ga v zvezo z Uskoki turških časov. Kot rodbinsko ime se nahaja med Hrvati samimi, zlasti med Dravo in Savo, kjer seveda lahko pomeni doseljenca z onstran Save, od Hrvatov v plemenskem pomenu, med »Slovence«, kakor so se imenovali prebivalci med Dravo in Savo.

V jezikovnem oziru se po mnogih slovenizmih pozna, da je prvopis bil slovenski, a ker jih je srbski redaktor pustil nespremenjene, so nam ljubši, kakor razni v srbsčino vrinjeni germanizmi in turcizmi.

F. K.

Boj za Koroško. Spominska knjižica ob 5letnici koroškega plebiscita. Zbral in uredil Dr. Valentin Rožič, profesor v Ljubljani. Ljubljana 1925. Natisnila Zadržna tiskarna v Ljubljani. Založba »Jug« v Ljubljani. M. 8°, 166 str.

Leta 1906. je Carinthia, glasilo koroškega zgodovinskega društva, snela svojo staro, častitljivo Jakschevo firmo in je razobesila z Wuttejevo razpravo »Die sprachlichen Verhältnisse in Kärnten auf Grund der Volkszählung von 1900 und ihre Veränderungen im 19. Jahrhundert« bojno vsenemško zastavo. Po prevratu se je nemško propagandno slovstvo v listu kopičilo, nekateri letniki so posvečeni zgolj narodnostnemu problemu na Koroškem. Če se je avtor brošure »Spomin na Gospodstvo polje« ter knjig: »Jugoslavija in njene meje, I. del. Koroška« in »Slovenski Korotan« ob petletnici koroškega plebiscita pojavil s koroškim zbornikom, je zamašil vrzel v našem ne baš bogatem propagandnem slovstvu. V knjigi se vrste politične razprave, pesmi, memoari, življenjepisi, zgodovinske razprave, statistika, (avstrijsko uradno štetje 1880, 1910 in 1923 ter plebiscit) in drugi drobiž. Razpoloženje naših ljudi pred zasedbo Celovca in med njo živo slikajo spomini gospe Milke Rožičeve v članku: »Moji zadnji dnevi v Celovcu«. Dr. Valentin Rožič opisuje življenje in delovanje narodnega borca Franceta Grafenauerja, ki se je v letih 1916—1917 v zaporih v Beljaku, Celovcu in Möllersdorfu tolažil z verzi, kakor pred 100 leti njegov rojak Drabosnjak, ki so mu tudi konfiscirali knjige in ga menda tudi zaprli. Jernej Rožič slika življenje in delovanje Gregorja Einspielerja, Strossmajerjevega učenca.

Dr. Valentin Rožič opisuje manjšinski inštitut na dunajski univerzi, ga stavlja v preiščevanje in vzpodbudo našim univerzam in inteligenci ter našteva v članku »Boj za Koroško« propagandno literaturo. Seznam seveda ni izčrpen. O junaških branilih Šmarjete na Koroškem razpravlja članek gospe Marije Lamutove. Prof. dr. Vinko Šarabon ocenjuje Morocuttijevo knjigo: »Europa und die völkischen Minderheiten«, ki je izšla v Jeni 1925. Vsak, ki je bival nekaj časa na Koroškem, je vzljubil to rajsko deželo, tako tudi pesnik in pisatelj Dr. A. Remec, ki je opisal svoje poti na Koroško. Dr. Josip Mal je prispeval članek: »Iz zgodovine koroškega slovenskega šolstva«, ki na podlagi uradnih aktov ljubljanskega ilirskega gubernija skuša nekoliko razjasniti dobo med l. 1805., do katerega segajo Apihovi spisi o kor. šolstvu, in 1848., kjer pričlenja Begov sestavek »Slovensko šolstvo na Koroškem v preteklem stoletju«. L. 1816. je izjavil beljaški okrožni šolski nadzornik na vprašanje gubernija, v kakem jeziku in koliko izvodov novovpeljane knjige »Kleine Erzählungen« (M. Ravnikarjeve Male povesti) bi potrebovali, da se bo nedvomno razpečalo mnogo izvodov slovenske izdaje, »ker se nahaja med mlajšo slovensko duhovščino mnogo dejanskih pospeševateljev šole in narodnega jezika. Tudi krški konsistorij je 8. jan. 1816. l. svetoval, da se naj natisnejo »male pripovedke« v obeh na-

rodnih jezikih. »ker je v beljaškem okolišu cel dekanat Zgornje Rožne dolne, skoro ves dekanat Spodnje Ziljske doline ter tretjina beljaškega dekanata popolnoma slovenski«. Leta 1814. se omenja v načrtu izpitov za l. 1810. na celovškem liceju tudi »profesor porodništva v slov. jeziku«. Navedena statistika nem.-slov. in nemških šol kaže, da se je med Slovenci na deželi povsod gojil tudi v naslednjih letih pouk v slovenščini. Zato je za slov. zgodovinarja dragocena. Celovška kresija je 12. junija 1827 sporočila ljubljanskemu guberniju, da so slovenske prestave normalno-šolskih knjig popolnoma vporabne tudi za podeželske šole celovškega okrožja; v nekaterih šolah lavantinske škofije da so bile te poslovenjene šolske knjige že doslej z dobrim uspehom vpeljane. Gubernij je nato izjavil, da nima ničesar proti rabi teh knjig na koroških slovenskih šolah in da je nasprotno to v marsikaterem oziru še odobravanja vredno. L. 1832. sta se krški in lavantinski ordinarijat izjavila, naj bo študij slov. jezika pri »čisto nemških« teologih obeh škofij prost, za ostale pa obližaten. Tudi ordinarijata v Trstu in Gorici sta prosila, naj bo za njune bogoslovce študij slovenščine obvezen. Tudi črkarska pravda je na Koroškem odmevala, kjer so zagovarjali staro bohoričico in je celovški ordinarijat l. 1833. trezno razmotrival zadevo (str. 127). L. 1833. je krški ordinarijat prijavil, da bo v kratkem izšla nova izdaja slov.-nem. katekizma, ki je postal za slov. dieceze najnujnejša potreba, »pisan z jezikom, v tej deželi običajnim, da more mlado in staro zajemati nauk izveličanja iz istega vira, iz katerega so črpali očetje«. Z odlokom z dne 3. okt. 1835, je študijska dvorna komisija odbila prošnjo ordinarijata za uvedbo (in ponatis) posebnega nem.-slov. katekizma, čigar avtor je bil dekan v Sovodnjih (Gmünd) Lovrenc Welwich. Ker bi bila izdaja nova in ker je prošnja za ponatis, je izšel Velvičev katekizem že prej. Simonič ga ne navaja. — Iz razprave tudi izvemo, da je Matija Majar l. 1846., kaplan pri mestni farni cerkvi sv. Petra in Pavla v Celovcu, prevedel I. del Močnikove računice. Konzistorij ga je priporočil, »ker je imenovan duhovnik splošno znan kot zelo spreten slavist in se je že поближе seznanil s kranjskim, koroškim in štajerskim slovanskim narečjem, se za zadevo prestave kot prav sposoben predlaga«. Med tem pa je že Blaž Potočnik prestavil I. in II. del in Majarjev prevod je prišel prepozno. Potočnik je prevedel po Simoniču »Napeljevanje v računstvo za drugi in tretji klas farnih in glavnih šol«. Na Dunaju 1847, bržkone je torej tudi prevedel: »Napeljevanje iz glave poštevatil za prvi klas ljudskih šol«. Na Dunaju 1847, kar Simonič ne omenja izrecno (Simonič, str. 333). Izvemo pa tudi, da je avtor tega Napeljevanja dr. Fr. Močnik.

Malov članek sloni na izvirnih uradnih arhivalnih podatkih. Koroški del slovenskega naroda se je tudi že v prvi polovici XIX. stoletja dejansko udeleževal pri snovanju našega narodnega šolstva ter se je soudeleževal razmotrivanj v vseh perečih vprašanih narodnega prosvetnega gibanja in pobude. S številom svojih šol pa je sorazmerno s številom prebivalstva daleč prekašal sosednje Kranjsko (str. 131). To rezultat Malove razprave, ki zavzema poleg Pregljeve pesmi Ubiti zvon po svojih dragocenih izsledkih v knjigi prvo mesto.

Sedaj nam je razumljiva tudi obsežna »ljudska« literatura na Koroškem, kjer se je narod učil tudi v šolah slovenščine. Zato sem vsaj jaz Malu dolžen še posebno zahvalo, ker je pomagal razjasniti temno dobo pred pomladjo narodov.

Ni mogoče izčrpati v zgodovinskem glasilu vseh priobčenih člankov, izmed katerih sodijo nekateri bolj v dnevnike kot pa v zbornik. A saj »Boj za Koroško« ni hotel biti karantanski kodeks ampak skromna spominska knjižica ob petletnici kor. plebiscita.

Fr. Kotnik.

M. Abramič: Poetovio. Vodnik po muzeju in stavnih ostankih rimskega mesta. Slovensko izdajo priredil Anton Sovrè. Tiskala Državna tiskarna na Dunaju. Izdalo in založilo Muzejsko društvo v Ptuj 1925. Str. 206.

Mihael Abramič: Poetovio. Führer durch die Denkmäler der römischen Stadt. Tiskala in založila Drž. tiskarna na Dunaju. Izdal Avstr. arheološki institut, Dunaj 1925.

Nemški izdaji je uvod napisal profesor arheologije na dunajskem vseučilišču Emil Reisch. Na kratko riše pomen rimskega Ptuja, poda kratko skico zanimanja za ptujske starine od srednjega veka sem, opiše zgodovino sistematskega arheološkega dela na ptujskih tleh od l. 1893. (ustanovitve muzeja) sem, poda zgodovino pričujoče publikacije, ki je bila od avstr. arheološkega instituta naročena Abramiču že pred vojno; okvir je bil dan v podobnih vodnikih, ki so že poprej izšli in so se dobro obnesli; končno se zahvali vsem onim, ki so izdajo z denarnimi prispevki podprli.

Po tem uvodu je prirojen uvod slovenske izdaje in dodana kratka opazka prevajalca o metodi in težkočah njegovega dela. Bistveno za slovenski prevod je, da Sovrè ni slepo, mehanično prevajal, ampak ob Abramičevem tekstu formuliral slovenski tekst na podlagi oglada vsakega posameznega predmeta, pri čemer je bila njegova skrb usmerjena posebno na samostojnost in pravilnost slovenskega stavka in ustvaritev zadevane slovenske terminologije. Ker je uvel mnogo novih terminov, izpolnjuje knjigo s slovarčkom novih ali nenavadnih izrazov, ki jih obenem predlaga prizadetemu znanstvenemu svetu v diskusijo.

Izven diskusije je po svoji solidnosti, natančnosti in poučni sistematiki Abramičev tekst vodnika. To, kar ga dviga nad priložnostni pomen običajnih vodnikov po muzejih, je dejstvo, da predstavlja pravzaprav monografijo o antični Poetoviji in podaja na podlagi opisanega dokumentarnega gradiva znanstvene zaključke, ki izčrpajo vse, kar more sodobna arheološka znanost povedati o enem najvažnejših kulturnih središč rimske antike na slovenskih tleh.

V prvem uvodnem poglavju je orisana zgodovina Poetovije od najstarejših prazgodovinskih prič človeške kulture na njenih tleh, do razpada rimske države in nastopa Slovanov, ki so izpričani po grobnih ostankih. Drugo poglavje pa govori o topografiji rimske naselbine, o njeni ulogi v upravni organizaciji rimske države, o češčenju poganških bogov, posebno o Mitroviem kultu, ki je v Ptuj izredno dobro zastopan ter o nastopu krščanstva. Tretje poglavje govori o raziskovanju Poetovije, posebno kongrem XIX. in zač. XX. stol., s čemer je v zvezi tudi ustanovitev muzeja, čegar tridesetletnica je posvečeno to delo. Naslednja štiri poglavja, ki zavzemajo večino prostora, pa opisujejo rimske spomenike, zbrane v muzeju, ob mestnem stolpu na Glavnem trgu, na Gradu in dveh na mestu izkopa ohranjenih mitreji na Spod. Hajdinu in Gor. Bregu. Vsak predmet je natančno, jedrnat opis in po potrebi kratko tolmačen po njegovem pomeni, namenu ali zgodovinskih podatkih. Poglavje o »drugem« mitreju s Sp. Hajdina uvaia razprava o mitroviem verstvu in ustroju svetišč. Pri opisu zbirke v prvem nadstropju muzeja sledi knjiga njihovi sistematski razvrstitvi in jih opisuje v skupnosti: reliefi in kamnoseški spomeniki, lončenina, steklenina ter kovinski predmeti in nakit. Izčrpen je ekskurz o rimskih leščerbah ter o terri sigillati. Dodan je pregled prazgodovinskih predmetov. Izmed spomenikov na glavnem trgu je posebno izčrpno obdelan »Orfejev« spomenik. Dragocen vpogled v versko kulturo zadnjih stoletij rimske države nam daje, z drugim, pri muzejskih zbirkah obdelanim, podrobni opis prvega in tretjega mitreja, njihovih ostankov in spomenikov. Opis je tako živahen in plastičen, da ta kakor se zdi, najvažnejša panoga verstva v Ptuj do nastopa krščanstva prav intenzivno zainteresira bravca, posebno pa ogledovalca predmetov. — Že iz tega pregleda je razvidno, da ima knjiga kot priročnik

o starinah rimskih provinc na sedanjem slovenskem ozemlju tudi samostojen pomen za tistega, ki se hoče hitro in zanesljivo informirati o pomenu pogosto malo opaženih ali še manj upoštevanih najdb. Zgodovinski literaturi o naši zemlji v antiki je s to knjigo položen temeljni kamen. Za nestrokovnjaka mrtvo kamenje in črepinje je izpregovorilo jasno in v danem okviru izopno.

Za Slovence in našo znanstveno literaturo pa ima ta knjiga še drug važen pomen. Prevajalec profesor Sovrè, ki je bil, četudi klasičen filolog, dosedaj tvarini kolikor veliko tuj in je bil zato postavljen pred tem težje nalogo, ker mu je manjkalo za tako delo neobhodne terminologije, se je lotil dela z občudovanja vredno vnemo. Tista mala kopica sestavkov o arheoloških vprašanjih, ki je bila dosedaj napisana v slovenščini, mu ni dajala zadostne podlage, zato se je podal na delo temeljito, tako da si je vsak premet natančno ogledal in šele potem prevel Abramičev tekst z izrazi, ki so se mu zdeli najbolj slovenski in danemu motivu najbolj odgovarjajoči. V žaru samostojnega ustvarjanja terminov je šel tako daleč, da je uvel nove besede celo za izraze, ki so pri nas že udomačeni. Sam se je zavedal, da ustvarja problematično delo, sam pa tudi dal izraza zavesti, da je delal vestno ter se mu dela ni treba sramovati. Res, kar se vestnosti in točnosti prevoda in pozornosti njegovega teksta tiče (sevé pod pogojem, da si je čitatelj osvojil njegovo terminologijo in nekatere stilistične posebnosti), si ne moremo želeti nič boljšega. Po tej strani je njegovo delo literaren dogodek, preko katerega sedanost in bodočnost ne smeta na dnevni red.

Vspričo globoke resnosti njegovega dela in ogromnega truda, ki ga je posvetil adekvatni jezikovni predelavi danega nemškega teksta, čutim naravnost moralno dolžnost, da odkrito povem svoje mnenje tudi o tej strani knjige.

Najprej ono, s čemer se ne skladam.

Poetovio — Poetovione i. t. d. Odločno sem za sedaj že precej vpeljano rabo latinskih imen v nominativu v polni latinski obliki, ne morem se pa sprijazniti z genitivom in naslednjimi skloni po latinski sklanji s slovenskimi končnicami. Če smo dosledni, sklanjajmo nominativno obliko po slovenskem načinu, kar se mi zdi najbolj praktično, tako da bi bil gen. Poetovije, mogoče celo Poetovija, ker bo latinščine nevešči Slovenec smatral nominativno obliko besede za masc. ali neutr. Druga dosledna pot bi vodila od genet. oblike po dosedaj najbolj rabljenem načinu k nomin. Poetoviona, kar se mi zdi čisto nepotrebno posebno, ker je oblika Petovij odnosno Petovija že udomačena v slovenski rabi. Priznam profesorju Sovrètu strogo doslednost v izvajanju njegovega stališča, ni pa me prepričal o njegovi nujnosti, še manj praktičnosti.

Prevajalec se je trudil ustanoviti slovenski tekst, kar se dá neodvisno od nemške podlage in mu je to v veliki meri uspelo. Uveljavil pa je pri tem par za me prav neokusnih skovank, ki jih ne moremo označiti drugače kot z izrazom germanizmi, ker je ta način kovanja novih izrazov našemu jeziku tuj in nelep. Zato odklanjam najdbovid za Fundkarte ali Plan der Funde, cestopis za Itinerar, zmagoznak za Trophäum, staročasten (str. 45) za althehrwürdig, ko lahko lepo rečemo častitljiv star. Odklanjam dalje izraz naoglednik, Schaukasten, Vitrine. Bode me izraz predzgodovinski, ker zastopam naziranje, da pojem zgodovina ne obsega ozko samo po pisмениh spomenikih dokumentirane dobe človeškega življa in bitja na zemlji, ampak tudi one dobe, ki so izpričane po druge vrste spomenikih, ki pri današnji metodi zgodovinarju nič manj jasno ne govore o »zgodovini« človeštva, ki jih je ustvarilo, kakor pismena poročila. Včasih so še zanesljivejši kot oni, ker pri njih odpade popolnoma subjektivni moment, vnešen po ustvaritelju v mnoge pisмене spomenike. Predlagam izraz prazgodovina, prazgodo-

vinski, s čemer izpodkopljemo tla napačnemu naziranju, ki se veže na omenjeni izraz, češ da pred pismenimi zgodovinskimi spomeniki ni bilo zgodovine. Odklanjam tudi izraz bašte za eben, praykar.

Na strani 136 se nahaja prevod »baročno usločen okvir« za »barok umrahmt« nem. teksta. V tem slučaju slovenski prevod ne odgovarja temu, kar je v originalu, oba skup pa slabo označujeta dejansko stanje. Med napisnim poljem Orfejevega spomenika in nakitno progo z živalmi se nahaja vrhnji okvir vglobljenega napisnega polja, ki je tu valovit. Abramič nima prav, če imenuje ta motiv baročen, ker ni značilen za baročni slog nove dobe, pač pa je pogost v panonskih spomenikih pozne antike. Zato tudi slovenska označba baročno usločen ni pravilna, ker prvič ta motiv ni baročen, drugič pa okvir ni usločen, kakor je pri nekaterih te vrste spomenikov na začetku in koncu tega motiva res, ampak samo valovit.

Na str. 186 govori S. o nadvigu iz Konjice, kar bi se moralo glasiti iz Konjica, ker je nom. Konjic.

V zbirki novih terminov, ki jih prof. Sovrè uvaža, jih je cela vrsta popolnoma nepotrebnih, ker zato ali imamo že po rabi udomačene svoje izraze ali mednarodne tujke, ki jih iz znanstvenega jezika ne kaže odstranjati ali pa so novo predlagani izrazi toliko okorni, da bi si želeli boljših. Zabeležil sem si sledeče: Gnječ za Putto je sicer lepa nazorna slovenska beseda, a kljub temu dajem prednost mednarodnemu puttu; — izklessek za Skulptur se mi ne zdi popolnoma skladno, vendar sprejemljivo; — krna za Torso je lepo, a dvomim, da bo ital. besedo izpodrinilo; so namreč gotovi strokovni izrazi, ki jih je ital. literatura prva ustvarila in so bili sprejeti z dotičnimi pojmi v vse tuje literature; — lóčnica za Maske bo težko nadomestila znak ali znamko; — nadvig za Relief je nepotreben; — nakisel za oxydiert se mi zdi celo prisiljen; — naličnica za Maske ponesrečena, posebno ker S. sam rabi na str. 60 krinko; — oglavje za Kapitell se bo težko prijelo, prej bi se odločil za glavo, če bi sploh smatral slovenizacijo za potrebno; — oljénka za Lampe ne vémo zakaj naj izpodrine leščerbo; — oslika za Bemalung ni srečno; — ploskanica za Klischee je iskano; — odklanjam odevo (str. 103) in odevena (106) za obleko in oblečena; — izraza zborna najdba (str. 131) in vkupne najdbe (132) za Gesamtfunde bi jaz nadomestil s skupne ali skupinske najdbe.

Te meni nepovoljne izraze pa na drugi strani bogato odtehta cela vrsta terminov, ki so tako posrečeni, tako iz duha jezika vzeti in bistvu polna odgovarjajoči, da se kar »prijemajo«. Naj sledi vrsta takih, ki jih brez ugovora sprejemam: Bobnák, Trommelziegel; — čelák, Stirnziegel; — čok, Block; — izbokel, getrieben; — jajčna kita, Eierstab; — zobati trak, Zahnschnittornament; — koluta, Scheibe; — divji kopač, Raubgräber; — korec, Modius; — kljukasti križ, Swastikakreuz; — krotovica, Verknotung; — ščitni nabuh, Schildbuckel; — nadih, Ton; — nažlebkán, kanneliert; — ovršje, Bekrönung; — preklada, Türsturtz; — preslegast, durchbrochen; — proga, Fries; — sosreden, konzentrisch; — sovisen, durchlaufend; — spahniti, zusammenfügen; — zaklinek, Zwickel; — zatrèp, Giebel; — znaník, Wahrzeichen.

Kakor je iz povedanega razvidno, je delo v obeh izdajah dogodek čisto svoje vrste in si ptujsko Muzejsko društvo ob svoji, na uspehih bogati tridesetletnici ni moglo postaviti dostojnejšega spomenika kakor je ta.

Fr. Stelè.

Petrov A. prof., Národopisná mapa Uher podle úředního Lexikonu osad z roku 1773. Leksik. form. str. 133, pet kart. Praga 1924. Knjigo je izdala Češka

akademija znanosti in umetnosti, karte je pa izdelal č. vojni geografski zavod. Gospod **Petrov**, poprej profesor v Petrogradu, sedaj v Pragi, se je že od l. 1891. pečal z ogrskimi narodnostnimi razmerami v preteklih dobah ter je zlasti o ogrskih Rusinih med l. 1905.—1914. objavil več študij. Za časa mirovnih pogajanj v Parizu, oziroma v Trianonu¹⁾ so Madžari hlastno pograbilli njegova izvajanja in jih prav po madjarski metodi obrnili sebi v prid, češ, narodne meje so ostale skoraj nespremenjene, kakor jih je določil ruski učenjak za l. 1772.—1773., torej ni res, da bi bili Madžari tlačili druge narodnosti in siloma širili madjarizacijo! Tako so se hoteli oprati pred širokim svetom kot nedolžne ovce!

Petrova to ni motilo; nadaljeval je svoje študije in nam v tej knjigi podal res dragoceno gradivo za poznavanje narodnostnih razmer na Ogrskem v drugi polovici 18. stol., deloma se da iz teh podatkov sklepati še dalje nazaj.

Za časa Marije Terezije je vlada, pred vsem za vojaške namene, dala sestavljati popis prebivalstva in napravljati topografske mape. Ogrska je bila namreč celo neznanca zemlja; pri vladi mnogokrat niso vedeli, pod katero županijo ali škofijo spada ta ali ona občina. L. 1769. in 1771. je tedaj cesarica zaukazala ogrskemu namestniškemu svetu, naj poskrbi za točen krajevni popis celega ogrskega kraljestva, kjer se naj ozir jemlje tudi na jezik in vero. Namestniški svet se je najprej z dotičnimi formulirji obrnil na škofo, ker so pa cerkveni uradi bili zelo počasni in netočni, se je vlada obrnila na svetne urade. Tako je nastal znameniti »Chatalogus Generalis« ali leksikon občin in sicer v dveh izvodih, eden je bil predložen cesarici, drugi je ostal pri namestništvu. Za čudo, kakor ugotavlja Petrov, ta važen leksikon doslej v tiskanih knjigah nikjer ni bil uporabljen!

V obče so podatki Leksikona zanesljivi, dasi ne vsikdar točni, tako glede imen kakor glede narodnostnih razmer, a te napake in netočnosti so se zgodile bolj ali manj bona fide — madjarskega šovinizma v današnjem pomenu tisti čas ni poznal. Do l. 1790. na Ogrskem madjarski jezik ni nič več veljal, kakor drugi jeziki; v uradih je gospodovala latinščina, dočim je Marija Terezija izrecno poudarjala, da se mora ljudstvo poučiti o svojih urbarijalnih dolžnostih v svojem jeziku. Leksikon je torej nekaka narodna samoodločba, kajpada ne v pomenu današnje narodne zavesti, pač pa ugotovitev objektivnega dejstva, kateri jezik je prevladoval v tem ali onem kraju.

Precej zamotana je bila stvar tam, kjer so drug v drugega pronicali slovanski jeziki, tako opozarja P., da iztočno-slovaška govorica prehaja polagoma v karpatsko-rusko narečje. V takih obmejnih krajih se je včasih narodnost določevala po veri, včasih pa tudi vera po narodnosti. Slovanska razrečja označuje latinska terminologija z različnimi nazivi, katerih pomen je treba imeti na umu, da ne nastanejo zmede. Tako se rabi naziv: »lingua Slavonica« in »Sclavonica«, prvi pomeni Slovače, drugi pa Slovence, za oboje velja madjarska beseda »Tót«, ki se javlja v mnogih krajevnih imenih ter kaže, da so ondod prebivali nekdanji Slovaki ali Slovenci. Dandanes pomeni »tót« le Slovaka. Za slovenski jezik rabi Leksikon tudi naziv »lingua Vandalica«, ki je polatinjena srednjeveška oblika za madj. V e n d , ta beseda je pa zopet izposojena iz nemščine: Wenden, Winden. Težje je dognati razliko med »lingua Illyrica« in »Croatia«. »Ilirski« se imenuje jezik v Bački in deloma v Baranjski županiji, »hrvatski« v Zaladski, Šomodski in Šopronjski županiji, »slovenski« (sclavonica) pa deloma v Baranjski in Železni županiji.

Te označbe niso vzeti v današnjem pomenu; sorodni jeziki so često zamenjani. Tako n. pr. so v našem Prekmurju označene občine Bogojina, Bukovnica, Kot in Hotiza kot h r v a š k e, dočim je prebivalstvo teh občin po jeziku baš tako slovensko kakor

¹⁾ Ne v Neuilly, kakor se pomotoma čita v knjigi.

v ostalem Prekmurju. Izraz ni vzeti v današnjem političnem pomenu; tudi v drugih prekmurskih župnijah, ki so svoj čas spadale pod zagrebško škofijo, se jezik prebivalcev imenuje v zapisnikih večkrat hrvaški, ker je škofija bila hrvaška in ker je le malo razlike med prekmurščino in kajkavsko, medjimursko hrvaščino.

Vas Kobilje je na podlagi leksikona v mapi označena kot slovaška naselbina. Dejstvo je, da se v tej vasi še dandanes razločujejo prvotni domačini od nekih priseljencev. A po izročilu so ti priseljenci bili kranjski drvarji, ki so prišli semkaj les sekati, potem pa so tu ostali.

Njih po kranjsko zategnjena govorica je utegnila dati povod, da je njih jezik nekdo označil kot »lingua slavonica«, kar sicer pomeni slovaščino.

Tekst obsega le imena občin ter je razdeljen po raznih jezikih, dočim narodnostne podatke leksikona podaje le etnografska karta, kateri je za podlago vzeta Lipskega »Mappa generalis regni Hungariae...« iz l. 1806: Razne boje označujejo razne narodnosti in tako dobi bivši madjarski »ország« čudovito pestro sliko, dočim so ga Madjari hoteli predstaviti svetu kot narodno enotno državo. Ker se je izdajatelj omejil le na narodopisno stran leksikona, so kajpada podatki o verstvu in šolstvu izostali.

Pri nrejevanju krajevnih imen so izdajatelju pomagali razni sodrudniki dotičnih narodnosti, med temi je za Slovence in deloma za Hrvate imel čast sodelovati tudi pisec tega poročila.

Naj bi ta narodopisna mapa služila za podlago nadaljnjim študijam o narodnostnih razmerah prejšnjih stoletij v bivšem ogrskem kraljestvu, katerega znaten del spada sedaj v našo državo.

F. K.

Društveni glasnik.

Muzejsko društvo v Ptuj.

Občni zbor se je vršil dne 3. junija 1925 v občinski dvorani na magistratu. Predsednik prof. dr. Fr. Kotnik je poročal: Vršilo se je dvoje predavanj. Vseuč. profesor dr. Izidor Cankar je predaval o težnjah sodobnega slikarstva ter predavanje pojasnil s skioptičnimi slikami, dr. Lj. Pivko pa je predaval o pravnih običajih ptujske okolice. — Zbirke so se pomnožile z naslednjimi predmeti: Prazgodovina: Bronasta sekira iz Kozmarice, vas Selo pri Sv. Luciji ob Soči. Bronast obroček iz Modreje pri Sv. Danjelu na Goriškem. Predmeta so izkopali tam vojaki l. 1915., ko so delali strelne järke. (Podaril tretješolec Vladimir Trop.) Rimska doba: Odtis rimske geme (plesoča bakantinja, najdena pri Korvičevem mlinu na Bregu (podaril okr. ekonom Zupanc). Kamen iz prezidane Havelkove hiše, bržkone »plutens« iz starokrščanske bazilike v Poetovijoni. (Podaril trgovec Havelka.) V Orešju pri Ptuj so odkrili ob cesti grobove iz zadnje četrti 3. stoletja. V muzej je prišel krožnik preproste oblike, prevlečen z ostanki rdečega firneža in 2 bronasta novca cesarja Proba (276—282). (Glej poročilo dr. B. Sarie v ČZN 1925 str. 95!) Rimski novci s Senekovičevega posestva na Hajdini, gornji del rimske are, 2 tvrdkovni oljenki, 2 koščeni lasnici (Senekovič, Hajdina), 1 zlat privešek, razni rimski novci (podarila ekonom Zupanc in stari Vnuč). Srednji in novi vek: Zbirka medvojnega in poveljnega zasilnega denarja (podaril dijak Pevec). Model dominikanskega samostana iz trpežne lepenke. (Izvršil

g. Gailhofer sen.) Konservator Skrabar je fotografiral spomenike v dominikanskem samostanu in poslopje (24 fotografij). Fotografija starih Ptujčanov ob 25letnici gimnazije. (Podaril g. prof. M. Stupca.) Model lokomotive z vozovi, delo samouka pokojnega Ignacija Leskoschegga (podarili Leskošekovi dediči). Narodopisna zbirka: 2 fotografiji iz Arzenovičeve zbirke v Narodnem muzeju v Beogradu, predstavljajoči narodno nošo ptujske okolice. (Dar Narodnega muzeja v Beogradu.) Slika sv. Jurija na steklu od Sv. Bolfenka (podaril sedmošolec Senčar). Čelnica vinskega soda iz nekdanje Gregoričeve kleti z ornamentami vinske trte in napisom: »Oj kumek ti moj, le pij ga z menoj«. (Darilo g. prof. M. Stupce.)

Knjižnica: Važnejši prirastki: Japelj-Kumerdejev prevod Sv. Pisma 1 del. (Hlebec.) Horwath-Charter, Tut' anch' Amon. Gašper Švab, Pogled v večnost (1833). (Osmošolec Jurančič.) Clobuciarich, Die Landesaufnahme Innerösterreichs 1601—1605. Buličev zbornik. Senja blažene Dev. Marije (brez letnice v medjimurščini. (Sedmošolec Brumen.) Nem.-slov. katekizem iz l. 1810. (Šimenko.) Rathgen, die Konservierung von Altertumsfunden, II. in III. del. Iz zapuščine pokojnega nadučitelja Šalamuna je knjižnica prejela precej slov. starejših knjig.

Arhiv: Načrt dominikanskega samostana (izvršil stavbenik Dengg). S. Povođen, Beitrag zu einer Kirchengeschichte des ganzen Marburger Kreises (1823) in Beitrag zur steiermärkischen Kirchengeschichte von allen Stiftern und Klöstern (1824). Povodnov rrokopis. (Podarila gospa Vera Simonič — Blumenau.) Zapiski narodnih pesmi iz Nove vasi, Dornove in Polenšaka. (Šimenko.)

Če se bo prezidal dominikanski samostan, pridejo vsi zgodovinski in umetniški važni spomeniki v muzej; istotako vzdani rimski kamni. Fasada in severni del križnega hodnika se bosta ohranila.

O bisk muzeja je bil povoljen. Dr. Molè si je ogledal z dijaki arheologi in umetnostnimi zgodovinarji naše zbirke in druge rimske spomenike. 7. VII. je bil tu arheološki institut iz Gradca. Dr. V. Schmid, prof. dr. Heberdey, dr. Cuntz, dr. Lesky, 2 dijaka in 1 dijakinja. Tudi Čehosl. jugosl. liga nas je posetila z gen. konz. dr. Benešem na čelu. Pozdravil jo je predsednik, mitrejske spomenike pa je razložil tajnik dr. Travnar. 29. V. se je ustavila ekskurzija ljubljanske univerze na povratku iz Prekmurja v Ptuj. Vodil jo je profesor dr. K. Ozvald. Prof. A. Sovrè ji je razložil rimske spomenike.

Namesto odbornika H. Kartina, je stopil gimn. ravnatelj dr. Jos. Komljanec, na mesto odbornika P. Flereta za Fr. Čuček. Mestni zastop je izvolil kot občinske zastopnike v odbor g. dr. Fermevca, učitelja Šerona in tovarnarja P. Piricha.

Vodnik po rimski Petovijoni se tiska. Da bomo zmogli stroške, bodo nam dali vsi ptujski denarni zavodi enoletno brezobrestno posojilo, za katero bosta prevzela jamstvo g. župan dr. M. Senčar in tovarnar P. Pirich.

Soglasno je bil sprejet odborov predlog, da se izvolita dr. M. Abramčič, ravnatelj splitskega muzeja in konservator V. Srabar za častna člana. Oba sta si stekla za Muzejsko društvo nevenljivih zaslug. Njuni imeni se bosta bleščali v analih, ki bodo poročali o odkrivanju starodavne Poetovijone.

Odbor je nato predlagal, naj imenuje občni zbor g. H. Kartina, ki se je preselil v Šmarje, za dopisujočega člana. Soglasno sprejeto. Po običajnem dnevnem redu, ki je obsegal tudi poročilo tajnikovo in blagajnikovo ter poročilo V. Skrabarja o fondu za Vodnika, je predsednik zaključil občni zbor.

Zgodovinsko društvo v Mariboru.

1. Odborove seje. V 2. odborovi seji (sedanjega odbora) dne 20. dec. 1924 so se priglasili novi člani: A. Cafuta, kapelan v Celju, dr. Ivan Kociper, gimn. prof. v Mari-

boru, krajni šolski svet v Mežici, Ivan Ašič, notar v Mariboru, Jurij Guzej, kapelan v Šmartinu pri Šaleku.

Društvo je prevzelo v svoj arhiv korespondenco r. dr. Turnerja, izvzemši Aškerčeva pisma. — Sklene se razpisati mesto pisarniške moči v društveni pisarni in določijo tozadevni pogoji. — Ugotovi se, da je (prejšnji) mestni zastop samolastno spremenil ime »Študijski knjižnici« v »Mestno študijsko knjižnico«, kar je proti dogovoru, ker se nista o tem obvestila Zgodovinsko in Muzejsko društvo. Sklene se, predlagati mestnemu zastopu sklenitev novega statuta, po katerem naj bo mestna občina lastnica knjižnice, a obe društvi si pridržita lastninsko pravico do svojih knjig, ime knjižnici pa ostani »Študijska knjižnica«. Ker je dr. Strmšek v knjižničnem kuratoriju postal zastopnik občine, je »Muzejsko društvo« mesto njega določilo kot svojega zastopnika dr. Herica, ki je doslej zastopal »Zg. dr.«, mesto njega določi »Zg. dr.« kot drugega zastopnika v kuratoriju ravnatelja dr. Jos. Tomlinška. Sklene se nakup Camkarjeve slike za muzej in raznih knjig. Društvenemu arhivu je daroval nekaj listin iz 17. veka in nekaj Raičevih pisem g. Jos. Sakovič, župnik v Turnišču.

V 3. odborovi seji 5. jan. 1925 se določijo zastopniki za dogovore z mestno občino, da se končno uredi pravno razmerje »Študijske knjižnice«. Za pisarniško mesto se je oglasilo 19 prošnikov, mesto se odda g. R. Kopicu, nadučitelju v p. — Sprejmejo se vodilna načela za ureditev društvenega arhiva.

V 4. odborovi seji 21. febr. 1925 je predsednik poročal, da so dogovori z mestno občino zaradi knjižnice ugodno uspeli. Za naprej bo občina imela v kuratoriju 4 zastopnike, »Zg. dr.« 2 in »Muzejsko dr.« 1. Priglasili so se novi člani: Prosvetna zveza v Mariboru, dr. Fr. Heric v Pragi, Andr. Stefanciosa, učitelj v St. Florjanu pri Rogatcu, Ljudska knjižnica v Mariboru, Al. Turk, prof. v Ptuj. Izstop pa je prijavilo 13 društvenikov. — Pisateljem v 1. zv. »Časopisa« 1925 se določijo nagrade. — Mesto odsotnega blagajnika prečita društveni račun za 1924 predsednik. Račun se odobri. Glede stvarnega kazala prevzame literarno-zgodovinske sestavke prof. I. Glaser.

V 5. odborovi seji 3. marca 1925 se je predsednik najprej spominjal nenadno umrlega društvenega podpredsednika, msr. dr. A. Medveda. Društvo mu je na krsto položilo venec. Mesto njega se izvoli za podpredsednika ravnatelj dr. Josip Tomlinšek, kot nov odbornik se pa v odbor pokliče g. sodn. svet. Niko Vrabl.

Z zahvalo se sprejmejo na znanje sledeča darila: g. Adolf Gril, kapelan v Cerkovcah, je daroval društvu 44 snop. Kuhn, Kunstgeschichte, g. Fran Hurt, župnik na Muti pa več letnikov raznih čeških revij. Nakupi se nekaj komadov narodne noše iz Brezul na Dr. p.

V 6. odb. seji 4. maja so se priglasili novi člani: dr. Al. Šumenjak, sodnik v Šmarju, Fr. Satler, kapelan pri Sv. Juriju na Ščavnici, dr. Jak. Zmavc, prof. v Mariboru, Jurinec Matija, veleposestnik pri Sv. Juriju na Šč., Rauter Jak., župnik v Pilštanju, Ljubinkovič Andr., ravn. Narodne banke v Mariboru, Jaklič Jos., car. posrednik v Studencih, Cijan Jos., rev. čin. drž. žel. v Mariboru, Anton Korošec, vladni svetnik v Mariboru, Grubič Branko, carinik v Mariboru, Devetak Viktor, rev. čin. drž. žel. v Mariboru, Golubovič V. v Mariboru. Izstopilo, oziroma umrlo je 7 članov.

Predsednik poroča, da je Turnerjeva knjižnica preseljena in kot last »Zg. dr.« priključena »Študijski knjižnici« kot »Bibliotheca Turneriana« v spomin darovatelju. Odobri se kredit za nakup več komadov narodne noše iz Brezul ter starinske knjige »Historia Serviae«. — Pod vodstvom in s sodelovanjem gospoda Druzoviča je društvo priredilo 24. aprila »Besedo«, ki je društvu prinesla 254:50 Din, enaka svota se je prepustila v prid »Dijaški kuhinji«. — Določita se sokorektorja za knjigo o ljutomerski

zgodovini. — Na predlog tajnika profesorja Glaserja se odobri razpored glavnega »Kazala« za 20 letnikov »Časopisa«.

Razvil se je daljši razgovor o repatriaciji naših arhivalij iz avstrijskih arhivov, katero zadevo je ministrstvo izročilo velikemu županu dr. Pirkmajerju. Izreče se soglasno želja, naj te arhivalije ostanejo v Mariboru, kolikor se nanašajo na mariborsko oblast.

V 7. seji dne 24. septembra se je sprejel nov član: Anton Čater, kapelan v Kamnici; dva sta umrla, namreč častni kanonik in dekan Ivan Bohanec v Šmarju in Valentin Cajniko, katehet v Varaždinu, ki sta bila člana že od začetka društva. Slednji je društvu volil 250 Din. — Dovolj se nakup Krempflejeve knjižnice pri Mali Nedelji ter nekaterih drugih knjig. Predsednik je poročal o izkopavanju gomil pri Račjem. Izkazalo se je, da so gomile iz poznorimske dobe, a kaj posebnega se ni našlo. — Razdelile so se nagrade sodelavnikom v zadnjem zvezku »Časopisa« v znesku 1057 Din. — Sestavo stvarnega kazala za zgodovinske in zemljepisne članke je prevzel odbornik profesor K. Prijatelj, za literarno-historične in narodopisne pa tajnik, prof. Glaser. Na predlog predsednika se določi slavnostna akademija v proslavo tisočletnice hrvatskega kraljestva na 4. okt. ob 10. uri v mestnem kinu. Slavnostni govornik arhivar in vladni svetnik g. dr. Nagy iz Zagreba.

V 8. odborovi seji dne 9. novembra se je predsednik uvodoma spominjal umrlega bivšega odbornika, ravnatelja Voglarja in dolgoletnega člana notarja Rohrmann. — Sprejeli so se 4 novi člani: Katarina Robnik, učiteljica pri Sv. Martinu pri Vurbergu, Ivan Robnik, učitelj v Mariboru, IV. deška osnovna šola v Mariboru, Fr. Baš, gimn. prof. v Mariboru. Odobrili so se izdatki ob proslavi tisočletnice kralja Tomislava v znesku 368 Din. — Društvo je sprejelo volilo dr. Turnerja 500 Din, zlato uro in zlate gumbe. — Odobri se nakup knjig iz knjižnice rajnega ruškega župnika M. Wurzerja. — Na poziv »Ženskega društva« v Mariboru za nabiranje narodopisnih predmetov se za tozadevno posvetovanje določita kot zastopnika »Zg. dr.« gg. podpredsednik, ravnatelj dr. Tomišek in prof. dr. Dolar. — Društvenemu arhivu je podaril gospod dr. Strmšek korespondenco dr. Srnca, učitelj Malenšek pa zbirko pesmi v panonskem narečju iz početka 19. stol. Oboje se vzame z zahvalo na znanje.

V 9. odborovi seji 1. februarja 1926 je poročal društveni tajnik, da je iz zapuščine Josipa Vošnjaka prevzel za društveni arhiv važnejšo korespondenco; tozadevni izdatki se odobrijo. Priglasila sta se dva nova člana: Josip Mravljak v Vuzenici in Evald Vračko, župnik v Št. Ilju v Slov. gor. Izstopilo in deloma umrlo je pa 7 društvenikov. — Po posredovanju gospoda prof. Družoviča je društvo dobilo za svoj arhiv pesmarico učitelja Šefa iz začetka 19. stol. — Pisarniška služba se s 15. febr. ukine, ker je društvena blagajna preveč obremenjena. — Predsednik poroča o starinah, najdenih v kripti hočke župne cerkve. Važna sta zlasti dva vzdana kamena, katerih eden ima Mitrov votivni napis, drugi pa zagoneten relieף, o katerem strokovnjaki mislijo, da predstavlja harpijo. V poletnem času se naj ta kriptna natančneje preišče. — Nakupijo se Eggerjeve »Forschungen in Salona« ter razne druge knjige arheološke in paleografske stroke. — Z bolgarsko akademijo znanosti v Sofiji se obnovi zamenjava publikacij. — Za pisarno se nakupi nov pisalni stroj. — Prečita se pismo g. dr. Slaviča, ki sporoča željo ljubljanskih vseučilišnih krogov, naj se dr. Miklošiču na njegovo rojstno hišo vzdaja spominska plošča. Odbor načeloma temu pritrdi ter se kot zastopniki »Zg. dr.« v dotični odbor določijo: predsednik prof. Kovačič, dr. Heric in Niko Vrabl. — Ravnatelj in odbornik M. Pirc izroči za arhiv več Turnerjevih rokopisov in korespondenc iz zapuščine njegove gospodinje g. Kunović. — Na predlog predsednikov se sklene, do-

govorno z mariborskim pododborom »Matice Hrvatske« prirediti 7. ali 14. febr. slavnostno Strossmajerjevo akademijo.

V 10. odborovi seji 15. febr. je društveni blagajnik dr. Pipuš predložil račun za 1. 1925., ki izkazuje 85.336-98 Din dohodkov in 45.922-53 Din izdatkov, torej 39.414-45 Din prebitka. Da se je gmotno stanje društva toliko zboljšalo, je pripisovati državni podpori. A v bližnji bodočnosti čakajo društvo veliki izdatki, ki bodo kmalu izčrpali ta prebitek. — Sprejme se ponujeni rokopis o ljudski medicini koroških Slovencev. — Naročijo se razne historične in narodopisne publikacije.

11. odborove seje dne 3. maja sta se kot povabljeni gosta udeležila župan ljutomerski dr. Stojaro in prof. Žagar iz Ljutomera. Mesto g. Ljubša, ki se je iz Maribora preselil v Celje in vsled tega odložil odborništvo, se pokliče v odbor namestn. prof. dr. Vinko Močnik. Kot nova člana se priglasita dr. Jelenić, univerz. prof. v Zagrebu in Posojilnica v Vuzenici.

Ženskemu društvu v Mariboru se dovoli kredit 1000 Din za nakupovanje narodnih sploh za muzej.

Načeloma se sprejme pisмено doposlan predlog g. dr. Fr. Ilešića v Zagrebu, da se objavijo še neobjavljena pisma dr. Miklošića Stanku Vrazu.

Nato poroča predsednik o pripravah za Miklošičev spomenik, o čemer se razvije daljši razgovor in končno sprejme predlog g. dr. Stojana, župana ljutomerskega glede oblike in umetnika.

Predsednik predloži odboru izvod dotiskane knjige »Ljutomer«, kateri se določi cena za ude 50 Din, za neude 60 Din. »Časopis« za 1926 in »Kazalo« se tiskata. Ker dobe »Kazalo« za 20 letn. sedanjí udje brezplačno, se letos izda le ena številka, pa nekoliko obsežnejša, »Časopisa«, ker za udnino 40 Din ni mogoče podati kaj več.

Na predlog g. dr. Strmška se sklene, obrniti se z vlogo na mestni obč. svet v zadevi mestnega arhiva.

2. Slavnostna akademija v proslavo tisočletnice kr. Tomislava. Vršila se je v dvorani mestnega kina dne 4. oktobra 1925 ob 10. uri. Akademije se je udeležilo zelo odlično in mnogoštevilno občinstvo. Predsednik prof. Kovačič je pozdravil predstavnike cerkvene, državne in avtonomne oblasti ter kratko razvil velik pomen 1000-letnice kronanja prvega hrvatskega kralja tudi za Slovence. V glavnih obrisih je orisal politično situacijo slovenskih dežel od konca Ljudevitove vstaje do kronanja Tomislavovega.

Ljudevitov pokret je eden najvažnejših pojavov v starejši zgodovini južnih Slovencev, ki so se v teku časa diferencirali kot Srbi, Hrvati in Slovenci. Tu je prvi zametek državne organizacije, ki se je rodila iz revolucije proti frankovski oblasti. Ali so poleg tega vplivali tudi pozitivni momenti; narodno življenje in kultura sta se dvignila, vzbudila se je zavest skupne nevarnosti in želja po svobodi, pa tudi vzgledi sosednjih državnih tvorb. Tako so prestopili ozki okvir stare plemenske razdelitve in vsaj poskušali z državno organizacijo v večjem slogu. Dva momenta sta v tem pokretu posebno važna: geografski in etnični. Središče te države je podonavska kotlina. Ljudevit skuša svojo moč razširiti na štiri strani: na sever ob Dravi, Muri in Donavi, na zapad ob Dravi in Savi, na jugozahod v Srem, v moravsko in timočko porečje, na jugozapad proti Adriji in na jug v Bosno. Še važnejši je etnični moment. Tu so plemena, po jeziku in krvi skoraj ista, brez poznejše izrazite označbe: Srb, Hrvat ali Slovenec. Ljudevitova poskušana država je obsegala vsa plemena od Triglava do Timoka in vse je vezala zavest, da spadajo skupaj. V geografskem, etničnem in političnem ozru je imela ta država vse pogoje, da se razvije v močno državo v kotlini srednje Donave.

Kratkotrajna je bila ta tvorba. Podlegla je frankovski sili, ki je bila kulturno, številno in organizatorično močnejša, a glavni razlog, da se je izjalovil ta velikopotezni načrt, je bil plemenski razdor. Frankom je prišel na pomoč del Jugoslovenov samih.

Ljudevitov poskus se je ponesrečil, ali ideja ni umrla.

Za časa kralja Tomislava so okoliščine zbližale Hrvate in Srbe, imeli so iste neprijatelje in enake težnje.

Kar ni uspelo Ljudevitu, je početkom 10. stol. uspelo Tomislavu, a v obratni smeri: iz Primorja se je njegova oblast razširila v savsko-dravsko-podonavsko kotlino.

Pod slabotnimi Karloviči je nevarnost od Frankov za Hrvate ponehala, pojavila sta se pa dva druga neprijatelja — Bizanc in še strašnejši Madjari.

Proti divjim Madjarom je bila nemška država brez moči. Ko so se zasidrali med Donavo in Tiso, so v treh smereh z ognjem in mečem izvrševali svoje ljute napade. Pod njihovimi udarci pade l. 906. nekdanja mogočna moravska država.

Panonija, koder se je poprej raztezala oblast kneza Kocelja, in koder je tako blagodejno deloval Metodij, je že prej postala njih plen. Okoli l. 900. ni bilo v celi veliki Panoniji nobene cerkve več. Mesta, gradove in vasi so požgali in razrušili, ljudstvo so deloma poklali, deloma odpeljali v sužnost. Kar je moglo, je bežalo preko Drave. Tako je nastala etnična slovensko-hrvatska mešanica med Dravo in Savo, kal-kavci. Spomini na Hune in Avare so živeli le še v tradicijah, v narodnih pesmih in pripovedkah, sedaj so se ponavljale na strašen način vse one grozote.

Med Savo in Dravo je dolgo časa z junaško roko odbijal arpadske navale knez Braslav, končno izgine Braslav, njegova mati in brat iščeta zatočišče v nemški državi. Madjari širijo svojo strašno oblast čez Podravino in Posavje proti planinam, ki ločijo podonavsko kotlino od Adrije. Nastala je nevarnost, da ljudstvo med Dravo in Savo zadene enaka usoda kakor med Donavo in Dravo.

Tu si je pa Madjar skrhil svoje kremplje. V Beli Hrvatski je med tem zavlada mladi, podjetni, junaški in modri knez Tomislav, ki je srečno odbil madjarske napade. Spontano se je ljudstvo med Dravo in Savo podalo pod njegovo oblast. Mestoma je razširil svojo oblast celo preko Drave. Le tako so se mogli rešiti naši Prekmurci. Krepka vojaška država Tomislavova je postala mogočen branik proti barbarskim Madjarom, v pravem pomenu že takrat »antemurale christianitatis« — in civilizacije. Po grškem letopiscu carju Konstantinu Porfirogenetu je Tomislav lahko dvignil 100.000 pešcev in 60.000 konjenikov. Baš ta močna konjenica je bila najmočnejša obramba proti Madjarom in baš radi pomanjkanja dobro urejene konjenice je nemška država bila proti Madjarom brez moči, dokler se niso Nemci naučili strategike od Hrvatov.

L. 907. dne 5. jul. so Madjari potolkli bavarsko-karantansko vojsko na bratislavskem polju. Nato so se polastili današnje Srednje in Dolnje Štajerske. Na našo zemljo se vleže gost mrak in celih 66 let noben pisan vir ne poroča črke o iztočnem delu Slovenije.

Med tem ko na duvanjskem polju hrvatski narod kliče mnoga leta prvemu svojemu kralju, pri nas vlada gosti mrak.

In vendar je Tomislavova država bila važna tudi za nas in mi imamo povoda dovolj, da proslavljamo tisočletnico kralja Tomislava. Ko bi ne bil Tomislav s svojo državo zaustavil madjarskih navalov, bi se bili Madjari zasidrali po ravninah ob Muri, Dravi in Savi, morda prodrli celo do Adrije. Slovansko prebivalstvo bi se bilo razteplelo v drobce in izginilo, ali postalo vsaj politično neupoštevana količina. Madjari bi bili kakor obroč objeli slovenske zemlje od Rabe do Adrije. Naša zgodovina je polna za-

lošnih slučajev, kakí sosedí so bili Ogrí ob Muri, potem bi bili pritiskali na nas na celí črti. Tako pa vsaj od Hrvatske ní bilo potujčevalnega pritiska. Po l. 955. se začne pri nas veliko delo kulturne restavracije po bitki na Leškem polju. Da je bila ta zmaga mogoča, so predpogoje dali že prej hrvatskí kraljí. S polnim pravom torej tudi mi Slovenci kličemo: Tomislavu Slava!

Na to je nastopil glavni slavnostni govornik, g. dr. Aleks. Nagy iz Zagreba. (Njegov govor je priobčen zgoraj med razpravami.)

K sklepu je predsednik prečítal udanostno brzojavko na Njegovo Veličanstvo kralja Aleksandra I. Brzojavka se glasi:

Vaše Veličanstvo!

»Zgodovinsko društvo« v Mariboru se s svečano akademijo spominja tisočletnice hrvaškega kraljestva. V kralju Tomislavu gleda simbolizirano nekdanjo odporno moč proti tujcem na severozahodnih mejah domovine. Ob tej prilíki izražamo Vašemu Veličanstvu, simbolu vseh nad in hrepenenj domovine Jugoslavije, svojo ljubezen in zvestobo.

Za »Zgodovinsko društvo« v Mariboru
predsednik: dr. Fran Kovačič.

Na to brzojavko je iz kabinetne pisarne 13. oktobra 1925 došlo naslednje pismo:

Gospodine!

Prijatno dirnut toplim izrazima ođanosti podnesenim u ime Istoríjskog društva u Mariboru, prilikom svečane akademije o hiljadugodišnjici Hrvatskog Kraljevstva, Nj. V. Kralj blagovoleo je narediti da se Upravi Društva izjavi Njegova iskrena zahvalnost.

V. d. Šefa Kabineta

Punomoćni ministar:

(Podpis nečitljiv.)

3. Strossmajerjeva slavnostna akademija se je vršila dne 14. februarja 1926 v veliki kazinski dvorani in bila istotako dobro obiskana.

Po pozdravu navzoćnih predstavnikov oblasti in drugega občinstva, je predsednik kratko razvil razloge, radi katerih mi Slovenci častimo spomin biskupa Strossmajerja. Nato je predsednik glavnega odbora »Matice Hrvatske« dr. Dragotin Damjanić iz Zagreba, v pesniško zasnovanem govoru proslavljál Strossmajerja, za njím pa je umiv. profesor Filip Lukaš, podpredsednik »M. H.«, govoril o Strossmajerju kot velikem mecenu znanosti in umetnosti in kot buditelju naroda. K sklepu je g. dr. Ribarić podal nekaj zanimivih, v javnosti manj znanih podatkov o razmerju med Strossmajerjem in cesarjem Franom Josipom.

4. Narodopisni muzej. S sodelovanjem »Ženskega društva« v Mariboru, Prosvetne zveze in Zveze kulturnih društev, je »Zg. dr.« razposlalo poziv za nabiranje narodopisnega blaga, zlasti narodnih noš in narodno-umetniških motivov za oblastni muzej. Poziv je imel doslej precejšen uspeh.

Mariborskemu slov. ženskemu društvu se je posrećilo pridobiti že večje število nekdanje narodne noše naših krajev. — Društvo sta doslej prav marljivo podpirali v tjevalo in bo skušalo pridobiti narodnih noš iz vseh krajev naše oblasti, zlasti iz neposredne okolice Maribora tako, da bo v bodoćem oblastnem muzeju podana jasna slika nekdanje narodne noše naših krajev. — Društvo so doslej prav marljivo podpirali v tem delu učiteljci, gospodićni Hinterlechner in Vodeník, za kar jima izrekamo prav prísrećno zahvalo. Želeti bi bilo, da bi našli prav mnogo posnemovalk.

Muzeju naravnost je poslal gospod Leopold Viher, šolski upravitelj pri Št. Janžu na Vinski gori, lovsko »trkljačo«, gdč. D. Šprager iz Beltinc pa prekmurski gostovanski »bosman«.

Muzejsko društvo v Mariboru.

Muzejsko društvo v Mariboru vzdržuje in izpopolnjuje muzej z zgodovinskim, narodopisnim in prirodopisnim oddelkom. Te zbirke so se pomnožile v prošlem društvenem letu za 81 predmetov, deloma kupljenih, deloma poklonjenih. Med temi pridobitvami je rimska steklenica, 5 kom. raznega posodja iz gomil v Račju in Brezuli, 10 robotnih znamk braneške graščine, slika Ivana Cankarja itd.

Društvo je imelo prošlo leto 438 članov; muzej je obiskalo poleg skupnih obiskov raznih šolskih zavodov 1482 oseb. Članarina letno 5 Din.

Občni zbor si je dne 28. febr. t. l. izvolil za prihodnja 3 leta ta-le odbor: predsednik prof. dr. Kovačič, podpredsednik zdravnik dr. K. Ipavic, tajnik dr. Heric, odborniki: vladni tajnik dr. Trstenjak, prof. Vales, Prijatelj, Baš, zastopniki mestne občine ravn. M. Pirc in prof. dr. Strmšek.

Šolska vodstva se tem potom naprošajo, da obvestijo pravočasno društvenega tajnika, če žele njih razredi na svojih izletih v muzej, da se lahko določi čas spoznavno, in da se vodja izleta izogne nepotrebnemu čakanju in iskanju.

Društveni odbor prosi ponovno prijatelje našega društva, da zbirajo zanimivosti in nemudoma obvestijo društvo o važnih najdbah. Lovci naj dajo svoje raritete muzeju na razpolago, da bodo iste dostopne vsakomur. Če ne marajo pokloniti, pa si pridrže lastninsko pravico. Le tako bo mogoče z majhnimi gmotnimi sredstvi, ki so odboru na razpolago, muzej izpopolnjevati.

Uredništvo je sprejelo:

Vrba Rudolf: **Nebezpečí druhé války světové.** V Praze 1925.

Tesnière Lucien: **Sur le système casuel du Slovène.** Strassbourg 1924.

Tenière Lucien: **Du Traitement i de ě en Styrien.** Ponatis iz »Mélanges«, Paris 1925.

Saria dr. Balduin: **Iz numizmatičke zbirke Narodnog Muzeja u Beogradu.** Ponatis iz »Starinara«. Beograd 1925.

Saria dr. Balduin: **Arheološka ispitivanja u Južnoj Srbiji.** Ponatis iz »Starinara«. Beograd 1925.

Saria dr. Balduin: **Arheološke beleške.** Ponatis iz »Starinara«. Beograd 1925.

Saria dr. Balduin: **Iskopavanja u Stobi.** Ponatis iz »Glasnika Skopskog naučnog društva. Skoplje 1925.

Karaman dr. Ljubo: **Basrelief u Splitskoj krstionici.** Ponatis iz »Vjesnika«. Split 1925.

Starinar. Organ Arheološkog društva u Beogradu. Serija III., knj. 2. za g. 1923. Beograd 1925.

Český Časopis Historický. Uredn. Jos. Pekář. Roč. XXXI. Praha 1925. Roč. XXXII., seš. 1. Praha 1925, 1926.

Zbornik' na B'lgarskata akademija na naukitě. Knj. XIX. Sofija 1925.

Zbornik' za narodni umotvorenija i narodopis'. Knj. XXXVI. B'lgarski, arom'nski i albanski folklor'. Izdava b'lgarskata akademija na naukitě. Sofija 1926.

Zbornik za umetnostno zgodovino. Izdaja Umetnostno-zgodovinsko društvo v Ljubljani. L. V. (1925). Ur. dr. Izidor Cankar in dr. Fr. Mesesnel.

Slavia. Časopis pro slovanskou filologii. Roč. IV. seš. 1—3. Ur. O. Hujer a M. Murko. Praha 1925.

Český Časopis Historický. Vydává Jos. Pekař. Roč. XXXI., seš.

Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo. Letn. II. in III. (1921—1923). Letn. IV., V., VI. (1924—1925). Ljubljana. Zgodovinski del ured. dr. Jos. Mantuani, prirodoslovni dr. Fr. Kos.

Daničičev Zbornik. Posebna izdaja srbske kr. Akademije, knj. LV. Beograd—Ljubljana 1925.



Vabilo na naročbo.

»Zgodovinsko društvo je ravnokar izdalo 24 tiskanih pol (384 str. in 21 slik) obsegajočo knjigo zgodovine Ljutomera in vseh župnij ljutomerskega sreza. Cena broširani knjigi je za ude »Zgodovinskega društva« Din 50.—, za neude Din 60.—. Kot udje se smatrajo tisti, ki so za leto 1925 poravnali udnino (40 Din). Da se izognemo dragim in neprijetnim tirjatvam, se bo knjiga razpošiljala le proti predplačilu. Kdor naroči skupno vsaj 10 izvodov, dobi 10% popusta! Knjigotrška cena je 60 Din. Po pošti stane knjiga 3 Din več.

Knjiga se dobiva pri »Zgodovinskem društvu« in po knjigarnah.

Zgodovinsko društvo v Mariboru.

P. n. gg. udom „Zg. dr“.

Nujno prosimo, da nam p. n. udje čim prej dopošljejo članarino 40 Din za l. 1926. Mnogi dolgujejo še članarino za l. 1925. Prosimo, da čim prej izpolnijo svojo dolžnost, ker so pridržali lanske »Časopis«. Društvo mora tiskarske stroške takoj poravnati, zato vsled zavlačevanja udnine trpi veliko škodo.

S tem zvezkom, ki obsega 10 tiskanih pol, je končan letnik XXI. (1926). Poleg »Časopisa« dobe društveniki še »Kazalo« za 20 letnikov »Časopisa«. Za porno udnino 40 Din se ne more od društva za to leto kaj več zahtevati.

Uprava „Časopisa“.

